

Madách Aladár művei

II. Próza

Madách Könyvtár — Új folyam 40.

Sorozatszerkesztő: Andor Csaba

**Szerkesztette, sajtó alá rendezte és az utószót írta:
Tarjányi Eszter**

A sorozat eddig megjelent köteteit lásd az utolsó lapokon!

**A könyv megjelenését támogatta a
General Consulting Rt.**

Madách Aladár művei

II. Próza

Készült Budapesten, 2005-ben, felelős kiadó,
műszaki szerkesztő, borító: Andor Csaba

ISBN 963 9386 01 4 (összkiadás)
ISBN 963 9386 25 1 (II. kötet)
ISSN 1219-4042

Madách Irodalmi Társaság
Budapest
2005

A gyakorlati spiritualizmus védelme

Írta:

ALFRED RUSSEL WALLACE

az Angol Királyi Geografiai Társaság tagja

Fordította:

és előszóval, függelékkel a gondolat-olvasásról, Bastian úgynevezett
leleplezéséről, a Kardec-istákról, az Okkultisták indiai és egyéb titkos
szövetkezéseiről s a gyakorlati kísérletezés szabályairól ellátta

MADÁCH ALADÁR

a "London Spiritualist Alliance" tagja

Budapest, 1884

Fordító előszava

Mindenki emlékszik az érdekeltségre, melyet az ötvenes évek folyamában az asztal-mozgatás és kopogtatás a legtágasabb körökben előidézett.

Sok jó tréfára adott alkalmat s nem ártott senkinek. A tudományos világ is nyugtalanságba került miatta s akkori csalhatatlan pápája a különben oly jeles Faraday kimondta reá az anathémát, hogy az asztal nem mozog; a nagy közönség megunta a multságot s az egész ügy szerencsésen elaludt.

Elaludt a nagy közönség előtt, de nem ám azon körökben, melyekből kiindult. Nem aludt el ott, hol e dolgot nem multsághéppen, de minden csalhatatlan előítélettől menten, mint más kísérletek kiegészítőjét gyakorolták. Mint kísérletet, mely az emberi testben működő eddig ismeretlen erőkről s az emberi elmében rejlő tehetségekről adhat felvilágosítást.

És adott felvilágosítást. Elmondhatjuk Galileoval *Eppur si muove!*

Lépten-nyomon hallja mai nap minden művelt ember egyről vagy másról ismerősei közül, hogy *“spiritista”*. Csodálkozik, hogy a *különben* okos ember ily badar dolgot elhihetett. Ha találkozik talán egy vagy kettővel a spiritualisták közül, kik a Lipótmézőre emlékeztetik, de azoknak nézetei, kiknek *különben* helyes ítéletét nincs joga kétségbe vonni, bizonyos kellemetlen zavarban hagyják a fölött: hogyan gyűjthet egy tan annyi sok különböző nézetű és műveltségű egyént zászlója alá, hogyan ölthet annyi különböző alakot; hogyan lehet nyilvános a szó legszorosabb értelmében és mégis titokszerű és a mi a nézetek mostani elzűllésének korában a legcsodálatosabb, hogyan értik meg hívei egymást a távol Amerikától a szép Magyarorszáig az egész földkerekségen a nélkül hogy egyes, csak helyi érdekű, néha jelentéktelen, társulatokat kivéve egyéb kapcsolná őket össze, mint a közös meggyőződés tisztán szellemi, de éppen azért széttephetetlen láncza.

Lehetetlen, hogy e kérdések ne érdekelnének minden elfogulatlanul gondolkozó embert, azért azt hiszem, hogy szolgálatot teszek a műveltség terjesztésére, midőn egy oly könyvvel ismertetem meg a magyar olvasó közönséget, mely ezen ügyben első tájékozóul szolgálhat.

A mostani lázas könyvcsináló-korban, midőn minden ember ki két könyvet elolvasott rögtön harmadikat csinál belőlük s már nem is tudni melyik az apja-fia, azt hiszem helyesen jártam el, midőn kiválasztottam egy jeles angol tudós értekezését e tárgyról, ki az angol tudományos irodalom egy még most is világító fényes csillaga s azt egynéhány reánk nézve érdektelen hely kihagyásával magyarra fordítva az olvasó kezébe adom.

Ez az értekezés még 1865-ben a *Fortnightly Review*-ben jelent meg először s aztán a szerző még két más essay-ével együtt 1875-ben külön könyv alakban látott napvilágot. (*On Miracles and Modern Spiritualism*. A. R. Wallace. London James Burns 1881-ben Trübner et Comp. Ludgate. London.) Ezen essay általános vonásokban rajzolja a mozgalom eredetét, fejlődését a belőle levonható következtetéseket; dióhéjban magát a tant. Minden esetre nyújt annyit, mennyi a magyar nagy közönségnek egyelőre elég.

Mielőtt azonban magát az értekezést az olvasó kezébe adnám, néhány szót akarok az úgynevezett állati magnetizmusról szólni. Mit bizonyosan azért neveztek el így, mert éppen az állatoknál elő nem fordul magasabb fejleményeiben.

Újabb korban, a múlt század végén, legelőször Mesmer tapasztalta, hogy sok ember bizonyos kézmozdulatok által másokra oly hatást gyakorolhat, mely maguk ezen mozdulatok által meg nem magyarázható.

E hatást elnevezték magnetizmusnak, s jelenleg számtalan kísérleteket tesznek vele.

A kísérletek rendesen úgy történnek, hogy az operáló bizonyos ideig egy előtte ülő egyén homlokától lefelé a testtől egy-két hüvelyknyi távolságban mintegy simító kézmozdulatokat tesz, mi alatt a delejezett a szemeibe néz. A hatás abban nyilvánlik, hogy a magnetizált egyén rendesen álmos lesz, majd elalszik s tovább folytatott kísérletek után ezen alvó állapotban kérdésekre felel vagy víziókat lát és ezeket elmondja. Mindkét rendbeli tünetek sokszor annyiban meglepők, a mennyiben az elaltatott (trance-ba hozott) egyén olyanokról ád felvilágosítást, miket nem tudhatott, miket csak az operátor vagy sokszor az sem tudott. Az operálót delejező-nek az elaltatottat somnambul-nak

vagy clairvoyante-nak nevezzük. A delejező pozitív a clairvoyante szenzitív természetű.

Minden ember vagy az egyik vagy a másik osztályhoz tartozik már vele született hajlamainál fogva, de az erő igen különböző mértékben van kifejlődve, és bár ritkán, némely egyén azon képességgel bír, hogy erős szenzitívből erős pozitív lehet, és megfordítva s ezen állapotok folyton váltakoznak nála. Az ilyet nevezzük mediumnak. Ki a szellem befolyásának alávetve és ahhoz viszonyítva negatív, de erős pozitív tulajdonai képesítik arra véleményem szerint, hogy a szellem befolyása mellett egyéniségét megőrizni képes. Nem vizsgálva azonban ezen viszonyt, mediumnak nevezzük egyszerűen azon egyéneket, kiknek közvetítése által a szellemek nyilatkozhatnak, légyen bár mi is oka ezen képességüknek.

A szenzitívek, ha ezen tulajdonuk magas fokú, úgy delejező nélkül is sajátos tüneteket tapasztalnak.

Érzékeik sokkal finomabbak másokénál s oly tüneteket látnak és éreznek, melyeket mások nem láthatnak, s nem érezhetnek.

Ezen nevezetes tünetekkel legtudományosabban Reichenbach foglalkozott. Számtalan ösmert nevű ember tanúságára hivatkozik, s mindannak dacára az orthodox tudomány egyszerűen ignorálja ezen tényeket. Halljuk A. R. Wallacet ezen tárgyról *Scientific aspect of the Supernatural* című essay-ében:

Mindenek előtt Reichenbach kísérleteire hívja fel a figyelmet, ki azon tapasztalatot tette, hogy bizonyos szenzitív egyének delejtük és jegecsekkel való érintkezés alatt különös hatásokat tapasztaltak; sőt sötétben ezen tárgyokról fény-kiömléseket észleltek. Dr. Gregory és Aschburner ismételték e kísérleteket Angliában, és helyesen észlelteknek találták.

Dr. William Gregory, ezelőtt vegytan tanára az edinburgi egyetemen ezenkívül a delejes tünetek további vizsgálatába is bocsátkozván észleleteit *Letters on Animal Magnetism* című munkájában 1851-ben közzétette.

A legegyszerűbb tünetek, melyek[et] "Hypnotizmusnak" és "Electro-Biológikus állapot"-nak neveznek most már általánosan elvannak fogadva.

De ne feledje el a közönség, hogy mennyi keserves harcot folytatott az orthodox tudós világ ezek ellen, s ugyanazon *tagadással, rosszakarattal és ráfogásokkal* kellett néhány lelkes embernek ezen dolgot mintegy *ráerőszakolni* a tudományos világra, mint most a clairvoyant és médiumi tüneményeket. Azon bizonyosak a tudósok közül, kik ama kezdetleges tüneményeket kereken tagadták, elfogadásukra rákényszerítve most ugyanazon tünemények magasabb fejlődési foka irányában gyakorolják rideg tagadásukat.

Dr. Gregory több fokát határozza meg a clairvoyance-nak, melyek néha ugyanazon, néha különböző személyekben fordulnak elő, és pedig: 1-szor. A Sympathia állapota; 2-szor. a valódi clairvoyance. Az elsőnek tünetei abban állanak, hogy a szenzitív az operálónak gondolatait mintegy gondolatvilágába felveszi, az általa érzetteket érzi stb., annyira általánosan ismert, bár némely részről még most is tagadott tünemény, hogy evvel nem foglalkozunk tovább, hanem csak a kifejezett clairvoyance mellett szóló bizonyítékokat hozzuk fel, melyek úgyis az elsőt is bizonyítják.

Dr. Haddock kísérleteket tett egy igen nevezetes clairvoyanttal. Dr. Gregory többször értekezett a tudorral és szintén kísérleteket tett ama nevezetes szenzitívvel; küldött oda kézírást, hajfürtöket és más tárgyakat, melyekről H. teljességgel nem tudhatta minő eredetűek, s a szenzitív mégis mindég megmondta eredetüket. (403-ik lap.)

Sir W. Trevelyan egynehány kísérletet tett ezen szenzitívvel. Felszólította a "Geographical Society" titkárát, hogy küldje el néhány útban lévő tagnak kéziratát, olyanokét kiket nem ismer és neveik nélkül. A szenzitív nem csak azt mondta el hol vannak most, de két esetben helyesen leírta kinézésüket, elmondta minő jellegű városokban és vidékeken vannak és az órát mely azon helyeken van, a mi mind helyesnek bizonyult. (407-ik lap.) Sok ilyenemű esetet közöl Dr. Gregory, és tanúkkal bizonyítja, hogy nem néhányszor, de számtalanszor történtek ilyenemű esetek.

Azok, kik a clairvoyantehoz mentek, útközben valamely boltban néhány tucsat nyomtatott és dióhéjba elzárt mottót vettek, ezeket egy dobozba tették és a clairvoyant, kivéve egyet, helyesen elolvasta tartalmát. Egy alkalommal a mottó 98 szavat tartalmazott. Számtalan ilyenemű esetet idéz tanúkkal bizonyítva.

Dr. Herbert Mayo F. R. S. (az angol kir. tudományos társaság tagja) *Letters on the Truths contained in Popular Superstitions* című művében említ ilyenemű eseteket és meggyőződését ezeknek valóságában, bevallja.

Dr. Edwin Lee *Animal Magnetism* című művében tizennégy kísérleti ülésének eredményét beszéli el. E kísérleteit Alexis Didierrel az ismert clairvoyanttal tette Brightonban. Minden ily alkalommal látta, hogyan kártyázott az bekötött szemmel, és nem csak a maga kártyáit megnevezte de az ellenfélét is. Elolvasott bármely meghatározott sort bármely könyvben, és pedig tíz-tizenkét lappal is tovább, mint a hol a könyv fel volt ütve, és bármely odahozott doboz vagy csomag tartalmát megmondta. Dr. Lee elbeszéli a híres bűvész találkozását ezen clairvoyant-tal. Houdin saját kártyáit hozta el, s azokat vette kezébe, mégis Alexis rögtön megnevezte minden kártyáját. Olvastatta őt saját könyveiből stb.

Houdin kijelentette, hogy ez megfoghatatlan s aláírt egy nyilatkozatot az ott látottakról, mely így végződik: "Nem tagadhatom, hogy a fentebbiek a legcsekélyebb részletekig pontosak, és mentül tovább hányom-vetem a dolgot, annál inkább meggyőződom arról, hogy nem oly fogásokkal történtek, mint a minőkkel mi bűvészeti mutatványainkat előidézzük."

H. G. Atkinson F. G. S. (a geológiai tudományos társulat tagja) beszélte el nekem egy kísérletét Adolphe Didierrel, Alexis fivérével. Egy ismert nevű úri ember egy szót irt le egy lap papírra. Ezt aztán úgy összehajtogatta, hogy sokszorosan takarta a papír a szót. Ekkor oda adták Adolpnek, ki egy táblán a körülállók osztatlan figyelme közt elkezdte a szavakat felírni. A furcsa a dolognál az, hogy sokszor elkezdte az írást és ismét kitörtülte azt, míg a szavat pontosan leírta. A többi felírt szó csak hasonlított az elfedethez. Ezen furcsa eset arra mutat, hogy ezen kitalálás egy oly érzék által történik, bár az csak némely egyénben fejlődik ki és gyakorlat által erősödik, mint a többi ismert érzékek. Azon modor is erre mutat, melyben a clairvoyantok azt használják példának okáért egy elrejtett érmet rendesen így írnak le: "A tárgy fém", "gömbölyű és lapos", "írás van rajta" stb.

Dr. T. Edward Clark New-Yorkból *A trance fiziológiája* című művében, mely a *Quarterly Journal of Psychological Medicine* című

lapban jelent meg, idézi M. Despine elbeszélését egy úgynevezett cataleptikus betegről, ki kezelése alatt volt. Despine a Savoyai Aixi vizek igazgatója volt és azt mondta az esetről: “Ezen beteg tenyereivel valóban látott és akármely írást elolvasott, ha ujjainak végével átmehetett rajta, bár szeme jól be volt kötve. Máskor egy levelet másolt le oly módon, hogy bal könyökével olvasta azt, míg jobb keze irt s szemei előtt egy vastag papírlemez a látást lehetetlenné tette. Ugyanezen tünetemény mutatkozott egyéb testrészein. Hozzá teszi még Dr. Clark, számtalan ilyenemű esetet sok jeles orvos által tapasztaltatott.

Dr. Carpenter kijelentette volt nekem, hogy egy oly kísérlet által mint a Clark által említett, melyben a szemek egy vastag papírlemeggel voltak elfödve, bebizonyítottak tartaná a clairvoyance létét.

De világos, hogy ily esetet nem látott, mert nem kereste. Újabb művében (*Mental Physiology*) nem is említ ilyen eseteket, mint az itt felhozottak. Pedig az egész ügy mibenlétét nagy bátran megállapítani akarja. Talán bizony nem volt helye ezen tényeknek 700 lapra terjedő könyvében? Eddig A. R. Wallace (*On Miracles and Modern Spirituality*, 59—68. lap.)

Még csak egy kísérlettevőre kívánom a közönség figyelmét felhívni, ki legújabbban (1880-ik év telén) Budapesten is megfordult.

Hanzen Bécsből jött ide, hol telt színház előtt tette kísérleteit. Mutatványai azonban betiltattak, mert állítólag az egészségnek ártalmasak. Ha ártalmasak, miért nem mutatták ki azon eseteket, melyekben valakinek ártott? Miért nem jelentkezett az, kinek ellene panasza van? Nálunk Budapesten csak fél-nyilvánosan lépett fel. Mutatványai egyikén magas rangú urak, tudósok és hírlapírókból állott társaságban magam is jelen voltam. A társaságból néhányan, kik vállalkoztak a kísérletre, az e célra fönntartott helyeket elfoglalták, s ő egy fekete foglalásban lévő jegeczet adott kezükbe, melyre azoknak nézniök kellett.

A figyelmet ezáltal az illetők koncentrálván, megkezdi magnetikus vonásait előttünk, s csakhamar észreveszi kik alkalmasak a kísérletre, azaz kik a néki megfelelő szenzitívek. A többiek helyeikre visszabocsátván a kiválasztottakat újra magnetizálja s a legkülönbébb jelenségeket idézi nálok elő, példának okáért paralizálja egyes tagjaikat vagy az egész testet a nélkül, hogy hozzájuk nyúlna, elfelejtet velük

szavakat, úgy hogy azokat, bár mint is iparkodjanak, nem képesek kimondani. Sajátságos érzést költött a szemlélőkben látni, hogy erőlködik valamely személyes ismerősük saját nevét vagy a szálloda nevét kimondani, a hol összejövetelünket tartottuk, s minden iparkodása daczára nem képes azt tenni. Általános derűtséget keltett azon mutatvány, midőn egy ismert fiatal úr hiába erőlködött Hanzen fejét öklével megütni, ki e célból előtte lehajolt. Neki készült hatalmasan, de mindig egy-két hüvelyknyire melléje vágott öklével.

Másokat csak ujjával érintett Hanzen s azok követni voltak kénytelenek őt.

Érdekes volt, midőn szenzitíveivel elképzeltetett egyet mást, példának okáért egyikkel azt, hogy hegedű van kezében s a magnetizált szenzitív hypnotikus állapotban két bottal, melyeket kezébe adtak, a hegedülés taglejtését végezte.

Nem terjeszkedem ki további részletekre. Nem lévén felhatalmazva neveket közleni, úgy sem lenne előadásom különösen értékes. Annyit akarok csupán megjegyezni, hogy Hanzen kérte a nyilvános előadás engedélyét, de kérvényére *nem tudta kivárni a feleletet*. Úgy is tudván, hogy ez tagadó lesz, elhagyta Budapestet.

A napi lapok közül tudtommal csakis a már megszűnt *Magyarországnak* volt bátorsága az ily eljárás ellen felszólalni, s Hanzen mellett néhány jó szót szólni.

A közönség lát nevezetes tüneteményeket, melyeket nem tud megmagyarázni; a tudós világ nagy bölcsen hallgat róluk, és a rendőrség a mutatványokat eltiltja.

Ez a fölvilágosultság, ez a szabadelvűség, ez a szabadság?

Azóta a napi lapok, főleg a magukat fennen szabadelvűeknek és felvilágosodottnak hirdető, sok tarka újdonságot hoztak Hanzenről. Egyik éppen annyira tudós lett, hogy szegény Hanzen karjaiban, mint magát kifejezte, új nervus centrumokat növesztett, ezeket nagy bajjal operáltatta, Hanzent életveszélyben lévőnek állította s ki hijja, hogy el nem temette. Magától értetődik, hogy mindennek daczára Hanzennek absolut semmi baja, mutatványait, melyek a clairvoyance úgynevezett szimpatikus állapotát illusztrálják nálunk felvilágosodottabb országokban folytatja. Álljon itt a *Psychische Studien* 1880-ik évi deczemberi

füzetéből Dr. G. von Langsdorf cikkéből, melyben Hanzen freiburgi mutatóványait leírja a következő:

“A Bécsben »Schwindlernek« deklarált Hanzen, kinek mutatóványait az ottani orvosi kar ártalmasaknak nyilatkoztatta ki, nyolcz napon át (októbr. 18—25-ig) tartott ily előadásokat, mindig zsúfolt színház előtt. Mutatóványai az ismeretesek voltak. — De végül egy egész színi jelenetet inszenizált két magnetizált hölgy és két úr közt. Előbb a két nővel elhitette, hogy egy kertben vannak s ezek a földre elszórt papír-darabkákat ezen hiedelem által uralva, virágok helyett kezdték felszedezgetni s azokból koszorúkat kötöttek. Azután elhitette velök, hogy két úr látogatását várják.

Előzők tettek egy kis asztalt, melyen egy palack víz s négy pohár volt elhelyezve. Miután e mellett helyet foglaltak a két úr is néhány kézmozdulattal magnetikus állapotba helyeztetett. Az egyik nem akart a befolyásnak engedni s felkiáltott: »Nem akarok nyers burgonyát enni!« De Hanzennek egy újabb kézmozdulatára kénytelen volt engedni. A két hölgy üdvözölte a két urat, ezek pedig leültek az asztal mellé a nők közé. Egyik a nők közül Hanzen akaratának kényszere alatt a háziasszonyi szerepet adta. Töltött thea helyett vizet a poharakba és kínálta kalács helyett a nyers burgonyát, s mind a négyen itták a vizet és ették a nyers burgonyát a közönség nagy derűtsége közt, míg Hanzen »Wach«-ja meg nem szólalt, midőn is valódi helyzetük tudatára jöve furcsa taglejtéseik általános kacaját okoztak.”

Mit mond ehhez az orthodox tudomány? — Mert az, hogy a legprimitívebb tünemények megjelölésére kitalált egy új szót a hypnotizmust, és hozzá egy *állítólagos* felfedezőt, az még nem felelet.

Mind az, mi hazánkban vagy reá nevezetesen kihatólag e téren nyilvánosan történt, reánk nézve különösen érdekes s így nem mellőzhetem, hogy a legújabbban még mindenkinek élénken emlékezetében lévő két tényt ne tárgyaljak.

És pedig Bastian nevű mediumnak Bécsben történt állítólagos leleplezését és “Cumberland” szemfényvesztő “Antispiritista” üléseit.

Bastian leleplezése igen tanulságos, mert kitűnik belőle, mily könnyen lehet tévedésbe esni ezen tünemények vizsgálatánál, ha általános tájékozottság nélkül fogunk hozzá: mutatja mily hiányos szokott

lenni ily esetben a napi lapok általi értesülés, s mily ferdék a levont következtetések, s mily ellenkezője a vártak a bekövetkezett *eredmény*.

Magát a tényt így adja elő Hellenbach báró megbízottja a *Süddeutsche Presse* című Münchenben megjelenő lapban:

“Hellenbach báró János főherczeg által fel lett szólítva, hogy adjon neki alkalmat azon tényekkel megismerkedni, melyekre a spiritualisták hivatkoznak.”

— Mint tudjuk, Hellenbach báró Bastiant ajánlotta. —

“Az első sötét ülésen semmi nevezetes nem történt. A világos ülésen több alak jelent meg de egy sem jött ki a kabinetnek szolgáló szoba függönyei közül.”

“Bastian az ülés előtt a kör két tagja által megvizsgáltatott.”

“A második sötét ülés érdekesebb volt. Nem ugyan bizonyító, de érdekes volt ama jelenség, hogy a jelenlévők a szobában levő íróasztalról egyes tárgyakat kaptak kezükbe, de nem lévén bizonyos, ott voltak-e az ülés előtt közvetlen e tárgyak, e tény nem tekinthető bizonyító erejűnek; de már nevezetesebb volt virágok hozatala egy az üléstermen kívül elhelyezett virágkosárból. Ketten a társaságból meghatározott virágokat kívántak gondolatban s egyik közülök megkapta azt, a másik is kapott virágot de nem azt, melyre gondolt: de az ülés után a gondolt virágon a kosárban szembetűnő változást talált. Legérdekesebb volt azon tény, hogy a társaság egy tagja az előtte a földre elhelyezett csengettyűt lábaival széke alá tolta, és akkor kívánta, hogy az csengessen, s a csengettyű csakugyan csengetve a hátrább ülők közé repült, bár Bastian egész idő alatt tapsolt kezeivel s nem is tudhatta, hol van a csengettyű. A harmadik ülésben, míg sötét volt nem történt semmi. A világoson négy alak jelent meg. Mivel ezek nem akartak kellőleg előlépni Hellenbach tanácsára a világosságot mérsékeltek, a szomszéd szobának, mely meg volt világítva, részleges elzárása által. Végre azután jött az ötödik alak; mire egyike a résztvevőknek felugrott, megrántott egy fonalat, és a titkos ajtó a kabinetnek szolgáló szoba s az ülésterem közt bezáródott, s az alak kint maradt. Egy másik résztvevő megfogta az alakot.”

“Három vagy négy pillanatig tarthatott, míg Hellenbach teljesen szemügyre vehette a függöny miatt a megfogott alakot, és pedig rendes

öltözetében Bastiant pillantotta meg. Öltözéke teljesen rendben volt, úgy, mint a kabinetbe belépett, csak topánjai voltak lehúzva, mit akkor vettek észre, midőn a kabinetet kikutatták, hol azokon kívül semmit sem találtak.“

“Miután Bastiant nem fogták meg a mutatkozó alakok öltözkéiben s lehetetlen volt feltenni, hogy ily könnyen változtathatta volna ruháit, Hellenbach ajánlotta, hogy vetköztessék le; de azt a társaság el nem fogadta, de azért kimotoztatta őt s nem találtak nála egyebet, mint egy pár kesztyűt és tárczáját.“

“Amerikában már régen ismeretes a különbség a tranzfiguráció és materializáció közt. Az előbbi a szellemek befolyása alatti írással, a »trance«-ban beszéléssel rokon; midőn a szellem a medium testét mintegy megszállja, elfoglalja (possessió). Azok, kik nem ismerik e különbségeket az amerikai és indiai irodalomból, természetesen a megfogott alakban a mediumot találván, azt hiszik, bebizonyították a csalást. Ennek bizonyítására azonban szükséges lett volna Bastiant a megjelent alak öltözetében megfogni, vagy legalább *kimutatni, hogyan és mivel* utánozta az öltözékeket.“

“Alig lehet kétkedni, hogy az erre szükséges öltözékek teljes hiánya Bastiant mindazok előtt igazolják, kik e tényekkel alaposan foglalkoztak.“

“A bizonyíték ellene a használt öltözékek előmutatása lett volna. Mivel az öltözékek ily titokzatos, pillanat alatti eltüntetése lehetetlen, így a feltett csalás ténye is lehetetlen.“

“Azon kérdésre, hogy miért oly különböző az ülések eredménye, Hellenbach azt válaszolja, hogy azt igen természetesnek fogjuk találni, ha meggondoljuk, hogy a legritkább esetben maga a médium a tünetek intézője.”

“A médium többnyire csak a körben nyilatkozó befolyás központja s eszköze; az igazi működő maga a kör, annak kombinált akarata, — minden kör a legtöbb esetben azt fogja nyerni, a mit keres.“

A Bastian ellen szóló legsúlyosabb körülmény topánjainak lehúzása. Ezen körülményre nézve közlöm egy barátjának és pártfogójának leveléből a *Light* londoni spiritualista lap március 22-ik számából a következőket.

— “Bastian úr, mielőtt ama hírhedt ülésre a főherceg palotájába ment volna, vett egy pár kész topánt; mint az rendesen megtörténik, ezek lábait szorították s nehogy az élénk fájdalom akadályozza a transe-álomba való esését, azokat a kabinetben levetette.“

“1870 óta alig vizsgálták meg oly pontossággal más médiumnak képességét, mint az Harry Bastiannál történt s csak azt lehet sajnálni, hogy elkedvetlenedése ezen tünetek bemutatásától most bécsi fogadtatása után még nagyobb lesz.“

“Ezen vonakodása másfél év óta tart — mióta nem is úzi hivatás-szerűleg a mediumságot; chicagói tulajdonából van szerény jövedelme s egy angol kórházban lévén alkalmazva, már 16 hónap óta nem tartott spiritualis kísérleti ülést.“ (32. Fopstone road. S. W. — T. L. Nichols, M. D.)

Egyáltalán számtalan azóta ezen és más lapokban oly levél, mely a Bastian mediumitása által tapasztalt tüneteket bizonyítja, és mediumitását kétségen felül helyezi.

Másrésről a politikai lapok azt látszottak megértetni akarni a közönséggel, hogy a kísérletek nem tanulmányozási célból, de inkább ártatlan mulatságból kezdtek el, a *Neues Wiener Tagblatt* február 17-ik száma példának okáért ezt írja: “Nem volt itt egyébről szó, mint egy szellemdús ötlet kiviteléről, mely a mulatságra gazdag anyagot szolgáltatson,” mely körülményre igazat adott nekik a magasrangú rendező füzete is; a Lipcsében Dr. Cyriax szerkesztése alatt megjelenő *Spiritualistische Blätter* március 6-iki számában a többi közt ezt jegyzi meg:

“És ezzel el van találva az igazság! Nem egy fontos tény türelmes vizsgálatáról volt itt szó; nem egy nagy igazság keresése czéloztatott, nem az emberi lélek halhatatlanságáról gyakorlati meggyőződés szerzése czéloztatott, hanem egyszerűen Sport volt az egész pour passer le temps.“

S ugyan e tárgyról az ápril 3-ik számban.

“A füzet befejező igazán meleg hangon tartott czikke nem érinti a spirituális mozgalmat, mint egészét. Az csupán Hellenbach báró egyéni meggyőződése és ideái ellen irányul s csak azokat érintheti.“

“Ha az író el nem mulasztotta volna a spiritualis mozgalomról a legjelesebb művek néhányát elolvasni (10-ik lap) s ha ismerte volna a

mozgalom erkölcsi irányát, akkor nem tartotta volna azt vallási szektának, de belátta volna, hogy bár az maga nem vallás, mert nem hiten de tudáson alapszik, de minden vallás alapját képezi.“

Már Hellenbach báró felelete is megjelent a *Die Logik der Tatsachen* cím alatt a magas író füzetére, de a tény nem deríti ki tisztában, mint az már eddig történt; fő igyekezete arra látszik irányozva lenni, hogy bebizonyítsa miszerint ő, bár elismeri a spiritualis tünetnyek valódiságát, azért nem spiritualista. Szerinte, ha őt annak tartják, akkor Sokratest és más bölcsészeket is annak kellene tartani. Mire azt felelhetjük, hogy az kétséget sem szenvedhet, hogy példának okáért *Sokrates* spiritualista, akár az Hellenbach báró is, akár nem.

Elég az ahhoz, nekünk spiritualistáknak a vizsgálók e csalódása hasznos volt; ez hozta ide Cumberlandot a szemfényvesztőt, az „Anti-spiritistát“, ki bár nem tartozik a mozgalomhoz, de működése hatásában előnyös lévén a mozgalomra, ismerjük meg őt is.

Jól jellemzi működését egy kis cikk, mely a *Pesti Hírlap* márczi-us 21-ik számában jelent meg, melyet is itten átveszek:

„Mr. Cumberlandot a nagy spiritista leleplezték, — azért hívják úgy, mert nem leplez le semmit, — ma este körül-belül 70 főre menő közönség nézte és hallgatta. Az arisztokráciából kevesen voltak; azonban ott volt Szapáry Gyula pénzügyminiszter.“

„A mai est jobban sikerült, mint a tegnapi. Általában úgy látszik, hogy Cumberland idegei is olyanok, mint minden más emberéi; előbb neki is bele kell melegednie a munkába; akkor azután megy. A két első mutatvány ma sem sikerült. Innét túl azonban már egészen elemében volt.“

„A közönség ellenőrző bizottságát ma Rohonczy Gida vezette előre eltökélt széksziszszel. Tagjai voltak Prónay Gábor báró, Steiger Gyula, König Gyula tanár és ifj. Luczenbacher Pál. A hitetlenség a tegnapi balsikerek után általános volt.“

„Következett az elrejtett mellű fölkeresése. Cumberland ezúttal ifj. Luczenbacher Pált vitte magával. Szaglált, kutató, a levegőbe hadonászott, végül kijelentette, hogy nem bírja megtalálni. Erre a második kísérlet Prónay Gábor báróval történt. Cumberland szokás szerint idegesen panaszkodott, hogy zaj van a teremben, s a báró nem gondol ki-

zárólag a tárgyra; akkor hirtelen König Gyulát fogta meg végig huroczolta a termen, kezét folyton tapogatta s végre rátalált a türe, mely a falhoz erősített rámába volt szúrva. A közönség élénken megtapsolta, mialatt Cumberland a verítéket törölte homlokáról.“

„Legszebb mutatványa volt a gondolat kitalálása. Erre a mester, úgy látszik, az ideges embereket keresi ki előszeretettel. A sajtó emberei közül kívánt valakit. Ezek mind nagyon ideges emberek. Barna Izidor lépett az emelvényre s Cumberland fölhívására gondolt valakire: hogy kire, azt csak ő tudta egyedül. A mester megérintette a médium homlokát, megmarkolta kézcsuklóját a balkezelével, míg a jobb kezével a levegőben tapogatózott. Több kísérlet után hirtelen megállott Scheffer László hírlapíró előtt: »Ez az!« Barna kénytelen volt kijelenteni, hogy csakugyan kollegájára gondolt.“

„A kísérletet a nagy gondolatolvasó erre Steiger Gyulával tette meg. Steiger megrögzített szemmel és közönyös arccal engedte magát vezetni, nehogy egy pillantással is elárulja, hogy kire gondol. Alig két percnyi szaglálás után megállottak Daruváry kir. kúriai bíró előtt s Cumberland kijelentette, hogy célnál vannak. Steiger bevallotta, hogy csakugyan Daruváryra gondolt. (Élénk taps.)“

„A mutatvány után föl kell tenni, hogy Cumberland tisztán a kéz remegéséből és az ütér veréséből olvassa ki a gondolatot.“

*

„A szellemidéző szekrénnel négy mutatvány történt. Ezúttal Rohonczy Gida vezette a mester összekötözését alaposan kitanult földold-hatatlan csomózási rendszerrel. Cumberland beült a földött szekrénybe s a már ismert mód szerint lekötözték. A »szellem« először zajt csinált, és a csöngettyűt rázta, majd egy »asztalos szellem« szögezte össze a deszkát s még füttyölt és dalolt is mellé, ne hogy valaki azt higgye, hogy Cumberland a fogaival kalapál. Azután a palatáblára angolul írta a következő tételt: »szellem (spiritusz) csak a palaczkban van.« Cumberland kijelentette, hogy a magyar és német szellemekkel nem ismerős.“

„Szóval Mr. Cumberland ma már bele volt melegedve. Azt, hogy a spiritista titokból valamit leleplezett volna, senki sem vette észre. Csak

utánuk csinálja a szemfényvesztést minden spiritizmus nélkül. De már az is érdem, ha valaki ilyen jól érti a mesterségét és nem — csal vele.“

A szellem-szekrény titkát más alkalommal megmagyarázta ily módon:

“Az egész a karizmoknak rendkívüli nyújthatóságán alapszik a vállzülettől kezdve, s e magyarázat előrebocsátása után a közönség feszült érdeklődése közt fogott a bemutatáshoz.“

“A szekrény függőyeit szétvonták, a széket a megkötözött Cumberland mellé tették, a kalapácsot térdére, a leszögezendő deszkadarabot a székre, még a szögeket Cumberland a szájába vette. Fájdalomtól eltorzult arczczal kezdte most magát kinyújtani a megkötözött ember, jobb vállát lesüllyesztve, s jobb karját bal czombja felé nyújtva, míg nem sikerült azzal a kalapácsot megragadnia, mellyel a közönség tapsa közt üt néhányszor a székre. Most hihetetlen módon fordult meg testével annyira, hogy a szájában tartott szögeket balkézbe ejthette. Ekkor egy rúgást tesz lábaféjével, s a szék közvetlen mellette van; balkeze ismét kinyúl s megragadja a szögeket a kalapács jobb kezébe vándorol s vígan el kezd kalapálni, — a közönség meg tapsol.“

“Az ellenőrző bizottság konstataulta, hogy a kötelékek még mindig az előbbi állapotban voltak.“

Az egész a karizmoknak rendkívüli nyújthatóságán alapszik, a gondolat-olvasás azonban *kielégítő magyarázat nélkül maradt*, s a szellemszekrényre vonatkozólag meg kell jegyeznem, hogy valódi médium nem előre elkészített lapos szíjjakkal bizonyos elvek szerint, de a vizsgáló szabad akarata szerint kötéllel szokott megkötötni, úgy hogy a kinyújtás lehetetlen legyen.

Mindezek után nincs okom azon cikket, melyet eme itt előadott események kapcsán a spiritualisták álláspontjának jellemzésére írtam, bár miben is változtatni.

A cikket a *Pesti Hírlap* márczius 24-iki számában közölte, a szerkesztőség azon megjegyzésével, hogy bár ők a spiritizmust nem hiszik, de híve nyilatkoztának, helyet adnak s ezzel elfogulatlanságukat, és valóban liberális gondolkozásukat e ténnyel is bizonyították.

Álljon itt az egész cikk:

Mr. Garner, vagy a mint most magát nevezi “Mr. Stuart Cumberland“, bécsi szereplése alkalmával végig lapoztam néhány évfolyam külföldi folyóiratot, hogy tájékozzam magam ezen szemfényvesztőnek a modern spirituális mozgalomhoz való viszonyáról, annál is inkább, mert a belföldi hírlapok értesülései e téren teljes zavart árultak el, sőt néhány reporter Garner úr, *alias* Cumberland, mesterségébe annyira beletanult, hogy talán a gondolatkitalálás “ma már nem szokatlan“ bűvös útján arról is értesült, hogy ő, ki a hangzatos Cumberland nevet egyszerűen egy hirdetésben a *Times*-ben vette fel, tulajdonkép herczeg, hogy fivére a spiritualista tanok miatt megőrült, s íme a dráma befejezése: a félőrült fivér, ki a spiritualisták fölött lángpallosát forgatja. Oh képzelet, nagy a te hatalmad!

Szerencsére ez mind nem áll, s szívélyes “Isten hoztával“ üdvözölhetem a spiritualisták nevében “Cumberland“ urat, mint már 1882-ben egy spiritualista angol lap tette, mert a figyelmet kissé felénk tereli, s midőn lángpallosával mellénk sújt, az ellentáborból érint itt-ott egyet, s ezek azután hozzánk állanak.

Cumberland nem első s nem is a legkitünőbb azok közt, kik szemfényvesztőknek kevesek, s azért szenzitívsgük segélyével a spiritualis mozgalommal oly módon hozzák magukat kapcsolatba, hogy az iránta titokban lappangó érdekeltséget *gyanútlanul* a nyilvánosság elé vonják, és maguk hasznára fordítják. S hasznosak ügyünkre, mert az orthodoxok tévútra vezetve a nagy feltűnést elmulasztják megakadályozni.

Amerikában már 1877-ben lépett fel egy ily gondolatolvasó szenzitív J. R. Brown, kivel Dr. G. M. Beard tett kísérleteket s a *Popular Science Monthly* 1877. évi februáriusi számában leírja kísérleteit véle. A gondoló kezét a gondolatolvasó szenzitív homlokára teszi, a ki szemét bekötötte volt s egyik kezével a homlokán levő kezét gyöngén oda szorítja. A kísérletek sikerültek, a gondoló által mintegy alakban elképzelt tárgyakat a gondolat-olvasó körül haladva a teremben könnyen megtalálta. Beard theoriát is ad róla, mely szerint a gondoló egyén által *öntudatlanul* adott izom-mozdulatokat a gondolatolvasó *öntudatlanul* magyarázza, és e mozdulatok öt olyformán, mint a hasonló gyermekjátékban, a “hideg, hideg, — meleg, nagyon meleg“, stb. útba vezetik. Beard ezen theoriáját állítólag bizalmasan közölte dr. W. B. Car-

penterrel, az ismert tudóssal, kinek már ugyanazon lap júliusi számában derék oldaldőféseket ad bosszújában, hogy theoriáját a forrás megnevezése nélkül tudós munkáiban felhasználta. Örülhetett volna, hogy ily könnyen szabadult egy elégtelen theoriától. Hiába, ma még a theoriákat is elcsenik, bármi haszontalanok is legyenek azok.

Mikor már a theoria megvolt, éppen jókor jött hozzá Carpenternek Irving Bishop, egy utánzója Brownnak, ki ugyanazon mutatókat egész Angliában ismételte nagyobb dicsőségére az “izommozgások olvasása” theoriájának. Az ő nyomaiban s eleinte, mint titkára kezdé pályáját Garner *alias* Cumberland úr, ki kétszeresen szerencsés volt, mert éppen akkor Maskelyne and Cook urak a híres szemfényvesztők abban hagyták *pseudospiritista* mutatójaikat, melyeket nagy apparátussal és ügyességgel gyakoroltak; de még nagyobb szerencséje volt, hogy a liverpooli püspök a tudomány és *felvilágosodás* érdeke és talán a klerikális lelkiismeret nagyobb nyugodtsága kedvéért, — hogy a világosan *ördög-műve*, a spiritualis mozgalom ellen tőle kitelhetőleg harcoljon — elfogadta a Cumberland által Liverpoolban 1881. október 27-én tartott antispiritista ülésekben, angol szokás szerint, az elnöki széket. Ez az elnöklés, természetesen, nagyban emelte Cumberland hírért; most már mindegy néki, hogy a püspök nem gondol vele többé semmit.

Meg volt tehát a tudományos theoria állapítva s virágzott a gyakorlatban, de hiában, semmi sem állandó e világon és a *Journal of Science* 1882. februári számában be van ismervé, hogy a Beard–Carpenter-féle theoria nem elég minden gondolat-olvasás megfejtésére; egy szép levél van ott Henry Edmonstól, a brightoni tudományos és művészeti akadémia fejétől, melyben tudatja, hogy a Bishop nyomán tett kísérleteket folytatva, oly eredményekre jött, hogy a gondolat-olvasó a gondoló által kellőleg elképzelt s mintegy a lélekben érzékített tárgyat, mintegy álmajelenést látja bekötött szemei előtt lebegni, s minden érintés, jel, keresés nélkül kitalálja. Ugyan ily értelemben nyilatkozik Barrett tanár már előbb a *Nature* 1881. júliusi számában. Kísérlete igen szép, melyet egy magány-családban tett. Ő ugyan nem árulja el hol, de a *Derby Dayly Telegraph* februári számaiból kitűnik, hogy a kísérlet A. M. Creery B. A. lelkész tiszteletreméltó családjában történt, ki azóta azt a derby-i Philosophic und Musical Society előtt is bemutatva,

tehát

több

nem titok. A körből kiküldi szenzitív 12 éves leánykáját, leír egy papírlapra egy számot vagy nevet, mely lapot kézzől-kézre ad a társaság; a leányt behívják, ki is bekötött szemmel megáll a bemenetnél s a nélkül, hogy valakihez szólna vagy valaki érintené, kimondja a felírt számot vagy nevet, mely sokszor igen is exotikus s a kör által proponálható. A kör kombinált gondolata, midőn a fölírt tárgyat maga elé képzei, 2—3 másodperc alatt megfelelő hullámzást idéz elő a szenzitív lélekben, mely elég ama képet, mintegy lelki szeméi elé állítani.

W. F. Barrett tanár jelentése következtében a Society for Psychical Research kiküldött egy komitét a tünetmények vizsgálására, mely a jelentést tevő tanár elnöke alatt Frederic W. H. Myers és E. Gurrey urakból állott. Ezen komité a tanár észleleteit valóknak találta s a teljes jelentést a fönt vázolt “gondolathullám” theoriával együtt közli a társaság közlönyében: *Proceeding of the Society for Psychical Research* Vol. I. Part. I. London. Trübner and Comp. 1882.

Eolvashatja ott akárki, a kit érdekel; kivonatosan a jeles *Nineteenth Century* júniusi száma és a *Spectator*, ez a derék elfogulatlan folyóirat is átvette. Sok érdekes részlet van bennök; többi közt Basil Wilberforce kanonok Southamptonban 1882. augusztus 23-án kelt levele, melyben az ő saját és az éppen nála lévő Sir John Lubbok kísérletét írja le Bishoppal, ki a nevezett tudósok által elővett shillingek évszámait megérintés nélkül bizton eltalálta.

Látni ezekből, hogy az izommozgás öntudatlan olvasásának theoriája és a vele kapcsolatba hozott villamos áramok másodszülött elmélete, szépek és igazak is lehetnek ugyan, sőt más irányban a beszéd nélküli ősember antropológiájára talán váratlan fényt fognak vetni, de nem elégségesek. A gondolathullámok theoriája a most elért magaslat. Természetesen csak a nem-spiritualista-közönségre nézve; mi spiritualisták már ezeken régen keresztülmentünk... “Szerencse fel!” hangoztatom a bányász üdvözlét azok elébe, kik most ezen tüneteket vizsgálják. Oly haladás ez, mely a legkellemetlenebb fázison vezette át a vizsgálatot. Megelőzője a botrány volt és szokott lenni, mint a tapasztalás számtalanszor mutatta. A Bastian-féle leleplezési botrány nélkül jöhetett volna Cumberland, nem gondolt volna véle senki. A botrány előkészítette a komolyabb figyelem útját.

A leleplezés után volt szerencsém kijelenteni a lapokban, hogy nézetem szerint Bastian nem szükségkép csaló, be lévén szakértő orvos által bizonyítva, hogy “trance” vagy hypnotikus állapotban volt. Ily rendkívül finom befolyásoknak kitett állapotban magában a vizsgáló körben nyilatkozó akarat vagy erős képzelet, hogy a médium kijő, ezt vagy azt teszi, hatást gyakorol. Ily állapotban a médium sokszor a kör tudatos vagy öntudatlan kívánságának tehetetlen eszköze. A nyilatkozó szellemi befolyás is tehetette, s ez valószínűbb is, mert az objektív szellemi alakok megjelenése két főmódon történik: materializáció és tranzfiguráció által. Materializáció által a médiumtól ugyan különálló alakok, de nem a szellemek tényleges alakjai, mintegy a fogalmak világából az érzéki alaki világba projicziálatnak: míg a tranzfiguráció-műveletre a médium testét a szellem ugyan használja, mint egy színészt a drámaíró s az alakított szellem-alak s a médium egy és ugyanazon személy. Ez esetben megfogása nem abszolút bizonyíték ellene. Mert természetesen ily esetben a médium és az alakított szellemalak egy és ugyanazon személy; csak a fentebb említett materializált alakok oszlanak el, bár sokszor a médium egészségének rovására, ha megfogatnak.

Hellenbach Lázár báró volt itt a hibás; kezdő még nem harmonizált körben a médium *legyen mindig szem előtt*; soha ne legyen a világítás oly rossz, hogy a kör minden tagját *biztosan* megkülönböztetni ne lehessen. Kezdő kört és a médiumot nincs joga senkinek sem oly befolyások alá helyezni, melyek majdnem kiszámíthatatlanok ily körülmények közt.

Az *Egyetértés* átvéve nyilatkozatomat, egész nyugodt lelkiismerettel írhatta, hogy én azt állítom, hogy rossz szellem tette a csalást. No, ez kellene még csak. A filozofáló spiritualisták s utánuk magam is csak a jót tartjuk létezőnek, a rosszat csak relációnak tekintjük, — mint a hideg csak relatív s csupán a hő reális létező, — így elvből sem fogadhatunk el rossz szellemet, csak alacsonyabb és magasabb fokút. De még egyáltalán rossz akaratot sem kell feltennem, mert az úgynevezett *csalás s jobban mondva csalódás* indító okát helyes számításban kereshetem.

Tegyük fel Bastian mutatványai teljes sikerre, meggyőződésre vezetnek, mi történik akkor?

Bastian jól megjutalmazva elutazik, egy magas előkelő kör meggyőződik néhány kevésbé ismert tényről, és tagjai a magas állásukra való tekintet és a közvélemény iránti gyöngédségből szívükben őrzik meg a megbecsülhetetlen kincset, a meggyőződés örvendetes titkát. De így, mily általános érdeklődés, mily haladás! minden komolyabb rázkódás nélkül.

A vásártérre hiába jönne az előadó művész Shakespeare valamely jelenetét felolvasni, senki sem fogná hallgatni; de a Paprika Jancsi bódé előtt nagy lesz a tolongás, sőt ki oda megy, szemfüles legyen, oldalbordái és tárczájára vigyázzon. Lehetne-e Shakespeare, ha Paprika Jancsi nem lenne?

Ez a világ rendje. Daniel Douglas Home III-ik Napoleon előtt sikeres kísérleteket tett; a császár soká foglalkozott e tüneményekkel, míg végre a többi közt egy ködszerű kéz jelent meg éppen, mint a bibliában, a teljes világos ülésben felírta I. Napoleon kétségtelen autogramját. Home gazdag ékszereket kapott emlékül, (pénzt soha sem fogadott el és soha sem mutatta magát nyilvánosan) s mégis mi lett az eredmény? Az, hogy a párisi lapok hallgattak, az amerikaiak pedig bolondabbnál bolondabb közleményeket hoztak. A *New-York Herald* azt írta, hogy ki kellett őt Párisból utasítani, mások, hogy lelepleztetett. Mindebből egy szó sem volt igaz s Home teljes önérzettel utalhat az 1864-ben Londonban Pitmannál a császár uralkodása alatt kiadott s több kiadást ért művére (*Incidents in my Life*), melyben a császárral való kísérleteit leírja s melyek soha meg nem czáfoltattak.

Home sok év óta nem gyakorolja fizikai mediumitását, annál kevésbé volt valaha Budapesten, mindannak daczára, hogy a pesti lapok reá az itt járt Homesra, hogy ő az; pedig Homes csak egyszerű személyvesztő, ki soha médium nem volt s nem is tartja magát annak.

Ezen Homes úr úgy látszik Cumberlanddal közös gyöngésgben szenved a névfelvételre nézve. Igen könnyű dolog is az másnak nevével annak érdemeit és tekintélyét felvenni és azt aprópénzre felváltani. D. D. Home *Lights and Shadows of Spiritualisme* (London. Virtue 1878.) című művében és autobiográfiájában oly vonzón s oly tapasztalattal ír, hogy könyve minden spiritualistának kedves lesz örökké, s neve Homes-étől nem csak egy s betű által különbözik. El kell ismerni

azonban azt is, hogy sokszor kell a reporternek valamihez szólni, miről jobb szeretne hallgatni, s ilyenkor nem ő az oka, ha úgy neki, mint másnak is kellemesebb nem vizsgálni azt, mit mondott.

Tehát üdvözlöm Cumberlandot, mint a spirituális tanok előharcosát, ki nem tudja maga sem, mily eszmék zsoldjában harcol. Szenzitív tulajdonai határozottan a tudományos világ figyelmét is megérdemlik és további fejlődésre képesek; mint szemfényvesztő pedig utánczolt médiumi tüneményei által csak azt bizonyítja, hogy az utánzatnak eredetije is létezik. Hiszen tudjuk, hogy hamis pénz nem jó forgalomba ottan, hol hasonló igazit nem ismernek, bárminő ritka is legyen az, legfőbb és leghasznosabb ügyessége azonban abban áll, hogy a hamis pénzt is jól fel tudja váltani igazira: egy magasztos ügynek használ, melynek ártani akar. Eddig a czikk.

A kérdés itt az: léteznek-e ily tünemények vagy nem? A közönség mai nap már nem oly kiskorú, hogy előtte tudományos tényeket titokban kelljen tartani. Elég volt a titkolódzásból eddig. Vegyék tehát a dolgot kezükbe azok, kik erre hivatvák végtére komoly czéllal s tapasztalataikat tudassák a közönséggel, mert különben kezeibe veszi azt a közönség maga.

Ezen eshetőség lebegett szemem előtt, midőn Wallace értekezését lefordítottam. Remélem, hogy lesznek, kiket a tünemények tanulmányozására fog serkenteni és majd kiválnak közülök olyanok, kik tájékozzák magukat előre, s vezetői lesznek a mozgalomnak majd akkor, ha nyakunkra nőtt. Mert, hogy nő, azt csak a vak nem látja.

Alsó-Sztregova, 1884. május 7.

A fordító.

Bevezetés

Kötelességérzet vezeti szerzőt, midőn felhasználja az alkalmat, hogy a *Fortnightly Review* olvasóit megösmertesse egy mozgalommal, a mely bár sokszor gúny vagy megvetéssel említettik, de a szerző véleménye szerint oly tényeken alapszik, melyek az emberi nem előhaldásában nevezetes szerepet fognak játszani. A mozgalom maga oly nagy terjedelmű, a tények, melyeken alapszik oly sokoldalúak, az előítélet ellene oly csökönös, hogy ha hozzá szólni akarunk, lehetetlen részletekbe nem bocsátkoznunk. Az olvasó figyelme talán túlságosan igénybe lesz véve; de ha képes előítéleteit egy időre félretenni, és mint egy tárgyilagos szempontból fogja mérlegelni, mit tartson lehetőnek vagy bebizonyítottak és mit nem, úgy biztosítja szerző, hogy fáradságát, melyet e lapok olvasására fordított nem bánja meg.

Kevés embernek van most ideje vaskos-köteteket oly tárgyakról olvasni, melyek szorosan foglalkozásához nem tartoznak. Ilyenkor leginkább a folyóiratok tájékoztatják a közönséget. Ezen tájékoztató czikkek többnyire kitűnőek szoktak lenni, habár kissé általánosságban vannak tartva.

Legjobb erőink munkájuk eredményét általános vonásokban vázolják a folyóiratokban, s ritkán fordul elő, hogy olyan szerző lépjen ezeknek hasábjain a közönség elé, ki a tárgyban, melyről ír, nem eléggé otthonos, vagy ki tapasztalatait másod kézből merítette. Csak ezen egy tárgyra nézve, mellyel most foglalkozni akarunk, nem állanak a mondottak.* Azokat, kik évekig részt vettek a mozgalomban nem akarják meghallgatni, s a közönség csak olyanok előadása után értesül róla, kik alig tartották érdemesnek egy futó pillantást vetni a mozgalom irodalmára, vagy a tényeket melyeken alapszik, alig néhány napig vizsgálták.

Ily egyének a modern spiritualismusról felületes ítéletet mondanak. Gondolkozásmódjukat e tárgyról meglehetősen találóan jellemezhetjük.

*) Sajnos, hogy némely folyóiratunkra nézve (nomina sunt odiosa) nem csak éppen ezen egy tárgyra nézve nem állnak a mondottak. — *A fordító.*

Történeti vázlat

Maguk igen keveset tapasztalván az új tannak alapul szolgáló tünetnyekből, nem hihetik el, hogy mások többet tapasztalhattak. Találkozhattak oly híveinkkel, kikről feltehetik, hogy egy ügyes váratlan fogás által könnyen tévútra vezethetők, és ebből azt következtetik, hogy egyáltalában a spiritualisták mind ilyenek, s meggyőződésük ily alapokon nyugszik. — Az eddig ösmert természettörvényekből vont hamist következtetések alapján annyira meg vannak róla győződve, hogy bizonyos tünetnyek elő nem fordulhatnak, hogy bárminő kifogástalan tanúságot is képesek elvetni. Bármily nagy tekintélyű és számú tanúnál inkább egy sajátságos és eddig elő nem fordult elmebajt tesznek fel, vagy az állítólagos csalókról kimagyarázhatlan és utánoszhatlan ügyességet hisznek inkább el, mintsem hogy a tünetnyek létezését elfogadnák.

Világos, hogy ilyenek irányában több bizonyító tanúra hivatkoznunk czélhoz nem vezetne. Mint Dr. Carpenter önmagáról találóan mondja: „elmjük szervezetében nincs oly hely, melyben ezen állítólagos tények beillenének.“ És úgy is van. De abból az következik, hogy miután a tények maradnak, elhelyezésükről előbb utóbb gondoskodni kell. Nem marad egyéb hátra, mint elmjük szervezetét megváltoztatni.

Szerző azt hiszi, hogy legkönnyebben eszközölheti ezt az által, ha ezen tan fejlődésének általános történeti vázlata után azon számtalan alakot fogja jellemezni, melyben e tünetnyek előfordulnak s kitünteti, hogy mind ezen végtelen változatosságú tények egy eszmei központ felé irányulnak, a mi csalódás vagy család eredménye nem lehet. Feladata lesz tehát a jellemző tények elősorolása által azoknak egymást kiegészítő bizonyító erejét feltüntetni.

A modern spiritualizmusnak elnevezett mozgalom kezdetét az 1848-iki évre tehetjük. Akkor történt ugyanis először nyilvános szellemi érintkezés azon sajátságos kopogó zajt előidéző erővel, melynek jelzéseihez hasonló kopogó zajról már a 17-ik századból is értesültünk, midőn is Monpesson és Vesley családokat nyugtalanították. Akkor azonban még nem jöttek a gondolatra ezen kopogást okozó erővel kérdések és feleletek és az *abc* felhasználása által érintkezést elkezdeni. — Ezen gondolatra Miss Kate Fox, egy kilencz éves gyermek családjában jöttek a mondott időben, ki tehát, jelenleg Mrs. Jencken az első volt azon most már számos tagból álló karban, kiket mediumoknak neveznek. Ily egyének eddig ki nem derített, bizonyosan szervezeti sajátságok következtében alkalmasak arra, hogy ama ismeretlen erő közelükben tárgyak mozgatása, kopogás és egyéb úton nyilatkozhassék. Ezen tünetny nagy feltűnést okozott Hydesville-ben New-York államban, s az egész város lakossága szigorú vizsgálatnak vetette azt alá. A dolog természete hozza magával, hogy e vizsgálók egyáltalában nem ösmerték a dolgot, s mindent elkövettek, hogy okát felfedezzék, végkövetkeztetésük az volt, hogy szellemek okozzák.

Könnyű erre azt felelni: hogy igen merész ráfogás valamely tünetnyt szellemi eredetűnek tartani azért, mert más okát feltárni nem lehet. Ha a tünetny csak egyszerű összefüggetlen kopogás lett volna, úgy igenis merész lett volna a következtetés; de nem ám úgy midőn kitűnt, hogy e kopogás által az *abc* felhasználása mellett oly dolog betűztetett ki, melyről senki sem tudhatott s mely igaznak lenni bizonyult. A kibetűzött üzenet szerint ama ház pinczéjében, melyben a dolog véghez ment, egy meggyilkolt ember hullája ásatott el. Az üzenet pontosan meghatározta, mely helyen van a hulla. Ástak ama helyen, és hatlábnyi mélyen egy ember csontvázát találták. De ez még nem lenne elég magában.

A meggyilkolt nevét is kibetűzte ama ismeretlen erő, s az utólagos vizsgálat kiderítette, hogy csakugyan megfordult oly nevű ember ama házban öt év előtt, s azóta eltűnt. Továbbá kibetűztetett, hogy ő ama

meggyilkolt ember szelleme, az ki ama kopogó jelzéseket adja. Most már a jelenlevők meg lévén győződve szorgos vizsgálat után, hogy ama kopogás mesterséges úton a jelenlevők közül valaki által elő nem idéztethetik, mi egyszerűbb és természetesebb, minthogy elfogadták ama megfajtást, melyet maga a kopogó erő adott, tehát hogy csakugyan a meggyilkolt szelleme az a ki kopog.

A Fox leányok és családjuk Rochesterbe költöztek át, és sokak által, kik a tümenényt csak hírből ismerték, csalással vádoltattak, miért is ajánlatot tett a család, hogy a gyermekek egy e célra kiküldendő bizottság által megvizsgáltassanak. Három bizottságot küldött egymásután tartott három népgyűlés. Bár az utolsó az előtt működött bizottságokat butasággal és összejátszással vádolta, az eredmény az lett: hogy ezen utolsó bizottság is éppen úgy, mint elődei hosszú és korlátlan vizsgálat után kijelenteni volt kénytelen, hogy az észlelt tümenények okát felderíteni nem volt képest.

Jelentésükben kiemelik, hogy a kopogást hallották a falon és padlón, mialatt a mediumok, kiket nők alaposan megvizsgáltak „párnákon állottak s ruháik szorosan bokáikhoz voltak kötve.” A harmadik és utolsó bizottság jelentésében kiemeli, hogy „hangokat hallottak, melyeknek eredetét semmi módon fel nem deríthették. Meggyőződhetek, hogy gépezet vagy elrejtett egyének e célra nem használhattak, és a kopogások nem csak szóval, de gondolatban tett kérdéseikre is illő választ adtak”. Ha most már meggondoljuk, hogy a főszereplők e tümenényeknél gyermekek voltak, hogy a vizsgálók skeptikus amerikai lakosok, ingerült népgyűlések által küldettek, s nem csak csalást tételtek fel, de azt minden áron felfedezni kívánták, s e célból küldettek ki, úgy meglehetősen biztossággal elfogadhatjuk, hogy csakugyan nem is forgott fel család s bármi oka lett légyen a tümenénynek, csalás az, semmi esetre sem volt.

E dolognak azonban egy más nevezetes következése is volt. Sokan azok közül, kik a Fox gyermekeket vizsgálták, észrevették, hogy az ő jelenlétükben is előfordulnak azon idő óta hasonló tümenények.

Egy-két év alatt a mozgalom az egész Egyesült Államok területén elterjedt, s a tümenények egyénenkint kevésbé vagy többé eltérő színezetet nyertek.

A közönség részéről többnyire ellenmondást nem tűrő kétellyel, sőt gyűlölettel fogadtattak, de annak daczára terjedt a mozgalom s híveit a legfelvilágosodottabb és legbefolyásosabb osztályokból nyerte.

1851-ben New-York legintelligensebb fiai közül néhány, — bírák, senátorok, orvosok, ügyvédek, kereskedők, papok és írók, — társaságba álltak össze ezen tümenényeket vizsgálni. Köztük volt Judge Edmonds is, kire még visszatérünk. 1854-ben egy második társaság alakult e célból. Ezen társaság elnökei közt négy bírót és két orvost találunk, mely körülmény eléggé mutatja, hogy a mozgalom már tekintélyes lett s művelt férfiak nem restelték nevüket vele kapcsolatba hozni. Kissé később Mapes tanár a jeles agricultur-chemicus, kezdé az ügyet vizsgálni. Tizenkét barátját, többnyire tehetséges és kétkedő férfiakat, rávette, hogy kötelezzék le magukat hetenkint egyszer egy medium jelenlétében ülést tartani húsz hétig. Tizennyolczszor jöttek már össze e célból, de a tümenények oly jelentéktelenek és ki nem elégítőek voltak, hogy kedvüket sokan elvesztették és sajnálták a reáfordított időt.

Azonban a két utolsó alkalommal oly nevezetes dolgokat tapasztaltak, hogy ennek következtében tovább folytatták vizsgálódásukat négy évig s mind spiritualistákká lettek.

Ezalatt a mozgalom is mind általánosabb lett az Egyesült-Államokban.

Bár a benne résztvevőket csalóknak vagy megsaltaknak tartották, bár sokat közülök az egyházban vagy iskolákban elfoglalt állásuktól megfosztottak, bár néhányat, mint örültet sikerült az ügy ellenségeinek ideiglenesen elzáratni, bár mindenféle magyarázatot bocsátottak a kétkedők a dologról világgá mindannak daczára a mozgalom folytonosan terjedt a mai napig és fog terjedni feltartóztatlanul.

Ennek titka ott rejlik, hogy mindenütt találkoznak igazságszerető emberek, kik meggyőződésüket kimerik mondani, s hogy a magyarázatok, mit ellenfeleink adtak, soha se voltak kielégítőek, s ha némileg illettek a mai nap eseményére a holnap már megdöntötte őket. A mediumok nagy társaság jelenlétében fényes nappal a levegőbe emelkedtek. (E. Hardinge: *Modern American Spiritualism*. New-York 1870. — 279. lap.) Egy kétkedő egy eszközt készítettett, mellyel rögtön világosságot idézhetett elő; ezen készüléket magával vitte egy sötétben tartott

összejövételre, s midőn javában hangzottak az odakészített hangszerek annak bizonyítására, hogy a szellem bizonyos körülmények közt képes az anyagra hatni, s midőn a jelenlévő társaság egymás kezeit tartotta s mégis éppen a nagy dobot verték sötétben hatalmasan, kétkezdők akkor eszközével rögtön világosságot idézett elő. Azt várta, hogy meg fogja a csalót láthatni, de hiába. Nem látott egyebet, mint a dobverő fát, a mely minden látható ok nélkül még néhányszor a dobra ütött, azután lassan felemelkedett a levegőbe s gyöngéden egy jelenlévő hölgy vállára esett le (ugyanott 437-ik lap).

Kanadában, Torontó városban egy ülés alkalmával a résztvevők énekét egy elzárt zongorán kísérte ezen erő. (Ugyanott 463-ik lap.) Némely mediumnál oly sajátság fejlődött ki, hogy az elzárt leveleket elolvasták. Néha megtörtént, hogy az egész írott felület össze lőn ragasztva, mégis elolvasták.

Feleleteket adtak nem csak az általuk értett nyelven írtakra, de voltak esetek, hogy német, görög, héber, arab, kínai, franczia, olasz és mexicói nyelven írtakra is helyesen válaszoltak, bár e nyelveket nem értették. (Judge Edmonds: *Letters on Spiritualism*. 59—103. lap. Appendix.)

Más mediumok oly elhalt egyének arczképeit rajzolták le, kiket sohasem ismertek. Mások betegeket gyógyítottak. De kik legtöbbet tették a mozgalom terjesztésére azok a trance-beszélők voltak. Kik ama erő által mintegy álomba esve hatalmas ékesszólással adták elő a mozgalom elveit, feleltek feltett kérdésekre, hirdették a tant és sokakat figyelmessé tettek a mozgalomra. Ezek aztán vizsgálták a tényeket s kik ezt lelkiismeretesen és érdekeik vagy előítéleteiktől eltekintve tették mind spiritualistákká lettek.

Szerző hármat hallgatott meg közülök, s tanúságot tehet mellette, hogy nem csak elérik ékesszólásukkal s szónoklatuk erejével, legjobb politikai és egyházi szónokainkat, de sőt azokat meghaladják főleg azon rögtönzésekkel, melyekkel a föltett kérdésekre minden előkészület nélkül felelnek. Kiemelendő modoruk előzékenysége és azon rendkívüli türelem és gyöngédség, mellyel a legerőszakosabb ellenkezést és legigazságtalanabb gyanúsításokat viselik.

Ezen különböző tünetek által a legmagasabb rangú és legügyesebb egyének meggyőződtek a tan igazságáról. Nincs oly magaslata a jogi

orvosi, vagy bölcselmi nevelésnek, mely e tan elfogadását lehetetlené tenné, oly határozott bizonyító erejük a tények, csak előítélet nélküli és türelmes vizsgálatot kívánnak. Az Egyesült-Államokban a spiritualisták száma a legmegbízhatóbb tekintélyek becslése szerint 8—10 millió. Judge Edmond becslése legalább ez.

Kiterjedt levelezést folytatott e tárgyban az Egyesült-Államok minden vidékével s R. D. Owen, kinek hasonlólag szintén elég alkalm volt véleményt képezni e kérdéstről vele egyetért.

Ugyan ezt állítják a *Year Book of Spiritualism* kiadói is az 1871-ik évi kimutatásban. Idegenek ezen számot nagyítottak lenni állítják, de vegyük tekintetbe hogy a spiritualisták legnagyobb része nem tartozik mint ilyen egy szervezett társulathoz; sőt eltűnőleg csekély rész kivételével mint ilyenek sehol se írták be magukat, s most is mint az előtt névleg valamely régi vallásfelekezet tagjai maradtak. Ezen körülmény fejt meg a nagy eltérést számuk becslésében. A társulás közöttük egészben véve csak helyi jellegű; a közös meggyőződés és az evvel járó rokonszenv az, mely egy hatalmas kötéllékel összefűzi őket mind széles e világon.

A mozgalom Amerikában vette ugyan eredetét, de most már minden művelt nemzet kebelében megindult. Sok nyilvános és magán medium járta be a világot, s nyomaikban mindenütt új mediumok fejlődtek ki.

Sok család a legnagyobb titokban foglalkozik a tárggyal mediumi erőt fedezvén fel valamelyik tagjában, s bizton állíthatom, hogy az európai kontinensen alig van nevezetesebb város, hol spiritualisták ne lennének. Megbízható becslés szerint Párosban 50,000-en, Lyonban 10,000-en vannak; s hogy nálunk Angliában számuk mennyi lehet, ki-világlik azon körülményből, hogy négy kizárólagos folyóiratuk van, melyek közül egy hetenkint 5000 példányban jelenik meg.

Mielőtt most ama tünemények részletes elbeszéléséhez fognánk, melyeken a spirituális mozgalom alapszik, mérlegeljük ama tény rendkívüli horderejét, hogy százezrei a művelt közönségnek elismerték ama tünemények valódiságát; bár azt lehet mondani kivétel nélkül nem hitték lehetőségüket, mielőtt a vizsgálathoz fogtak.

Ehhez hasonló dolog a történelemben nem fordult elő; mert még nem volt kor, melyben annyira általános lett volna ama meggyőződés,

hogy oly nemű tünemények, melyeken a spiritualizmus alapszik, teljesen lehetetlenek, és soha elő nem fordultak, mint éppen napjainkban. Gyakran állítottak, hogy egy hit valóságát híveinek száma nem bizonyítja. A hitvallásokra vonatkozólag áll is ez, mivel azok a szív érzéseinek és elvont okoskodáson alapszanak, nem pedig az érzékek által mindenki által hozzáférhető tényeken. A nagyközönségre nézve maga a modern természettudomány se áll biztosabb alapokon. Mint a hitvallások valóságát nem bizonyítja követők száma, úgy a most majdnem általánosan vallott elveket a gravitációt és a fényhullám teoriáját se bizonyíthatja elterjedtségük. Hiszen oly kevesen győződtek meg közvetlenül a tényekről, melyeken alapszanak, sőt kevesen lennének képesek az okoskodást követni, mely ama tényekből, ama elméleteket logikai biztossággal megállapítja! Vakhit ez a közönség legnagyobb részénél egyszerűen tekintélyek után elfogadva. De a spirituális mozgalomnál másként áll a dolog. A tények, melyeken alapszik, oly egészen hihetetlenek és a közönség megszokott gondolkodás módjától eltérőek, oly ellentét mutatkozik köztük és a tudományban uralkodó szellem között, hogy nem hajlandó senki azokat elhinni mások tekintélye s tanúsága után, mint azt rendesen egyéb tapasztalati tényekkel teszik. Tehát azon milliók, kik a tényeket elfogadják kivétel nélkül olyanok, kik maguk saját tapasztalata által győződtek meg valóságukról, önmaguk vizsgálták és gondolták át a dolgot, meghányva azt minden oldalról; míg végre tapasztalataik annyira halmozódtak, hogy azt, mit mások tekintélyére elfogadhatlannak tartottak, maguk személyes tapasztalata következtében kénytelenek lettek elfogadni. Ezen körülmény magyarázza meg, miért nem képes az orthodox tudomány sorából visszahódítani. Azok, kik a tényeket különböző eddig ismert elméletekkel kimagyarázni akarják, nem ösmerik magokat a tényeket. Ezek soha se tudtak azon első kísérleti nehézségeken túl menni, melyek, mint minden tudmánynál úgy ennél is az úgynevezett pons asinorum-ot képezi. Ezen spiritualisták átmentek, de meggyőződésük nem ezen első kísérleteken alapszik.

Hijába magyarázgatják tehát az asztalmozgást, kopogást stb. olyanoknak, kiknek meggyőződése nem ezen alapszik, kik tárgyakat láttak megmozdulni a nélkül, hogy valaki azokhoz nyúlhatott vagy erőt gyakorolt volna rájuk, s a mozgás oly természetű volt, melyet csak intelligens erő idézhetett elő. Látták ezt nem egyes kivételes esetekben, de számtalanszor mindég valami új s oly körülmények közt, melyek a tévedés lehetőségét kizárják, s oly meggyőződéssé vált bennük valódiságuk, mint bármely más tény a természetben. Aki az automatikus írást, — melyet az író-mediumok gyakorolnak, állításuk szerint idegen befolyás alatt írván oly dolgokat, melyekről tudomásuk nincs, s melyek sokszor képességeiket túlhaladják, — öntudatlan czerebráció elméletével magyarázza, az még nem mondott semmit egy oly spiritualistával szemben, ki látott írást származni a nélkül, hogy emberi kéz azt akkor vagy előzetesen idézhette volna, mind példának okáért ez Andrew Leighton medium közelében többször történt s Dr. Slade s mások által mai nap is látható. Ki világos nappal úgynevezett materializált kezét látott megjeleni, felvenni az írónt és írni, mint ezt többen Home medium jelenlétében látták; kinek a mediumok ezen fizikális tünemények által olyat írtak vagy mondtak, miről senki kívülről és elköltözött meghitt rokonai közül nem tudhatott, s mi elég lett volna ama illetők identitását bármely körülmények közt bebizonyítani, s végre mindenkinek felett ki az inspirált beszélő mediumok gyönyörű szónoklatait hallotta, s egy pillantást vetett ama nagyszerű s az eddig uralkodott mindennemű tant és véleményt egy hatalmas generalizáció által szeretettel felölelő bölcsesembe, mely belőlük levonható, s mely példának okáért Andrew Jackson Davis műveiben mindenki előtt nyitva áll, az ily spiritualistával szemben nevetséges a szokásos ellenvetéseket megtenni. Ez az oka, hogy oly kevés eset van arra, hogy spiritualista meggyőződését feladná; oly kevés, hogy azt lehet állítani, nincsen. Sok olvasás és tudakozódás után nem ismerek esetet, melyben valaki a tényekről meggyőződve, utólagosan azok valóságát el ne fogadta volna. Ha az orthodoxok által adott magyarázatok fedeznék a tényeket vagy ha ezen tények csaláson alapulnának, úgy az lehetetlen lenne, mert sokan vannak, kik csak a tények valódiságát fogadják el, s a belőlük levont tanokat nem s csak a tények igazsága érdekében csatlakoztak a mozgalomhoz. Ezek többnyire kellemetlen kedélyállapotban vannak, s a spiritualis tant még most orthodox tudományos vagy vallásos előítéleteik miatt el nem fogadhatván minden egyéb elfogadható magyarázatot örömmel üdvözölnének, hogy eme előttük talányszerű és

fejthetlen tények által előidézett zavartól szabaduljanak. De ily magyarázat az orthodoxok által még nem adatott s nem is fog adatni soha.

A spirituális tünemények jellemzése és a mediumok

A tények, melyeken a spirituális mozgalom alapszik oly változatosak, hogy itt csak egyes irányait jellemzőket hozhatunk föl, melyekből kitűnik mily messzeterjedő horderejük, s mily sok oldalról felvilágosítanak minden kételyt, mely a vizsgáló részéről fenn forog. E célból előadjuk néhány jól ismert medium működésének rövid történetét, az után néhány kiváló spiritualista vizsgálódásainak s tapasztalatainak jellemzését egy más fejezetben.

Mis Kate Fox, ama kilencz éves kis leány, kiről a czikk elején már említést tettünk, volt egyike a legelső mediumoknak, oly értelemben, mit jelenleg e szó alatt értenek. Azóta huszonhat éve ama általa nyilatkozó tünemények folytonos bár különböző alakban előfordulnak nála. Említettük, hogyan iparkodott bizottság bizottság után kideríteni a csalást, de az amerikaiak híres "körmönfontysága" sem volt képes ilyet felfedezni. Midőn 1860-ban dr. Róbert Chambers Amerikát meglátogatta, barátjának Róbert Dale Owennek indítványozta használgák az emeltyűt azon célra, hogy a működő erőnek az anyagra való hatása kitűnjék. A medium tudta nélkül tehát egy hatalmas emeltyű egyik karjára megerősítettek egy asztalt, mely 121 angol fontot nyomott. Az egész egyensúlyba hozatván a medium jelenlétében körül állták azt, s a nélkül, hogy valaki az asztalt érintette volna, az kívánatra súlyát változtatta oly módon, hogy könnyebb vagy nehezebb lett a valóságnál 60 és 134 angol font között változva. Faraday midőn az általa *nem észlelt* tényeket magyarázatni kezdte öntudatlan czerebráció teoriájával, említi, hogy ilynemű kísérlet objektív valóságukat bebizonyítaná. Mindazonáltal ily kísérlet kivihetőségéről meggyőződni nem akart.

Mr. Owen sokszor tartott ülést Miss Fox-al ama tünemények tanulmányozása céljából. Az alkalmazott elővigyázati intézkedések rendkívüli éles elműséggel voltak kigondolva.

Egészen magányosan maradt a mediummal, minden előleges előkészület nélkül rögtönösen változtathatta az összejövetel helyét, a bútorokat, falakat szorgosan megvizsgálta, az ajtókat elzárta, titokban az ablakokat papiros szeletekkel leragasztotta vagy lepecsételte, a medium személyét a leggondosabb figyelemmel kísérte.

Mindazonáltal a tünemények folytonosan előfordultak, melyek közül legérdekesebb volt egy kéz megjelenése, mely egy elkészített és megjegyzett papiros szeletre olvasható és maradandó vonásokkal egy mondatot írt fel. E mondat egy ígéret volt mi is azután teljesült. (*Debatable Land*, pag. 293.)

A Miss Fox közelében észlelt tünemények azonban legérdekesebb színben mutatkoztak a jól ismert New-Yorki bankár Mr. Liwermore által tartott spirituális üléseken, ki mint határozott kétkedő kezdé ezen vizsgálatot. Őt egész év alatt mintegy háromszáz ülést rendezett. Négy különböző házban tartották ezeket, mert időközben nemcsak Liwermore de a medium is lakást változtattak. A legnevezetesebb tünemény volt többszörös megjelenése Liwermore meghalt nejének teljesen materiális, megérintható, látható és beszélő alakban, kit néha egy férfi alakja kísért.

Különösen a nő alakja egészen élethű volt. Több tárgyat megmozdított a szobában. Üzeneteket írt papiros darabokra.

Leginkább egy felhőből lassanként képződött, s a szemlélők szemei előtt oszlott el. Öltözetéből darabokat engedett kinyírni. E darabok eleinte egészen erőseknek lenni látszottak, s egészen a megszokott géyszövetek sajátságait mutatták, de rövid idő alatt a vizsgálók kezei közt elenyésztek. Virágok is képződtek, melyek csakhamar eloszlottak. E tünemények legerősebben mutatkoztak olyankor, midőn Liwermore maga volt a médiummal; de két tanú többször jelen volt, kik szorgosan vizsgálván meg a körülményeket Liwermore állítását igazolták. Egy közülök volt Liwermore orvosa, a másik pedig sógora. Ezen érdekes ülések leírása a *Spiritual Magazine*-ban 1862 és 1863-ik években közöltetett.

Miss Fox nem rég jött Angliába. Itt egy ösmert természettudós által megvizsgáltattak a közelében előforduló tünetek s valódi tényeknek lenni találtattak. Most egy angol barrister neje, s ugyanazon tünemé-

nyek, melyek oly régen előfordulnak az anyánál, ismétlődnek csecsemő gyermekénél nagy csodálkozására az ápoló személyeknek. Huszonhat évi mediumsággal van tehát itt dolgunk. Mely első feltűnésétől kezdve a mai napig szorgos vizsgálat tárgya volt s a míg egyrésről csalást nem sikerült a dologban felfedezni, másrésről semminemű más megfejtés nem elég magyarázatára mint az, melyet a medium maga és a spiritualisták állítanak.

Mr. Dániel D. Home talán a legismertebb medium most a világon. Mintegy húsz évig minden komoly vizsgálónak megközelíthető volt.

Tizenkilenc évvel ezelőtt Sir David Brewster és Lord Brougham üléseztek véle. Az ülésekről önmaga Brewster által tett jegyzeteket találunk *Home Life of Sir David Brewster* című, s leánya által kiadott könyvben. Ebben mondja: “Az asztal valóban egészen fölemelkedett a földről, olyankor midőn senki sem nyúlt hozzá” és “egy kis kézi csengettyű, melyet a földre állítottunk csengett olyankor, midőn senki nem nyúlhatott ahhoz. Azután más helyre tettük a földre s újra csengett és minden látható ok nélkül fölemelkedett, s mintegy valaki által víve felém közeledett és kezembe helyeztetett. Ugyanez történt Lord Broughamnak is.” Ezután kettőjük nevében megjegyzi, “ezen tüneményeknek magyarázatot nem adhattunk és el sem képzelhettünk olynemű erőművet, mely által ezen tünemények előidézthetnek volna.” Ezen jegyzetek a *Letters on Natural Magic* szerzőjétől az első benyomás alatt íratván igazán bizonyító erejűek, bár sajnos világításban tüntetik fel a medium irányában követett eljárásának indokait. Ő a spiritualis mozgalom ellensége volt, s a nyilvánosság előtt a tények igazsága ellen küzdött.

A Brewster által feljegyzettekhez hasonló és sokszor még csodálatosabb tünemények ismétlődtek számtalanszor a legkülönbözőbb magánházaknál hol Home megfordult. Mindenki, ki őt látta, tanúsítja, hogy ezen tüneményeknek alapos vizsgálatát tőle telhetőleg előmozdítja; magam is bizonyíthatom ezt; a többi közt egy alkalommal, midőn egy akkordiont tartva egy kezében az minden látható ok nélkül igen szépen játszott egy zenedarabot. Home felszólított, vizsgáljam közelről s minden tartózkodás nélkül. Az akkordion kulcsai lefelé voltak fordítva, s minden elképzelhető mechanikus ok nélkül mozogtak mintha ama zenedarabot valaki rajtuk láthatatlan ujjakkal játszotta volna.

A legnevezetesebb tünemény Home közelében azonban az úgynevezett tűzpróba. Magnetikus álomba esik néha, s akkor a tűz legjobban égő részéből pusztá kézzel kivesz egy égő tüzes köszéndarabot s körül hordja a társaság közt oly módon, hogy mindenki meggyőződhetik róla, hogy az igazi köszén. Ezen tényt olyanok bizonyítják, mint Mr. H. D. Jencken, Lord Lindsay, Lord Adare, Miss Douglas, Mr. S. C. Hall és sokan mások.

Legsajátságosabb azonban, hogy ezen állapotában ugyanezen erőt felfedezheti másokban vagy közölheti személyekkel. Mr. S. C. Hall fejére egy alkalommal Lord Lindsay és más négy egyén jelenlétében egy izzó köszéndarabot tett; Mrs. Hall Carl of Dunravenhez írt levelében (*Spiritual Magazine*, 1870. 178. lap) így ír ezen esetről:

“Mr. Hall vélem szemben ült, világosan láttam Home-ot a mint állt mintegy fél perczig háta megett s aztán tétovázás nélkül az izzó köszén fejére tette! sokszor csodálkoztam afelett, hogy nem ijedtem meg akkor, de valóban megvoltam győződve, hogy nem fogja megégetni. Valaki kérdezte: “Nem égeti-e?” Mr. Hall felelte: “Meleg, de nem éget.” Mr. Home kissé visszalépett s aztán még mindig magnetikus álomban újra hozzá hajlott: arcza mosolygott s egészen megelégedett kifejezést öltött s aztán Hall haját kezdte az izzó szénre borítani. Láttam a fehér hajfürtöket mint ezüst fonalakat az izzó szénen. Mr. Home a haját összefogta a szén fölött s az a haj közül vörös izzó fénnel átvilágított.”

Miután Home levette a szén Hall fejéről mások megkísérlették hozzányúlani és megégették magukat. Lord Lindsaynak és Miss Douglasnak azonban aztán kezükbe adta Home maga a még mindig izzó szén, s ezek azt állították, hogy inkább hidegnek érzik azt mintsem melegnek; pedig mindenki más megégette magát ha hozzá nyúlt s maguk a kik kezükben tartották, érezték tüzeit arcukra sütni ha közelebb hajoltak hozzá. Ugyanezen tanúk bizonyítják, hogy Mr. Home izzó szén rejtett ruhái közé anélkül, hogy azokat megégette volna, s arczát a tűz közéjébe rejté úgy, hogy haja a tűzbe hullott a nélkül, hogy megégette volna legkevésbé magát. Élettelen tárgyakat is egy időre tűznek ellenállókká tehet. Mr. H. Nisbet Glasgow-ból bizonyítja (*Human Nature*, febr. 1870.) hogy saját házában Home izzó szén adott egy je-

lenlevő úr és egy hölgy kezébe, melyet azonban csak lágymelegnek lenni éreztek; aztán ugyanazon darabot egy összehajtogatott napilapra tette s azon lyukat égetett a szén, bár a lap nyolcszorosan volt összehajtván. Aztán egy új izzó széndarabot vett ki a tűzből s ugyanazon napilapra körülhordozta a szobán három percig, s úgy találták, hogy a papiros ez alkalommal teljességgel ép maradt. Lord Lindsay, kinek tanúsága tekintetbe veendő, mint olyané, ki azon kevés született nagy urak közül való, kik valóban előmozdították a tudományt saját vizsgálódásuk által, azt állítja, hogy nyolcz alkalommal adott kezébe Home izzó kösznet, anélkül, hogy az megégette volna. A *Spiritualist* 1870. évi márczius 15-ki számában állítja Mr. W. H. Harrison, hogy látta Home-ot a mint kezébe vett egy nagy darab izzó szenet, mely egész tenyerét befödte s mintegy hat vagy hét hüvelyk magas volt. Midőn körülhordozta a szobában, a falakra tűzvörös fényt vetett az, s midőn az asztalhoz közeledett véle, érezték a jelenlevők a mint arcukat sütötte. Öt percig tartotta így kezében az izzó szenet. Ezen tünemények számtalanszor számtalan tanú jelenlétében megtörténtek s oly bebizonyított tényeknek tekinthetők, melyek valóságához kétség többé nem férhet; pedig a hő és a fiziológia ösmert törvényei szerint teljességgel meg nem fejthetők. A Mr. Home által nyilatkozó erő újabban egymástól függetlenül Serjeant Cox és Mr. Crookes által vizsgáltatott meg. Mindketten határozottan kijelentik, hogy a szorgos vizsgálatot önmaga kívánja, s annak bármely módját megengedi. Serjeant Cox említi, hogy saját házában egy akkor önmaga által vett akkordion saját kezében játszott minden képzelhető mechanikus ok nélkül, az alatt, míg Home zongorázott. Azután Home balkezébe vette az akkordiont, annak billentyűit lefelé tartva s másik kezével a zongorán játszott darabot mintegy negyed óráig a legkellemesebb modorban kísérté. (*What Am I*, vol II. p. 388.)

Ha még most azon kételyünk lehetne, hogy talán bűvészi ügyesség által kivihetők ezen dolgok, hallgassuk meg Mr. T. Adolphus Trollopot, ki ezeket mondja: “Megemlítem, hogy Bosco a bűvészek legügyesebbje kinyilatkoztatta, midőn egykor ezen tárgyról beszélgettünk, hogy oly tünemények előhozását, minők Home közelében előfordulnak, bűvészeti ügyesség által teljes lehetetlennek tartja.”

Home élete nagyrészen nyilvános volt. Idejének jó nagy részét magas állású vagy kiváló tehetségű egyének házaiban mint vendég töltötte. Sok barátja van azok közt, kik a tudomány, művészet s az irodalom terén kitűntek, — mindezeknek észlelő tehetsége semmi esetre se alább való azokénál, kik nem vizsgálván e tüneményeket, azoknak valóságát még tagadják. Húsz éven át ki volt téve számtalan vizsgáló éles észlelésének, és új meg új gyanakodók vizsgálatának; mindazonáltal soha csaláson nem éretett, vagy soha legcsekélyebb oly készsület nála vagy közelében nem találtatott, mely által a tünemények kimagyarázathattak volna. Pedig a tények oly természetűek, hogy ha csalás által idéztettek volna elő, ahhoz igen összetett és sokféle finoman készült eszközökre lett volna szükség, melyek csak több segítő szövetséges által hozathattak volna működésbe. — Még kevésbé tartható azon elmélet, hogy csalódáson alapultak, ha csak meg nem engedjük, hogy az emberi ész teljességgel nem képes különbséget tenni a csalódások és a valódi tünemények közt.

Mrs. Guppy (azelőtt Miss Nichol) az utolsó medium, kinek pályájáról szólni fogok, részben saját tapasztalataim után. Ösmertem őt mielőtt egyáltalában valamit hallott volna spiritualizmusról, asztalmozgatásról vagy valami hasonló tüneményről, s mediumi tehetségét magunk fedeztük fel midőn egy alkalommal kértük, hogy kísérletképpen vegyen részt egy saját házában rendezett ülésen. Ez 1866-ban november hóban történt, s ezután néhány hónapig rendes üléseink voltak s alkalmam volt figyelemmel kísérni s vizsgálni fejlődését. A legelső tünemény, melyről meggyőződtem, egy kis asztalnak teljes felemelkedése volt, miután néhányan, köztük a medium, kezeiket rajta tartották. Titokban fonalakat és vékony papírszeleteket alkalmaztam az asztal lábai közé, oly módon, hogy ezeknek el kellett volna szakadni, ha valaki lábaival kísértette volna meg az asztalt emelni, és az asztal mégis teljes lábnyira felemelkedett a padló fölé. Csálódások ellen magam és barátaimat még inkább biztosítandó, abroncsokból s erős barna papirosból oly üres hengert készítettem, mely az asztal lábait körítvén, attól a lábakat és ruhákat visszatartotta s az asztal ily körülmények közt is éppen úgy emelkedett föl, mint azelőtt. Még csodálatosabb volt, bár sötétben történt, a mediumnak az asztalra való helyezése. Üléseink egyi-

két körülményesen elbeszélem akkor tett jegyzeteim után. Egy jó barátom házában jöttünk össze, s a terem közepén lévő asztalnál ültünk az üvegcskillár alatt. Egy barátom, ki a társaság tagjai előtt teljesen ösmeretlen volt, a medium mellett foglalt helyet s annak mindkét kezét tartotta. Egy más tagja a társaságnak készen tartotta a gyufát, hogy azt meggyújthassa, midőn szükséges lesz, mivel sötétben ültünk. Ekkor történt, hogy hallottuk a medium székét elhúzatni alóla s így kénytelen volt fölállni, mialatt barátom kezeit tartotta. Nehány percczel azután hallottam, mintha valami könnyedén az asztalra helyezettett volna, s ugyanakkor az üvegcskillár függő díszei kissé csengettek s ruha-suhogás volt hallható. Barátom ekkor felszólalt, hogy a medium kezei kicsúsztak kezéből. Ekkor rögtön világot gyújtottunk s a mediumot nyugodtan székén ülve az asztal közepén találtuk. Barátom kinyilatkoztatta, hogy a médium erőlködés nélkül csúszott ki zajtalanul kezei közül. A medium igen erős, és nehéz volt megérteni, hogyan helyeztethetett a szék az asztalra s a medium hogyan ülhetett fel arra oly zajtalanul s majdnem rögtönösen.

Egy más és igen nevezetes tünemény abból állott, hogy finom és kellemes hangú zene hallatszott a szobában, bár a legszorosabb vizsgálat se fedezhette fel az eszközt, a mellyel az előidéztetett. Egy alkalommal egy német hölgy, ki a mediummal akkor találkozott először, néhány német dallamot énekelt s egész idő alatt énekét ama kideríthetetlen módon előidézt zene kísérte a legpontosabban. Öt vagy hat darabot énekelt egymás után, a mint eszébe jutott s mindenik kísértetett ama zene által. Ez ugyan sötétben történt, de kezeinket elővigyázatból tartottuk. Ezen hölgy mediumságának legsajátosabb tüneménye virágok hozatala bezárt szobába. Először saját szobámban történt ez meg és pedig mindjárt mediumi fejlődésének elején. A jelenlevők mind jó barátaim voltak. Miss N. igen korán érkezett a teához és több órát töltött velünk egy meleg és gáz által világított szobában, mielőtt a virágok megjelentek. A dolog úgy történt, hogy az ülésterem melletti kis sötét szobában egy nagy halmaz virág találtatott, mely virágok ott nem voltak egy pár percczel azelőtt, hogy a gázlámpákat eloltottuk. Anemonák, tulipánok, krizanthémumok és egyéb fajú virágok voltak képviselve. Mind oly frissek voltak, mintha akkor szakították volna le őket egy üvegházban.

Nem lehetett a leggyöngédebb virágszirmon vagy porodán nyomást vagy törést felfedezni. Mesterségesen megszáritottam azokat s írott bizonyítványát mellékeltem hozzá a jelenlevőknek, miszerint nem volt részük hozatalában. Meg voltam róla győződve s ma is meg vagyok győződve, hogy teljes lehetetlen volt azokat a mediumnak oly hosszú ideig elrejtteni s oly épen megtartani, s főleg lehetetlen lett volna azokat ama finom harmattal belepve előállítani, mely hasonló volt ahhoz, mely meleg napokon a hideg vízzel megtöltött palaczkokat szokta ellepni.

Azóta hasonló tünemények százszámra ismétlődtek jelenlétében más házaknál s különböző körülmények közt. Néha a virágok halommal jelentek meg az asztalon. Sokszor a kívánt neműek jelentek meg ott.

Egy barátom napraforgót kívánt s egy hatlábnyi magas példány esett az asztalra jó nagy csomó földdel gyökerein. A legmeglepőbb tünemények egyike Florenczben történt. Mr. F. Adolphus Trollope, Mrs. Trollope, Miss Blagden és Colonel Harvey jelenlétében. A szobát előlegesen szorgos vizsgálatnak vetették alá; Mrs. Guppy a medium, Mrs. Trollope jelenlétében levetkőzött és újra felöltözött s ruhái megvizsgáltattak egyenkint. Az asztal körül helyet foglalván Mr. és Mrs. Guppy-t szorosan tartották s mégis alig ültünk néhány perccig sötétben, a társaság virágok szagát érezte s midőn világot gyújtottunk, Mrs. Guppy és Mr. Trollope karjait virágokkal beborítva találtuk, melyeknek illata a szobát betölté. Ugyan így beszélnek el ezen tüneményt Mr. Guppy és Mr. Trollope (*Dialatical societis Report on spiritualism*, pp. 277. és 372.)

Kétségkívül ezek oly dolgok, melyek csalódáson nem alapulhatnak. Hol van az az elmélet, mely megfejtésükre tudósaink által kigondolva, csak némileg is felöllelhetné ezen tényeket? Csalódáson nem alapulhatnak, mert hiszen a virágok valódiak s eltehetők; csalás pedig az adott elővigyázati szabályok mellett nem foroghatott fenn. Ha azon tudósok, kik az úgynevezett "spirituális manifesztációk" felől felvilágosítani kívánják a közönséget, maguk sincsenek tájékozva ezen manifesztációk változatos fellépéséről s ezeknek csak egy kis jelentéktelen részét ösmerik, világos hogy nem képesítettek a feladatra, melyet magokra vállaltak. Mert még sem akarom állítani, hogy ismerik a tényeket mind, de a nevezetesebbeket elhallgatva, azokat helyezik előtérbe, melyek jelentéktele-

nebbek lévén, könnyen kinevethetők és csalás vagy csalódás által kimagyarázhatók. Mielőtt más tárgyra átmennénk, még megjegyzem, hogy feltűnő minden egyes medium határozott individualitása.

Nem találunk két egyenlőt. Egyik sem utánozza a másikat, de mindegyiknél egy jellemző neve a tüneményeknek fejlődik ki, mely tény a mediumban rejlő valamely öntudatlan erőt föltételez, s majdnem kizárja a rendszeres csalást, mert hiszen akkor egyik a másiktól tanulván a mesterséget és fogásokat, ugyanazon tüneményeknek kellene ismétlődniök mindnyájuknál.

A vizsgálók eljárása

Lássuk most, hogyan járt el néhány ösmertebb nevű kételkedő e tünemények vizsgálatánál. Természetes, hogy csak azok közül választ-hatunk, kik tapasztalataikat a közönséggel közölték. Mindenek előtt a híres amerikai bíró J. W. Edmonds vizsgálatairól szólok, kit közönségesen Judge Edmondsnak neveznek; egyszersmind álljon itt, miként gondolkoznak róla polgártársai. Midőn spiritualista lett, sok gyanúsítást kellett szenvednie, sőt arról is vádolták, hogy a szellemek tanácsát követi jogi véleményezésében. Saját védelmére *Appeal to the Public* cím alatt egy röpiratot tett közzé, melyben vizsgálódásai alatt e téren tett azon tapasztalatait összeállítja, melyek a spiritualizmus elfogadására indították. A new-yorki *Evening Mirror*, midőn ezen röpiratról megemlékezett, így szólt annak írójáról: "John W. Edmonds, kerületünk legfőbb ítélőszékének főbírája, ügyes jogász, szorgalmas bíró s jó honpolgár. Nyolcz éve foglalja el a legmagasabb bírói állásokat, s bár mik is legyenek hibái, nem lehet vádolni, hogy ne lenne elég ügyessége, szorgalma, becsületessége vagy bátorsága. Senki kétségbe nem hozhatja elméje józanságát, vagy hogy elme-működése nem lenne oly gyors, éles és megbízható, mint ezelőtt bármikor. Mindazok, kik véle érintkezésbe jönnek, elösmerik, hogy lelkét képezi kerületünk legfőbb ítélőszékének." Nehány évvel ezután levelei jelentek meg a *New-York Tribune*-ben a spiritualizmusról; ezek elsejében leírja vizsgálódásai módját, melyből kivonatokat közlünk. Megjegyezzük még, hogy midőn

ezen kísérleteit elkezdé, az intellektuális élet ifjú-erejében állott, nem lévén akkor idősebb ötvenkét évesnél.

Vizsgálódásaimat 1851-ik év január havában kezdém meg, de csak 1853-ik év ápril havában kezdtem igazán hinni a szellemekkel való közlekedetés lehetőségét. Ezen huszonhét hónap közül huszonkettőben sok százféle manifesztációt tapasztaltam. E tapasztalataimról kimerítő és hű jegyzeteket vittem. Szokásom volt, ha ülésben részt vettem, jelentésszerű fogalmazványt készítettem az előfordultakról. Ezt ugyanazon pontossággal és részletességgel tettem, mint jegyzeteimet törvényes minőségemben. Ily módon közel kétszáz összefüggés eredményét gyűjtöttem össze, mely gyűjtemény kéziratban ezerhatszáz lapra terjed. Sok mediumot ismertem meg ezen alkalmakkor a legkülönbözőbb körülmények közt. Nem volt két ily összefüggés sem egészen hasonló. Volt mindig valami új vagy legalább eltérő az addig tapasztaltaktól; ritkán történt, hogy a jelenlevők ugyanazok voltak.

A tünemények minden ösmert neve előfordult, fizikaiak ép úgy mint intellektuálisak, néha mindkétféle vegyest.

Minden kigondolható módot felhasználtam, hogy a csalás nyomába jöjjek, s hogy tévedéstől megóvjam magam. Éreztem és láttam másoknál az izgalmat, melyet a holtakkal való társalgás eszméje előhoz, s törekedtem ítéletemet minden részrehajlástól menten tartani. Néha kételkedő és szörszálhasogató voltam majdnem a túlzásig; ha el akartak hitetni valamit, mint többször történt, állandóan nem fogadtam el addig semmit, míg félremagyarázhatlan bizonyítékot nem kaptam.

Kérlelhetlen voltam a bizonyítékok kívánásában. Sokszor történt, hogy valamely összefüggésbe kételyekkel léptem be a legtöbb tapasztalt dolgokat illetőleg s csakhamar oly valami történt, mi egyenesen ama kételyek megdöntésére látszott célozni. Kételyeim egyszerre eloszlottak. Haza menvén, gondosan leírtam tapasztalataimat több napon át meggondoltam minden részletet, összehasonlítottam őket régebbi jegyzeteimmel, s újra sikerült valami kibúvó ajtót találnom, mely fönnhagyta a lehetőséget, hogy még sem szellemek okozták a tüneményeket, s a legközelebbi összefüggésre új kételyekkel mehettem.

Mosolyognom kell, ha meggondolom, mily sokat törtem eszem, oly módokat kitalálni, melyek lehetetlenné tegyék a tévedhetést.

Legfeltűnőbb vizsgálódásaim történetében az, hogy minden ellen-vetésemre tekintet volt, és felvilágosítást kaptam minden kételyemre.

A következők az *Appeal*-ból vannak kivonva:

Láttam, amint egy egylábú mahagóni-asztal, rajta egy égő lámpával legalább egy lábnyira fölemelkedett a padló felé, mindannak daczára, hogy a jelenlevők teljes erejükből iparkodtak azt visszatartani. Láttam azt ingani jobbra-balra, és a lámpa azalatt helyén maradt, bár az üvegdíszítmény rajta csengett, a mint mozgásba jött.

Meggyőződve a fizikális tünetények valódiságáról, azon kérdést vettem föl, honnét ama egyszerűség, mely bennük mutatkozik?

Midőn egy összejövételre készültem, saját szobámban magányosan összeállítottam egy kérdés-sorozatot, hogy válaszolás végett ott előterjesszem. Mily nagy volt meglepetésem, midőn megérkezvén a körben, kérdéseimre sorrendben választ kaptam, mielőtt még azokat zsebemből kivettem volna s oly személyek jelenlétében, kik közül egy sem tudta, hogy kérdéseket tettem fel, annál kevésbé azt, hogy melyek voltak azok. Legelrejtettebb gondolataimra, melyeket soha férfi vagy nő előtt nem említettem, feleletet kaptam oly világosan s egyszerűen, mintha elmondtam volna azokat; és arra figyelmeztettek, hogy minden legrejtettebb gondolatom ép oly biztosan tudva van a nyilatkozó szellem előtt, mint ezek, s általuk bármikor felfedezhető.

Azon kérdést vettem fel, nem lehetséges-e hogy mindez egy jelenlevő gondolatainak visszasugárzása valami titokzatos módon? Csakhamar azonban olyan dolgok közöltettek, melyeket a közlés idejében egy jelenlevő sem tudott — és csak később bizonyultak valósnak. Oly dolgokról kaptunk nyilatkozatokat, melyekkel egyikünk sem foglalkozott elméjében s mely nyilatkozatok véleményeinkkel teljesen ellenkeztek. Ez eléggé bebizonyította, hogy a működő intelligencia nem lehetett a jelenlevők elméjének működése.

E néhány idézetből látjuk, hogy az író a tünetények lehető okait jól megfontolta, és a részletekből kitűnik, hogy gondosan járt el a vizsgálatnál. Végre ő maga és leánya mediumokká lettek; s a tünetények valódiságát saját maga által látta bebizonyítva. De a művében elősorolt dolgok mind olyanok, melyek többek jelenlétében történtek, kik mindnyájan tanúskodnak valódiságukról, s így nem lehettek szubjektív természetűek.

Csak még egy tapasztalatát közöljük, mely valószínűleg sokak előtt a legmeggyőzőbb és legfeltűnőbb lesz. Leányának mediumitása abban állott, hogy idegen nyelveken beszélt, melyeket rendes állapotban nem értett. Ezt ő maga így beszéli el: “Leányom anyanyelvén és egy kis intézeti franczián kívül más nyelvet nem tud, mégis 8—9 nyelven beszélt néha órahosszat s a legnagyobb folyékonyással. Gyakran megtörtént, hogy idegenek általa anyanyelvükön beszélhetnek szellemlbarátaikkal.” Lássunk egy ily esetet.

Egy este, midőn mintegy tizenöten voltak jelen fogadó-szobámban, Mr. E. D. Green látogatott meg egy idegennel, a kit mint Evangelides urat Görögországból mutatott be. Csakhamar egy szellem beszélt hozzá Laura által angolul, s oly dolgokat mondott néki, melyekből egy barátjára ismert, a ki házában meghalt néhány éve s kiről a jelenlevők egyike sem tudott. Néha-néha egy-két görög szavat vagy kifejezést is használt a szellem, minek következtében Mr. E. kérde, hogy fogja-e őt érteni, ha görögül szólítja meg? Igenlő választ nyervén, óra-hosszat görög kérdéseket intézett hozzá, melyekre a szellem Laura által részint görögül, részint angolul felelt. Néha a medium nem is képzelte, miről folyik a beszélgetés köztük, máskor bár a kérdés is, a felelet is görög volt, a medium mégis megérté.

Több esetet beszél el még, melyekből látjuk, hogy e nő feleleteket adott spanyolul, francziául, görögül, olaszul, portugál és latin nyelven, magyarul és indiai nyelveken; ezenkívül beszélt oly nyelveken, melyek a jelenlevők előtt ismeretlenek voltak.

Nem mint egyedül álló tény adjuk ezt, de a hasonlók közül mint legkifogástalanabbul észleltet emeltük ki. Egy atya csak tudja, tanult-e a leánya nyolcz nyelvet annyira, hogy folyékonyan beszélhet azokon vagy nem. A jelenlevők megítélhették, jól beszélte-e ezen nyelveket. A dolgok pedig, melyeket beszélt, félreérthetetlenül jellemzé a meghaltak modorát s azok nevében történt. Ily állítást, mely tizenhat éve tétetett közzé, meg kellene azoknak czáfolni, kik a közönséget a spiritualizmusról fölvilágosítani akarják. Meg is tették volna, ha lehetne.

Mint másodikat halljunk egy legújabbban hozzánk állott hasznos hívünket, Dr. George Sextont M. D., M. A., L. L. D., hosszú ideig Mr. Bradlaugh segédje és a szekularista tanítók között a legkomolyabbak

és legerélyesebbek egyike volt. A híres Robert Owen fordította figyelmét legelőször a spiritualis mozgalom felé ezelőtt mintegy húsz évvel. Olvasta annak idevágó irodalmát; látta a fizikális körülmények jó nagy részét, de még mindig gyanakodott, hogy a mediumok nem szemfényvesztő mutatványokat űznek-e s az egész dolog nem egyébe, mint ügyesen palástolt bűvészet, elrejtett készülétek által. Több föl-olvasást tartott a spiritualizmus ellen, a kételkedők rendes modora szerint nagy súlyt fektetett a tünemények trivialítására s egyszerűen nevetségessé tette a gondolatot, hogy e dolgok szellemektől erednének. Utána csakhamar következett egy szekularista tagtársa, Mr. Turley, miután a dolgot vizsgálni kezdte azon czélból, hogy leálcázza, ő maga lett spiritualista. Dr. Sexton nevetett megtérésén, de mély benyomást hagyott kedélyére. Tíz év múlt el s ekkor vizsgálni kezdett, mediumokul a Davenport fivéreket használta. Jó lesz ha azok, kik ezen sokat kigúnyolt fivérek rovására nevetnek, figyelemmel kísérik Dr. Sexton jelentését a velük tett kísérletekről, főleg pedig meggondolják, hogy előzékenyen minden föltételnek alávetették magokat, melyet a tudor csak kívánt. Elmondja felolvasásában: “Hogyan lettem spiritualista“, hogy hányszor látogatta meg őket újra és újra, s mégis hiába iparkodott csalást fedezni fel. Ezután így szól: “Társam Dr. Barker és én a fivéreket saját házainkba híttuk meg, s hogy a csalást lehetlenné tegyük, felkértük őket, hogy ne hozzanak magukkal se köteleket, se semminemű készüléteket; magunk láttuk el ezekkel őket. Továbbá mivel négyen voltak, a két fivér, Mr. Fay és Dr. Ferguson, gyanakodtunk, nem követi-e el a két meg nem kötött mindazt, a mi történik. Ennélfogva arra kértük őket, hogy csak ketten jöjjenek. Mindezen kívánságainknak habozás nélkül megfelelték. Kört képeztünk csupán saját családjaink tagjaival és meghítt barátainkkal; egyedüli idegen Mrs. Fay volt köztünk. Körbe ültünk s kezeinket tartottuk. Mrs. Fay a láncz egyik végén ült s így egy keze szabad volt, a másikat én tartottam. Nehogy ezen szabadon maradt kezével esetleg a megköötözöttek segélyére lehessen, arra kértem, engedje meg mindkét kezét tartanom, mit ellenmondás nélkül megengedett.

Anélkül, hogy kiterjeszkedném azokra, mik ez alkalommal történtek, csak azt akarom megjegyezni, hogy a mediumokat saját köteleink-

kel megköötztük talpaik alá írópapírt helyeztünk, melyen lábaik körvonalait írónnal meghúztuk, úgy, hogy lehetetlen volt helyükről mozdulni; apró pénzt tettünk lábujjaikra; a köteleket lepecsételtük s egyáltalában minden kigondolható elővigyázati intézkedést megtettünk, hogy meg ne mozdulhassanak. Ezen alkalommal Mr. Bradlaugh és Mr. Charles Watts voltak jelen, s oly bizonyítékokat kaptunk, melyek abszolút meggyőző erejűek voltak. Dr. Barker azon időtől fogva, hogy a fivérek meglátogatták házában, spiritualista lett. Én a történetekben nem láttam annak semmi bizonyítékát, hogy megholtak szellemei idéznék elő a tüneményeket; de meggyőződtem arról, hogy nem csaláson alapultak s így valamely ismeretlen erő nyilvánításai, melyet ki-magyarázni tudományunk jelenlegi állásában képtelen vagyok. ...“

Többször kérdezték tőle a spiritualisták, a míg a fentebb jelzett álláspontot foglalta el, hogy miként magyarázza a tüneményekben nyilvánuló intelligenciát; válasza erre változatlanul az volt, hogy még eddig nem tapasztalta, hogy olynemű intelligencia nyilvánult volna e tüneményekben, mely a medium vagy a jelenlevők valamelyikének intelligenciája által ne lett volna megmagyarázható, s hozzá tette, a mint ily intelligencia nyilvánulását tapasztalni fogja, azonnal spiritualistává lesz. Ez volt véleménye sok éven át, s természetesen meg volt róla győződve, hogy nem is lesz soha oka ezen véleményét megváltoztatni. Mindazonáltal folytatta vizsgálatát és 1865 óta otthon is tartott kísérleti üléseket, de csak évek múlva fordultak elő oly tünemények előtte, melyek egy a körtől függetlenül működő intelligencia létét abszolút bizonyossággal bebizonyították, bár már eleinte is oly figyelemre méltók voltak, hogy sok kevésbé szigorú kétkedőt meggyőzhettek volna. Végre tehát mintegy tizenöt évi józan kétkedés és vizsgálat után, — mely kétkedés nem előítéletekre volt alapítva, de azon jogosult törekvésre: nem menni egy lépést sem tovább a következtetésben, mint a mennyit a tények logikája megkövetel — megjöttek a kívánt bizonyítékok:

“A bizonyítékok, melyeket végre kaptam, legalább nagy részben olyanok, hogy egész részletesen a nyilvánosság előtt elő nem adhatók. Igaz hogy időm se lenne azokat kellőleg jellemezni. Elég legyen egész általánosságban annyit mondani, hogy saját házamban minden idegen

medium nélkül, egyedül családom tagjai és megbízott barátaim körében, kikben mediumi tulajdonok szemem láttára fejlődtek, oly félreérthetetlen bizonyítékokat kaptam, melyek határozottan meggyőztek arról, hogy a kapott manifesztációk meghalt rokonaim és barátaimtól származtak. A tüneményekben nyilvánuló intelligencia eredetét többé nem vihettem vissza a jelenlévőkre s kénytelen voltam elfogadni, hogy onnét ered, a honnét önmaga állítja. Tényeket közöltek velünk, melyekről a jelenlévők egyikének sem lehetett tudomása s melyekről később utánjárás által győződünk csak meg, hogy valódiak voltak. A nyilatkozó szellemek identitása sokféle módon bizonyult be. Kedves elköltözőteink jelenlétéről úgy tapintás, mint látás által meggyőződünk; a szellemekkel való érintkezés lehetősége minden kételyt kizáró módon be lett előttünk bizonyítva. Úgy éreztem magam, mint Dr. Fenwick Lord Lytton Strange Storyjában; »Hisz ön abban — kérdezték tőle, — amit keres« — »Nem ismerem a hitet« volt felelete. »A tudomány nem hit; a tudomány mindenek felett kételkedik és tekintélyre mitsem fogad el. Csak három kedélyállapotot ismerek — tagadást, meggyőződést és a kettő közt egy végtelen űrt, mely azonban nem hit, de az ítélet felfüggesztése. Ez pontosan kifejezi azt, a min kedélyem e vizsgálódások alatt keresztül ment.«[“]

Mióta Dr. Sexton spiritualista lett, oly erélyes védője igazságának, mint a minő erélyesen védte azelőtt a secularizmus rideg tagadó tanát. Tapasztalt és ügyes felolvasó és hosszú vizsgálatai alatt a spirituális tünemények iskolájában oly tapasztalatokat szerzett, melyek az új tan terjesztésére kiválóan alkalmassá teszik, kitűnő szolgálatot tett ügyünknek azáltal is, hogy bűvészeknek, kik a spirituális tüneteket mesterséges úton utánozni akarják, hamis állításait alaposan megdöntötte. Igen gyakorlati módon önmaga mutatja hallgatói előtt eljárásuk módját és kimutatja a különbséget, mely a valódi és a mesterségesen előidézett tünemények közt van. A ki kíváncsi rá, hogyan viszik véghez Dr. Lynn, Maskelyne és Cook urak vagy Dobbler úr legérdekesebb mutatványait, csak a *Spirit-Mediums and Conjurers* című felolvasását olvassa el, mielőtt mutatványaikra menne s minden világos lesz előtte. Hiheti-e már most valaki, hogy ezen ember, ki az ügyes bűvészetet ennyire érti, ki tizenöt évig lelkiismeretesen vizsgálta ezen dolgokat “a

legvilágosabb csalásnak áldozata legyen, s a legközönségesebb bűvészeknek felült volna“ mint ezt Lord Amberley írta róla? vagy lehet-e ily embert Tyndall makacs, quasi tudományos szempontjából, mint oly lelkiállapotban levőt tekinteni, akivel szemben a pozitív tényekre állapított okoskodás nem alkalmazható, ki felvilágosíthatatlan csalódásban él, ki szeretne e csalódásban maradni és abból ki nem ábrándítható?“ Lehet, hogy ez szépen van mondva: de ítélje meg olvasónk, van-e joga ezeket olyannak kiejteni, ki a tárgyat, melyről szól, alig ismeri s ki tudomást sem vett azoknak lelkiismeretes és pontos vizsgálódásairól, kiket elítélt.

Még csak egyet vezetünk olvasóink elé azon jelesek közül, kik állításaink tárgyait lelkiismeretesen megvizsgálták. Egy jeles és tapasztalt természettudós ez, ki saját kísérleti termében gyűjtötte tapasztalatait a spiritualizmus terén, s e vizsgálatainál a legegzaktabb természet tudományos módszert követte.

Midőn Crookes, a thallium felfedezője, a Royal Society jeles tagja — legelőször adta tudtul, hogy a spiritualis tüneményeket vizsgálat alá veszi, a sajtó többségének helyeslése kísérte; hiszen akkor az volt a panasz ellenük, hogy a mediumok nem engedik meg a körükben előforduló tüneményeket a természettudomány készülékeinek ellenőrzése mellett vizsgálni. Néhány lap “teljes megelégedését nyilvánította a felett, hogy végre alkalmas ember fog ezen vizsgálathoz;“ mások örömmel látták, hogy ezen nyugtalanító kérdés végre olyanok kezébe kerül, kik elég higgadtak, ily vizsgálathoz és kiknek elismert állása a tudományban súlyt fog kölcsönözni az adandó ítéletnek; — voltak olyanok, kik kinyilatkoztatták, hogy ki sem kételkedik Crookes teljes képzettségén ily vizsgálat vitelére és abban, hogy ítélete “tudományosan részrehajlatlan lesz“. Mint a következő megmutatta, ezen jó kívánságok nem voltak őszinték, csak arra az esetre voltak értve, ha a látszólagos jó kívánságokkal útnak eresztett vizsgáló a jelenkor előítéleteinek megfelelő eredménnyel tér vissza. Hogy is ne leplezné le az egész humbugot egy “tudományos“ (?) vizsgálat. Nem leplezte le Faraday az asztalmozgást és kopogtatást? Üdvözölték Crookest mint egy új Dánielt, — mint egy prófétát, ki tudományos fejükbe nem férő spiritualizmust a tudomány nevében végleg el fogja ítélni. De midőn a tudomány

nevében

útjára

kísért bíró pár évi szorgalmas vizsgálat után nem előre megállapított előítéleteik értelmében mert vélekedni, és üdvözölt profétájuk ellenük fordult, egyszerre köpenyt fordítottak; kezdték kétségbe vonni a vizsgáló ügyességét és keresték az általa előadott bizonyítékok gyenge oldalait.

Mr. Crookes legújabb iratában, mely a *Journal of Science* januáriusi számában jelent meg, azt mondja, hogy négy évig folytatta vizsgálatait; nemcsak idegen helyeken vett részt sok ülésben, de saját házában is volt alkalma a már említett mediumokkal D. D. Home-mal és Miss Kate Fox-al kísérleteket tenni. Ezen kísérleteit csupán világos nappal önmaga által meghatározott és előkészített körülmények mellett és saját barátainak jelenlétében tette. Olynemű tüneteményeket, mint kopogó hangok, a testek nehézkedési egyensúlyának változása, súlyos testeknek látszólagos ok nélkül való felemelkedése, mintha súlyuk tetemesen a levegőé alá süllyedt volna, ugyanily fölemelkedése az embereknek, világító tünetemények váratlan megjelenése, emberi kéz kinézésű tünetemények, melyek erőt fejtenek ki, ily kéz által történő írás irón segélyével, vagy magának az írónnak látszólagos vezető ok nélkül való írása; emberhez hasonló alakok és arcok feltűnése; és különböző sajátságos lélektani tüneteményeket többször tapasztalt és megvizsgált oly lelkiismeretességgel, hogy, mint mondja, teljesen meg van róla győződve, hogy ilynemű tünetemények csakugyan tárgyilagosan valódiak. Ezen tünetemények valódiságát azonban nem csupán Crookes tekintélyére kell elfogadnunk. Valódiságuk bizonyítéka főleg abban rejlik, hogy e vizsgálatok csak megerősítik azon számtalanok tapasztalatait, kik az utóbbi húsz év alatt ezen tárggyal foglalkoztak. Minden tapasztalati tény valódiságát legjobban az bizonyítja, ha a kísérlettevő egy más előtte tett kísérlet vagy tapasztalat megerősítését találta s ez oly súlyt ad a tapasztalatnak, hogy senkinek sincs joga azt megvető kicsinyléssel tekinteni, s nem is tekinti senki így, csak ki az egyoldalú indukció útján szerzett s így soha sem abszolút becsű eddigi korlátolt felfogás rabja, s tudományos vakságban szenved. Általános szokás a tudományban, hogy ha valamely tünetemény három vagy négy független vizsgáló által egyformán észleltetett, s nem szól ellene, csak elmélet vagy negatív eredmény úgy azt mint tényt elfogadják, mindaddig míg egyéb vizsgál

lök pozitív mást nem tapasztalnak, vagy míg a tévedés oka nincs ki-mutatva. Ez a szokásos eljárás a tudományban. De a spirituális tüne-ményekkel szemben egészen más és igazán nem észszerű eljárást kö-vetnek. Minden újabb kísérletet úgy tekintenek mint első, s új kísérletet követelnek. Ha ez egy más által megtörtént, újra új kísérletet kívánnak és így végtelenül. Ha ezen eljárást követi a tudomány, így még mai napig se fogadtuk volna el a meteorok hullását, habár egy pár tudóst fejbe ütöttek volna is azóta, mert még találkozik olyan, ki ebben a szerencsében nem részesült. Szerencsére azonban a spi-ritualizmus tényei jelenleg oly elterjedt körökben nyilatkoznak, és oly félremagyarázhatlanok, hogy minden komoly vizsgáló meggyőződ-hetik róluk. Így bár minden új vizsgáló a tények egész halmazát kí-vánja tapasztalni, mielőtt meggyőződnék, de elő is fordulnak ily té-nyek és huszonöt éve a meggyőződők sorai folytonosan szaporodnak. Minden felekezetű lelkészek, írók, jogászok, orvosok, különösen nagy számmal tudósok, kétkedők, materialisták, pozitivisták soraiból hódí-tottunk híveket nem kis számmal, és pedig egyedül a tények ellenáll-hatatlan logikája által, mi minden esetre a legjobb fegyver. És mi szól ellenünk? Sem a tudomány, sem a bölcsészet, sem a hitfelekezetek nem hódítottak vissza egyet sem közülünk! Természetesen úgy értve a dolgot, hogy hívünk spiritualis meggyőződése mellett tartozhatik azért bárminő vallásfelekezethez, vagy mivelhet bármely tudományt, de alaptanunkat meg nem tagadta egy sem. Miután a dolog így áll, ne csodáljuk, hogy most már a spiritualisták egy jó nagy része egynapi utat se tenne valamely tudományos nevű ember megtérítésére. Terjed a dolog így is elég gyorsan, nincs többé szükségünk senki tekintélyére. Magában a tényekben rejlő igazság legnagyobb pártfogónk, s annak ellenállhatatlan erejével áthatja a társadalom minden rétegét. Növe-kedett mialatt kinevették és üldözték és növekedni fog akár akarják a tekintélyek, akár nem. A tudósokat most is oly szívesen fogadjuk sora-inkba, mint azelőtt, de ne várják, hogy kérjük és biztassuk, kegyesked-jenek a dolgot vizsgálni, majd kénytelenek lesznek tenni, ha a moz-galom fejükre nőt. Ha nem törődnek vele legalább is időt vesztenek, a többi következik. Többé a mozgalomnak nem árthatnak. Ha a sajtó nevet rovásunkra, még meg se bosszanthat, sajnálkozunk a tájéko-zatlanságon, sokszor a rosszakara

ton, mely ebben nyilvánul. Így éreznek most a spiritualisták; jó lesz tehát, ha a mozgalomhoz nem tartozó világ kissé megismerkedik ügyünkkel és irodalmunkkal, mely oly ismeretlen előtte, mint akár a Védák. Az eddig említetteken kívül még igen sokan vizsgálták a tüneményeket a tudósok közül, de helyünk nem engedi meg, hogy ezek eljárását egyenkint ismertessük. *) Elég legyen a "Dialectical Society" által kiküldött tudós bizottságról megemlékeznünk. A vizsgálat kezdetén a kiküldött 32 tag közül csak nyolcz volt meggyőződve a spiritualis tények valódiságáról és csak négy volt ezek közül spiritualista, azaz csak négy fogadta el a tényekből levont tant. A vizsgálat tartalma alatt tizenketten

*) El nem mulaszthatom, hogy e helyen meg ne emlékezzem a korán, 47 éves korában 1882-ik év április 25-én elhunyt dr. J. C. Fr. Zöllnerről az asztro-fizika tanáráról a lipcei egyetemen és az ő negyedik dimenzió név alatt ismert elméletéről. Zöllner bevallott s lelkes spiritualista volt és a spiritualis tünemények fizikális osztályát azáltal iparkodott megmagyarázni, hogy a reális térnek az általunk ismert háromnál több dimenziót tulajdonított és ebből kiindulva a magasabb mennyiségűt által fejtegette e tüneményeket. Kimagyarázta, hogy egy ily négy dimenzióban élő lény irányában mi és világunk olyan, mint irányunkban egy oly világ és abban élő lények lennének, mely példának okáért csak kétdimenziós lenne, tehát csak egy abszolút vékony lemez alakját mutatná; mint egy a mi világunk *átmetszete* lenne az, úgy mint a mienk a négy dimenziós világ *kettő metszete* csupán. Sok érdekes és megkapó levonást tesz ezen feltevésből a magasabb mennyiségűt segélyével, de egyrészről e tan valódisága világosan bebizonyítva soha sem lett, mert a két különböző egész darab fából esztergályozott karikát soha sehol sem sikerült még eltörés nélkül összekapcsolni, mi az egyedüli abszolút bizonyíték lenne, mert csupán ez ellenőrizhető biztosan a mikroszkóp által; de más részről magasabb bölcseleti okok is gátolják e felfogást, mert hisz akkor egyik lét a másiknak tehetetlen rabszolgája, minden élet nyilvánulatának kényszerű tükröképe lenne. Csodálatos hogy ezen egyszerű három szóval kifejezhető ellenvetést még egy polemiaiban sem olvastam a sok közül, mely e tárgyról folyt; többnyire követik őt a magasabb mennyiségűt terére, ott azonban nem lehet őt legyőzni, mert a felvett irányban módszere helyes, és egy új dimenzió mennyiségűtanilag egész a végtelenségig gondolható, de a csupán gondolhatónak tehát lényegileg alaknak, *módszernek* a valóságos létbe helyezése tehát a kiindulás helytelen. E kiindulás a gyakorlatban és a végeredmény a bölcseleti következtetésekben mutatják ki a tévedést és abszurdumot e tanban. *Afordító.*

fogadták el a tények valódiságát, és pedig csak a saját körükben tapasztalt tünemények alapján. Hárman folytatták maguk is a kísérleteket és teljesen spiritualisták lettek. Mint tagja ezen Komiténak állíthatom, hogy a meggyőzés foka a többi tagoknál, csekély személyes jellemben gyökerező sajátságoktól eltekintve, azon időtől függött, melyet az illető a vizsgálatokra fordított. Ez oly tünemény, mely minden vizsgálatnál ismétlődik, ugyan így fordul elő bármely természeti igazság vizsgálatánál. Csalódások vagy csalások kiderítésénél az ellenkezőt tapasztaljuk; hiszen mentül felületesebb a vizsgálat ily esetben, annál könnyebb a csalódásba esés, csak az alapos vizsgáló marad *ment attól*. Maga ezen körülmény ügyünk mellett bizonyít. Ennyiben volt hasznos e bizottság működése, mely különben nem tapasztalt feltűnőbb dolgokat, mint az eddig előadottak. Egyéb jelentősége abban áll, hogy a már mások által tapasztalt tüneményeket egy egész bizottsága az elfogulatlan, tudományosan művelt embereknek megerősítette.

Kiemelek ezen tárgynál egy véle kapcsolatosan felmerült tényt, mely a francia tudós világ nézetére az új tanról némi fényt vet. Camille Flammarion a híres csillagász egy nyilatkozatot küldött ezen Komitéhez, melyet érdemes figyelembe venni. Kinyilatkoztatja, hogy tíz évi vizsgálat után kénytelen elfogadni az állított tények objektív igazságát s aztán így szól: — Tudós barátom M. Babinet az Institute tagja, M. E. Liasis, — ki jelenleg a brazíliai obszervatórium igazgatója, — és mások tagtársaim közül a párisi obszervatóriumnál: kik a spirituális tünemények valódiságáról meggyőződtek, nincsenek teljesen megállapodva a felől, szellemeknek tulajdonítsák-e ama tüneményeket vagy nem. Másrészről ezen spirituális megfejtés el lett fogadva legjelesbjeink által; így több közt Dr. Hoeffle a *Chemia története* tudós szerzője által, és Hermann Goldschmidt is, a tizennégy planéta felfedezője a szorgalmas csillagász, kinek nemrég gyászoltuk halálát, elfogadták ezen megfejtést.

Bebizonyítottuk tehát, hogy ép úgy Franciaországban mint Amerikában jeles tudósok vizsgálták e tüneményeket és a legjelesbkek sem késtek a spirituális megfejtést elfogadni. S mily kevés azok sora, kiknek jogosítva vagyunk nevét kiírni azokéhoz képest, kik spirituális meggyőződésük nyilvános bevallásában különböző okok miatt akadályozva vannak. Például csak Dr. Robert Chamberst hozzuk fel. Halála

följogosít egy leveléből, melyet 1867. februárban intézett hozzám, ezeket közleni: — “Sok éve tudom, hogy ezen tünemények valódiak; s régi meggyőződése, hogy sokat fognak megmagyarázni, mi a múlt történetében még homályos; és ha elfogadtatik valódiságuk, fel fogja forgatni a most uralgó nézeteket sok nevezetes kérdésben.”

Ezek után idézzük, a mit némely ellenünk író állít, hogy nincs “egy paránya sem a bizonyítéknak, mely mellettünk szólna, hogy »azok« kik e tant elfogadják, elárulják miszerint nem képesek helyesen ítélni a felett, mi bír és mi nem bír bizonyító erővel” — hogy “csak azért fogadják el a tant, mert nem tudnak más egyszerűbb megfjtést találni arra, miért jöhet egy asztal mozgásba”. Ezen tájékozatlanságra mutató kijelentéseket eléggé megczáfoltuk, ha visszautaljuk az olvasót a tanunkat elfogadók eljárásának jellemzésére.

Rendesen csak akkor fogadták el tanunkat, midőn minden más képzelhető megfjtést végig rostálva kénytelenek voltak mellette mint leg-egyszerűbb és legtermészetesebb mellett megállani: s midőn tény tény után mutatta félreérthetetlenül, hogy az úgynevezett holtak csakugyan élnek. Ezen megfjtés az összes tüneményekből levont végkövetkeztetés; kik ezt el nem fogadják, nem ismerik a tényeket mind, vagy jó részüket készakarva kihagyják kombinációikból. Vegyük csak a sok közül egyedül Mr. Livermore esetét, ki öt éven keresztül több mint száz esetben látta, beszélni hallotta és megérintette meghalt nejének alakját, félreismerhetetlen bizonyossággal. A sokszor megjelenő alak erőt tudott kifejteni, irt előtte ismert kézírásával, és az irat valóban reális volt és megmaradt, a jelenség objektív voltának bizonyítékeképpen. Két barátja jelenlétében ismétlődtek e dolgok, saját házában, bezárt ajtóknál, csupán egy fiatal leány (a medium) jelenlétében. Volt-e már most ezen három embernek oka elfogadni a spirituális tant? Lehet-e egyszerűbb megfjtést kigondolni? Magukat a tényeket kell eltagadnunk, ha e tant tagadni akarjuk és lehet-e oly tényeket tagadni, melyek ezer és ezer esetben be lettek bizonyítva oly egyének által, kik mint megbízható sokszor kitűnő emberek ismeretesek és kik magán vagy nyilvános ügyeikben azelőtt mint azután csak dicséretet és nagyrabecsülést érdemeltek ki, és a mely tények ismétlődnek folytonosan napjainkban úgy mint húsz éve és mióta a világ áll! Kérdjük, lehet-e ily tényeket tagadni?

Spirituális tünemények fotográfiái

Oly tárgyról lesz ezen fejezetben szó, mely, nem igen hagyható ki ismertetésünkből, főleg azért mert főképp természettudományi szempontból tárgyalván, e tüneményeket ebben látjuk leghatározottabb bizonyítékát annak, hogy e tünemények csakugyan tárgyilagossággal bírnak és nem több egyén egyszerre és egyformán érzett csalódásán alapszanak. Bizonyítja azt is, hogy a szenitívek látványának gyakran azt előidéző tárgy felel meg a valóságban és nem képzelet szüleménye az mindig, habár más jelenlevők nem látnak is semmit; hiszen régen bebizonyított tény, hogy az idegrendszer bizonyos állapotában oly gyöngé hangokat és fénysugarakat képes a többnyire beteg egyén megkülönböztetni, melyek valódiságáról a körülötte lévők csak kombináció által győződnek meg. Az érzékek finomságának foká igen különböző és változó. A spirituális tünemények vizsgálata folytán is kiderült, hogy nem minden szenitív egyenlő világossággal látja ugyanazon tüneményt. Megtörténik sokszor, hogy az ülés alatt néhányan látják a tüneményt, s leírják azt, mások nem látnak semmit. Megtörtént, hogy a látók voltak többségben s csak egy-kettő nem látott. Máskor mind látták a jelenlevők a tüneményt de különböző világosan. Néhány csak határozatlan fényt vagy ködöt látott, míg a többi alakokat. De hogy nem a képzelődés működött, mutatja az, hogy mindnyájan megegyeztek abban, hol látszik a tünemény, minő mozdulatokat tesz és mindenki helyzetéhez mért perspektíva szerint írta le a látottakat. A tünemény által véghez vitt tény ellenőrizhették azok, kik semmit sem láttak, csak példának okáért a felvett írónt látták mozogni, s a tény eredménye példának okáért az írás minden csalódást kizárt. S mit mondjunk aztán arra, midőn az így kapott írás valamely jelenlevő meghalt barátjának kézírása volt, s ha a tartalom olyan volt, melyet a jelenlevők nem tudhattak és utánjárással olyannak bizonyult, melyről csak ama megholt tudhatott? Ilyen eseteket egy egész kötettel lehetne összegyűjtenünk, és pedig a hely, az idő a jelenlevők megnevezésével s azok bizonyítványaival; sok ilyforma esetet találunk Mr. Robert Dale Owen műveiben összegyűjtve.

Már most, ha egy vizsgáló ezen pontra elért, ha nincsenek előítéletei és nem képzelet, hogy a végtelen természet törvényeit oly biztosan ismeri, hogy a priori kimondhatja, minő tünetmenyek lehetségesek és minők nem, és nem feledkezik meg a föld mozgásáról, a "horror vacui"-ról, a békák táncmesteréről stb., lehet hogy így fog szólni: "Igazán erős bizonyítékok ezek, hogy csakugyan érzékeink által észrevehető oly tünetmenyek fordulnak elő, melyeknek megfejtésére a spirituális tan szükséges; mégis szeretném azokat egy abszolút bizonyító kísérletnek alávetni, mely teljes bizonyossággal meggyőzne arról, hogy e tünetmenyek nem érzéki csalódáson alapulnak, bár ezen feltevés is az eddigiek után nehezen tartható. Ha csakugyan objektívek és láthatók e tünetmenyek, úgy sugarakat kell felületüknek visszavetni és így lefényképezhetők. Fényképezzék tehát önök tünetmenyeiket s ezzel be lesz bizonyítva végérvényesen tárgyilagosságuk." Alig két éve, ezen észszerű indítványra csak azt felelhetjük, hogy van okunk hinni hogy ez lehetséges, hogy megtörténhet és valószínűleg ismételtető is lesz, de teljes bizonyítékot erről nem adhattunk. Jelenleg biztosan állíthatjuk, hogy ez nem csak megtörténhet, de olyan természetű hogy mindenkit ki fog elégíteni ki a dolgot figyelmesen átgondolja. Hogyan történt, ezt elő fogjuk adni a következőkben, s a szíves olvasó valószínű megértését talán sikerül eloszlatnunk.

Mielőtt a dologhoz foglalnánk, egy elterjedt helytelen vélekedést kell helyreigazítanunk. Mr. G. H. Lewes azt tanácsolta a "Dialectical society" által kiküldött bizottságnak, hogy szigorúan különböztessük meg a tényeket a belőlük levont következtetésektől.

Ez különösen szükséges az úgynevezett szellemi fényképek tünetmenyénél. Az alakok, melyek a fényképen feltűnnek, ha bebizonyíthatólag rendes körülmények közt hatást nem gyakorló tárgyak képei, úgy lehetnek szellemi eredetűek, de azért nem következik, hogy valóban szellemek alakjai. Bebizonyítható, hogy rendes körülmények közt láthatlan intelligens lények által hozatnak elő, de nem az ő alakjukat mutatják. Más esetekben is ama lények oly anyaggal veszik alakjukat körül, mely reánk nézve látható; de abból nem következik, hogy az alak az ő tényleges alakjuk; lehet, hogy csak egykori emberi alakjukat valamely életkorukból állították elének ezen célból, hogy ráismerjünk.

Sokan hallottak szellemi fényképekről; tudják, hogy minden fényképész készít ilyeneket, ha megrendeljük, és nevetségesnek találja az egész dolgot. De ha jobban mérlegeljük a körülményeket, észrevesszük, hogy éppen azért, mert minden fényképész ismeri a valódiak utánzásának módját, annál könnyebb gondoskodni arról, hogy ne csalódhassunk. Az ily képeket ezen szempontból kell megítélnünk:

1-ör. Ha valaki, ki érti a fényképezés mesterségét *saját üvegeit használja*, megvizsgálja a használt kamerát és a *hátteret* és az egész eljárást figyelemmel kíséri és mindennek daczára a negatív képen a lefényképezetten kívül még egy más határozott alak is megjelenik, úgy biztosan következtethető, hogy habár nekünk láthatlanul ama alak csakugyan jelen volt, és oly sugarakat vert vissza, melyek habár nekünk nem voltak láthatók de a fényképészetnek használt anyagokra vegytani hatást gyakoroltak. Hiszen minden természettudós tudja, hogy ilyen sugarak csakugyan léteznek.

2-ör. Ha a fényképen oly arcvonások jelennek meg, melyek félreismerhetetlenül a fényképezett valamely rokonára vagy ismerősére hasonlítanak, ki a fényképész előtt teljesen ismeretlen volt.

3-ör. Ha a mutatózó alakok a fényképezetthez bizonyos helyi határozott viszonyban állnak, példának okáért ölelik, és ennek szabadságában állott, helyét ott megválasztani, a hol akarta.

4-er. Ha egy fehér alak az ülő megett mutatkozik, ki sötét ruhában van, s a fehér körvonalak teljességgel nem látszanak keresztül, ez teljesen bizonyítja, hogy ama fehér alak ott volt a fényképezés alatt, mert a negatív fekete helyei átlátszók s így ha később tétetett volna oda, át kellene látszani.

5-ör. Ezenkívül, ha egy jelenlevő medium a fényképezés alatt lát egy jelenlevő alakot, és ezt leírja, s ugyanolyan mutatkozik a fényképen, elfogadhatjuk, hogy olynemű alak csakugyan jelen volt. Ezen körülmények közt egészen kielégítő kísérleteket tettek már nálunk ezen irányban, mint azt a következő lapokon elő fogom adni:

Sok ideig foglalkoztak az angol spiritualisták ezen kísérletekkel minden eredménnyel nélkül. Mr. és Mrs. Guppy, kik műkedvelők a fényképészetben, többször megkísértették ezt otthon, de siker nélkül.

Vége 1872. márciusában felkeresték Mr. Hudson műhelyét, ki nem spirituálista s közel hozzájuk lakott. Mrs. Guppy akarta magát fényképeztetni. A fölvetel után Mr. Guppynek rögtönösen azon ötlete támadt, hogy megpróbálja, nem kaphatna-e itt szellemi fényképet. Leült, nejét pedig kérte, hogy a háttérben foglaljon helyet.

A felvett képen egy nagy tojásdad fehér folt látszott, mely némileg egy redőzött ruhájú alakhoz hasonlított. Mrs. Guppy feketén volt öltözve. Ez az első ilyenmű fénykép, mely Angolországban felvétel, mely különösen azért figyelemre méltó, mert oly ötletszerűen lépett fel, és a fehér foltot csakugyan aligha idézte elő a fényképész, s különben is ezáltal az egész kép el lett rontva. Néhány nap múlva Mr. és Mrs. Guppy kis fiukkal újra megjelentek a fotografusnál a nélkül, hogy szándékukat elárulták volna. Mrs. Guppy a földön foglalt helyet s a gyermekeket egy széken tartotta. Mr. Guppy a háttérben foglalt helyet. Az ekkor nyert kép igen nevezetes. Egy nagy fehér női alak áll itt közvetlen a fényképezettek mögött fehér könnyű szövetű ruhában, mely gazdag redőkben hull alá, és kezeit mintegy áldólag feléjük tartva lenéz rájuk. Az arcnak némi orientális kifejezése van és ép úgy, mint a kezek finoman ki van vive. Fehér redős ruhája a fényképezett csoport mögött vész el a nélkül, hogy legkevésbé is átlátszanék a fekete öltözeteken. Azonnal új felvételt kíséreltek meg, mihelyt az új üveg elkészült és helyesen tették, mert igen érdekes dolgot tapasztaltak. Megint ugyanazon állást foglalták el, de Mrs. Guppy most nem hajlott le annyira s így feje magasabban volt. A fehér alak újra megjelent a csoport háta mögött, de a mi éppen az érdekes, helyzetét változtatta éppen Mrs. Guppy helyváltoztatásának megfelelőleg.

Azelőtt a két áldó kéz egyforma magasan volt, most az, mely Mrs. Guppy feje felett van egy kissé magasabbra látszik emelve, és pedig éppen annyival, a mennyivel Guppy fejét feljebb emelte. Az alak öltönyének redőzete megfelelőleg változott s feje egy kissé földre van fordítva. Csak két lehetőség van most ezen esetről. Vagy amaz alak bár láthatlanul csakugyan jelen volt, vagy Mr. és Mrs. Guppy a fényképész és még egy negyedik egy gonosz csalást követtek el, melyet mai napig le nem lepleztek. Személyesen ismerem kettőjüket, s biztos vagyok róla, hogy soha ilyen valamit el nem követtek volna, s hogy ily csalásra

ép oly képtelenek, mint bármely komoly vizsgálója a természet törvényeinek. A kép híre hamar elterjedt. Sok spirituálista jött, hogy hasonló kísérletet tegyen.

Az eredmény különböző volt. Nemsokára azonban gyanú merült föl, némely képek következtében hogy csalás van a dologban. — Lehet, hogy úgy is történt. Teljességgel nem feltűnő és nem új dolog.

Sokszor ismétlődött már, hogy a mediumok, kik üzletet csináltak ezen adományukból midőn a tünemények kimaradtak, csaláshoz folyamodtak. Hiába, a pénzvág, sőt néha a napi kenyér igen nagy úr. Ezen fényképész még hozzá nem is volt spirituálista és teljességgel nem értette ama alakok és foltok eredetét és jelentőségét.

Ezek következtében egyszerre híres lett és seregestől jöttek hozzá a spiritualisták fényképezés végett, kik igen meg voltak elégedve ha képeiken ilyenmű tünemények mutatkoztak, és elégedetlenül hagyták el műhelyét, ha a kép normális lett. Bizony könnyen meglehet, hogy iparkodott segíteni kissé a szellemeknek, s ezeknek aztán az a rossz szokásuk van, hogy megharagusznak az illetőre és sokszor végkép cserben hagyják. Bármint történt, annyi bizonyos, hogy ugyanazon spiritualisták, kik e tehetségét felfedezték, leleplezték csakhamar a csalást is. De soha egyik sem tagadta, hogy az első képek valódiak voltak és később is, az álképek közt néha valódiak is akadtak. Az egész ügyből csak hasznunk volt. Megtanultuk, hogy nem elég valakinek a mediumitását egyszer mindenkorra bebizonyítani, de minden egyes esetben kellő elővigyázattal kell a spirituális tünemények valóságát elfogadni vagy tagadni.

Sokszor történt az is, hogy a képben valamely elhalt rokon vagy jó barát vonásait lehetett felismerni. Mr. William Howitt, ki úgy ment a fényképészhez, hogy annak teljességgel nem volt kívánságáról tudomása, két régen meghalt fia félreismerhetlen arczképét kapta a képen; ezek közül egyiknek még létezéséről sem tudott azon barátja, ki oda kísérte (*Spiritual Magazine*, október 1872.) Dr. Thomson Clifton-ból szintén levétette magát. A képen az ő alakja mögött egy női alak jelent meg, kit azonban fel nem ismert. Elküldé a képet Skóciában lakó nagybátyjához magyarázat nélkül azon egyszerű kérdéssel, hogy talál-e ama női képben valami hasonlatot rokonaihoz? A felelet úgy hang-

zott, hogy ama nő Dr. Thomson édesanyja, ki akkor halt meg, midőn neki életet adott; nem maradván utána semmiféle kép, — akkor még nem örökölte meg magát boldog-boldogtalan, mint most, — nem is képzelhette, hogy minő lehetett. A nagybátyja természetesen igen meg volt lepve s nem mulasztotta el megjegyezni, hogy “nem is képzelheti hogyan készülhetett a kép.” — (*Spiritual Magazine*, október 1873.) Sok más esetet idézhetnék még, de csak saját tapasztalatomat akarom még megemlíteni. Magam is elmentem ugyanazon fényképészhez s egy holt rokonom félreismerhetlen arczképét kaptam fényképemen.

Lássunk most oly eseteket, melyek nem üzletszerűen dolgozó fényképészeknél, hanem műkedvelőknél történtek.

Egy visszavonult optikus és műkedvelő fényképész, Mr. Thomas Slater, magával vitte Mr. Hudsonhoz saját készítményű eszközeit figyelemmel kísérte az egész eljárást, és mégis megjelent egy úgynevezett szellem-alak a képen. Kísérleteket tett aztán otthon s múlt nyáron nevezetes eredményeket ért el. Első sikerült esete nővéreének képe mellette két arczczal. E két arcz közül az egyik félreismerhetlenül Lord Brougham-é a másik kevésbé világos arcz Mr. Slater állítása szerint Robert Owené, ki egész haláláig jó ismerőse volt.

Azóta sok felvétel alkalmával sikerült neki hasonló alakokat nyerni. Így egy képen saját alakja mellett ott állt egy nő fehér és fekete lebegő ruhában. Egy másikon ugyanannak mellképe látszik a mint Slater-re támaszkodik. E két képen az arczvonások ugyanazok s a család állítása szerint Mr. Slater anyjának arczképei ezek, ki még fia gyermekkorában meghalt. Egy más képen látunk egy szépen redőzött öltönyű kis alakot állani Slater kis fia mellett. Nem az a lényeges ezen dolognál, hogy ama arczképek csakugyan azoknak képei-e, kiknek lenni állítják, de az csodálatos e tényeknél, hogy egyáltalában ilyenmő alakok előfordulhatnak oly képeken, melyeket egy tapasztalt optikus önmaga által készített készülékekkel saját házában felvesz, legszorosabb családi körében. Volt olyan esete is, midőn megjelent a képen a “szellem-alak” olyankor is, midőn egészen egyedül tette a műveletet egyszerűen úgy, hogy kinyitotta a készüléket és elfoglalta a kellő helyet azután kellő ideig ott maradván újra maga zárta azt el. Ő maga is, mint egész családja, medium, s innét magyarázható, miért sikerült a dolog nekik oly

jól. Egy feltűnő képen nincs két alak, hanem nővére egész alakja van azon levéve, beborítva valamely csipkeszerű szövettel, mely, ha pontosan vizsgáljuk, csupa különböző nagyságú és árnyalatú karikákból áll, melyhez hasonlót se nem láttam, se olyanról nem hallottam.

Maga Mr. Slater mutogatta meg nekem ezen képeket és megmagyarázta a körülményeket, melyek közt készültek. Hogy nem alapulnak csaláson az kétséget sem szenved, és értékük főleg azon szempontból nagy, mivel első önálló kísérletek voltak e téren; egy olyan által, ki a fényképezést nem mesterségesen gyakorolja. Bár kevesebb eredménye volt egy más műkedvelő kísérleteinek e téren, de azért ép oly meggyőzőek voltak, mint az előbbi. Tizennyolcz havi kitartás után végre sikerült Mr. R. Williamsnak is (ki M. A. Ph. D.) Hayward-s Heathból ily képeket nyerni. A *British Journal of Photography* szerkesztője kísérleteket tett Hudson műhelyében, és pedig saját kollódiójával és üveglemezeivel, és bár minden műveletet maga hajtott végre, mint megjegyzi, mégis “rendellenes tünemények” fordultak elő a képeken, bár nem határozott alakok.

Vizsgáljuk most Mr. John Beattie egy visszavonult fényképész kísérleteit, ki mögött húsz évi gyakorlat áll, és kiről a fentebb említett lap így vélekedik: “Mindenki, ki Mr. Beattiet ismeri, kénytelen lesz elösmerni, hogy ügyes, gondos és értelmes fényképész, talán az utolsó, kiről fel lehetne tenni, hogy egykönnyen rászédhető, a fényképezetet érdeklő dolgokban pedig legkevésbé, és azt, hogy valakit megcsalni akarna, teljességgel nem lehet róla feltenni.”

Mr. Beattienek segített kísérletei megtételénél bizonyos Dr. Thomson, ki a fényképezéssel mint műkedvelő foglalkozott mintegy huszonöt éven át. Egy barátjuk műhelyében tették a kísérleteket, ki nem volt spirituálista, — de a kísérletek folyama alatt mediummá fejlődött, — s egy kereskedő, kivel mindketten jó ismerősök voltak, volt a medium. A szükséges eljárást maguk Beattie és Thomson tették, mialatt a másik kettő egy kis asztalnál foglalt helyet. A képen feltűnt alakok többnyire nem emberi alakok, hanem fehér, különbözőképpen árnyalt foltok, különböző formájúak és mindenképpen változók. Fejlődést és átalakulást mutatnak, s mindinkább tökéletesebb idomokat vesznek fel. Így például egy öt képből álló sorozat két szögletes fehér folttal kezdő-

dik az ülők felett, és végződik egy, bár durván körvonalazott, de azért félreismerhetlen női alakon, mely a kép legnagyobb részét elfoglalja. Az átmenet teljes és folytonos. Egy másik négy képből álló sorozat egy fehér függélyes henger-forma alakkal kezdődik, mely a medium mellett mutatkozik, és egy másik de kisebb ily alak feje felett látszik. Ezek a második és harmadik képen alakjukat változtatják, és az utolsó képen fehér felhőkké oszlanak szét.

Legérdekesebb egy három képből álló sorozat. Az elsőn látszik egy fehér hullámzó tojásdad folt azt asztaltól a föld felé; a másodikon egy spirális oszloppá változik át ezen folt, mely a földtől kezdve a medium feje fölött egy hegyben végződik; a harmadikban az oszlop vastagabb lesz, spirál-fordulása másfelé irányul és kettősnek tetszik s vége egy fejben végződik. A spirál más iránya összefüggeni látszik azon körülménnyel, hogy az ülők helyet változtattak. Van kettő olyan, ezen 1872-ben felvett képek közt, melyeket a médium előre leírt a felvétel alatt. Így midőn azt mondta, hogy csak egy sűrű fehér ködöt látott elterülni közöttük a képen is ily köd mutatkozott, melyben az ülőknek alakját teljességgel nem lehetett észrevenni. Midőn pedig egy emberi alakot látott állani a fehér ködben, a megfelelő képen csakugyan egy ily alak jelent meg egyedül fehéres felhőktől körülvéve. Az 1873-ban tett kísérletek alatt a médium minden egyes alkalommal részletesen elmondta a felvétel alatt a mit látott s csakugyan az elmondottak a képen pontosan láthatók voltak. Az egyikben ezek közül egy nagy fényes csillag látszik, melynek közepén egy emberi arc mutatkozik. Ezen kép egy hátról álló sorozat végső képe, míg az előtte valókon világosan látszik a fejlődés. Van közöttük még sok sajátos kép, de elég legyen ennyi jellemzésül.

Mr. Beattie szíves volt a képeknek egész sorozatát küldeni hozzám, összesen harminczkettőt, s minden kívánt magyarázatot megadott hozzájuk. Jellemeztem őket annyira találóan, a mennyire csak képes voltam; és Dr. Thomson felhatalmazott, hogy nevére hivatkozzam, mint olyanra, ki a képek készítését figyelemmel kísérte s bizonyítja, hogy oly körülmények közt készültek, mint Mr. Beattie előadja. Ne gondolja azonban senki, hogy e képek fáradtság és szorgalom nélkül egymás után hevenyében nyertek. Sokszor húsz felvétel egy-
után

se mutatott semmi különöset. Százakra megy az összes felvételek száma s ezek közül igen sok semmi eredményt sem mutatott; de azért az erre fordított munka nem veszett kárba, mint e harminczkét kép mutatja. Világosan belőn bizonyítva, hogy a mit egy szenzitív lát, ha mások nem is látják, sokszor tárgyilagos valósággal bírhat. Minden esetre ezek után oly eseteket, minő példának okáért Nicolai berlini könyvtárus unalomig sokszor idézett esete, kissé más szemmel kell tekintenünk, mint eddig. E könyvtárus bár nem volt elmebeteg, napról-napra látta, a mint boltját másoknak láthatlan alakok látogatták, esete a hallucinációk illusztrálására sokszor idézve lőn, pedig lehet, hogy a fényképészet képes lett volna kimutatni, hogy e látványok nem voltak szubjektív természetűek, hanem valóban tárgy felelt meg nékik a természetben, s lehet, hogy most azon alakok fényképeiben gyönyörködhetnénk, kik boltját látogatták.

Felvilágosítanak e képek arról, mily rendszeresen és lépésről-lépésre történik az úgynevezett materializáció egy spiritualista ülésen, és igazat ad eme lények nyilatkozatainak, hogy igen nehéz nekik olyan anyagokat összegyűjteni s azokból alakokat képezni, melyek az emberi nemnek láthatók legyenek s hogy ez csak ritka körülmények közt sikerül teljesen.

Látjuk ezekből, hogy három egymástól független működvelő fényképész, az ország különböző részeiben tesz kísérleteket, és azok egyformán sikerülnek, tehát ha még tekintjük a hivatásszerű fényképészek egybevágó kísérleteit, mindenesetre kénytelenek vagyunk elfogadni, hogy az úgynevezett "szellemi fényképek" lehetségesek, azaz hogy oly objektív alakok léteznek a természetben, melyek bár a normál emberi szemnek láthatlanok, de a fényképészek szenzitív lapjaira hatást gyakorolnak és lefényképezhetők.

Mielőtt más tárgyra térnénk, még két nevezetes körülményre akarjuk felhívni olvasóink figyelmét. Ezen alakoktól visszavert sugarak hatása a szenzitív lemezre eltérő más sugarakétól t. i. sokkal gyorsabb, mint a normál szemnek látható sugaraké. Amint a fényhatásnak kitett szenzitív lap a kifejlesztő folyadékkal érintkezik, rögtön előjönnek ezen alakok képei, míg a többi normális részlete a képnek csak sokkal később tűnik elő. Mr. Beattie állítja, hogy ez mindig így történt s ma-

gam is tapasztaltam, midőn nem régen Mr. Hudsonnál kísértem figyelemmel két ily fénykép kifejlesztését. Az úgynevezett szellemalak mindig előbb jelent meg, mint az emberi, bár sokszor halványabb volt. A másik figyelemreméltó körülmény az, hogy ezen alakok legtöbbszörre bő, redős leplekbe burkolvák, többszörre csak annyit látunk belőlük, a mennyi felismerésükre szükséges. Ezen alakok előhozói azt a magyarázatát adták ezen tüneménynek, hogy sokkal könnyebb nekik élettelen tárgyak alakját előállítani, mint az emberi testet. Ki tudja tehát, hogy az általánosan elterjedt véleménynek, mely szerint egy szellem-alakot fehér lepelben szoktunk képzelni, nincsen-e tárgyilagos alapja, — oly alapja, mely talán még eddig ismeretlen vegytani törvényeken alapszik. Ha a vegytannak joga van a spektráanalízis alapján az elemek összetett voltát következtetni, nincs-e nekünk jogunk a tapasztalt tények alapján egy lépéssel tovább menni.

A nevezetesebb tünemények összegezése

Mint említettük, a tünemények oly különbözők minden mediumnál, hogy egyenként alig számlálhatók elő. Hasznos lesz, azért mégis átnéznet kedvéért azokat bizonyos, habár csak ideiglenes értékű osztályokba osztani.

Két főosztályt különböztetünk meg e tényeknél, és pedig olyanoakat, melyek anyagi tárgyakra való hatásban, vagy látszólag ily tárgyak előidézésében állanak, és olyanokat, melyek a mediumokban olynemű szellemi tehetségeket árulnak el, minők a normális szellemi működésnél elő nem fordulnak.

Az első rendbeliek és pedig az úgynevezett fizikális tünetek ezek:

1. *Az egyszerűek.* — Kopogó hangok, melyek bútorokon, falakon stb. hangzanak, sokszor magában a fában vagy kőben, a legcsendesebb óráketyegéstől erős kalapácsütésekig terjedő változatokban. A testek súlyának változása és azoknak felemelkedése a levegőbe. Súlyos tárgyak mozgatása. Bezárt helyekről és szobákból tárgyak ki és bevitel. A mediumok megszabadítása mindenféle kötelékekből, sőt összeforrasztott

aczélbilincsekből is, mint ez Amerikában bizonyító körülmények közt megtörtént.

2. *Vegytaniak.* — A tűz hatásának megszüntetése, mint ezt fentebb leírtuk.

3. *Közvetlen írás.* — Ez abból áll, hogy kimagyarázhatlan módon írás támad oly körülmények közt elhelyezett papirosra vagy palatáblán, hogy ahhoz senki hozzá nem nyúlhatott vagy azt előre el nem készíthette. Több esetben világosan látható volt a jelenlevők előtt, a mint a fölemelkedett írón magától írni kezdett. Ugyaníly módon rajzolás, sőt festés is történt. Pár perc alatt kész néha a kép s a színek nedvesek rajta. (Mr. Coleman előadása a Dialectical Society bizottságának jelentésében 143-ik lapon. Ugyanezt erősíti Lord Borthwick ugyanott 150-ik lapon.)

4. *Zene.* — A legkülönbözőbb zeneeszközökön hangok és zene előidézése oly körülmények közt, hogy e tünemény sem emberi ügyesség, se előkészület által meg nem magyarázható. Az előidézett zene különböző, s disszonans hangoktól kezdve eredeti rögtönzött kompozíciókig terjed, melyek sokszor kiváló szépek, így példának okáért Home mediumsága által.

5. *Szellemek által előidézett alakok.* — Ezek vagy egyszerű fénytűnetek példának okáért szikrák, csillagok, fénylő golyók és felhők, vagy emberi kezek, arcok, vagy éppen egész alakok, bő redős fehér öltönyökben. Az emberi tagok vagy alakok többszörre erőt képesek kifejteni és minden jelenlévő látja és érezheti azokat. Vannak azonban esetek, midőn csak a mediumok látják azokat, és például megjegyzi, hogy egy írót vagy virágot stb. fogott meg az alak és viszi, s a jelenlevők nem látják az alakot, de ama tárgyat minden elképzelhető ok nélkül látják a levegőben lebegni. Néha beszélnek ezen alakok; néha hallják beszédüket a jelenlevők, de az alakot csak a medium látja. Ruháikat több ízben megfoghatták a jelenlevők, sőt darabokat vágtak le róluk. E levágott darabok lassanként többszörre eloszlottak.

Szakértők odanyilatkoztak, hogy ilynemű szöveteket nem ismernek. Néha virágokat is hoznak magukkal ezen alakok, mely virágok aztán vagy eloszlanak, vagy pedig idevalók, és akkor megtarthatók mint a rendes virágok. Mindezekből nem következik, hogy ezen ala-

kok a szellemek alakjai. Valószínűbb, hogy csak ideiglenesen előállított alakok, bizonyítás vagy felismertetés céljából. Néha felhasználnak ehhez rendes ruhadarabokat és egyebet s ez sok félreértésre adott alkalmat. Azért minden esetben a részletek szigorúan szemmel tartandók, mintha éppen minden egyes eset az első kísérlet lenne.

6. *Szellemi tünemények fényképei.* — Ezen fényképek, mint előadatok, már teljes biztonsággal kimutatják a főntebb jellemzett tények tárgyilagossági valóságát.

Lássuk most az elmében mutatkozó tüneteket, és pedig:

1-ör. *Automatikus írás.* — A medium öntudatlanul ír néha ébren, néha azonban trance-ban. Sokszor oly dolgot ír, mire nem gondol, mint nem várt és mi neki sokszor kellemetlen. Megtörténik néha, hogy oly dolgokról ír, melyekről se azelőtt, se akkor tudomása nem volt. Sőt néha jövőbeli dolgok is helyesen előre megmondhatók. Ezen írás vagy közvetlenül történik, vagyis a medium az írót kezében tartja, vagy közvetve oly módon, hogy az írón egy deszkácskára van erősítve (Planchette.) Az írás néha változik. Olykor visszafelé íródik, sőt oly nyelveken is ír néha a medium, melyeket nem ért.

2-ör. *A delejes látás vagyis "clairvoyance" és halló mediumság "clairaudience."* — Ezeknek több neve van. Némely medium látja a megholtak képét oly részletesen, hogy barátaik azonnal reájuk ismernek. Mások hangokat hallanak, mely hangok a megholtak nevét, halála idejét és más körülményeket mondanak el. Mások elolvassák a lepecsételt leveleket és felelnek azokra.

3-ör. *"Trance"-szónoklat.* — A medium többé-kevésbé öntudatlan állapotba kerül és ebben aztán gyakran oly modorban, és oly dolgokat beszél, melyek rendes képességét messze túlszárnyalják. Így Serjeant Cox — ki éppen nem megbízhatlan bíró ily dolgokban, — így szól: "Hallottam egy műveletlen egyént trance-ban bölcseszékekkel beszélni az Észről, Előismeret, Akarat és Végzetről, és az eszmecsereben győztes maradt. A legnehezebb kérdéseket intéztem hozzá a lélektanból, és feleleteket kaptam tőle, melyek átgondoltak és tele bölcsességgel voltak s oly nyelven előadva, mely eleganciára nézve ritkította párját. Negyedórával azután pedig, midőn a medium a trance-ból rendes állapotába került, nem volt képes a legegyszerűbb tudományos kérdésre

felelni, sőt a legegyszerűbb eszmék kifejezésére is alig talált szavakat. (What am I. vol. II. p. 242.) Hogy ez a valóságnak megfelel, magam is bizonyíthatom, személyesen is meggyőződve róla ama mediummal tett kísérleteim alkalmával. Hallottam azután más trance-szónoktól mint Mrs. Hardinge, Mrs. Tappau és Mr. Pebbles oly szónoklatokat, melyek ékesszólás, nemes gondolatok és emelkedett erkölcsi irány tekintetében fölülmúlták minden általam hallott hitszónok vagy felolvasó előadását.

4-er. *Személyesítés.* — Ez trance alatt szokott történni. Úgy látszik, mintha a medium testét egy más lény kerítette volna hatalmába; és az új jellem a legcsodálatosabb módon viszi szerepét, néha idegen nyelveken szól, melyeket sokszor a medium azelőtt nem is hallott; mint például Miss Edmonds, kit főntebb már említettünk.

Ha a befolyás igen erőszakos és kellemetlen, hatása nagyon hasonlít azon tünetekhez, melyeket régi időben megszállásnak neveztek. Bár ez leginkább eleinte fordul elő, míg a befolyás megállapodik és össze nem tévesztendő elmebetegség ehhez hasonló állapotával.

5-ör. *Gyógyítás.* — Ennek több neve van. Néha egyszerű kézrátétel által, mi a mesmerizmusnak egy magasabb alakja.

Máskor a medium a trance alatt elmondja a betegség okát és rendel gyógyszert.

Ezen tisztán az elme által mutatkozó tünemények többnyire nem szolgáltatnak kellő bizonyítékokat a kételkedőknek, kivéve midőn a körülmények megengedik a szigorú ellenőrzést, de ezek annyira kiegészítők és kapcsolatosak a fizikális tüneményekkel, hogy mindenki, aki annyira foglalkozott ezekkel, hogy valóságukról meggyőződött, rögtön észreveszi, hogy ugyanazon törvényen alapulnak, egy egész összefüggő rendszert képeznek és ugyanazon okoknak okozatai.

A fizikális tünemények magukban tekintve is egy összefüggő egész képeznek, mely az egyszerű tüneményeken kezdve folytonos láncolatban a legcsodálatosabb módon komplikáltakkal végződik. S e hosszú láncolat minden egyes ténye többszörösen és kétségszövedvényesen be lett bizonyítva, és minden egyes tény a többieknek is erősítő bizonyítékul szolgál.

A közönség közvetlen tapasztalatokat szerezhetett felőlük most már húsz éve. Azon megfigyelések, melyekkel az orthodox tudomány

emberei szolgáltak, egy józan embert sem fognak kielégíteni, ki csak egyet is látott ezen tünetmények közül, mint a tapasztalás is mutatja, hogy mindenki az orthodoxok részéről, ki elvetve előítéleteit a tárgyat becsületesen és kitartóan vizsgálta, máris sorainkban található vagy legalább nincsen ellenünk. Voltak ezen vizsgálók közt minden szakma és minden hitfelekezet emberei s íme most köztünk vannak, és legtöbb esetben régi szakmáikat sikeresen folytatják és hitfelekezetük tagjai maradtak, mert hiszen a mi tanunk a józan észnek teendő engedményekkel minden tudományt és minden vallást szeretettel keblére ölel.

Sajnos, hogy még eddig nem volt oly szent ügy, melynek árnyoldalai ne lettek volna. A mostani korban nehéz a megélhetés és a népszerűvé lenni kezdő tant családok használják fel, hogy a közönséget kiszákmányolják. Ezért szükséges az elővigyázat és nyugodt ítélet minden egyes esetben. Hiszen oly könnyű a nem valódi tényeket megkülönböztetni, csak egy kis józan ész szükséges hozzá s minden nem valódi tünetményben rögtön föl lehet ismerni a csalást.

A közvélemény orthodox vezetőitől a közönséghez apellálunk? Mit mond ahhoz a közönség, hogy egy jeles tudós ezen tünetményeket saját házában a legszigorúbb természettudományos vizsgálatnak alávetette, azokat igazaknak találta: és pedig nem hamarosan, hanem négy évi vizsgálat után? mit mond ahhoz, hogy a tudományos társaság, melynek tagja bár vegy- és természettani felfedezéseit mai napig figyelmes érdekléssel követi még, sem akar ezen rendbeli vizsgálatairól tudomást venni! Mit ahhoz, hogy a sajtó félig nevetve, félig sajnálkozva cikkeket félreterjeszt, és nem ad helyet egy Crookes állításainak? — Új bizonyítékokat kívánnak. De minek új bizonyítékok? Nincsenek-e e tünetmények annyira bebizonyítva, hogy érdemes velük foglalkozni. Azt várta-e a tudományos világ, midőn a meteorokról szó volt, hogy az illető akadémiák díszpalotáiba behulljanak. Nem kellett-e azokat is keresni és gondosan tanulmányozni? A mi tünetményeink valódisága jobban be van bizonyítva azoknál. Esztendőök óta a nagy közönség előtt ismétlődtek, százezer számra idézhetők reá tanúk, kik kételkedők voltak azelőtt. És nem valami hisztériás idióták, de körmönfont amerikaiak, kereskedők, orvosok, ügyvédek, lelkészek. Híveink közé tartoznak a tudományos világ jelesei. Megerősítette állításainkat Professor Robert Hare a jeles

amerikai vegyész. Két évvel utána szorgos vizsgálat után elfogadta a híres jogász Judge Edmonds. Aztán egy más vegyész, Mapes, Franciaországban mellettük tanúskodott már 1854-ben A. de Gasparin gróf; azóta a már fentebb említett jeles csillagászok és matematikusok is beismerték a tények valódiságát. Professor Thury Genfben már 1855-ben elfogadta azokat. Végre itt Angolországban oly emberek mint Professor de Morgán, Dr. Lockhart Robertson, T. Adolphus Trollope, Dr. Robert Chambers, Serjeant Cox, Mr. C. F. Varley és a Dialectical Society kiküldött bizottsága jó nagy részét beismerte e tünetményeknek. Mr. Villiam Crookes F. R. S. (az angol királyi tudományos társaság tagja) négyévi vizsgálat után egész tanunkat elfogadta és bebizonyította a természettudomány exact módszere szerint! Mit hozhatnak most már föl ellenünk az orthodoxok? Egyszerű légből merített okoskodásokat anélkül, hogy e tünetményeket magokat vizsgálták volna. Kérdelem tehát, mit mond ehhez a közönség?

Tiszta meggyőződésemm, hogy több bizonyítékra e tények többé nem szorulnak. Be vannak azok bizonyítva csak úgy, mint bármely tény a tudományban, és nem lehet többé azokat egyszerű tagadással vagy negatív eredmény miatt visszautasítani. Csak új tények és ezekből levont új következtetések szoríthatnának le e térről. Az orthodoxokon a sor kimutatni, hogyan vizsgálták a tényeket, mit tapasztaltak és hogyan magyarázzák azt a mit tapasztaltak, és ha nem tapasztaltak, mert nem fogtak becsületes szándékkal a dologhoz, magyarázzák meg, hogyan lehetséges az, hogy annyi jeles ember, mialatt a tudománynak és a társadalomnak a legnagyobb szolgálatokat teszi, hogy lehet egyidejűleg ezen tárgyra nézve ily állítólagos csalódásban? És ha azt állítják, hogy ez lehetséges, mutassák ki a gyakorlatban. Állítsanak csak néhány művelt egyént elő, kik egy nem valódi tünetményeken alapuló *egyenlő* csalódásban szenvednek, s erre nézve *megegyeznek*. Érdemes lesz ezt megtenni, s ha megtették, úgy jól van, akkor újra bizonyítékokat követelhetnek, mert bizonyítékainkat részben megdöntötték; akkor újakat fogunk keresni.

Így állván a dolgok, minden józan gondolkozó kénytelen belátni, hogy jogosult álláspontunk, mely szerint a tünetményeket bebizonyítottaknak lenni állítjuk. Hozzá fogunk a belőlük levonható következteté-

sekhez s ezeket összevetve a spirituális tant elfogadjuk, mely egyedül ad e tények okairól felvilágosítást és vizsgálni fogjuk, miben áll e tan és minő hatása egy más irányban.

Ideje hogy a közönség ne hagyja magát félrevezetni az orthodoxok készakarva vak serege által, de kövessen minket tovább tanulmányainkban. Ne tűrje tovább a gyámságot, melyet felette gyakorolni kívának. Sokkal általánosabb ma a műveltség, mintsem hogy a közönség magát tovább bekötött szemmel vezetni engedje.

A spiritualizmus a világtörténetben

Világtörténeti szempontból a spiritualizmust két irányból kell tekintenünk. Egyrészt oly történeti események megfigyeltetését kapjuk általa, melyeket az eddigi tudományos tapasztalatok alapján kénytelenek voltunk elvetni s melyek nélkül mégis a történet lelkiismeretes oknyomozó kezelése mellett bizonyos megszakítások maradnak az okok láncolatában; másrészt ezen tényekből az emberi természetre és az emberiség sorsára új fény derül s igen észszerű s jó hatású ethikai rendszer vonható le belőlük. Álljanak itt néhány pontban egyes epizódjai a történetnek, melyek a mostani tudomány alapján érthetetlenek lévén, erőszakolt magyarázatra szorultak a spirituális tapasztalatok után az őket megillető méltánylásban fognak részesülni.

1. Nem kevés meglepetésünkre szolgálhat, hogy nem vagyunk kénytelenek többé Socratest egy rögeszme áldozatának tekinteni. Démona csakugyan szellem volt, mint azt ő világosan állította; ki őt egész életében befolyása által kísérte, — más szavakkal védő szelleme volt, mint most is némely mediumnak van ily szelleme. Erőszakolt magyarázatokkal iparkodik a tudományos világ azon kényelmetlen föltevésétől szabadulni, hogy a történet egyik legnagyobb szabású szelleme egész életén át egy sajnos illúzióban élt volna, melytől egész haláláig nem szabadult meg, sőt kész volt ennek következtében a méreg poharát kiüríteni. Állítása oly világos, hogy a tudomány kénytelen a megbízható elbeszéléseket, hogyan figyelmeztette őt előre veszélyekre, melyek fenyegették, egyszerűen eltagadni.

2. A spirituális tapasztalatok fényt vetnek a régi orakulumok nagy tekintélyének okára. Nem vagyunk többé kénytelenek egy egész élelműjű népet egy sajnálatos rögeszme és hiszékenység áldozatának tekinteni. Plutarch értekezik róla, hogy Pithia miért nem ad többé verses feleleteket s oda nyilatkozik, hogy olyankor, midőn uralkodók és népek kérdezték oly fontos ügyekről, melyeknek nem lett volna jó a nyilvánosság elé kerülni, feleletét enigmatikus kifejezésekben adta, de midőn magánügyekben adott felvilágosítást, ezt félreérthetetlen modorban teszi rendesen, annyira, hogy kifejezésének egyszerűségét méltatlannak tartották némelyek az istenséghez, mely által inspiráltak. Állítást így bizonyítja: “Feleletei bár a legszigorúbban is magyaráztattak, soha igaztalanoknak vagy téveseknek nem találtak. Ellenkezőleg beteljesülésük megtöltte a templomot ajándékokkal nem csak Görögországból, de távoli vidékekről is.” És így folytatja aztán: “A feleletek körülírás, kétértelműség vagy másnemű félrevezetés nélkül valók. Még soha sem történt, hogy hazugoknak bizonyultak volna. “Lehetett volna-e ily ember ily véleményben és kifejezte-e volna azt ily világosan, ha ezen orakulumok csakugyan csaláson alapultak: mert miért ne lehetett volna a csalást tovább folytatni akkor, midőn a nép kevésbé felvilágosodott és sokkal babonásabb lett? Azon körülmény, hogy az alkalmazottak egyes esetekben megvesztegethetők voltak, éppen nem dönti meg állításunkat és ki nem zárja az igazi tüneményeket, melyek mellett egész nemzedékek s ezek közt oly írók mint Plutarch tanúskodnak. Ily meggyőződés csak félreérthetetlen tényekből származhatott, s e tények minéműségéről és természetéről a modern spiritualis tapasztalatok felvilágosítást adnak.

3. Az ó és új szövetség tele van spirituális tényekkel, csakis spiritualisták képesek ezen iratok teljes értelmét felfogni.

A kéz, mely Belshazzar ünnepélyén megjelent és a falra irt, a három ifjú, ki Nabuchodenezsar tüzes kemencéjében el nem égett, előttünk tények, melyektől nem törekedünk mindenféle erőszakolt magyarázattal megmenekedni. Szent Pál szavai a “szellemi adományokról”, a “szellemek kipróbálásáról”, a “nyelvadományról” előttünk világosak; midőn olvassuk, hogy Krisztus a vizet borrá változtatta, midőn olvassuk, hogyan szaporodott fel a hal és kenyér annyira, hogy öt ezer em-

ber jóllakott belőlük, nem mesének tartjuk ezeket, de egy oly erő nagyszerű nyilvánulásának, mely még mai nap is folytonosan tapasztalható közöttünk.

4. Az úgynevezett szentek csodái szintén ezen tekintet alá kerülnek. Ezek közül némelyek, például szent Bernard csodái ezerek előtt fényes nappal történtek és szemtanuk által vannak bizonyítva. Ő maga is igen nyugtalanítva lett általuk és csodálkozott, hogy miért lett ily erővel felruházva, s félt hogy nem lesz-e általuk kevésbé alázatos. Az ily félelmek és egyáltalában szent Bernard elmeállapota nem hasonlít semmiben sem egy elámított entuziasztáéhoz. Ily tényekkel szemben a spiritualista nem kénytelen az oktan tagadáshoz menekülni s még az sem hozza zavarba, ha assisi szent. Ferencz vagy szent. Terézről azt állítják, hogy látható ok nélkül a levegőbe fölemelkedtek, mint ezt számtalan egykorú tanú bizonyítja.

5. Az úgynevezett ördögösség és a boszorkányperek, melyek, akármit is írnak róluk, mindeddig tulajdonképpen egész megnyugtatólag nincsenek megmagyarázva, új érdekeket és értelmet nyernek a spiritualisták előtt. Oly jelenségeket fedezünk fel itt-ott ezekben, melyek a mai nap tapasztaltakhoz mindenben hasonlóak. Meglehetősen biztossággal kiválaszthatjuk az ilyeneket az állítások nagy tömkelegéből, és határozottan elkülöníthetjük azon következtetésektől, melyeket az akkori babonás hittel eltelt elmék azokból levontak. Sőt világos előttünk, hogy főleg ama tévhitnek tulajdoníthatók kinövései, melyek majdnem az örültség erejével uralkodtak a világon. A spiritualizmus, — és egyedül csak ez, — világot vet a történet e homályos tényeire, s szépen kijelöli a valódi tényeket a csalódás és ámtás közül.

6. A katolikus egyházban néha előforduló úgynevezett csodák egyszerre érthetőkké lesznek.

Szellemi lények, kik egész szellemi erejükkel ezen egyházhoz ragaszkodnak, idézik elő a Szűz és a szentek megjelenéseit, melyek újabb időben is néhány esetben bebizonyított tényekül elfogadhatók. Tudják ők, hogy ezáltal a népnél a megingatott hitet sikerülni fog nekik újra és újra feléleszteni, s ezt minden kinövései daczára végeredményben jobbnak ítélik a tagadásnál. Ily tényeknél szigorúan el kell különíteni magát a tényt a következtetésektől. A tény bebizonyítható, de a követ-

keztetés, hogy ama jelenségek csakugyan a Szűz maga, előbb lehet tévedés, mint valóság, — valóban művelt és tapasztalt spiritualista határozottan vissza fogja ezen feltevést utasítani.

7. Sok általános úgynevezett babonás hiedelme az elmaradott népeknek, természetes színben tűnik elő. Tudjuk, hogy a mediumi erő gyakoribb és energikusabban nyilatkozik hegyi vidékeken; és mivel ily vidékeken általában elmaradottabb fajok laknak, a köztük előforduló ily hiedelmek, mint példának okáért a lelki-látás (second sight) a skótoknál nem babonán, de tényeken alapulhatnak.

8. A nem spiritualista körökben is felvetett eszmecsere az imák hatékonyságáról megoldást nyer tényeink által. Imában tett kérésünk sokszor meghallgatást találhat, habár nem is maga az Istenség által. Nem is következik, hogy az imádkozó vallásától vagy erkölcsiségétől fog függni meghallgatása; de mivel azok, kik erkölcsösök, vallásosak és az imádság meghallgatását hiszik, sokszor és lélekből fognak imádkozni, valószínű, hogy hason gondolkozású szellemeket vonnak ezáltal magukhoz, kik, ha meg van a mediumi erő, sietni fognak kérésüket lehetőleg teljesíteni. Sajátságos e nemben George Müller esete Bristolban, ki most már*) negyvennégy éve úgy maga mint az általa létesített jótékony intézet fenntartását egyedül imáinak köszönheti. Munkája *Narrative of Some of the Lords Dealings with George Müller* (6-ik kiadás 1860-ban) jobban bizonyíthatná az ima hatását, mint a Sir Henry Thomson által ajánlott kísérlet a kórházakban. Ezen műben pontos számadásait, több évi bevételeit és kiadásait kapjuk. Soha egy krajczárt sem kért, se nem kéretett senkitől; soha gyűjtések nem rendeztetek számára; mégis 1830-tól, midőn megházasodott, bár nem volt semmiféle jövedelme, nemcsak élt és számos tagú családját nevelte, de oly jótékony intézetet alapított, melyben azóta költségén négy ezer árva neveltek föl. Számtalanszor megtörtént, hogy kifogyott házában az élelmi szer és a pénz, melyen vehetett volna: nem volt kenyér, tej, cukor a gyermekek számára, de azért soha sem vett ilyenkor kölcsön, s a harmincz év alatt, melyre elbeszélése kiterjed, egyszer sem történt, hogy ő vagy védencei a rendes étkezés nélkül maradtak volna. Való-

*) 1881-ben. A fordító

ban a szó teljes értelmében máról holnapra éltek, és egyedüli támaszuk az ima volt. A spiritualista előtt ezen tény egyszerű és érthető. George Müller teljes egyszerűsége, hite, határtalan jótékony-sága és jósága köré gyűjtöttek hasonló indulatú lényeket s mediumi ereje lehetővé tette, hogy e lények másokat befolyásolhattak a szükséges pénz, élelem vagy ruházat adományozására; mind ezen adományok akkor érkeztek meg aztán, midőn szükség volt rájuk. Félreérthetetlenül bizonyítják ezt azon levelek, melyeket az adományok kíséretében kapott s melyekben az ajándékozók leírják azon rögtönös és ellenállhatlan befolyást, mely arra ösztönözte őket, hogy bizonyos összeget bizonyos időben küldjenek, mely összeg mindig megfelelt annak, melyet az imádságban kért. Mindezt másképp is lehetne magyarázni, ha néha és csak részben történt volna így, de mivel így módon egy hosszú jótékony cselekmény lett fenntartva, mivel George Müller az Istenben vetett bizodalom hiányának tartotta volna azt, ha szükségleteiből raktáron tartott volna előre nem látott esetekre valamit, azért más megfejtése e ténynek alig lehetséges az általunk adottnál.

9. A spirituális tan kezünkbe adja a kulcsot azon rejtélyes tünemények és zavarba ejtő tények megfejtéséhez, melyek magát az újabbkori mozgalmat e téren megelőzték. Robert Dale Owen műveiben adja majdnem teljes sorát ezen tüneményeknek; melyek igen pontosan vannak bennük megörökítve és bölcselmileg tárgyalva. Nincs helyünk itt e tüneményeket részletezni; de egyet közülök megemlíthetünk, hogy utaljunk azon sok eddig megfejtetlen tüneményre, mely csak saját honunkban is már előfordult, mielőtt a modern spirituális tanokról egyáltalában hallott volna valamit a világ. 1841-ben Edward Moor F. R. S. kiadott egy kis füzetet ily czim alatt: *Bealings Bells* melyben leírja a Nagy Bealingsben, — Suffolk, — lévő házában történt csengettyűk csengését, mely csengés ötvenhárom napig tartott. Eredménytelen volt úgy saját mint barátai és a csengettyűk felszerelésével foglalkozó szakmunkásoknak fáradsága, a csengés okát felfedezni; sőt a legerőszakosabb kísérletekkel sem voltak képesek ugyanazon hangokat és csengést utánozni. Közölte ezen jelenséget a lapokban és megfejtő magyarázatokat kért róluk, minek következtében csakugyan kapott leveleket, melyek közül néhány igen bölcsen patkányok vagy egy majom csínyjei ál-

tal akarta a közlött tényeket kimagyarázni, de tizennégy közülök ugyanily titokzatos csengésről értesítette őt Angolhon különböző vidékeiről, melyek közül néhány helyen sokkal tovább tartott a csengés mint Moor-nál s éppen úgy magyarázatlan maradt mint a Bealingsi. Egy helyen e csengés tizennyolcz hónapig tartott; a greenwich-i kórházban is csengett, hol sem a műszaki ismeret, sem a tudomány nem volt képes a csengés okát meghatározni. Egy lelkész kilencz éve ismétlődő ilyenmő tüneményről tudósította, melynek kezdetét azon bizonyos házban hatvan évi időre teszik. Egy másik ily eset húsz éve tartott s a hagyomány egy századra viszi vissza eredetét. Részleteik igen érdekesek, és minden magyarázat közt a csalásra való hivatkozás a legvalószínűtlenebb.

A modern spirituális tan megfejté e tényeket is azáltal, hogy ezekhez hasonlóak a vizsgálataink tárgyát képezők is s analogia által e tünemények is a tények ama nagy rendszerének egy kiegészítő részét képezik, mely tények a modern spirituális felfogás alapját megvetik. Moor könyve igen ritka; de jó kivonatát adja Owen *Debatable Land* című művében, a 239—258-ik lapon.

10. A spirituális tan étheri lények létezését s ezeknek az anyagra hatását bizonyítván be, ezáltal a tudomány rendszereiben teljes forradalmat fog előidézni. Az anyag oly állapotát, és a lét oly feltételeit tárja fel, melyek eddig ismeretlenek voltak. Bebizonyítja, hogy létezik elme agyvelő nélkül, és intelligenciával bíró lét az úgynevezett anyagi test nélkül is lehetséges; tehát egészen lehetségessé teszi a feltevést, hogy személyiségünk az anyagi test feloszlása után is fennállhat. És valóban be is bizonyítja, hogy az úgynevezett holtak csakugyan élnek; hogy barátaink bár rendes körülmények közt láthatlanul, valóban velünk vannak, sőt szellemi befolyásuk által sokszor vezetnek és védnek olyankor is, midőn a föltételek nincsenek meg arra, hogy érzékeinkre való hatás által is bebizonyíthassák jelenlétüket. A spiritualizmus hozta meg tehát azon bizonyítékát a jövő életnek, mely után annyian sóhajtoztak s mely bizonyíték eddigi hiánya miatt oly sokan kételkedés közt éltek és haltak, ha nem cserélték föl azt a teljes tagadással. Mily megbecsülhetlen értékű a spiritualizmus által nyert biztos tudása a jövő életnek, azt ama néhány szóból is kiérezhetjük, melyekre egy atya

fakad, a mint az első teljesen bizonyító tüneteményeket tapasztalta e téren. “A halál — mondá — egészen más valami most már előttem, mint a minék lenni eddig gondoltam; a mély bánat és kétségbeesés helyébe, melyet fiam halála miatt éreztem, e tények a remény és megnyugvás kedves érzését öntöttek lelkembe; átváltoztam.” Ily hatást képes e tan oly ember lelkében is okozni, kinek mint lelkésznek a vallás minden vigasza ismerős; szavai felelet azoknak, kik felvetik a kérdést, hogy mi haszna lehet e tannak. Egy határozatlan theoretikus és ki nem elégitő hit helyébe egy határozott, gyakorlati és megnyugtató meggyőződést állít fel. Oly tényt bizonyít be, mely úgy minden egyes emberre, mint az összességre vitális érdekű s melynek bebizonyíthatósága fölött sok mély gondolkozó kétségbe esett.

A spiritualizmus erkölcsi tanai

Mielőtt az életben követendő erkölcsi irányt levonnánk, adjuk főbb pontokban azokat, miket a szellemek, lehet mondani általánosan tanítanak, és pedig:

1. Az ember anyagi testén kívül létezik annak egy hasonmása, mely étheri elemekből áll, az anyagi testben fejlődik ki és azt teljesen áthatja s a tiszta szellem, s a test összeköttetését feltartja. Nehányan ezenkívül még egy harmadik test, — a persprit, — létét is fölteszik, mely azonban csak oly anyagi természetű, mint a test s inkább annak kiegészítő részét képezi.

2. A halál ezen étheri testnek az anyagitól való elválása; tehát ezen elválás csak a szellemnek a testre való hatását szünteti meg, de annak lényegében változást nem okoz.

3. Értelmi és érzelmi természetünk összhangzó kiművelése minden egyes individuum célja; ezen kiművelés állapítván meg szellemünk állapotát a halálkor.

4. A megholt emberek szellemei, melyek most már az étheri testben élnek, bizonyos kedvező körülmények közt, példának okáért némely egyének közelében érzékeinkre észrevehető módon hathatnak. Ily egyéneket médiumoknak nevezzük. Többnyire azokhoz vonzódnak a

szellemek, kikkel rokonszenveznek; azokat védeni és tanítani iparkodnak, s ha a körülmények az érzékeinkre való hatást meg nem engedik, legalább képzelő erőnk vagy kedélyünkre való hatás által befolyásolnak.

De befolyásuk vagy nyilatkozataik már a 2-dik pont megfontolása következtében is nem lehetnek abszolút tévmentesek, s megítélésüknél azon szabályokat kövessük, mintha még élő emberektől erednének.

Ezen négy pontban vázoltak sok kérdésre adnak alkalmat. A legelőbbre azonban olvasónk meg fogja találni a feleletet R. D. Owen, Hudson Tuttle, Hare és A. J. Davis műveiben. Itt ezeknél nem időzhetem s elő fogom adni, hogyan vonható le ezen tanokból, mondjuk bebizonyított tényekből, egy oly erkölcsi tan, mely nem csak tökéletesebb minden eddig tanítottnál, de egyszersmind jobban okadatolt és a tannal szorosabb viszonyban álló mint bármely eddigi vallási vagy filozófiai rendszer erkölcstana.

Bevezetésül ezen fejtegetéshez álljon itt Huxley tanár nyilatkozata, melyet a Dialectical Society komitéjához intézett egyik levelében tett. “Feltéve, hogy a spirituális tünetemények igazak is” — így ír e levélben, — “egyszerűen nem érdekelnek. Ha valaki azon tehetséget akar ná reám ruházni, hogy a legközelebbi város vénasszonyai és bigottjai csacsogását hallgassam, visszautasítanám ajánlatát, jobb foglalkozásom lévén ennél. És ha a szellemi világ lakói nem tudnak okosabbat szólni, mint azt, mit barátaik állítása szerint beszélnek, úgy csak a fönnebb nevezettekkel sorozhatom őket egy osztályba.” Aligha megfontolta értelmét e nyilatkozatnak a kedves tanár, midőn ily gunyoros hangon, mely hangot e tárgygyal szemben igen kedvelni látszik, azt mondja, hogy ha be is lenne bizonyítva az, hogy a megholtak csakugyan élnek, e tény nem érdekelné őt, azért, mivel állítólag sokan közülök triviális dolgokat fecsegnek? Furcsa érve az sok tudósaknak a nyilatkozatok szellemi eredete ellen, hogy tárgyuk mindennapi fecsegés, hogy ez képezi legnagyobb részüket, annál is inkább furcsa ezen érv, mert éppen e tudós urak, tehát Huxley is, nem is várhatják észszerűen az ellenkezőt. Hiszen ők tanítják, hogy elegendő ok nélkül sem a szellemi, sem az anyagi irányban nem képzelhető okozat; hogy az elme állapota, szellemi tehetségeink, sőt megállapított nézeteink is egy élet különböző

vi-

szonyainak és megszokásának, sőt néha leszámazásuknak következményei és így semmi módon rögtönösen meg nem változhatnak. Ha pedig ez így van, úgy természetesnek fogjuk találni, hogy mivel azoknak, kik naponkint meghalnak, legnagyobb része a mindennapi felfogás embere, mint azt a tanár is meg fogja engedni, azért tehát a szellemek nagyobb része se változhat át egyszerre olyanná, ki a magasabb értelmi élvezetekben találjon örömet, sőt az értelem magas fokát mutassa, nem lévén a változás megfejtésére elegendő az ok, t. i. a földi testtel való összeköttetésének megszűnte.

Ha úgy lenne, úgy azt csakugyan csodának, a természet törvényeiben nem gyökerező ténynek kellene tartanunk, s azt hiszem, ilyeneket feltenni Huxley tanár lesz legkevésbé hajlandó csak azért, hogy a mindennapi embereket mindennapi életük következeiséitől akarata ellenére megfossza. A spiritualizmus egyszerű és természetes tana éppen az, hogy mindenki életmódja által naponkint fejleszti lelki állapotát, mely állapot még irányadóbb lesz holtá után, mint most, míg a környezet s megszokás konvencionális gyakorlata mérsékli. A mint ezen lelki állapotunk helyesen vagy helytelenül fejlődött, a szerint fogja fejlődésünket és boldogságunkat előmozdítani vagy akadályozni. Éppen azon mértékben leszünk többé vagy kevésbé előkészülve az új életre, mely a halál után kezdődik, a mely mértékben iparkodunk magasabb értelmi és kedélyvilágunkat kiművelni ama érzéki élvezetek rovására, melyek csak a testben gyökerezvén, annak elvesztése után ki nem élégíthetők. Herbert Spencer igaz tana, hogy az ember legjobban nevelődik azáltal, hogy tettei következeiséit viselni kénytelen, egyszersmind a spiritualizmus tana is, a mennyiben a jövő életre alkalmaztatik. Ne várjunk ott *ránk mért* büntetést vagy jutalmat, s legyünk meggyőződve, hogy ottani állapotunk egyenes következeése lesz a földön jó vagy rossz irányban folytatott életmódunknak. Jól éltünk, ha azon vágyainkat, melyek a testben gyökereznek s így csak személyes jóvóltunkra céloznak, alárendeltük azoknak, melyek értelmi és társadalmi jóvóltunkat eredményezik, és így mások javát is előmozdítják. Erre látszik utalni azon általánosan elfogadott nézet is, mely a moly okadatolatlan, éppen oly erős is, hogy az értelmi és társadalmi jóvólt elérésére irányzott törekvésünk nemesebb a személyes testi jóvólt felé irányzottnál; maga ezen

általános érzés is azt látszik jelezni, hogy rendeltetésünk olynemű lesz, melyben a testi érzésen alapuló vágyak mindinkább elhalványulva erejüket veszítik s az értelem és kedély ereje fog rovásukra erősödni.

Tehát, bár a szellemi nyilatkozatok köznapi fecsegéshez igen hasonlóak, nagy részük éppenséggel nem érdekli jobban a spiritualistákat, mint Huxley tanár urat, sem nem foglalkoznak velük mulatságból, mindazonáltal azon tény, hogy a szellemektől ily nyilatkozatok gyakoriak, tény marad tagadhatatlanul, sőt oly eredmény, melyre előre is kombináció által elkészülve lehattunk volna, s mély értelmű tanúságot rejt magában. Mert arról is jó lesz e tárgynál megemlékezni, mily körülmények közt szoktak ezen köznapi szellemi nyilatkozatok származni. Nem várhatjuk, hogy kevert társaságokban hívők és kétkedők gyülekezetei, kik közül az utóbbiak az előbbieket nevetséges bolondoknak tartják, s kiknek többnyire céljuk csak az, hogy egy estét ily szokatlan módon triviális mulatság közt eltöltsenek, magasabb fejlődés fokán lévő szellemeket vonjanak magukhoz. Az ily szellemek lelki életük fejlesztésével sokkal jobban el lehetnek foglalva, mintsem hogy az ily köröket jelenlétükkel megtiszteljék. Tegyük fel, hogy be van bizonyítva, hogy sokan holtuk után is oly kevés lelki műveltséget árulnak el nyilatkozataikban, mint életükben, úgy meg lehetünk győződve arról, hogy lelkük művelésének életükben történt elmulasztásának következeiséit szenvedik, oly létben, melyben ezen lelki műveltség hiánya nagyobb akadályát képezi jólétünknek, mint képezte e földön, hol — a mint tapasztaljuk — a bolondoknak tűrhető jó életük lehet. Nem találván pedig magukat új lét-körülményeik közt elemükben, visszakíváncsoznak régi társaik közé, s a jellemzett körök szellemi látogatóivá lesznek, a mikor csak szerét tehetik.

Huxley tanár, ki a magasabb műveltség előmozdításának lelkes apostola, kénytelen tehát belátni, hogy e tény e magasabb műveltség felé törekvést segíti igazolni, és lehetetlen, hogy ne érdeklődjék mindazon körülmények kiderítése iránt, melyek az embernek úgy mostani, mint jövő állapotára befolyással lehetnek; tagadhatatlan pedig, hogy a spirituális tünemények ezen alacsony és megvetett osztálya is a vizsgálatot ez irányban előmozdíthatja, és ha a többi magasabbrendű tüneményekkel összehasonlítjuk a belőlük levont következtetések oly nevezetes erkölcsi erővel bírnak, hogy képesek lesznek a társadalmat átalakítani.

A spiritualista, ki a jövő életben várható állapotról mindennapi tapasztalat után nyer tudomást, ki meggyőződött, hogy a mely mértékben elhanyagolja lelkének kiművelését és csak egyoldalúlag az érzéki gyönyöröket hajhássza, vagy kizárólag vagyonszerzéssel és földi önző célokkal tölti el életét, éppen oly mértékben boldogtalan sorsot készít maga számára a jövő életben, hol nincsen tárgya a kizárólagos érzéki élvezetnek, hol az anyagi foglalkozások nem adhatnak néki szórakozást, s hol egyedüli célja csak a lelki műveltség lehet úgy az egyesben, mint a társadalomban, az ily spiritualistának sokkal öntudatosabb oka lehet magas erkölcsi irányú élet felé törekedni, mint bárkinek, kit ezen törekvésében a vallások vagy filozófiák erkölcsana indít ugyan erre. Fél az ilyen indulatoknak, az önzésnek, testi vágyaknak szabad csapongását megengedni, mivel tudja, hogy ennek természetes és kikerülhetlen következménye lesz a szenvedés, és hogy hova tovább nagyobb megerőltetésbe fog kerülni nemesebb lelki tulajdonait uralkodókká tenni, amint hosszabb ideje nem azokat iparkodott fejleszteni. Nem fog büntetést elkövetni önzésből, mert tudja, hogy az neki sokkal nagyobb kikerülhetlen szenvedést fog okozni, mint az előny, melyet általa ideiglenesen elérhet, s hogy a rossz lelkiismeret, melyet ily tény okoz, folytonos lelki szenvedést fog néki okozni egy oly állapotban, melyben annak csendes szava nem lesz lecsillapítható, mint itt a földön a testi élvezetnek és az itteni élet izgató küzdelmei által. Ily meggyőződésnek hatása folytonosan működő lesz az életben, mivel oly tényeken alapszik, melyek a családban napról-napra előfordulhatnak és így képesek még a legkorlátoltabb, leghozzáférhetlenebb egyéni felfogásra is jótehető hatást gyakorolni, és a jövő magasabb létet, melyben ezen földi élet által előkészített állapotban fogunk belépni, még a legcsökönösebb anyagi felfogású ember előtt is idővel elfogadhatóvá tenni.

Hasonlítsuk most össze ezen kikerülhetlen és természetes törvényen alapuló büntetés és jutalmazás tanát, mely magasabb lelki műveltségünk kifejlesztése által legnagyobb részben magunktól függ, a vallások által kilátásba helyezett ellenmondó és önkényes, tételes törvények és hit alapján hozott ítélet által reánk mért sorssal, és ki tagadhatja, hogy míg a spirituális tan az egész ismert természet törvényeivel szoros összefüggésben és oki viszonyban áll, addig az orthodox tanok

azoknak ellent mondanak s csakis mint képletes előadások a tiszta spirituális tant jelképezhetik. És mégis azt meri valaki állítani, hogy a spiritualizmus csaláson vagy csalódáson alapszik és tana csak a várokozás által felkeltett izgatottság vagy öntudatlan "cerebratio" által származott! Ha az általunk előadott és minden más tény is mind nem léteznék az ellenkező bizonyítására, elég lenne ezen egy elmélet arra, hogy belássuk azt, hogy a jelzett feltevés szükségkép téves. Ha meggondoljuk, hogy a számtalan mediumnál nyilatkozó szellemek ezen fővonásokban általában megegyeznek, nem tartható fel tovább azon nevetségesen durva téves állítás, hogy a mediumok által nem tanított egyéb, mint a mit úgy is tudunk. A mediumok egytől-egyig valamely létező vallásban neveltettek. Honnét van tehát, hogy még sem az általános vallásos felfogás szerint írják le a mennyet? Abban a tömértelen sok spirituális-könyv és folyóiratban, melyet átolvastam, sehol sem találkoztam szárnyas angyalok, arany hárfák, és az úr trónjának leírásával; pedig a legalázatosabb keresztény is azt hiszi, hogy ily látványok nyílnak eléje, midőn a mennybe lép. Bármily ellentétesek legyenek is a világon uralgó vallások felfogásai a jövő életéről, tehát bármily ellentétes véleményben neveltettek és a mediumok ezen életre vonatkozólag; legyenek azok akár Amerika ős erdejében, akár Európa valamely vidéki városkájában; tartozzanak bármely valláshoz, legyenek bár műveltek vagy műveletlenek, azért mégis a tan, melyet tanítanak, egy irányú és inkább filozofikus, mint orthodox felfogású. E tény az emberi elme történetében egészen páratlanul áll. Nem változtatja meg e tény fontosságát az sem, hogy e tanok a különböző mediumoknál állítólag különböző vallású szellemektől származnak, Katholikusoktól, úgymint Protestansoktól, Mohamedánok és Hinduktól. — Mert bár maguk ily egyes orthodox dogmákat hirdetnek is, de a tények, melyeket előadnak, mindig ugyanezen egy elméletet bizonyítják be, és sokszor a velők való érintkezés alatt, ezen érintkezés közben kivilágított tények saját elméleteiket döntik meg, s a jelzett általános érvényű elméletet bizonyítják be. A római katolikus orthodox meggyőződésű szellem például, midőn saját állapotát előadja, soha se erősít meg abban a feltevésben, hogy ő az orthodox felfogásnak megfelelő mennyország, pokol vagy purgatóriumban lehet; éppen úgy a Protestans Dis-

azon szent meggyőződésben halt meg, hogy “Jézushoz” megy, soha sem fogja azon feltevést igazolni, mintha csakugyan az ő társaságában lenne, sőt hogy csak látta is őt és így tovább.

Semmi sem közönségesebb vallásos emberek közt, mint azon szokás, hogy a szellemeket Isten és Krisztusról kikérdezik. Feleletül nem kapnak rendesen egyebet, mint személyes véleményeket, s azon őszinte vallomást, hogy ő nekik mint szellemeknek sincs ezen irányban közvetlen tudomásuk, éppen mint nem volt akkor, még mikor emberek voltak. Tehát a tények sehol sem mondanak ellent. Azon körülmény maga, hogy ily orthodox meggyőződésű szellemek is léteznek, csak az általános elméletet bizonyítja, és pedig két irányban. Bizonyítja, hogy az elme megszokott meggyőződése nem változik meg egyszerre a halál által, és hogy a nyilatkozatok nem a medium elméjében származtak, ki néha egy, néha más vallásos meggyőződést vall a nyilatkozó szellemekkel, és ha saját vallásos meggyőződésének ellenmondást tapasztal a szellem részéről, sokszor egész komolyan a sátán incselkedéseinek tartja e nyilatkozatokat.

Jövő életünk általunk előadott jellemzése és a mód, mely által ezen életre legcélszerűbben előkészülhetünk minden spiritualista művében, minden medium nyilatkozataiban és a “trance”-ban beszélők szónoklataiban feltalálható. Bebizonyíthatnánk ezt, ha terünk megengedné, számtalan idézettel. Csak alakban és részletekben térnek el egymástól s valamint a történettudós, midőn egy kor általános felfogását vizsgálja, akkori kortársak számtalan nyilatkozatát veti össze, hogy az általános felfogást levonhassa belőlük, úgy tesznek a spiritualisták is az egyes nyilatkozatokkal, hogy azokból az általános érvényű tant megalapíthassák. Tudják ők jól, hogy egy magában álló nyilatkozatára valamely szellemnek általános érvényű tant nem építhetnek.

Tudják, hogy a szellem befolyása a medium elmeállapota által némi változást szenvedhet: a szellem nyilatkozata a medium meggyőződésével vegyülhet; azért csak annyiban fogadják el e tant, a mennyiben a legkülönbözőbb mediumok körülmények, idő és helybeli viszonyok alatt is megegyez.

Sok újoncz e téren azon tévedésbe esik, hogy mihelyt meggyőződött arról, hogy a nyilatkozó szellemek csakugyan megholt barátaiktól

származnak, azonnal félreteszik az egészséges kritikát és feltétlenül bíznak mindenben, mit ily úton nyernek; mintha az egész szellemi világ egy kaptafára lenne ütve, pedig természetesen sokkal változatosabbnak kell nekik lenni, mint az emberi társadalom a földön; sőt mint annak egész történeti fejlődése, mintegy egésze, egy időpontból tekintve. Hogy a nyilatkozatok az egyes szellemek képességeire, állapotára, foglalkozására és élvezeteire nem egyeznek meg, az csak annyiban lehet furcsának tetsző, a mennyiben egészen hamis előítélettel fogtunk a dolog megfontolásához. Sőt mennél eltérőbbek a nyilatkozatok a részletekben, annál nagyobb biztossággal tekinthetjük a belőlük elvont általános elméletet bebizonyítottnak, s annál inkább tekinthetjük azt egy alapigazságnak, melyet újabb részletek alig ingathatnak meg többé.

Azon állítás, hogy a spiritualizmus régi babona-hit maradványa vagy annak felelevenítése, oly alaptalan, hogy alig érdemes reá megjegyzést tenni. Az emberi természet mélyebb ismerete, mely tényeken alapszik; mely csak azokra s a tapasztalásra hivatkozik; mely el nem ismer tekintélyre alapítva semmit; mely az embernek mint értelmi lénynek a vizsgálódást és önálló ítéletet teszi kötelességévé; mely jövő boldogságunkat csak lelkünk nemes tehetségeinek és érzelmeinek kimívelése és követése árán tanítja elérhetőnek, és más módon nem; az ily tan nem lehet a babonaság előmozdítója; az ily tan minden babona és előítélet természetes ellensége.*) A spiritualizmus reális tudomány, és az egyedüli út egy valódi filozófia és egy általános érvényű vallás megállapításához. Ezen kifejezések “természetfölötti” és “csoda” elvesztik jelentésüket e tan világa mellett, a természet és törvényeinek egy magasabb szempontból való fölfogása következtében, és ezen szempontból érthetővé teszi minden kor úgynevezett babonáját és csodáit. Ő és egyedül ő fogja az ellenmondó vallásokat összeegyeztetni; és végre egy egyetemes érvényű vallássá fogja magát kinőni, a sok ellenmondó helyébe, melyek még egy irányban az emberi nem szövetei voltak, annyi szenvedést okoztak annak más irányban, hogy sokan *kétségbe vonják egyáltalában hasznosságukat*. Képes lesz ezt megvaló-

*) És le is fogja rontani a természet-törvények kérlelhetetlenségével mindazt, mi a tételes vallásokban babona, és mi a mostani tudományos felfogásban előítélet. *A fordító.*

sítani e tan, mert meggyőződésre hivatkozik hit helyett, és a vélemények helyébe tényeket állít, és tényei körébe vonja azon alapokat is, melyeken az egyes felekezeti felfogások alapulnak s így azokat a tárgyi-lagos ítélet körébe vonván, igazabb magyarázatuk útját készíti elő.

Kitűnik e néhány szóból, hogy a kik úgy nyilatkoznak a spiritualizmusról, hogy ha igaz is lenne, "mi lehetne annak haszna," kik azt hiszik, hogy híveinek az a feladata, hogy gyilkosságok fölfedezésében a rendőrséget elősegítsék a derby nyerőt megnevezzék, vagy a sorsjátékokban nyerendő számokat eltalálják, azok nemcsak saját korlátoltságukat árulják el ezáltal, de egyszersmind érdekesen illusztrálják az elme egyes irányainak eltörpülését, hosszas, most már több nemzedékben megerősödött materialisztikus felfogás által, mely sok ember lelki tehetségeit részben paralizálta, annyira, hogy hosszas előkészület nélkül nem képesek többé felfogni a lélek halhatatlanságát, a halált nem képesek változásnak tekinteni, mely az életet meg nem szünteti. Kitűnik, hogy a spiritualizmus nem egyszerű lélektani furcsaság, nem valami még eddig ismeretlen úgynevezett természeti törvény félreértett nyilatkozata, de egy nagy horderejű tudomány, melynek következhetséi a legfontosabbak, legáltalánosabbak és legeredménydúsabbak minden tudomány közt; melynek érdekelni kell a filozófot úgy mint a természettudóst, a politikust úgy mint a történetírót és minden embert, kinek az emberiség jövője és jóléte szívében fekszik.

Midőn ezen természetesen nem teljes jellemzését a spirituális tanak bevégezném, arra kérem olvasóimat, ne elégedjenek meg egyes, talán általam nem kielégítőleg megvilágított tények kritizálásával, de tekintsék egész tömegét a tényeknek, melyeket felhoztam. Kérem őket, ne fektessék a fősúlyt magokra a tényekre, de azon következtetésekre, melyek a tényekből szükségkép levonhatók; vegyék tekintetbe azon jeles emberek tanúságát, kik mint kétkedők fogván a vizsgálat-hoz, mint hívők hagyták azokat abba.

Legyenek meggyőződve, hogy ezen jeles férfiak meggondolták azon lehető ellenvetéseket, melyek talán olvasóinknak elméjében rögtön megfordulnak. Gondolkozzanak a tény fölött, hogy nem volt még *türelmes és becsületes vizsgálója e tényeknek, ki azok valódiságáról meg nem győződött volna*, s hogy ki meggyőződött valóban, az nem is

vesztette el e meggyőződését még soha. Kérem olvasóimat végre, hagyják lelki szemeik előtt elvonulni a történet azon sok jelenetét, melyet csak a spirituális tan helyezhet kellő világításba; s idézzék fel még egyszer ama nemes és kielégítő képet, melyet a jövő életről e tan felállít. Ha így tesznek, hiszem, célomat elérem; hiszem, hogy sikerült leron-tanom azon sok hamis fogalmat, mely e tan felől a közönségben még elszórva létezik, és elfogulatlan vizsgálódásra vagy érdeklődésre ösztönözni az olvasót. Mert a spiritualizmus tana kívánja, hogy mindenki saját fáradságával nyerje el a magasabb meggyőződés talizmánját. Nem kívánjuk, hogy tanunkat egyszerűen elfogadják azért, mert állítjuk, de megvárjuk, hogy el ne ítélje senki a nélkül, hogy a tényeket türelmesen, becsületes szándékkal s elfogultság nélkül meg nem vizsgálta.

.....
"Kopogjatok s kinyittatik."

FÜGGELÉK

A SPIRITUÁLIS MOZGALOM MELLÉK-ISKOLÁINAK

ISMERTETÉSE

I.

A Kardec-istákról

A. Aksákow és D. D. Home után

II.

A theozofisták és okkultistákról

Madách Aladártól

I. A Kardecistákról

(Kardec reinkarnáció tanának követői)

A közönség, midőn a spirituális mozgalom nyilvánulását a sajtóban követi, megütközéssel fog minduntalan e kétféle elnevezésre *spiritista* és *spirituálista* akadni. Megütközése annál nagyobb lesz, mert ezen megnevezésekhez kötött fogalmak, sőt még ezeknek megkülönböztető használata is, a mozgalomhoz tartozó közönségnél is fölötte zavaros és hamis.

Nézetem szerint a *spirituálista* elnevezés a helyes, mert a latin szóból *spiritus*: szellem származik, mely nyelvből való leszármaztatás magyarban rendesen használt s megszokott s jól kifejezi állásunkat a materialista táborral szemközt.

A *spiritista* elnevezést Kardec használta először 1856-ban Franciaországban, s bármily rossz s nevetséges legyen is az francziában, s bármennyire is derogálhatna a nagy francia nemzetnek a kortárs és szomszédos angol nyelvből, melyben "*spirit*" szellemet jelent, származtatni le szavait, a nemzetközi latin helyett, az mégis Kardec tanával együtt elterjedt, sőt az elnevezés, amint Kardec tanai szórványosan angol nyelv területekre is kiterjedtek, híveinek megkülönböztetésére ott is használatba jött s mivel angolban jól képzett szó, ott könnyen erős gyökeret is vert. Én használatát nem ajánlom.

Mily nevetséges lenne, ha valaki materialista helyett matteristet mondana, az angol *matter* anyag szó után a latin *materia* helyett.

A spirituálista tan, mint e művecske olvasói azt hiszem belátták, oly nagy horderejű, hogy megérdemli, hogy annak elméleti jogosultságát is elismerjük s hogy azt a materializmussal szemben állítsuk. Ha valaki ellenvetné, hogy ily módon a spirituálista bölcselmi iskolától nem eléggé különböztetjük meg magunkat, arra csak azt felelhetném, hogy elméletben csakugyan spirituális bölcselmi iskolát képezünk. A mi gyakorlati kísérleteinket illeti, azt hiszem, mi sem természetesebb, ha azok közülünk, kik a gyakorlati kísérletekkel is foglalkoznak, büszkének lesznek reá, hogy magukat gyakorlati spiritualistáknak nevezhetik. Hiszen mire való egyébre a kísérlet, mint hogy egy elméletet meg-

pítson, hogy azután ezen elmélet mintegy vezető szövétnak a mindennapi gyakorlat útjára hintse világát.

De tovább megyek. Tudjuk, hogy a spirituális mozgalomnak sok iskolája van. Senki se tagadhatja, hogy a régi Theozófok, — kik az ember lelkében gyökerező oly képességeket művelnek ki, melyek kifejtése által a transcendens tudomány mélyére individuális szellemek segítségével nélkül behatni képesek, — ugyancsak a mozgalomhoz tartoznak; senki sem fogja kétségbe vonni, hogy az Okkultisták, kik most részben szintén Theozófoknak nevezik magukat, szintén a mozgalomhoz tartoznak, már pedig ezek általános megjelölésére nem kínálkozik alkalmasabb szó a spiritualistánál. Bár mi vallású orthodox, ki a vallása szentjeinek működését és a vallása által tanított rossz szellemeknek a gyakorlatban folytonosan előforduló incselkedéseit hiszi, mi gyakran mediumoknál is előfordult, mi egyéb, mint a tiszta spirituális mozgalom egy alacsonyabb fokán álló törekvő, kinek csak fogalmait kell kissé tisztázni s egyszerűre az általánosabb, a magasabb felfogás napfényében találja magát. Mind ezek spiritualisták és a Kardec tanát követők is azok. S mindezek, amennyiben a gyakorlati érintkezést is művelik a szellemekkel *gyakorlati spiritualisták*, és nevezzék is magukat így.

De ne vitázzunk nevek fölött; lássuk miben különbözik Kardec híveinek felfogása az általános spirituális felfogástól.

Míg az általános spirituális tan az emberi egyéniség eredetét itt e földön keresi és azt hiszi, hogy az teljes individualitásának megtartása mellett a túlvilágon folytonosan fejlődik, addig a reinkarnáció tana az emberi személyiség eredetét a szellemi világba helyezi, az embert mint ilyet bukott lénynek tartja, és többszöri e földön való újra születését tanítja. Bár a spiritualisták nagy többsége, s a más téreken is kitünőbb hívei majdnem kizárólag csak az általános tant fogadják el és a Kerdecisták tanát nem tartják bebizonyítottnak, sőt inkább valószínűtlennek, mindazonáltal tagadhatlan mégis, hogy e tan főleg Franciaországban, s leginkább a társadalom két véghatárán föl- és lefelé, — hol a gondolkodásra vagy nincs, vagy nem vesznek magoknak időt az emberek, — nagy hódításokat tett; azért lássuk eredetét és vizsgáljuk tannait részletesen. Mint a spiritualizmus egy alosztálya s jelenleg nálunk is igen elterjedt felfogás ezen fáradságot nagyon is megérdemli.

Legjobbnek láttam e célra a spirituális mozgalom két jeles előharcosára Aksáow- és Home-ra támaszkodni. Bevezetésül közlök egy levelet, melyet a kardecizmus eredetéről Aksáow Sándor orosz cári tanácsos, államférfi s a mozgalomnak Német- és Oroszországban leg-hatalmasabb előmozdítója, a *London spiritualist* 1875-ik évi folyamában közölt. A levél némi kis kihagyásokkal így szól:

— Midőn a “spiritizmus”, újabban így elnevezve és egy dogmatikus rendszerbe szedve Kardec által, Franciaországban terjedni kezdett, semmi sem lepett meg annyira, mint ezen tan reinkarnáció dogmája, melyben az általános spirituális felfogástól különbözik. Annál inkább meglepő ezen eltérés az általános tantól, mert mint amaz, úgy ez is a szellemi világ és a szellemek kijelentéseit tartja kiindulási alapjának.

Mivel ezen iskola 1856-ban a *Szellemek könyve* című műnek kiadásával lépett a nyilvánosság elé, legcélszerűbb, ha eredetét ezen könyv eredetének történeti kutatásával keressük. Azonnal feltűnő, hogy sem ezen, sem más műveiben Kardecnek nem találunk azok eredetére vonatkozólag a legkisebb útbaigazítást sem. Miért van ez így? hiszen egy ily mű megítéléséhez első sorban szükséges tudni, hogy mily körülmények közt származott. Mivel akkor nem laktam Párisban, csak nehezen tudtam meg annyit is, hogy egy bizonyos szomnambula által, kit Japhet Celina név alatt ismertek, nyerte Kardec könyvéhez a legtöbb anyagot s hogy nevezett szomnambula régóta meghalt. Később Párisban időzésem alkalmával 1873-ban egy spiritualista barátom előtt kifejeztem sajnálatomat, hogy ezen szomnambulával az életben nem találkozhattam, mire ő oda nyilatkozott hogy kétségbe vonja halálának híret, s hogy oka van feltenni Kardec híveiről, hogy az egész halálhírt célzatosan költötték, s hogy nem tartaná fölöslegesnek a dolgot személyesen tovább kutatnom.

Ugyanő tudatta vélem Madame Japhet előbbi lakcímét s nagy csodálkozásomra és öröömre megtaláltam őt a legjobb egészségben.

Midőn közöltem véle meglepetésem okát, azt felelte, hogy reá nézve ez nem újság, tudja hogy a “spiritisták” holt híret költik.

Itt adom lehető röviden azt, mit vélem közölni szíves volt. Bequet Celina kisasszony gyermekkorától természetes szomnambula volt. Ti-

zenhat éves korában mesmerizálta legelőször Ricard. Már 1841-ben t. i. komolyan beteg lett, s betegsége huszonhét hónapon át az ágyhoz kötötte. Az orvosi tudománytól nem nyervén enyhülést, fivére delejes álomba hozta őt mesmerizálás által. Ezen álomban önmaga határozta meg az adandó orvosszereket, s már hat hét múlva ágyából felkelhetett, s mankók segélyével járhatott. Végre mintegy tizenegy hónap múlva teljesen felgyógyult.

Párisba 1845-ben ment, hol Ricardot felkereste, s hol Roustan urral is megismerkedett Millet mesmerista lakásán.

Akkor vette fel családi tekintetek miatt a Japhet nevet, és hivatás-szerűleg kezdte használni szomnambula tehetségét Roustan úr delejes befolyása alatt. Ezen állásban maradt még 1848-ig. Felvett neve alatt orvosi tanácsot osztogatott, állítólag nagyatyja, Hahnemann és Mesmer szellemeinek utasítása szerint, mely szellemek mindegyikétől és másoktól is állítólag sok nyilatkozatot kapott szomnambula állapotában.

Ily módon kapta a szellemek által főleg nagyatyja és szt. Terézia szellemei által a reinkarnáció tanát is. Mivel azonban ezen delejes állapotában Roustan mesmerikus befolyása alatt állott, jó lesz jó eleve megjegyezni, hogy Roustan már a befolyásolást megelőzőleg hitte a többszöri életet a földön (lásd: *Cahagnet sanctuaire au spiritualisme*. Paris 1850. p. 134.) *)

D. Abnour asszony 1849-ben amerikai útjából hazajövén, egy kört kívánt alakítani Párisban a spirituális tünetények vizsgálatára, melyekkel Amerikában megismerkedett. E célból felszólította Guldensubbe bárót, kinek sikerült Roustan urat és Japhet Celinát a kör tagjaival megnyerni.

A körhöz állottak Chatel abbé s a három Bauvrais kisasszony; összesen kilencz tagból állt a kör, kik minden héten egyszer Mme Japhet lakásán találkoztak, Rue des Martyrs 46-ik szám alatt s később egészen az 1870-ben kitört háborúig hetenkint kétszer.

1855-ben a kör tagjai voltak: Tailandier, Tillman, Sagia, Sardon atya és fiú, Japhet asszony és Roustan, ki 1864-ig tagja maradt a kör-

*) Ezen jeles francia spirituálista is, ki valóban a spiritualizmus atyja Franciaországban, még az általános kifejezést használja.

nek. Amerikai szokás szerint egy delejes lánczot képeztek Japhet asszony körül s különböző spirituális tünetények nyérése közbe Japhet asszony író-mediummá fejlődött, s ezen úton nyerte a kör az állítólagos szellemi nyilatkozatokat.

Denizard Rivail urat 1856-ban vezette be ezen körbe Sardou Victorien. Ő jól megfontolt kérdésekkel a nyert nyilatkozatokat összhangba hozta, s a nagy anyaghalmazt rendszerbe öntötte, s a *Szellemek könyve*, *Livre des Esprits* cím alatt kiadta, a nélkül hogy abban Japhet asszonyról csak említést is tett volna, bár a könyv három negyed része az ő mediumitása által nyert állítólagos szellemi nyilatkozatokból van összeállítva. Többi része e könyvnek Bodin asszonytól származik, ki egy más kör mediuma volt. Róla se tesz sehol említést, kivéve a *Revue Spirit* első számának végén, hol a sok szemrehányásnak végre engedve, röviden megemlékezik róla. Mivel Rivail úr egy terjedt lap a *L'Univers* szerkesztőségéhez tartozott könyvét fölvetett név alatt adta ki, mely fölvetett nevét két állítólagos reinkarnációja alatt viselt nevéből tette össze, melyek közül az elsőt — Allan, — Japhet asszony a másodikat — Kardec — Roze nevű medium közölte vele. A könyv megjelenése után, melyből Japhet asszonynak még tiszteletpéldánnyal sem kedveskedett, kilépett e körből, s egy mást kört alakított saját házában, melynek Roze szolgált mediumul. Kilépése alkalmával egy nagy halmaz kéziratot vitt el Japhet asszonytól, melyeket visszaadni nem volt hajlandó, s e vonakodásában kiadói jogaira hivatkozott. A számtalan felhívásra, hogy adja vissza azokat, egyszerű és változatlan felelete az volt, hogy követeljük per útján, ha akarják. Ezen iratok még a *Medium könyve* című munkájához is anyagot szolgáltatnak, mely Japh[et] asszony állítása szerint szintén egészen író-mediumság által nyert anyagból lett összeállítva.

Japhet asszony még mindig szomnambula *oly tárgyak érintése által*, melyek Roustan által mesmerizáltattak, most is képes önmagán előidézni a delejes álmot. Kötelességem ezen alkalommal tanúságot tenni delejes látásának magas foka mellett. Midőn véleményét kikértem, pontosan leírta egy helyi bajomat s általános egészségi állapotomat igen helyesen jellemezte. Kértem most már, nem csodálatos-e az, hogy ezen jeles nő, kinek oly sokat köszönhet a spirituális mozgalom,

Franciaországban ismeretlenül maradt húsz esztendő óta? A helyett, hogy a mozgalom központját képeznék, egyszerűen agyonhallgatják, sőt holt hírét költve, elevenen eltemetik!

Magára a reinkarnáció tanára visszatérve, a figyelmes vizsgálóra bízom megvonni a következtetéseket a tényekből, melyeket közöltem. Én csak arra szorítkozom, hogy mintegy jelzem a következőket: Világos, hogy Kardec ezen tanhoz már annak szellemi tekintélyre alapítása előtt vonzódott. Működése elejétől fogva e tant nem mint bebizonyítandót és tanulmányozandót állította fel, de mint határozott dogmát. Hogy azt terjeszsze folyton író-mediumokra támaszkodott, kikről tudjuk, hogy igen könnyen hozhatók egy erős akaratú ember határozott nézeteinek uralma alá. Ilyeneket talált is eleget, de a fizikális tünetenyeket is előidéző kétségtelen önálló szellemi befolyás alatt álló mediumok kivétel nélkül megtagadták e tant. Kardec maga hamar észrevette ezt s nem is mulasztotta el a fizikai tünetenyek előidézését határozottan elítélni, állítván, hogy ily tünetenyeket csak alacsony szellemek befolyása idézi elő. *) Így az egészséges szabad irányú kísérleti rendszer el lett ejtve iskolájában, s azért nem tesz az belső szellemi haladást már húsz éve, sőt az általános eredeti tan híveinek minden irányú haladását sem képes felvenni magába! Azon francia, e tan pszichologikus befolyás alatt nem álló mediumok, kik a kardecisták megvető hangulata daczára kifejlődtek, sohasem említették a *Revue spirite*-ben; ismeretlenek maradtak honfitársaik előtt csak azért, mert a reinkarnáció elméletét nem követik. Így Bredif Camile csak azáltal lett ösmerős, hogy Sz.-Pétervárra meghivatván, ott feltűnést gerjesztett.

Ismervén Home nagy tekintélyét, Kardec mindent elkövetett, hogy őt részére hódítsa; kétszer értekezett vele ezen ügyben, de midőn látta, hogy Home határozottan kijelenti, hogy a szellemek, kik általa nyilatkoztak, a reinkarnáció tanát nem tanították soha, azontúl egyszerűen ignorálta egész működését.

*) Éppen azért kellene azoknak legtöbb tudomásának lenni a reinkarnáció szükségéről; hiszen nekik legszükségesebb lehet a földre újra születni, hogy itt egy új életben tanuljanak vagy tetteikért kizsenedjenek. *A fordító.*

Végezetül jelezni akarom, hogy mindezen itt felhozottak nem maga a tan belső értékére vonatkoznak, csak azon célból hoztam fel azokat, hogy eredetét és továbbterjedését megvilágítsam.

Chateau de Krotofka. Oroszország 1875. július 24-én. Eddig Aksakow. Azt hiszem, minden elfogulatlan gondolkozó most már tisztában lesz a spiritualizmus ezen specziális iskolájának, nevezzük Kardecizmusnak eredetéről.

Érteni fogja, hogy a *L'Univers* befolyásos szerkesztőségi tagja Rivail úr energiájával és a kor felfogásának tetszetős megalapított dogmáival, s a hatalmi eszközök éppen nem sok válogatásával hogyan boldogulhatott a nyugodt elfogulatlan vizsgáló a *Revue spiritualiste* szerkesztője Z. T. Pierart ellen; ki a becsületes vizsgálat fáradságos útján nem adhatott előre megalapított dogmaszerű *rendszert* a közönségnek, mely pedig az orthodoxok által a szabad gondolkozástól elszoktatva, ilyet kívánt mintegy határozott hitcikkekbe foglalva. De az orthodoxok is éles eszükkel belátták, hogy végeredményben veszedelmesebb ellennel lesz dolguk az általános tan követőiben, s hogy a reinkarnáció tana sem logikában, sem magasztosságban még az orthodox felfogással sem képes megmérkőzni, s így a "divide et impera" elve szerint inkább a specziális irányt pártolták az általános rovására, mely ellen mindent elkövettek, sőt 1873-ban lapjukat is, mely 1870-től nevét *Concil de Libre Pensée*-ra változtatta, lefoglalták politikai okok czímén, bár e lap soha politikával nem foglalkozott. Sőt Pierart egy művéből, melynek czíme lett volna: *Fölfedezések és magyarázatok az ókori világtörténetre vonatkozólag*, mindjárt az első ívet, a mint az szétküldetett volna, a postán lefoglalták. Keservesen panaszkodik a külföldi lapokhoz küldött leveleiben Pierart, hogy soha nem is hallott a lefoglalt füzetek további sorsáról, úgy hogy művét kénytelen volt abban is hagyni.

Ezek után azt hiszem, mindenkinek kezébe adtam a Kardec-féle tan nagy elterjedése titkának kulcsát.

De utóvégre is egy tan eredete nem határozó magára a tanra nézve. Vizsgáljuk a földolgot, annak belső értékét; eltekintve attól, hogy jogsult-e szellemi eredetének állításában.

Hallgassuk meg, mit mond e tanról Daniel Duglas Home *Light and Shadows of spiritualism* című munkájában. (London Virtue 1878.)

Oly ember, ki legtöbbet tett a spirituális mozgalomnak Európában való elterjesztésére, oly medium, ki gyermekkorától a szellemi világgal folytonos érintkezésben egy tiszteletreméltó élet alkonyán folytonosan a nagy spirituális eszme szolgálatában állt, azt hiszem megérdemli, hogy szavait megfontoljuk.

Mind tapasztalatainak nagy tömege, mely bizonyára nemcsak Kardecével, de annak egész iskolájával fölér, mind műveiben nyilatkozó ismeretei és józan, semmit el nem hamarkodó gondolkozásmódja, csak emelhetik annak értékét, a mit mond. Álljon itt egy más kihagyással említett művének III. részéből a 3-dik fejezet.

Kardec tanát is a csalódások közé sorolom s igen fontos okaim vannak ezt tenni. Jól ismertem alapítóját, vagy jobban mondva felélesztőjét ezen pogány tannak. Céljának tiszta becsületességét egy pillanatra se vonom kétségbe. Tökéletesen meg volt győződve, hogy Pythagoras sírjából egy oly fényes eszmét hozott fel, mely a világot befogja ragyogni.

Ezen meggyőződés ereje uralmat nyert fölötte éppen úgy, mint mások felett. Komoly szándéka benyomást gyakorolt azon szenzitív egyének elméjére, kiket mediumainak nevezett. Az ily módon reájok erőszakolt gondolatokat kezük papírra tette, és Kardec saját tanait kapta túlvilági üzenetek alakjában. Mert ha csakugyan azon nagy elmék üzenetei lettek volna, mint állítatik, kérdelem, csak ilyen alakban jöttek volna-e? Hogy lett Jamblichus ily jártas a divatos franczia nyelvben? Pythagoras pedig miért felejtette el anyanyelvét a görögöt? Ha pedig mégis minden valószínűség dacára ezen üzenetek csakugyan elköltözött emberek szellemeinek művei, miért van minden kötetben nyomtatva: "Par Allan Kardec"? és a hirdetett tanok igazak-e? Ha igen, mivel lehet azt bebizonyítani? A hívők vad rögeszméi és a clairvoyant-ok állításai nem elegendők erre. Általánosan tudva van, hogy clairvoyant vagyok, s így jogosítva és képesítve vagyok a pszichológia ezen tünetményéhez hozzászólni. Mindenki tudja, ki a dolgot tanulmányozta, hogy két neme van annak. Az egyik mint nevezik "természetes", a másik emberi magnetizmus által előidézett. Én eddig legalább még nem tapasztaltam oly esetét a mesmerizmus által előidézett clairvoyance-nak, melynél a mesmerizált nem a mesmerizáló eszméit adta volna

vissza — közvetve vagy közvetlenül. Ez fordul elő igen szembetűnő módon Allan Kardecnél.

Erős akaratának befolyása alatt clairvoyantjai működtek mint megannyi írógépek, kik eszméit visszaadták úgy a mint kívánta. Noha néha megtörtént, hogy egyes üzenetek nem összhangoztak általános eszme menetével, javított rajtuk annyit, a mennyi ez összhangzáshoz szükséges volt. Tudva van, vagy kellene lenni, hogy Allan Kardec maga nem volt medium. Egyszerűen magnetizőr volt, ki a magánál gyengédebb szervezeteket akaratának alávetette. Bebizonyíthatom azon tényt, hogy Earl of Dunraven akkor Viscount Adare jelenlétében, mielőtt bármi úton Kardec haláláról értesülhettem volna, a következő szellemi üzenetet kaptam: "Sajnálom, hogy a spiritista elméletet tanítottam. Allan Kardec." ("Je regrette d' avoir enseigné la doctrine spirite. Allan Kardec.") Utólag összehasonlítván ezen üzenetadás pillanatát halálának pillanatával, oly rövidnek mutatkozott a két esemény közti időköz, hogy egy telegramm által se adathatott volna ezen eset tudtomra. Hozzáteszem még, hogy miután halálát nem előzte meg betegség, annak lehetősége meg se fordulhatott elmémben. Nem hihettem el azonnal ama üzenetet, mikor kaptam. Mint meg kell jegyeznem, nem ülés alatt történt, hanem rögtönösen félbeszakított egy más tárgyról folytatott beszélgetést Lord Adare és köztem.

Közlök még egy igen érdekes üzenetet tőle alább, mely M. Morin által jött, kit Allan Kardec életében legjobb mediumának tartott, és igen bízott benne. Hogy többet ne mondjunk, igen ésszerű és magánviseli az igazság bélyegét.

Morin, medium, beszélő szomnambul által közöltetett Caussin ur házában. Rue St. Denis 345. 1869. november 6-án Allan Kardec beszél Morin által. Halála utáni vallomása. Élttem vége felé arra törekedtem, hogy távol tartsák működésemtől oly értelmes embereket, kik annak dicsőségéből osztottak volna. Magamnak akartam azt egészen biztosítani.

Sokan közülök meg lettek volna elégedve, bár szép helyeket foglaltak el a tudomány vagy irodalomban, a spiritizmusban másodrangú szerepet játszhatni; de attól félve, hogy félreszorítatom, elhatároztam magam maradni a mozgalom élén; hogy egyszerre legyek annak tervező feje és cselekvő keze.

Igen, megvallom, az én hibám volt, hogy a spiritizmus még eddig nem sorol hívei közé egyet sem azok közül, kik a tudomány vagy cselekvés terén kitűntek; az én esetemben az ember befolyásolta a szellemet.

A spiritizmus jövőjéről, mint a hogy ő képzelte, és mint az a valószínűségben történt, ezeket mondja:

“Életemben a spiritizmus, úgy mint én felfogtam, a legnagyobb rübbnek látszott, mit csak emberi ész felfogni képes; tévedtem.

Most megszabadulva az anyagi buroktól, nézve a világok beláthatatlan sokaságát, kértem magamtól, hogy vehettem fel, mint tettem, egy fél isten jelvényeit, magamat az emberiség egy megváltójának gondolva. Esztelen gőg volt, melyet keserűen megbántam.

Most látom, hogy a spiritizmus, mint a hogy én azt felfogtam, mily kicsinyes, mily korlátolt és még lényegtelenebb részeiben is mennyire a mögött maradt, mint a mivé lehetett volna.

Mit látok, ha vizsgálom az eredményt, mit e tan terjesztése okozott?

Nevetségessé van téve az ügy, s jelentéktelen egyéniségek képviselik, kiket magam emeltem fel ezen állásra.

Jót akartam tenni, és mégis sok tévedésnek okozója lettem, melyekből csak rossz eredhet.

A tudomány szempontjából sincs eredmény. Azon néhány tudósra, ki meggyőződött, hány esik, ki semmit se tudott róla!

A vallás szempontjából, hány előítéletes csak azért menekült meg általa egy előítélettől, hogy a másikba essék.

Egoizmusom következtése.

Ha távol nem tartottam volna mindenkit, kinél magasabb észtehetőséget feltételeztem, a spiritizmus ma nem lenne egyedül a munkásosztály által képviselve, mely az egyedüli, a melynél bölcsességem és ékesszólásom hatást gyakorolhatott.

“Allan Kardec.”

Ez azon üzenet, mely M. Morin által közöltetett, állítólag néhai pártfogója által bemondva. De vizsgáljuk az elméletet magát, — ha érdekes ezen elnevezésre, — mely a *Le Livre de Esprits* című könyvben kifejtve van.

Kérdés: Mik az alapok, melyen a reinkarnáció tana nyugszik?

Felelet: Az Isten igazságossága és kinyilatkoztatása.

Kérdés: Mi a reinkarnáció célja?

Felelet: Kiengesztelés; az emberi nem fokozatos előrehaladása. Ha nem ez lenne célja, nem lehetne igazságos. (*Le Livre des Esprits*.)

Tehát igazság és kiengesztelés alapja ama rögeszmének, melylyel Allan Kardec az emberiség fejét megzavarni megkísérelte. Világrendszere plágiuma a kereszténység néhány szigorúbb felekezete tanainak; de oly plágium, mely azok főalakját kihagyja, t. i. Krisztust. A megváltót helyettesítve a változások végtelen sorával. Pythagoras elméletét, a mennyiben az emberi szellemnek állattá alakulását tanítja, el nem fogadja; de ezt csak azért teszi, hogy az egész rendszer lényegét némileg finomítva elfogadja. Mint a legtöbb theologus több haragot tulajdonít Istennek, mint szeretetet. Atyja Calvin és Knox atyja. Ezek legalább azt tanítják, hogy Isten haragját Fiának áldozata kiengesztelte. Kardec arra tanít, hogy Isten haragját csillapítja azáltal, hogy teremtményei személyazonosságát összezavarja. — Az anyagi világon rend uralkodik, ennek a szellemiben nincs helye. Azon nyugodt harmónia, melylyel a naprendszerek egymáskörül mozgásukat végzik, csak még nevetségesebbé teszi a rendetlenséget, mely a szellemek közt uralkodik, kiknek lakásul lettek teremtve. Úgy látszik, a Kardec tana szerinti mennyben az igaz ember által elérhető legnagyobb boldogság akkor következik be, mikor végre reájön, hogy tulajdonképpen ő kicsoda. Ama bibliai kifejezésre “a gonosznak nincs nyugalma”, igazán meglepő és új magyarázat a reinkarnáció elve. Boldogtalan szellemek, — tanítja, — az örökkévalóság jó nagy részét azon gondolattal töltik, mennyivel kegyetlenebbül megzavarodik az ügyis nagy zavar, melyben vannak. Folytonosan félhetnek, hogy elfelejtvén előbbi földi életüket, azon tapasztalást is elfelejtik, melyet belőle levontak s így megint visszaküldetnek, hogy feladatukat tanulják meg jobban.

Az inkarnációk, melyeken egy szellem átmegy “rendesen igen számosak.” De mindannak daczára “személyiségét a szellem el nem veszti.” Helyesen kifejezve személyiségét a szellem Kardec tana szerint, elveszíteni kénytelen, hogy visszanyerhesse azt. — Nincs határa azon zavarnak, mely a folytonos inkarnációkból következik, hogy egy nagyanya önmagának unokája lehessen. Az 1-ső század Nérója a 18-

ikban mint Madame Guyon lép fel. “Egy rossz ember szelleme egy jó ember szellemévé lehet. Ha bűneit megbánta, új inkarnációja jutalma lesz bűnbánatának.” Azon kérdésre “A szellem, mely egy férfiúnak adott életet, élhet-e egy új inkarnációban mint nő, és megfordítva?” A felelet az volt, hogy: “Igen.”

Ilyen föltevésekből végtelen sorát lehet a visszatetsző következtéseknek levonni. Ezek közül némelyek oly természetűek, hogy alig merem közelebből kifejteni. Ilyen eset is lehetséges: — Házastársaknak gyermekei születvén, e házastársak a természet rendje szerint meghalnak. Aztán újra születnek, de ezen új inkarnációban az apa nő lett, az anya férfiú.

Ha újra házasságra lépnek, minő rokonságban lesznek ezután s minő viszonyban hozzájuk az első házasságból született gyermekek?

Valóban a reinkarnáció elmélete minden rokonságot megszüntet. Mindazt, mi a társadalmat összefűzi, megsemmisíti. Természetünk legszentebb érzéseit tönkre teszi. Mint marad, ha mindazok, kiket szeretünk, személyi azonosságukat elvesztik? A reinkarnáció tanának követője önmaga lemond a reményről, hogy még egyszer valamikor örülhet

...“egy eltűnt kéz érintésének

Egy ismert hangnak a mely élve él.”

Ama kéz eltűnt közülünk, hogy valaki más szorítsa. Az, kié ama hang volt, elfelejtett örökre. Ugyan ily sors vár magunkra. Nekünk is el kell költözni és felejteni. Nekünk is az örökkévalóságot egy nemében a zavaros csodálkozásnak kell eltölteni azon, mi történik velünk legközelebb? Szerencsétlenebbek vagyunk, mint ama bibliai hősök “kiknek e földön nem volt nyugvó helye.” De örökös nyughelyet reméltek s koronákat melyeknek fénye nem fog elhomályosodni. De minékünk, — ha Kardec és Kardec “szellemei” igazat mondanak — nincs kilátásunk állandó lakhelyre se a földön, se a mennyben. Sorunk folytonos céltalan bolyongás. Kain büntetését osztjuk a nélkül, hogy bűnének részesei lennénk. Nem is vagyunk férfiak és nők. Nincs többé nők, férjünk vagy lányunk.

Az ily elnevezéseknek többé nincs értelme. Igazán még szellemünk se a mienk. A reinkarnáció hívének világa egyszerűen egy színpad, melyen bábok tánczolnak a bábos által vonogatott fonalakon. Minden új felvonásnál a bábok szétszedve halomba hanyatnak, melyből aztán a szükséghez képest újak alakíttatnak, mint egy kaleidoskop változó alakjai. Mégis állítani meri Kardec, hogy elmélete míg egyrészről nagy mértékben vigasztaló, másrészről a legszigorúbb igazságosság követelményeinek megfelelő, s ezek az entuziaszták közül elfogadják ezt.

Világos azonban, hogy az elmélet legmelegebb barátai is csak bizonyos feltartásokkal fogadják azt el. Az emberi természet visszaborzad a reinkarnációnak Kardec által inaugurált elméletétől azt egészében tekintve. Mert az elmélet végeredménye a megsemmisülés tana sokkal fájdalmasabb alakban, mint a hogy a legcsökönyösebb materialista azt hiszi. Egy világban, melyben ezen törvény uralkodnék, pár ezer év alatt nem volna egyéb mint zavar. Nem lehetne az atyát a fiútól többé megkülönböztetni. A sokat változó életek egyedüli törekvése lehetne, némi felfogható véleményhez jutni minden áron. Ettől még a fanatikusok is visszaborzadnak. Ezért a reinkarnáció tanának követői őrizkednek tanuk egészét áttekinteni, megelégszenek azzal, hogy mintegy csak egyes részleteire terjesszék ki figyelmüket, melyeket úgy választanak ki, hogy vágyaikkal egyhangban legyenek, nem gondolva a további következtésekkel. Ily módon tekintve, igazán idomítható minden kívánsághoz ezen tan.

Még az anyai szív is találhat vigaszt benne, ha ezen általános megsemmisülés nagy tengerének csak egyes hullámaira tekint.

Így tett azon francia hölgy, kinek egyetlen gyermeke kis korában elhalt. Midőn másik gyermeke született, ugyanazon nevet adta néki, mint az elsőnek. Jó barátjait igen meglepte ez, s természetes, hogy ily eljárásának oka után tudakozódtak. Ő azonban arról biztosítja őket, hogy semmi feltűnő nincs a dologban második gyermeke ugyanaz, aki meghalt, az Isten egyszerűen visszaadta neki. Elbeszéli aztán, hogy midőn egy nap ölében tartotta, egyszerre így szólalt meg: “Mama tudod-e ki vagyok én?” A váratlan eset által meglepetve alig volt képes felelni. “Nem gyermekem!” “Én vagyok a te kis Mimid, — mondá a gyermek, — és visszajöttem hozzád. Nézz reám mama, és látni fogod, igazán

Mimid vagyok.“ Az anya reá nézett és látta, hogy kinézése határozottan olyan, mint elköltözött gyermekéé volt. Ilyenek azon kedves álmok, minőket egy anyai szív még a reinkarnáció tanában is találni képes.

A reinkarnáció oly elmélet marad mindig és kell maradnia, melynek természete magában a bizonyítás lehetőségét is kizárja. Ha azon visszatetsző zavartól eltekintünk is, a melyre vezet, mégis mily logikátlanok azon csalódások, melyekbe követői kerülnek.

Csakugyan határozottan lehetetlen, hogy ama tulajdonok összessége, melyek ezelőtt 19 századdal Julius Caesar egyéniségét képezték, újra egyénné tömörülven, még a mai csodákkal bővelkedő korban is több mind egy férfi vagy egy nő szellemét képezzék. S midőn tapasztaljuk, hogy például egy nő őszintén és erősen meg van győződve, hogy előbbi életében császárné vagy királyné volt, ugyan akkor találkozni fogunk féltucsat mással, kik éppen úgy meg vannak győződve, hogy ők is ama bizonyos császár vagy királynők voltak; azt kellene hinnünk, hogy a kitűnt férfiak és nők szellemei több részre daraboltatnak össze az igazi kereszt fájánál. Megjegyeztem már egyszer egy levelemben, hogy szerencsém volt ez életben legalább 12 Mária Antoinettel, 6 vagy 7 skóciai Máriával egy egész csapat Lajos és egyéb királlyal, mintegy húsz Nagy Sándorral találkozhatni, de soha se jöhettem össze egy egyszerű Kis vagy Nagy Jánossal. Ezen ritka példányt szeretném valahol felfedezni.

M. Kardec magnetizált mediumai állítják, hogy a szellem nem degenerál. “Lehetséges-e — szól a kérdés — hogy valaki újra születvén, alacsonyabb fokra süllyed, mint minőt azelőtt elért volt már?” A felelet világos: “Társadalmi állását tekintve igen, de nem szellemi haladását tekintve. Tehát a Nagy-Sándorok és Caesarok, kikkel oly bőven el vagyunk látva, magasabb fokon állanak a szellemi haladás útján, mint midőn Dárius hadait szétűzték, vagy Pompejust a pharsaliai csatatéren megfutamtították. Lehet-e valami annál érthetlenebb, hogy miért nem mutatnak fel most semmit? Hol lappangtak ezen hőroszok Franciaország szorongatásainak napjaiban? midőn anyaföldjük sasjelvényeit mindenütt szerencsétlenség követte, s Páris falai alatt idegen hadsereg táborozott? Azon sok Hannibal, Scipio, Nagy Károly, Turen-

ne, Condé közül, kikben Franciaország oly igen bővelkedik miért nem állott elé csak egy is mint szabadító?

Vagy a Kardec követőjénél erény talán a hazaszeretet hiánya? Vagy talán a genialitás oly szellemi tulajdon, melytől a szellemek előrehaladásukban megfosztatnak.

Bizonyosan megzavarodik a szellem sok újrászületése által. Könnyen belátjuk, hogy ha egy szellem szerepelvén a földön mint Néro, Constantin, Mahomed, Nagy Károly, Bacon stb., végre újra születik mint Fajankó, bizony negyven évig is el fog gondolkodni a felett, — ha t. i. annyi időt adnak neki, — hogy mire határozza el magát: felgyűjtsa-e Párist; vagy talán áthelyezze a Szajna partjairól a Lyoni vagy Biscayai tengeröblök mellékére; összegyűjtse-e a katolikusokat, Voltériánusokat, Protestánsokat és Pozitivistákat egy új hit zászlója alá; vagy felfedezzen egy új anyagot, mely úgy felülmúlja a puskaport, mint az felülmúlta a 14. században használt hadi eszközöket. Tehát ne csodálkozzunk, ha annyi sok genialitás tömörülven össze egy egyénben, életet vagy jobban mondva, életüket azzal töltik, hogy teljes zavarban lévén a felől, mihez fogjanak, nem fognak semmihez. Mielőtt elhatározhatnák, hogy Mohamed-e inkább uralkodó köztük vagy Bacon, kopogtat a halál; a világnak meg ép oly kevés haszna volt ezen újrászületési esetből, mint magából az egész reinkarnáció elméletéből.

Ezen sokszor reinkarnáltaknak nyomorult életük lehet a szellem világában! Képzeljük el, hogy két ilyen találkozik, bizonyosan zavarban így szólítják meg egymást:

Talán a te “Éned” vagyok barátom;
Te pedig barátom az én “Énem” vagy! —
Talán mindketten valaki más vagyunk?
Csodálatos, — ebben megegyezünk!

Ez jellemző a tanra nézve s egyszersmind ítélete.

Mégis sokan vigasztalják magukat a múlt és még talán jövőendő nagyságukkal. Mert mint tapasztaltam, a mindennapi ember reinkarnációja igen nagy ritkaság lehet. A hőroszok és génuszok tartják meg ezen jogot maguknak. Mennyire sajnálni lehet, hogy többi jövedeleik az

elsőhöz hasonlítva haszontalanok maradtak! Node vigasztaló lehet a párisi szalonok könnyelmű látogatójára, hogy valamikor régen Condé vagy Molière lehetett, s miután a szellem alá nem sülyedhet, tehát bárminő oktondi legyen, mostan mégis magasabb szellemi fokon áll, mint akkor, midőn Rocroynál győzött vagy a *Le Misanthrope*-ot megírta.

Mi lesz a mindennapi emberek szellemeiből? Shakspeare és Sophocles bizonyára unhatják a sok szerepet, melyet játszani kénytelenek; de egyszerű Kis vagy Nagy János nem lép a színpadra. Meghal, és a föld lakói elfelejtik. Bizonyosan azok közül való, kikről Kardec azt mondja, hogy “eleinte mintegy csak instinktiv léteznek, alig van öntudatuk, csak később lassankint fejlődik ki értelmiségük”.

De hát hol történik ez? Bizonyos, hogy a szellem nem hagyhatja el a földet, mint a Kis vagy Nagy család egyszerű tagja, hogy egy vagy két év alatt visszajöjjön mint kész Julius Caesar! Tehát a természetben valahol kellene lenni egy planetáris gyárnak, hol néhány száz mézáros és pék szellemének nyers anyaga öszszegyúratik, hogy belőlök egy-egy hódító vagy föltaláló idomíttathassék? Vagy lehetséges az, hogy az emberiség legnagyobb része tekintetbe nem veendő járomhúzó; kiknek meg kell elégedni azzal, hogy közönséges módon jönnek a világra, közönségesen élnek, a halhatatlanság közönséges reményét táplálják és elköltöznak a földről ama közönséges reményben, hogy találnak egy helyet, mely számukra készítettett érdemeik szerint? Miután, mint én biztosan hiszem ezen reményük alapos, azért, bár a reinkarnáció híve sajnálattal tekint reájok, mint olyanokra, kik még oly elhasznált tanon csüngenek, hogy egy egyének csak egy lelke lehet, mégis alig van okuk a felettük sajnálkozó kaleidoskop hitét irigyelni.

Nincs semmi irigyelni való azon, ha valaki Cicero, — Napoleon, — Nagy János lehetne; de ha mégis vágyódnánk ilyenmű nagyság után, csakhamar lecsillapíthatjuk e vágyunkat, ha meggondoljuk, bárminő egyszerű és kevésbé ismert is legyen saját egyéniségünk, de ezen egyéniségünk legalább biztos és nyugodalmas birtokunk. Legalább biztosítva vagyunk oly lidércz-nyomásoktól, mint a milyenek a következő példában egy női “*inkarnacionalistát*” monstrozus dolgok leírására bírtak két szellem keveredése felől. Ezen két szellem több rendbeli bolygóban több rendbeli életet él. Nemüket változtatják többször.

Különböző kalandok hosszú és zavaros sora után azon szellem a kettő közül, mely éppen akkor nő volt, a földön született újra. Előbbi életeiben részint Tiresiaszhoz hasonlító társával házassági viszonyban volt, részint és többször nem volt a hymeni kötelékek által korlátozva. Elég az ahhoz, gyakran elfelejti sokszor újraszületett társát, és más közönséges halandóval lép házasságra. Ettől gyermeke születik. Itt kezdődik egy oly zavar, mely örültebb, mintsem hogy a legbetegbebb elme abszurdításban utolérhetné. A cserben hagyott szerető nehezen várta az alkalmat, hogy a földre visszajöhessen, és íme ama gyermek képében jelenik meg. Sajnos azonban, egy ápolóné vigyázatlansága következtében fiatal korában kimúlt. — Az anya özvegy lett s később újra férjhez ment s most sajátságos kételyben lehet a felől, hogy ő maga ment-e férjhez, vagy férjhez adta-e a saját nagyanyját?

Ilyenek a reinkarnáció irodalmi termékei. A mi idézve van, sok közül mint jellemző van kiválasztva. Vannak, melyek még bolondabbak és visszataszítóbbak, mint miket idéztem. Vannak olyanok is, melyek romlott irányú genialitást mutatnak. Kardec egy másik női tanítványa az emanáció egy új elméletét dolgozta ki. A szellemvilágban levő azon lények, — tanítja, — kik újra születésüket várják, több szellemből állanak, egymásba illvén, mint a khinai elefántcsont-lapdák. Ha ezen csodalények közül valamelyik az emberekkel közlekedni kíván, elhajt egy szellemet, ez egy másikat s így tovább, míg a föld el nincs érve. Ezen a furcsa módon mén aztán az “üzenet” ide és vissza.

Ha aztán megelégtették ezt a fajta közlekedést, egymásba bújnak újra.

Ilyen elméletek követőkre találnak! mentül megemészthetlenebbek azok a normális felfogásúaknak, annál inkább kapnak rajtok az entuziaszták. Ne csodálkozzunk rajta. Magának Kardecnek gondosan összeállított tanában is egyik ellentmondás a másikat követi, a ki csak ezt is elfogadhatja, határozottan hiszékeny természetű s valószínű, hogy többet is elhisz. Mit mondjunk spiritualisták, kik nem vagyunk “Kardecisták” az ilyen fajta tanokhoz:

“Kérdés: A szellemek térben való mozgása időhöz van-e kötve?

Felelet: Igen, de mozgásuk oly gyors mint a gondolat.

Kérdés: A gondolat nem-e magának az emberi szellemnek mozgása, önáthelyezése azon tárgy közelébe, a melyre gondol?

Felelet: A hol a gondolat, ott a lélek, mivel a szellem az, mely gondol. A gondolat csak tulajdonság.

Kérdés: A tulajdonképi szellemi lény tisztán szellemi lény-e, vagy mint állítják valami anyagneműbe van-e burkolva?

Felelet: A szellem oly anyaggal van körülvéve, mely az ember előtt csak gőznek látszik, mely azonban a mi érzékeinknek durva elégé, bár mégis oly finom, hogy a szellemet a légkörben fennmaradni és térben mozogni könnyen engedi.“

Ha a hol a gondolat, ugyanott van a szellem is, — hogyan állíthatják akkor ezen szellemek, hogy utaznak, a térben mozognak.

Mozgás időt igényel, a gondolatnál ez nem jó tekintetbe. Vagy lehet, ellenvetik, hogy az utazás addig tart, míg a gondolat arra nézve megvilan. Jól van. Egy szellem néhány millió mértföldnyi utat vágyik megtenni és “presto!” megtörtént. A gondolat és a kivitel egyszerre megtörtént.

Fogadjuk el ezt is, de hát akkor mire való azt mondani, hogy a szellemek utazása *oly gyors*, mint a gondolat? Hiszen ezen Kardec által a világot tanító állítólagos szellemek tanából kiviláglik, hogy a gondolat és tény — tehát az utazás ugyanegy.

Ha egy szellemnek csak határozatlan képzelete lehet valamely részéről a naprendszernek, rögtön ott is van. A távolság az nem jó tekintetbe. A távolság semmi, a gondolatra nézve az nem jöhet tekintetbe. Hogy földi ismerős példát válasszunk, mindegy tökéletesen az időre nézve akár Brightonra, akár Queenslandra gondol valaki Londonban. 150000 mértföldnyire levő tartományra csak oly gyorsan gondolhat, mint ama helyre, melytől 15 mértföldre van. Tehát a gondolatra nézve a távolság nem jöhet tekintetbe.

Igen ám, de nagyon is tekintetbe kell azt venni az anyag mozgásánál, és Kardec szellemei anyagba vannak burkolva. “Az embereknek csupán gőznek látszanék, de a mi érzékeinknek elég durva az.”

Mi képesítheti tehát őket olyan gyorsan utazni, mint a gondolat? Még a gőznek is időre van szüksége, hogy bizonyos térben mozgást tegyen, s a mi fő, ezen idő a tér nagyságával arányos. Világos, hogy ezen Kardec-féle tanokban ellenmondás foglaltatik. A dilemma, mely belőlök levonható, ez: Ha a jövő életben a szellemek még mindig anyaggal vannak kapcsolatban, úgy nem utazhatnak oly gyorsan, mint a
a gondo-

lat. Ha oly gyorsan utazhatnak, mint a gondolat, akkor nem lehetnek anyaggal kapcsolatban. Egyik vagy másik ezen állítások közül szükségképpen hamis.

Nem kívánom eldönteni, melyik. Se azt el nem határozom, hogy mi lehetett oka annak, hogy Kardec magnetizált clairvoyant-jai csakugyan közöltek ily tanokat: — “Minden szellem egyenlőnek teremtetett, és nem tudják, honnét származnak, mert szabad akaratuknak nem szabad evvel korlátoztatni. Különböző gyorsasággal haladnak erkölcsi és értelmi tekintetben. Az első születés alkalmával a szellem állapota analog a gyermekkorral. Amint a szellem emelkedik, úgy kezdi lépésről lépésre érteni, hogy mi hátráltatta addig előmenetelében. A szellem megmaradhat egy fokon, de soha alá nem süllyed.”

A mai Göröghon van-e oly értelmes, mint Homér és Socrates korában: A mai Franciaország van-e oly erkölcsös, mint volt azelőtt 15 száz évvel? Nagy bátorság kellene ahhoz erre Igennel felelni. Ha pedig a felelet tagadó, úgy ezen változtatásokat nevezhetjük-e haladásnak?

Kardec követője is aligha merné ezt tenni. Ha tehát szellemek egész nemzetségei bizonyos tekintetben alásüllyedtek, hogyan lehet azt állítani, hogy a szellemek soha se süllyedtek?

Világos, hogy e tan szerzőjének téves felfogásán alapult a mai kor civilizációjáról. Láta hogy a világ egészben előre ment s ennek igazi okát be nem látta. Azzal akarta tehát e tényt megfejtetni, hogy a szellemek mindig felvilágosodottabb állapotban kerülnek újra e világra, míg értelmes emberek azzal fejtik meg, hogy a tudás hajlandó a felhalmozódásra mint a töke; hogy azon örökség, melyet egészben az emberiség egy generációja, a másakra hagy nagyobb, mint az, melyet örökölt, úgy hagyományokban mint *átörökölt tehetségekben*; más szavakkal, hogy oly mértékben halad az emberiség, a mely mértékben megtanul nevetni Kardec tanán, és *vizsgálataiban Bacon tanait követi* az intellektuális vizsgálat terén.

Azon tan, hogy minden szellem egyenlőnek teremtetett, igazán igen kényelmes, főleg, ha a reinkarnáció más részeivel kapcsolatosan tekintjük. Homer, Shakspeare, Galileo, Newton és más szellemóriások egyszerűen 20-ik vagy 30-ik újraszületésüket elért lények voltak. A jelenkor korhelye pedig kétségkívül egy visszatért korhely Caesar korá-

ból. A hittérítő, ki a 19-ik században Hinduknak és Deltengeri sziget lakóknak szónokol az első században bizonyosan ephesusi és corinthusi pogányoknak hirdette az Isten igéjét. Ily módon ama különböző sajátságokat és tehetségeket, melyeket az emberi szellem feltüntet, egyszerűen félrelökik, nem lévén azok egyebek, mint a fejlődés különböző fokai és csupán attól függenek, hogy mennyiszer születtek újra az illetők.

Jegyezzük meg még, hogy Kardec mediumai arról biztosítanak, hogy a szülők erkölcsi sajátságai a gyermekek erkölcsi sajátságaira nincsenek befolyással.

Kérdés. A szülőkhöz gyermekeik kinézésükre nézve sokszor hasonlók; létezik-e erkölcsi hasonlat köztük?

Felelet. Nem; mivel szellemeik különbözők.

E szerint századok tapasztalatai tekintetbe nem vétetnek! Hiába bizonyítja sok millió eset, hogy jó és rossz tulajdonságok átörökölhettek, hogy az atya iszákossága a fiúban mint hajlam ugyan erre felismerhető; hogy a viselősség ideje alatt szenvedett sok félelem az anya részéről a születendő gyermek elméjét idegessé és félénkké teheti; hogy különös képességek atyáról fiúra szállnak; hogy az elmebajok egyes alakjai is átörökölhettek: mindez és sok más bizonyítékot Kardec "Nem"-je egyszerűen semmibe vesz. Meg vagyok győződve, hogy különösen mindazok, kik az elme kórtanát tüzetesebben tanulmányozták, tökéletesen egy véleményen vannak afelől, hogy nem csak külső hasonlat az, mit a gyermekek szülőitől előörökölhetnek.

Terem még csak arra elég, hogy egynehányat bemutassak azon ellenmondásokból, melyek oly számosan előfordulnak a reinkarnáció tanában.

"A szellemek könyvében" például konstatálva van, hogy az újraszületett szellemek nem emlékeznek múltjukra; mégis egy más helyén e könyvnek ezen tannal találkozunk:

Kérdés. Egy gyermek szelleme, ki csecsemő korában kimult, lehet-e annyira előhaladott, mint egy felnőtt szelleme?

Felelet. Néha még előbbre haladott; újraszületését megelőzőleg hosszabb életet is élhetett, és több tapasztalást is gyűjthetett, főleg ha oly szellem, mely tetemes haladást tett már.

Alig tehetünk többet, mint hogy egyszerűen idézzük.

Önmagát dönti meg. Ha az újrászülött szellem elveszti emlékezetét a múltra nézve, mi haszna lehet a múltban tett tapasztalatainak? Akár soha se tette volna e tapasztalatokat. Lehet-e tehát abszurdusabb valami, mint állítani, hogy a csecsemőkorban megholt szelleme fejlettebb lehet, mint a felnőtté azért, mert a múltban tovább élhetett. Világos itt az ellenmondás. Fejezzük ki egyszerűen: — "Ezen gyermek okosabb nálad, mert tud valamit, a mit elfelejtett!"

Kérdés. Azon lények, kiket angyaloknak, arkangyaloknak és szera-phimoknak nevezünk, más eredetű lények-e, mint a többi szellemek?

Felelet. Nem. Azok szellemek, kik minden tökéletlenségből kitisztultak, a haladás legmagasabb fokát elérték s a tökély minden nemét egyesítették.

Miben különböznek tehát Teremtőjüktől, ha a haladás legmagasabb fokát elérték s a tökély minden nemét egyesítették? A teremtmények egyenlők lettek a teremtovél. Még is ezen tan szerzői azt állítják, ha a "szellemek oly művei az Istennek, mint a gép a gépész műve, a ki készítette; a gép a gépész műve de nem a gépész — maga." Tehát volt-e eset, hogy a gépet oly nagyra becsülték volna valahol, mint a gépészt? Vagy emelkedhetik-e egy gép azon magaslatra, melyen készítője áll? Ők azonban azt tanítják, hogy a szellem, kit a géppel hasonlítanak össze, készítőjének magaslatára emelkedett.

Sokak előtt új lesz azon állítás, hogy a reinkarnáció a test feltámadása, melyről az Írás szól. "Az angol spiritualisták nem hisznek a reinkarnációban, — írja egy kitűnő *"reinkarnácionalista"* — nem hisznek tehát a test feltámadásában, mint az a bibliában megírva van.

Kardec is az okok csodálatos sorozatával bebizonyítani törekszik, hogy a többszörös élet azon biztos horgony, melylyel az isteni kegyelem megajándékozta az emberiséget. Maga Krisztus szavai ezt bizonyítják, mert szt. János evangéliuma 3-ik fejezetében olvassuk, hogy Krisztus Nikodémushoz ily módon szólott: "Bizony bizony mondom neked, a ki nem születik újra, nem mehet be mennyek országába." S midőn Nikodémus kérdezte: "Hogyan születhetik az újra, ki már öreg? Bemehet-e újra anyja méhébe, hogy másodszor szülessen?" Jézus felelt: "Valaki újra nem születik vízből, és szellemből nem mehet be

mennyek országába. A mi a testtől született test az, a mi a szellemtől az szellem. Ne csodálkozzál, hogy azt mondtam néked, hogy újra kell születned.“ Ezen helyek tehát egész komolysággal a reinkarnáció bibliai bizonyóságaképpen előhurczoltatnak. Igazán szilárd alapokon áll e tan! Mily magasztos egyszerűek e szavak s a reinkarnáció hívei mégis félreértik azokat.

Így szólunk a reinkarnáció híveihez: Adjatok bizonyítékot, — ha csak egyetlen egyet is, csak határozott és kellőleg, kétségtelenül észlelt legyen, — hogy a tan, melyet hirdettek, igaz. Ilyenekkel felelnek, mint a következő:

“Midőn Katie-t először láttam, egy rendkívüli és önmagától származott rokonszenv vont azonnal egymáshoz. Vezető szellemeim kérdeztem az ok felől s azt adták feleletül, hogy néhány száz évvel ezelőtt bizalmas viszonyban voltunk egymással Törökországban, hol Katie rabszolgáló volt; Sulmé-nek hívták s erőszakos halállal múlt ki. ... Az éppen említett levélben iparkodtam visszaemlékezését e tényre fölköltetni, a nélkül, hogy a dolgot közelebbről megmagyaráztam volna. Kértem komolyan, tekintsen vissza azelőtti életébe és iparkodjék emlékezni *reám* egy távoli országban, — melyet sajátságai által némileg megjelöltem, — továbbá kérdeztem, hogy a Sulmé név nem ébreszt-e benne föl visszaemlékezéseket. Itt a felelet, melyet tőle kaptam M. de . . . által: — »Nagyon kívánnám látni, mielőtt elutazom. Eljöhet-e hozzám? Egy ezelőtti életre teljességgel nem tudok visszaemlékezni; de képzelem, mintha ismertem volna önt már előbb. Kísérletet teszek visszaemlékezni, hogy találkoztunk-e. A név melyet közölt, ismerősnek látszik lenni, mi az oka, hogy nem tudok visszaemlékezni?“

Ösmertem egy egyént, ki teljesen meg volt győződve, hogy valamikor határozatlan időben a föld gyomrában aludt a *kén* ásvány képében. Ezen szerencsétlen körülménynek és annak, hogy később tigris lett, tulajdonította tüzes temperamentumát. Egy másik, kit szintén ismertem, azt állította, hogy egy darab aczél volt valamikor. Ezek közé kell sorolnom egy mosónőt is, ki állította előttem, hogy elmosódott visszaemlékezése van, mintha valamikor királyné lett volna.

Tehát csakugyan nem bírnak egyéb bizonyítékokat e tan hirdetői előmutatni ezen csekélységen kívül, visszatetsző és vakmerő elméle-
tük

érdekében? Abszolút semmit sem. Őszintén állíthatom, hogy még soha oly tény nem közöltetett e tan bizonyítására, melyet más alapon sokkal természetesebben és könnyebben kimagyarázni ne lehetett volna a nélkül, hogy ezen elmélethez kellett volna folyamodni.

Magában hordozza e tan kikerülhetlen bukásának magvait. Meglepőségénél fogva uralkodhatik gyöngé és entuziaszta elmék felett, éppen mint e tan ősmintája szintén uralmat gyakorolt Pythagoras idejében; de ha a józan ész ítélőszéke elébe állítjuk, nyomorékká törpül. Az igaz bölcsesség vétőjét mondja ki oly tanok ellen, melyeket a középkori theologia szellemében az emberekkel elhitetni kívánnak, de nem adják okát, hogy miért kell őket, elhinni. A 19-ik század aktív életmódja és jól fegyelmezett gondolkozási modora mellett úgy mutatja be magát e tan, mintha egy kövesült csontváza olyan gondolkozónak, ki még Aquinas nevére esküdött és Aristoteles szabályai szerint bizonyított, belépne egy terembe, hol modern tudósok a Bacon által meggyújtott világosság mellett dolgoznak. Holt kezében egy pergament van e szavakkal: Küldetésem kettős. Elfoglalom Krisztus helyét és az emberek személyazonosságát összezavarom.

És ha az új tan kihirdetése után a meglepett hallgató azt kérdi: Mivel bizonyítjátok be mind ezt? Hogyan fedezhetem fel, hogy élttem-e már a földön előbb vagy nem? Miért vesztí el az újrászületett szellem múltjának visszaemlékezését? Ama csontváz fölnyitja a szellemek könyvét s azon lapra mutat, melyen fel van jegyezve ama régi, igen régi formula, oly régi, mint ama szellem, melynek támogatására legelőször föltaalátott; oly régi mint a *Babonaság* maga: — “Az ember nem kutathat és ne kutasson mindent; Isten bölcsessége úgy rendelte.“

II. Theozofisták és Okkultistákról

Újabb időben sokak figyelme az Indiában állítólag régen ismert titkos tudomány felé fordult, mivel az némileg a gyakorlati spiritualizmussal rokonnak lenni látszik. Nemcsak egyesek kezdik a Fakírok és Yogik mutatványait e célból vizsgálni, de egész társulat keletkezett ily feladattal, mely magát Theozofista-társulatlak nevezi.

Bombay s később Madras Indiában székhelye, hol is közlönye a *The Theosophist*, — egy havi folyóirat, — megjelenik.

A társulat megalakulására nézve legczélszerűbb lesz a bostoni *Spiritual Scientist* 1876-ik évi folyamából kivonatossan a következőket idézni:

“Nevezetes mozgalom indult meg Colonel Henry S. Olcott vezetés alatt New-Yorkban a Theozofista-társaság megalakulása által. A társaság mintegy rögtönözve f. hó 7-én alakult Mdm. Blavatsky termeiben, hol tizenkét tagú urak és hölgyekből álló társaság gyűlt össze Mr. Georg Henry Felt üdvözetére; ki állítólag régi titkos társulatok hagyományos jelvényeiből nevezetes következtetésekre jutott. A jelenlevők közt több befolyásos és ismert nevű egyén volt, Szerkesztők, tudós társaságok tagjai, orvosok, többi közt a spiritualisták new-yorki társulatának elnöke; Mr. C. C. Massey; Mrs. Emma Hardinge Britten és Dr. Britten; Colonel Olcott és Madame Blavatsky.

Mr. Felt értekezése után, melyben állította, hogy sok ókori nép úgy a Chaldeusok és Egyiptomiak is ismerték az organikus magnetizmus titkait és a holtakkal való érintkezhetés föltételeit, Colonel Olcott felszólította az egybegyűlteket, hogy egyrészt a tudomány és vallás, s másrészt ezek és a spirituális mozgalom közt mutatkozó ellentétek kiegyenlítésére szervezkedjenek egy társulatba, melynek feladata legyen a régiek hagyományainak kutatásával a fenn jelzett régi ismereteket újra napvilágra hozni és a mostani tapasztalatokkal összeegyeztetni.

Egyhangúlag el lett határozva, hogy a társulat megalakul: Olcott lett az elnök s egy bizottság küldetett ki a további teendőkre.[“]

Alig alakult azonban meg a társaság a “New-York Theosophical Society” név alatt, midőn szükségesnek látszott azt titkossá tenni s ezentúl tagjai csak a titkos társulatok módjai szerint ösmerhették fel egymást.

Olcott és Blavatsky nemsokára Londonba mentek, hol egy fiókot alapítván, Indiába tették lakásukat és a társulat székhelyét, honnét befolyásuk a föld több helyén alakult egyes fiókokra kiterjed.

Mint titkos társulatokról, sok ellenmondó hír kering, sőt tagjai sem képesek sok pontra nézve magukat teljesen tájékozni, azért, hogy a társulat célja, eszközei és működéséről némi fogalmunk legyen, forduljunk a főforráshoz s idézzük kivonatban egy cikkét a *Theosophist* 1881. októberi számának, melyben W. H. Terry esq. nevű ausztráliai theozofista levelére s abban előadott panaszára, hogy ő mint egyszerűminded spiritualista a társaságnak, a spiritualista tünemények iránt tanúsított közönyét nem helyesli, a társaság közlönye így felel: “Társulatunk tagjait ilyformán osztályozhatjuk:

1-ör. Határozott vallásfelekezetek hívei, kik vallás-bölcselmüket eredeti tiszta alakjába akarják visszaállítani. Ezek közt legtöbb a Buddhista.

2-or. Világi bölcsestestek, kik bölcseلمي meggyőződésüket a társulat segélyével akarják kifejteni.

3-or. Mindenféle gondolkozású szabadelvűek, kik társulatunk által a szabad kutatást akarják előmozdítani.

4-er. A spiritualisták.

5-ör. Okkultisták, kik alig teszik ki a társulat félszázalékát. Hogy ezen utóbbiak álláspontját megérthessük, szükséges tudnunk, hogy minő a véleményük az ember, mint élőlény szervezetéről.”

Szerintük az ember hét lényegből áll. Hogy e lényegek mikénti viszonyát kitüntessük, egymás mellé állítjuk a spiritualisták megkülönböztetésével.

Okkultisták szerint:		Spiritualisták szerint:	
1. Rupa	= Anyagi test	}	Anyagi test.
2. Prana v Jiva	= Életerő		
3. Linga Sharira	= Étheri test		
4. Kama Rupa	= Állati lélek	}	vagy
5. Manas	= Intelligens lélek		
6. Buddhi	= Szellemi lélek	}	Peresprít
7. Atma	= Szellem		

Közbevetőleg itt csak azt akarom megjegyezni, hogy a spiritualisták szerint, példának okáért Andrew Jackson Davis szellemében összehasonlítva, a 3 első nemcsak az anyagi test: ásvány-, növény- és állati összetételét, de ugyanazon anyagok mintegy étheri hatványait is jelenti, mely hatványok képezik az étheri testet. A *peresprit* különbözik az étheri testtől a prevosti látnoknő szerint is, és egyszerű anyag: azaz a chemia ismert törvényei szerint reagál, míg az étheri test magasabb törvényeknek hódol.

A peresprit az anyagi test kiegészítő része, s úgy látszik, a legtöbb esetben a halál után még az étheri testtel kapcsolatos marad, de a földhöz van kötve, és lassankint eloszlik, a földet el nem hagyhatja.

A kama rupa, manas és Buddhi, véleményem szerint a szellem három működési módját jelenti, és pedig annak affekciónális, intellektuális, és intuitionális irányát, mely irányok egymáshoz viszonya az emberi lélek; maga az Atma = szellem egy és oszthatatlan az egész Mindenségben. Tehát a felosztás így állna:

1. Rupa {	Ásványi anyag	}	Növényi	}	Állati anyag;	}	és hatványa az étheri
2. Prana v. Jiva			anyag		az állati és		test, mely az anyagi-
3. Linga Sharira					emberi test		nak megfelel minden
					részletben		
4. Kama Rupa {	affekcionális	}	működés-módja az <i>At-</i>				
5. Manas {	intellektuális		<i>mának</i> az egyénben;				
6. Buddhi {	intuitionális		atma a szellem, mely				
							mint ilyen oszthatatlan
					Az emberi lélek.		

Ezt közbevetve halljuk tovább a *Theozophistet*.

Azon változás, mit halálnak nevezünk, csak a 3 első lényegét érinti. A test feloszlik. Tehát csak négy lényeg marad. Ha a szellemi lélek földi életében anyagi irányú volt az állati és intelligens lélekhez támaszkodik s az igazi szellem elhagyja, — s elég legyen itt csak annyit megjegyezni, hogy volt individualitásának nyoma sem marad. Ha azonban a szellemi lélek iránya szellemi volt, úgy a szellemhez fog tartani és azzal egy szubjektív létben lassankint új lénynyé változik át, hogy aztán ama

szubjektív lét után, mely Devachan-nak nevezetik s boldog állapot, egy magasabbrendű világba új objektív létre szülessen.

Sem ezen Devachan-ból, sem a magasabbrendű világból nem közlekedhetik a mi világunkkal többé, tehát ezért mondják az okkultisták, hogy a megholtak szellemei nem közlekedhetnek az emberrel. De hát mik azok, a mik az ismert tüneményeket előidézik? Az okkultista erre azt feleli: hogy egyedül a Kama rupa és Manas, tehát az állati lélek és az intelligens személyiség (persona) egy része az a mi megjelenhet. Egy lárva, egy maradvány, mely éppen a szellemi egyéniség (individuum) tisztaságának foka szerint előbb vagy később szétoszlik, mentül szellemibb lévén annak iránya, annál gyorsabban történvén a feloszlás.

Tehát leginkább csak az anyagi irányú emberek ezen feloszló maradványai azok, a mik a spirituális tüneményeket előidézik, s ezeket az okkultisták elementáris szellemeknek is nevezik.

De elég ebből ennyi. További folyamában a cikkeknek a mediumokat hordja le az író, s annyira összezavarja fejét az olvasónak mindenféle fantasztikus metafizikával, hogy végre is önkénytelen azon gondolatra hozza, hogy az egész elméletnek alig lehet más alapja, mint a nikotin, hasis és ópium által előidézett keleti víziók.

“Ha okkultistának lenni annyit tesz, mint olyannak lenni, ki az emberi természet rejtett erőit vizsgálja s azokat önmagában is kifejleszteni törekszik, úgy én is, — írja Mrs. Hardinge Britten, a spirituális mozgalom jeles történetírója a *Nineteenth Century Miracles* című művében, — Okkultista vagyok. Mint a Theozofisták társulatának egy eredeti alapítója theozofistának is tarthatom magam; de mint okkultista s mint spiritualista kinyilatkoztatom, hogy az egész mozgalom félreértésen alapulhat.

A metafizikai teoriákat illetőleg, válaszom röviden az, hogy azok egyszerűen teoriák és eltekintve attól, hogy a spiritualisták jobb teoriákat állíthatnak fel ellenük, tényeink ellenében semmit sem bizonyítanak.“

De lássuk ezen elmélethősöket otthon. Lássuk, hogyan mutatkozik a spiritualizmus Indiában a nép közérzetében, a Fakírok és Yogik kezében; hiszen ezek kezében nyugszik az egész tan praxisa, itt kapunk legelőbb felvilágosítást.

Az indiai nép alsóbb rétege, legyen az Brama, Buddha vagy Mahomedvallású, inkább a félelem, mint a szeretet által befolyásolható. Ünnepelemek az Istenségek tiszteletére s azon jók és nemesek emlékére, kik az „igazak paradicsomában“, — Devachan, — vannak, de többet gondolnak azokkal, kiktől félnek; a földi hatalmaskodók szellemeivel, kiktől azt hiszik, hogy még mindig érdeklődnek a földi viszonyok iránt s éppen úgy használhatnak, mint árthatnak. Ezen szellemeket Bhuta névvel jelölik s tiszteletükről Walhouse F. R. A. S. Devil Worship in Western India című művében többi közt ezeket írja:

„A tiszteletükre rendelt épületeket Bhutastannak nevezik, különböző nagyságúak, néha csak egyszerű ablak nélküli kunyhók, melyekben a Bhutát néha réz állati s emberi alakok avagy csak egy kő jelképezi, de mindig egy háromágú keresztforma oszlop jelenti ilyen minőségét az épületnek.

Minden évben egy ünnepélyt tart a nép a falusi Bhutasan előtt, a Bhutan tiszteletére, mely ünnep Kollának neveztetik. Nagy tűz mellett éjjel tartják azt meg. Az ünnepélyesen öltözött összegyűlt nép közt megjelenik a pap és a Bhutastanban őrzött karddal és csengettyűvel, dobolás és üvöltés közben a Bhutát felhívja, hogy egy előszólított Dhért, — ki a legalsó kaszthoz tartozó szolga, — megszálljon. Zajos zene és dobszó mellett a Dhér a nép által formált körben mindinkább hevesebben gesztikulál, tánczol és forog, míg hosszas, majdnem örült-séggig fokozódó ugrálás után egyszerre megáll; a Bhuta megszállotta a nép véleménye szerint és elkezd belőle beszélni, durva, parancsoló hangon; a falu tekintélyesebb embereit egyenkint megszólítja, s elég következtetlenségül egy rossz szellemhez egymás iránt becsületességre inti a népet. Aztán egyes pörös dolgokat intéz el, főleg olyanokat, melyek bizonyítékok hiánya miatt eldöntetlenek maradtak.

Ezután táplálékot kíván, és a Dhér eszik helyette, ha magas Bhuta szállotta meg csak növényi, de ha alacsony úgy állati táplálékot is, sőt ilyenkor arrak-ot is eszik, majd areka-dió virágokat oszt ki általa a Bhután, aztán elhagyja a Dhért, a ki újra az egyszerű szolga lett a nép szemében, ki azelőtt volt. Az ünnepély egész éjjel folyik, s csak a reggel szórja szét a népet.”

Rev. Mr. Caldwell hasonló jeleneteket ír le Siamból, hol azonban a Démon csak nőket száll meg, míg Indiában a Dhér mindig férfi. Mindkét leírásnál feltűnő a hasonlat a mi mediumaink trance-állapotával, csak az elnevezéseket kell megváltoztatni s a Bhutastan helyett egy trance-medium körébe összegyűlt spirituálista társaságban képzelhetjük magunkat.

De még inkább érdekesek Indiában azon vallásos aszkéták reánk nézve, kik magukat Fakíroknak vagy Yogiknak nevezik, mert az okkultisták azt állítják, hogy ezen egyének nevezetes tényeiket titkos tudománynak köszönhetik, mely tudományba bizonyos szervezett titkos társulatokban vezetnek be, s ezen társulatokkal való összeköttetésükre vonatkoztatják és alapítják *Occultista* megnevezésüket. Ennek ellenében biztosan állíthatjuk, hogy ezen Fakírok és Yogik csak úgy működnek, mint saját mediumaink, s hogy maguk vallomása szerint is megholt emberek szellemei működnek általuk, kiket Pitri-knek neveznek.

Ezt bizonyítja Louis Jacolliot, éppen úgy mint Le Huc.

Jacolliot *Voyage an pays des Fakirs Charmeurs* című művében írja le a Covindasamy Fakírral tett tapasztalatait és beszélgetéseit, kit többszörösen látott a levegőbe emelkedni, s kinek jelenlétében fényes nappal egy bambusz-nádat látott minden látható ok nélkül írni a homokban intelligens feleleteket kérdéseire. „Érzed-e, — kérdi őt Jacolliot, — hogy valami erő fejlődik benned, midőn tüneményeidet bemutatszod?“ „Nem testi erő az,“ — felelé a Fakír, — „mely e tüneményeket létrehozza. Én őseink szellemeit hívom, és ők azok, kik az erőt kifejtik, én az ő eszközüik vagyok.“ — Meg is ígérte neki, hogy az éjjel föl fogja hívni a franguis, — idegen — szellemeket, kik jelt fognak kopogás által adni az idegen férfi — Jacolliot, — szobájában, midőn teljesen maga lesz.

És csakugyan éjfélkor határozott kopogást hallott, és pedig több helyen a szobában s végre a lámpa üveg-harangján.

„Hallottam a hangokat, melyeket ígértél, a Fakír ügyes,“ — mondá Jacolliot a Fakírnak midőn másnap hozzá jött. „A Fakír semmi.“ — felelte Covindasamy, — „ő elmondja mentrum-jait, s a szellemek meghallják. Őseid szellemei látogattak meg.“

„Tehát idegen szellemek felett is van hatalmad?“

“Senki sem parancsolhat a szellemeknek.”

“Úgy értem, hogy miként hallanak téged idegenek, kik nem tartoznak a kasztodhoz?”

“A túlvilágon nincsenek kasztok” mondá nyugodtan, és semmi sem volt képes őt e nyugalomból kihozni.

Az utolsó nap, melyet Jacolliot véle töltött, szintén 10 órakor este jött oly szerényen, mint rendesen, s a languty-ját — övét — kint hagyta az erkély lépcsőin, hét ízű bambusz-botját pedig egy hajfonatára erősítette, s így teljesen ruha nélkül jött be, megjegyezvén, hogy semmi tisztátalannak sem kell érinteni a Fakír testét, ha a szellemeket felhívja. Az erkély és Jacolliot szobája el volt zárva teljesen a ház többi részétől, s mindkettőben függő olajlámpa égett üveg-haranggal.

A Fakír előhozta egy szögletből azon kis rézedényt, mely egy indiai házban sem hiányzik, s mely izzó szénnel töltve arra szolgál, hogy időnkint különböző illatos gyökök és gyánták porát hintsék reá, és azt az erkély közepére helyezte, s mellé tette réztányéron az illatos porokat, azután maga is mellé guggolt s szokás szerint bal kezét szívére s jobbját bambusz-botocskájára támasztva elkezdte “mentram”-jait reczitálni. Egyszerre egy fényes felhő képződött Jacolliot előtt, melyből kezek nyúltak feléje, némelyek átlátszók voltak, mások nem, s míg azokon keresztül a tárgyakat látni lehetett, ezek inkább emberi kezekhez hasonlítottak, sőt árnyékot is vetettek. Jacolliot 16-ot számolt meg, s kérdezte, hogy meglehetne-e azokat érinteni. De alig mondta ezt ki, midőn az egyik kéz feléje közeledett s megszorítá elébe nyújtott kezét. Kicsi volt az és puha, mint egy női kéz. “A szellem itt van,” — mondá Covindasamy, — “bár csak egy keze látszik, beszélgethetsz véle ha akarsz.”

Jacolliot tréfálva kérde, hogy e kéz tulajdonosa hajlandó-e neki egy emléket hagyni; mire a kéz egy virágcsokorhoz lebegett, letört róla egy bimbót s Jacolliot lábaihoz ejtven azt, eltűnt. Két órán keresztül tűntek föl és oszlottak el e kezek, míg lassankint kevesbedve a felhő is kisebbedett, s végre az utolsó kézzel eltűnve egy virág-koszorút hagyott a divánon, mely előbb nem volt a szobában. Azután egy sötétebb felhő képződött, mely lassankint emberi alakot véve föl, egy öreg Bramin alakját mutatta a mint imádkozik, néha-néha egy csipetnyi illatos port vetett a tűzre, aztán Jacolliot elé lépett és kezét nyújtá neki. Jacolliot

megszorította kezét s érezhette, hogy bár csontos és sovány, de meleg és élő volt. “Te is a föld lakója voltál-e?” kérde tőle, de alig hangzottak el szavai, midőn az alak mellén fénylő írásban látta feltűnni e szavakat *Am*, vagyis *igen*, és eltűnt szemei láttára.

Még több mutatóványokat is látott ezen este, míg végre elbúcsúzott tőle a Fakír, ki másnap reggel Ceylonba volt elutazandó s Jacolliotnak mint álmot tűnt fel az egész a mint másnap fölébredt s annak is tartotta volna, ha nem találja meg a virágot és koszorút éppen ott, hol azelőtt este azokat a titokzatos kezek hagyták.

Mily hasonló mindez ahhoz a mi jobb materializáló mediumaink jelenlétében történik. Senki sem hasonlíthatja ezeket össze a nélkül, hogy a föltűnő egyöntetűség szemébe ne tűnjék.

De bármily szent tekintéllyel övezze is a Fakirokat és Yogikat a nép, bármily költői színben tüntesse is fel őket titokzatos varázsuk, szegények bizony nagyon szájalmas alakot mutatnak.

Még azok is, kik nem alakítják magukat, hogy a népre hassanak készakarva valamely torz alakjává a szenvedésnek, még azok is lesóványodott, kellemetlen benyomást okozó alakok; kik annyira magukba szállva lenni látszanak, hogy mint árnyékok mozognak e földön, mint nem e világhoz tartozó lények, kik egykedvűen vezeklik át e földi életet.

Láttuk tehát, hogy ezen titkos tudománnyal bíró társulatok látható közegei is csak mediumok. De míg a mi mediumaink ereje többnyire az ő saját hozzájárulásuk nélkül mintegy spontán fejlődik, és magok is csodálva veszik észre azt, addig ezen okkultisták fejlesztik ezen erőt; állítólag bírják azon titkos tant, melylyel ezen erő kifejtetik. Bár nem valószínű, hogy mint példának okáért az ősi egyiptomi papok is a mesmerizálás s egyéb általuk napfényre hozott eljárásoknál sokkal többet tudjanak, legfőljből még a perispritre képesek fizikai úton hatni, de ha tudnak is többet, akkor végeredményben egyremegy, hogyan fejlődött ki a medium. Hogy pedig azon lény, a ki nyilatkozik, szellemnek nevezhető-e vagy nem, az utoljára is csak szó-kérdés és elméletileg el nem dönthető, a gyakorlat pedig a spiritualisták mellett van, mert már csakugyan magában az is elég bizonyíték mellettük, hogy e lények közleményeiből oly metafizikai elméletet lehetett felállítani, mely az okkultisták eddig nyilvánított mély bölcsességű elméletével legalább is

kiállja a versenyt, sőt a mi jó az övékben, a mi látnokaink tanaival megegyez.

De az okkultisták tovább mennek, azt állítják, hogy vannak köztük a Fakírok és Yogiknál tovább haladtak, kik az Okkultista-testvéretek elfogadott tagjai; kik önmaguk erejével képesek az anyagra magasabb törvények szerint hatni, úgymint a szellemek a mediumok által; kik étheri testüket képesek ideiglenesen anyagi testüktől elválasztani, távol helyeken megjelenni, egy szóval mindazt végrehajtani a mit a spiritualisták szellemek által végrehajtani tapasztaltak. Mivel ezen állítólagos tények lehetősége ellen spirituális szempontból nem lehet alapos kifogásokat tenni, már szinte hajlandók voltunk valamely nagy szervezett titkos társulatát feltenni a magas fejlődésre jött egyéneknek, kik talán hivatva lesznek a többi emberiséget vezetni, s azt vezetve magukhoz felemelni s a társadalmat egyszerre átalakíthatják s váratlanul megváltoztathatják a nagy spirituális mozgalom mostani irányát.

Sajnos, mindez nem áll. Több éve hirdeti ezen állítólagos titkos szövetséget a Theozofisták társulata által, hogy most már elérkezettnek találta az időt, mikor titkai fátyolát föllebbentse, s az emberi társadalom működésébe belé nyúljon. Koot Hoomi a neve azon első elfogadott Okkultista testvérnek, kinek nevét nevezni hallottuk. Mdm. Blavatsky s mások a Theozofisták közül tesznek tanúságot mellette, hogy létezik, hogy látták őt. Ez azonban nem bizonyít be még semmit; hiszen számtalan esetet ismerünk, melyben élőemberek úgynevezett hasonmásai, — Doppelgänger, — megjelentek, de azért még mindig nagy kíváncsisággal vártuk a további eljárást.

Meg is jött az egy könyv alakjában *Esoteric Buddhism* címmel A. P. Sinnett theozofistától, mint Koot Hoomi tanítványától, melyben a világ meglepetve olvashatja az okkultisták aseptanát. Főbb vonásokban fönnebb jellemeztem azt ezen értekezés elején, hozzáadom még most, hogy miután a megholt szellem a Dewachanban szubjektív létét, melyben nemesebb irányú cselekedetei jutalmát elveszi, eltöltötte akkor karmaja, azaz alacsonyabb irányú cselekedeteinek valami nemű emléke, eszközli újra születését egy új objektív világba, mely fejlődése szerint őt újra ezen vagy egy magasabb világ lakójává teszi, mely újraszületés lesz egyszersmind büntetése.

Sok újraszületés után eléri a Nirvánát, egy minden volt személyes létét átnéző öntudatos *egyéni* szellemet, mely a legfőbb boldogság. Közbevetőleg megjegyzem, hogy a személyiség és egyéniség közt ilyenmű megkülönböztetést nem látok elfogadhatónak.

Olvassunk e könyvben elemi szellemekről, kik a földön laknak s nem emberek, sem soha azok nem voltak; de az ezekkel való érintkezés oly rettenetes titok, mely kiszámíthatlan veszedelmet rejt magában, *s ez főoka, miért tartják titokban tudományukat a testvérek.*

Olvassuk e könyvben, hogy ama testvérek Tibet egy félre eső helyén tartózkodnak, s mindenből látjuk, hogy ha léteznek is, csak egy Buddhista klerikális befolyás alatt levő szenzitívek és mediumok szövetsége lehet, s midőn az elemi szellemekkel ijesztenek, éppen úgy hangzik, mintha valamely keresztény felekezet középkori gondolkodású klerusának befolyása alatt álló spirituálista társaság az *ördöggel* ijesztene, — amint ez néhol a XIX-ik században is megtörténik. Természetes, hogy azután minden az orthodox felfogással nem egyező tant hirdető szellem ezen kategóriába soroltatik.

Feltűnő, hogy bár tanúk főleg A. J. Davis műveiben benne foglaltatik, s hasonlíthatatlanul felfoghatóbban van azokban előadva, azért őt még sem említik sehol.

Igaz, hogy van egy nagy különbség a két felfogás közt, és pedig az, hogy míg az okkultisták tana az ember kedélyét hidegen hagyja, az egyének a családban és az embernek a nagy emberi családban nyilvánuló szeretet kapcsait nem érinti, addig a mi tanaink fősúlyt ezekre fektetnek s az egész emberiséget a szeretet szent lánczával kapcsolják egymáshoz és Istenhez, s így bár az orthodoxia elleni küzdelemben híveink közül sokan erősen megtámadták a kereszténységet, de ezt csak a védelem visszahatása okozta, s annak dacára tanunk alapján igazi keresztény, az igazi szeretet vallása, — annak legmagasabb, legnemesebb nyilatkozata.

Hogy most a kiábrándulást teljessé tegyem, még csak azt idézem az előttem fekvő április 19-ki *Light*-ből (1884), hogy a theozofisták londoni páholya ketté szakadt, és legjelesebb tagjai új irányban kísértik meg a haladást s felszabadították magukat a keleti Okkultisták *à la tete* Koot Hoomi vezetése alól; nevük "Hermetic Theozophist" s legmegfe-

lelőbben nyugati okkultistáknak nevezhetők. A régieket pedig nevezük keleti okkultistáknak, mert theozofisták ők csak annyiból, a mennyiben magukat azoknak nevezik. Theozofista lévén mindenki, ki benső inspirációból iparkodik az Istenség, az örökvaló, a vég ok lényegét felfogni, az örök Lét törvényeit megérteni. A. J. Davis is theozofista ezen értelemben és közülünk is mindenki, a ki metafizikai elméletek felett bármily primitív módon is gondolkodik.

Nyugodtak lehetünk. A nagy spirituális mozgalom iránya helyes. Vannak az emberben tehetségek, melyek még fejletlenek, melyek fejlődése sok nevezetes tüneményt megmagyaráz. Ezen tehetségek kifejllesztése az okkultizmus, maga a Clairvoyan-tehetség, a gondolatolvasás, a delejezés ezen tehetségek fejlődésének egy-egy fázisa.

Egészükben *ihlet-szemléleti* = *intuitionális* tehetségeknek nevezhetjük azokat, ez az okkultista *Buddhi*. Másrésztől a túlvilági lényeknek éppen ezen már fejlettebb tehetsége előidézhet a mi közreműködésünk nélkül oly tüneményeket, melyek eddig ismeretlenek s melyek képesek ama túlvilág létét beigazolni, ez a mediumi erő s a két irány együtt a gyakorlati spiritualizmus tárgya. Mindkét irány egy cél felé vezet, egy nagy cél felé, az emberi társadalom harmonizálása felé, hogy az a fejlődés egy magasabb fokára emelkedve újra egy lépést tegyen, a tökéletesedés végtelen útján.

Végszó

Hogyan tartsunk spiritualis üléseket?

Lesznek olyanok, kik midőn e könyvet elolvasták, kedvvel fognak a spirituális tünemények vizsgálatához. De hogyan kezdjék ezt? Nincs mindenkinek ideje. Angliába menni vagy lesni, mikor érkezik egy medium vagy delejező Bécsbe vagy Budapestre. Se összeköttetései nem olyanok, hogy egy kifejlett magán-mediummal találkozhatnak.

Az ilyennek azt jegyzem meg, hogy sokszor közelebb van hozzá a vizsgálat lehetősége, mint álmodni is alig merné.

A meggyőződés sokkal erősebb, ha családi vagy jó ösmerős körben történt, honnét minden gyanús ember ki van zárva.

Képezzünk tehát magán-köröket a tárgy vizsgálatára. Nem kell ahhoz egyéb, mint egy kis komoly akarat és jó szándék.

Ajánlatos lesz a következő pontokat megtartani:

1-ör. A szoba, hol az összejöveleket rendezzük, inkább hűvös, mint túl-meleg legyen. Gondoskodni kell, hogy ha a társaság egyszer helyet foglalt, senkise jöhessen be többé, vagy különben is ne zavarhassa senki a bennlévőket. Nedves és ködös időben a fizikális tünetek gyöngén szoktak kiütni. Az összejöveleket idejére nézve lényeges, hogy lehetőleg ugyanazon társaság lehetőleg a nap ugyanazon szakában és ugyanazon helyen jöjjön össze. Eleinte legnehezebben indulnak meg a tünetek, azért nem kell a kedvet elveszteni, ha több napig is nem történik semmi, bár természetes, hogy ha a társaságban éppen nincs lappangó medium, úgy tünetek egyáltalában nem fognak előfordulni, bár meddig is jöjjön össze.

De éppen ezen körülményt nem lehet előre elhatározni kísérlet nélkül sehogy sem.

2-or. Legjobb, ha a társaság öt-hét tagból áll. A társaság egy szabadon álló, fedetlen, faasztalnál foglaljon helyet, és kezeit mindenki az asztalon tartsa; mindegy, akár érintkeznek ezek, akár nem egymás közt. Egy pár percze le lehet venni a kezet, ez nem árt a láncznak, de ha az ülők egyike fölkel és elhagyja az asztalt, az többnyire nagyon késlelteti a manifesztációt.

3-or. Jó az asztalra író-papirost és megfaragott írónokat eleve elkészíteni, hogy a manifesztációkat le lehessen írni.

4-er. Egy társaságban ne vegyenek olyanok részt, kik egymást ki nem állhatják. Ily ellenséges indulat megakadályozza a manifesztációkat. Az nem szükséges, hogy a jelenlevők higgyenek a manifesztációk lehetőségében, de elfogult ellenséges indulat azok iránt képes gyöngítőleg hatni rájuk.

5-ör. Midőn a manifesztációkat várja a társaság, jó nyugodtan beszélgetni, még jobb énekelni: ajánlatos azonban, hogy se a beszéd, se az ének ne legyen frivol természetű.

A jelenlevők komoly és tiszta szándéka szebb és magasabb tünetményeknek készíti elő útját.

6-or. Első jelensége a tünetményeknek egy hideg fuvallat, mely a kezek fölött elvonul. A legelső tünetmény az asztal mozgása vagy kopogó hangok.

Midőn már határozott kopogó hangokat lehet megkülönböztetni, akkor a társaság egyet maga körül bízson meg a kérdések tételével, hogy a zavar elkerültesse, s ez úgy szóljon az asztalhoz, vagyis annak kopogásai által nyilatkozó erőhöz, mint egy intelligens lényhez. Mindenek előtt jelentse ki érthetően, hogy három koppanás *igent*, egy *nem*-et jelent, és kettő azt jelenti, hogy a nyilatkozó erő felelni nem akar, nem képes vagy akadályozva van, vagy hogy a felelet bizonytalan. legelső kérdésképpen azután felteendő, hogy elfogadja-e a nyilatkozó lény ezen föltételeket? Ha igenlőleg felelt erre, úgy a második kérdés lehet ez:

“Ha az a-b-c betűit lassan elősoroljuk, fog-e a kellő kopogással jelt adni oly célból, hogy az így megjelelt betűk feljegyeztetvén, azokból üzenetét kibetűzhessük? Ha erre is igenlő feleletet kapunk, kérjük a nyilatkozó erőt, hogy adja tudtunkra valahányszor az a-b-c elősorolását kívánja öt koppanással.

Aztán tegyünk mindjárt kísérletet, s meg van a közlekedés kezdve.

A harmadik legczélszerűbb kérdés az lehetne, hogy a társaság oly rendben ül-e, mely a tünetményekre legkedvezőbb, vagy kíváncsi lenne-e ezen változtatni?

A legtöbb esetben ilyenkor más sorrendet kíván a nyilatkozó intelligencia, s azután a tünetmények erősödnek. Legközelebbi kérdés ez-

után: ki a medium? Ha oly szellemek manifesztálnak, kik azt állítják, hogy a jelenlevőkkel rokonok vagy ismerősök, úgy az illetők jól választott kérdéseket intézzenek hozzájuk azon célból, hogy kitűnjék, valjon elfogadható-e ezen állításuk, mivel az elköltözött szellemek ugyanazon erényekkel és hibákkal bírnak, mint azok, kik még testben vannak, mint mi magunk.

7-er. Ha valaki delejező erőt gondol magában lappangani, és ezen irányban akar kísérleteket tenni, annak ajánlhatom a gondolat-kitalálás kísérletét gyakorolni. Gondoljon egy tárgyra vagy számra, vagy helyre erősen, mialatt egy szenzitív egyén kezét fogja, s próbálja a szenzitív egyén, kinek szemei be vannak kötve, kitalálni a gondolatot. Eleinte határozott számú a szobában lévő tárggyal tévén a kísérletet, a valószínűség számítás szerint nemsokára meggyőződünk, fogunk-e valamire menni; tíz tárgy közül a kitalálás valószínűsége $\frac{1}{10}$ lévén, ha 100 eset közül teszem 20—25 talál, ez már remélni jogosít, mert csak 10-nek kellene sikerülni. Megjegyzendő, hogy a gondolt tárgyak mintegy élénken elképzelendők, s más gondolat vagy képzeletnek nem kell azokat zavarni. Ezen kísérlet szép, és ha pihenünk, mihelyt a legkisebb megérőltetést vagy lehangoltságot érezzük, teljesen nem veszedelmes, lassan a kéz fogását elhagyjuk, s egyéb tárgyakra is átmegyünk. Az összegyűlt társaság gondolat-konzentrálás által segítheti a kitalálást.

A rendes delejezést, melynek célja a trance-ba hozás, nem ajánlom olyannak, ki nem orvos vagy érdeklődő orvos diplomájának fedezésével nem bír. A tényben rejlő veszélyeken kívül könnyen üldözés is fenyegetheti az orthodox tudomány részéről. De e téren tapasztalt emberek vezetése alatt diploma nélkül is bátran hozzáfoghat a kezdő, s néha nem rejtett szép eredmény jutalmazza.

A szellemek éppen, mint az emberek bölcsék, középszerűek vagy felületesek lehetnek. Ők is csak egyének, a legelőhaladottabbak sem tudhatnak mindent. A miket előadnak, azok csak egy egyén nézetei vagy állításai; de sok szellem állításainak összevetése által idővel sikerülni fog meghatározni, miben egyeznek meg ezen állítások és mik voltak okai az ellenmondásoknak.

A szellemek még sokkal különbözőbb életföltételek közt élnek az embereknél s éppen úgy egész szellemi csoportoknak tudomása sincs

más ily csoportokról, annál kevésbé érintkezhetnek azokkal, sőt olyanok is vannak, kik a többit csak úgy nem láthatják, mint mi őket, annyira más életfeltételek közt vannak. Ennélfogva az ellenmondó nyilatkozatok nem szükségkép igaztalanok. Vallásuk különböző és a részletekben ellenmondó, egyáltalában, bár a megbízhatóbb nyilatkozatok főbb vonásokban megegyeznek, éppen oly sok eltérő vélemény uralkodik köztük mint közöttünk, a földön, azért minden nyilatkozatuk és állításuk ugyanazon szabályok szerint ítélendő meg, mintha valakitől a földön származnék, sőt szigorúbban, mert míg a földi ember személyisége és jelleme némi garanciát nyújt, ha ismerjük, addig a szellem identitása nehezen határozható meg, és ha egy esetben bebizonyult is, a másodikban már kétséges, nem vette-e fel idegen az álarcot. Óvatosság a főszabály s mindenki magának tulajdonítsa, ha hiszékenysége tévutakra vezette.

A *trance-tünetmények* egyes kezdetleges fázisai olyneműek, hogy a műkedvelőt könnyen megijeszthetik, s a művelet abbahagyása vagy a kör habozó hangulata valóságos veszélyt hozhat a mediumra.

Azért ha az ülés alatt észrevesszük, hogy a medium önkívületi állapotba hajlandó esni, vagy a manifesztációk bármi oknál fogva erőszakos személyes benyomásokból állanak a kör valamely tagjára, akkor hagyjuk abba az ülést. Ily kísérletek csak olyanok jelenlétében tartassanak, kik hasonló fejlődésnek már egyszer tanúi voltak s tájékozva vannak minden eshetőségről.

Műkedvelők könnyen megbánhatnák az ily kísérletezést. Egyebekben azonban a mennyiben ésszerű, kövessük a nyilatkozó intelligencia tanácsait, de a mennyire csak lehet, a médium ne legyen elkülönözve a körtől, és ne legyen oly sötét, hogy a kör minden egyes tagját jól ki ne vehessük. Ezeket jó lenne folytonosan követni, de addig míg a kör manifesztációi bizonyos ésszerű kerekvágásba nem jöttek, vagy ha idegenek vannak jelen, oly *törvény legyen*, melynek átlépése, jegyezzük meg, igen szomorú következtetéseket vonhat maga után.

Jegyezzük meg jól, hogy nem csak az elköltözött szellemek, de a még testben élő szellemeknek, vagyis embereknek is meg van befolyása a trance-ban lévő mediumra, ezért maga a kör általános szellemi állapota tükröződik vissza leginkább a mediumok nyilatkozataiban. Saj-

nos, hogy ez, a mint a kísérlet által a transcendens térre irányul, a legtöbb esetben mint egyszerű szellemi zavar nyilatkozik. Mely zavarból gyakran csak drasztikus pszichológiai kúra, gyakran nevelési célból szellemek által vezetve, képes tisztultabb nézeteknek helyet csinálni.

No de a jóakarát az igazság után való komoly törekvés sokat kipótol. De csakis ez az egyedüli pánczél minden veszedelem ellen, mely e részről fenyegethet. Úgy földi mint túlvilági ellenségeink és saját perzonifikált gyöngeségeink fegyvere ezen át nem sérthet, csak az önérdek, hiuság s főleg a nagyravágás hézagain kaphatunk sebet. Első sorban hatalmas pszichológok a szellemek s vannak példák, hogy egész köröket hosszú ideig úgy igazgattak az egyes egyének céljai, gyöngéi és terveinek felhasználásával a közelebbről meg nem határozható földi vagy földöntúli szellemi befolyások, mint egy bábszínházat a bábjátékos s csak késő bánat nyitotta ki a résztvevők szemét. Büntetésüket kapták meg. Megérdemelték.

Megjegyzéseim során kellő vigyázattal ki lehet kerülni a gyakorlati spiritualizmus körül fenyegető veszélyeket, s bátran s bizalommal használhatjuk fel megbecsülhetlen meggyőződés elérésére, nézeteink tisztulására, világnézetünk tágulására, s míg ezen célok után komolyan haladunk, néha egy-egy virág is nyílik utunkon, vagy elköltözött szeretteinktől szív és lélek üdítő bizonyosságait kapjuk a szeretetnek vagy keresetlenül egy más jó tanácsot, vagy más segítséget adnak azok, kik a túlvilágról is szeretnek és védnek s életünkben csekély, jelentéktelen eszközökkel oly fordulatot hozhatnak létre, mely bámulattal tölt el, midőn talán évek múlva horderejét beláttuk.

Kívánom olvasóimnak, hogy több világra találjanak útjukon, mint szirtekre, s hogy az utóbbiakat útmutatásom mellett sikerüljön kikerülniök, mi is főcélom e mű közrebocsátásában és legfényesebb jutalmam, ha sikerül.

Kinek tiszta és határozott meggyőződése a túlvilági élet, az ne vesződjön ezen primitív tünetekkel, vegye elő a spiritualizmus bölcselmi irodalmát, s lelke mint édes mézet fogja beszívni az azokban letett eszméket, de a ki nem hiheti a túlvilágot, vagy e részben kételyekkel bír, keresse e tüneteket, fogjon hozzá előítélet nélkül s oly meggyőződésre fog emelkedni, melyet semmi áron se akarna többé eltörölni: ki-tűzhet-e valaki ennél magasztosabb célt?

Néhány ajánlható spiritualista könyv lajstroma, mely
azonban a legjobbakról sem kimerítő:

Die wissenschaftliche Ansicht des Uebernatürlichen, welche eine experimentelle Untersuchung über die vorgeblichen Kräfte von Hellsehern und Medien durch Männer der Wissenschaft wünschenswerth erscheinen lässt. Von Alfred Russel Wallace, Präsident der Entomologischen Societät, Mit[gl]ied der Königl. Geographischen, der Linné'schen und der Zoologischen Gesellschaften zu London, Verfasser von *Der Malayische Archipelagus, Beiträge zur natürlichen Zuchtwahl* etc. In's Deutsche übersetzt und herausgegeben von Gregor Constantin Wittig. Leipzig, 1874. XIV. 128 S. 8⁰. Preis: 4 Mk., geb. 5 Mk.

Der amerikanische Spiritualismus. Untersuchungen über die geistigen Manifestationen. Von J. W. Edmonds, Ex Senator, Richter des Ober-Gerichtshofes zu New York. In's Deutsche übersetzt und herausgegeben von Demselben. Leipzig, 1873., 240 S. 8⁰. Preis: 4 Mark, geb. 5 Mark.

Das streitige Land. (In zwei Theilen.) I. Theil. Eine kritische und experimentelle Untersuchung über den Beweis des Uebernatürlichen. (Leipzig, 1876.) XXIX., 338. S. gr. 8. — Preis 6 Mark, gebunden 8 Mark. — II. Theil. Eine Adresse an die Protestantische Geistlichkeit aller Länder und Confessionen über die Ursachen des Verfalls des Protestantismus. Von Robert Dake Owen, ehemaligem Congress-Mitgliede und amerikanischem Gesandten zu Neapel, Verfasser von "Fuss-Spuren (Footfalls) an der Grenze einer anderen Welt" etc Mit Bewilligung des Verfassers ins Deutsche übersetzt und herausgegeben von Demselben. Leipzig, 1876. Preis à Theil 6 M., complet 12 M., geb. 16 M.

Bericht über den Spiritualismus von Seiten des Comité's der Dialektischen Gesellschaft zu London. (In drei Theilen.) Erster

Theil: — *Protokolle der Prüfungs-Experimente über spirituelle Erscheinungen* — Zweiter Theil: — *Mündliche Zeugnisse von 33 Personen aus deren persönlicher Erfahrung mediumistischer Manifestationen* — Dritter Theil: — *Schriftliche Zeugnisse von 31 Personen (Gelehrten und Schriftstellern)* Deutsch und herausgegeben von Demselben. (Leipzig, 1875.) Preis: à Bd. 4 Mark. Cplt. 12 M. Cplt. geb. 15 M.

Positive Pneumatologie. Die Realität der Geisterwelt, sowie das Phänomen der directen Schrift der Geister. Historische Uebersicht des Spiritualismus aller Zeiten und Völker. Von Baron Ludwig v. Güldenstübbe. Herausgegeben von seiner Schwester Baronin Julie v. Güldenstübbe. (Landenpreis: 8 Mk.) — Herabgesetzter Preis: 4 Mk., geb. 6 Mk.

Der Arzt. Harmonische Philosophie über den Ursprung und die Bestimmung des Menschen, sowie über Gesundheit, Krankheit und Heilung. Von Andrew Jackson Davis. (Ein populäres Hand- und Nachschlagebuch für Jedermann.) Auf besondere Anregung des 1858 verstorbenen Präsidenten der Kaiserlich Leopoldinisch-Carolinischen Akademie der deutschen Naturforscher und Aerzte, Professors Dr. Christian Gottfried Nees von Esenbeck zu Breslau, aus der 1853 erschienenen vierten (nunmehr neunzehnten) amerikan. Stereotyp-Ausgabe ins Deutsche übersetzt u. herausg. von Gregor Constantin Wittig. Leipzig, Oswald Mutze, 1872. CXCI. 457 S. Anh. 68 S. Preis: 8 Mark, in Halbfrz. geb. 10 Mark.

Der Reformator. Harmonische Philosophie über die physiologischen Laster und Tugenden und die sieben Phasen der Ehe. Von Andrew Jackson Davis *Vollendete Reinheit des Herzens und Lebens ist das reichste Besitzthum des Menschen; und vollkommener Gehorsam gegen die höchsten Anziehungen der Seele ist das einzige Mittel, in ihren Besitz zu gelangen*. Aus der vierten (nunmehr sechszehnten) amerikanisch-englischen Original Ausgabe

mit besonderer Authorisation des Verfassers in's Deutsche übersetzt und herausgegeben von Demselben. Leipzig, Oswald Mutze, 1867. LXXXIV. 520 S. 8⁰. Preis: 7 Mk., eleg. geb. in Halbfz. 9 M.

“Der Lehrer.” Von A. J. Davis (Leipzig, Besser, 1880.) Preis: 4 Mark, eleg. gebd. 5 Mark 50 Pf., mit Goldschnitt 6 Mark.

Der Zauber-Stab. Eine Autobiographie des amerikanischen Sehers von Poughkeepsie und Verkündigers der *Harmonischen Philosophie* Andrew Jackson Davis. “Siehe! Hier ist Dein Zauberstab: ‚Unter allen Umständen bewahre einen ebenmüthigen Geist!‘ Nimm ihn, erprobe ihn, geh’ mit ihm, sprich mit ihm, stütze Dich auf ihn, glaube an ihn — immerdar!” Aus der 8-ten (nunmehr 15.) Original-Ausgabe in's Deutsche übersetzt von Gregor Constantin Wittig und herausgegeben von Alexander Aksakow. Leipzig, Oswald Mutze, 1868. XLII. 662. S. 8⁰. Preis: 8 Mark, eleg. geb. in Halbfzbb. 10 Mk.

Die Principien der Natur, ihre göttlichen Offenbarungen und eine Stimme an die Menschheit. Von Andrew Jackson Davis. Leipzig, Oswald Mutze, 1869. 2 Bände Preis: 16 Mk.

A Kardecisták közül álljanak itt a Magyarországon leginkább elterjedt könyvei a spirituális mozgalom kegyes pártfogónéjának Vay Adelmá bárónőnek, melyek egyszersmind a reinkarnáció iskolájából kikerülő könyvek mutatóványaiul szolgáljanak:

Betrachtungsbuch für Alle. 2-te Auflage 1877. Elegant gebunden Preis 1 fl. 50 kr. oder 2 Mark 80 pf.

Geist, Kraft, Stoff. 1870. Preis 1 fl. 50 kr. oder 2 Mark.

Glaubensbekenntniss einer modernen Christin als Erwiderung zum Glaubensbekenntnisse eines modernen Naturforschers 1873. Preis 20 kr. ö. W. oder 40 Pf.

Studien über die Geisterwelt. Mit einem Bildniss der Verfasserin, sechs mediumen Zeichnungen des Barons Ödön v. Vay und anderen in den Text gedruckten Figuren. 1874. Preis 4 fl. ö. W. oder 7 Mark.

Visionen im Wasserglase. Erklärungen und Erfüllungen derselben. 1847. Preis 1 fl. ö. W. oder 2 Mark.

Erzählungen des ewigen Mütterleins. Herausgegeben zu Gunsten der Hinterbliebenen der mobilisirten Kriger der k. u. k. österr.-ung. Occupations-Armee. 1879. In feinem Einband. Preis 2 fl. 50 kr. ö. W. oder 4 Mark 70 Pf.

Magyarul eddig megjelentek:

Ferenczy József. *Szellemtani eredmények.* Bpest, 1874. 1 fűt 50 kr.

Ferenczy József. *Rövid vázlatok a gyakorlati lélektan terén.* Bpest, 1878. 60 kr.

A lélek halhatatlansága. Sáros-Patak. Trócsányi 1884. Ára 40 kr.

Br. Vay Miklóstól egy röpirat.

Ezek mind a kardecista iskolához tartoztak

J. Jankovich Gyula. Dr. Schneider K. után. *A spiritizmus eredete, történeti fejlődése és elterjedése.* Bpest Grimm Gusztávnál. Ára 1 frt. Bár szerzője nem fogadja el a tant, sőt annak ellensége, mindazáltal mint érdekes ajánlható.

Madách Aladár. *Hangok a pusztán.* Egy költemény sorozat. Bpest, 1881. Ára 1 frt, szimbolikus diszkötésben 2 frt. Az általános spirituálista tart epigrammszerű hangulatos költeményekbe foglalva tárgyalja. Mindenféle rendű misztikusok, régi okkultisták rozikrucziánusok stb. jelképes kifejezéseire váratlan világot vet.

Lapok közül ajánltatnak:

Spiritualistische Blätter. Dr. Cyriax. Wochenblatt. Leipzig, C. E. Noessler. Preis 6 Mark jährlich.

Psychische Studien. A. Aksakow u. G. C. Wittig. Monatliche Zeitschrift. Leipzig. Oswald Mutze. Preis jährlich 10 Mark.

Álljon végül az angolok közül is egy:

Light. A Journal of Psychical Occult and Mystical Research. Weekly. Psychological press association 3. Great James Street. Bedford-row, London W. C.

A szellembúvárlat irányeszméi

Budapest, 1899

Bevezetés

Mielőtt tárgyamra térek, időszerűnek, sőt hazafias kötelességemnek tartom, hogy mozgalmunk *műkifejezéseire* vonatkozólag váltsak előzőleg egy pár szót. Különös örömömre szolgál, hogy ezen törekvésem közben alkalmam lesz egyszersmind magát a mozgalom tárgyát képező tüneményeket is mintegy dióhéjba foglalva, föltüntetnem és jellemeznem.

A népek természetes fejlődése hozza magával, hogy nemzeti saját-ságaik különböző irányba terelik a működésüket. Egyik az elvont tudományok, a másik a gyakorlat mezején működik és küzd. Ez utóbbi hol a kereskedelem terén, hol pedig a mesterségek révén igyekszik előrevinni az európai polgárosultság zászlóját. Bármily irányban haladjanak is, mindig új fogalmak jelzésére és a régiek új árnyalataira van szükségük. Ezek az *új szavak* az előrehaladás országútjának mér-földmutatói.

Ennek a természetes következménye azután az, hogy egyik nép a másik nép által tett fölfedezések, új gondolatirányok elnevezéseit sok-szor kénytelen átvenni és használni. Nincs ideje, vagy nincs elég szellemi ereje, hogy azokat gyorsan és jól a saját nyelvéhez idomítsa. Sajnos, de való, hogy ez a folyamat lassankint a nyelveket eredeti szépségükből egészen kiforgatja, különösen pedig azokat a nyelveket, amelyek sem a latin-göröggel, sem az árja, — másképp indo-európai (helytelenül indo-germánnak nevezett) — nyelvcsaláddal nem rokonok, mint a minő a *magyar* is.

A XIX. század közepén virágzásának tetőpontját elérte *anyagelvű* (materialista) világfölfogás ellenhatásaképpen új alakban föléledt *szellemelvű* (spiritulista) áramlat is annyi idegen szót zúdított reánk, hogy valóban itt van már az ideje, hogy ezeket legalább részben *megmagyarosítsuk*.

Büszkén vallom magam spiritualistának, de bocsássanak meg elvtársaim, ha a saját nyelvemnek, meg az embertársaim füleinek az ép-sége ellen nem akarok merényletet elkövetni, a rettenetes betűösszetételekkel. Nevezzük — és vajon miért ne neveznők — magunkat: *szellembúvároknak*.

A rettenetes *spiritista* szó az angol *spirit* = *szellem* szóból származik; a *spiritualista* a latin *spiritus*-tól, mely ugyanazt jelenti. Már engedjenek meg, de semmi értelme sincs annak, hogy mi a latin *s* még kevesebb annak, hogy a latinból angollá csonkított szavak korcsszarmazékait használjuk.

Ha szellemelvűségünk csak a régi szellemelvű bölcselmi iskola keretén belül marad, úgy egyszerűen *szellemelvű* bölcsészek vagyunk; de ha az újabb *gyakorlati kísérletezéssel a szellemekkel tényleg érintkező iskolához tartozunk*, úgy *szellembűvárok* vagyunk és tanunk *szellemtan*. Az ezen irányban való ténykedésünk pedig *szellembűvárlat*.

Egy egészen külön tudomány fogja ebből magát kinőni, mint például az utóbbi időkben az *embertan*, a melynek szintén csak újabb az eredete. Sőt egy tudomány szak nem is lesz képes az egész mozgalmat felölelni. Hiszen majdnem minden létező tudományágba egy új fejezet fog beiktatni, miként az *élettanba* eddig is nevezetes tapasztalatokat vezetett be a *Mesmer* után mesmerizmusnak nevezett tüneménycsoport, mely új nevek alatt — több részleges jelenségre osztva, — már is a szentesített (orthodox) tudomány körébe jutott, a mi kitartó kutatásaink és százados küzdelmeink árán.

A szellem is egyén és az ember is egyén. A szellemek egyénisége szintúgy szellemi, mint emberi. Csak más létföltételek között léteznek, vagyis élnek. Nagyon természetes tehát, hogy a mint ezen más létföltételek között élő testvéreinkkel közvetlen érintkezésben léptünk, minden viszonyunkban is meg kell nyilatkoznunk ezen érintkezés szülte kölcsönhatásnak, a mely semmi esetre sem maradhat ki.

Egész mozgalmunkat, mint ilyent, *szellembűvárlatnak* is nevezhetjük, a mennyiben t. i. nem rendszeres tanról, hanem a társadalomban működő egy irányzatról van szó.

Mily változatos, mily jó hangzású, a fogalmat teljesen felölelő és a használatnak megfelelő hajlékony elnevezés ez a nehézkes *spiritualista*, *spritualismus*, *spiritista*, *spiritismus* stb. helyett!

A megejtett kísérletezések kapcsán a szellemekkel való érintkezésben igen fontos szerepet játszanak a médiumok. De minek használjuk mi ezt a szót? Hiszen nem jelent ez egy hajszállal sem többet, mint *közeg*. Sőt ha magyarul beszélünk, megkülönböztethetjük a valóban szel-

lemek által befolyásolt *szellemközeget*, a csupán hypnoticus hatás alatt álló *bűvközeg*-től.

Ezt a finom és lényeges megkülönböztetést maga az eredeti elnevezés sem fejezi ki.

Magára a hypnotizálásra is igen jó szavunk van: *bűvölés*; a hypnosis pedig: *bűválm*. Mindkettő sokkal tökéletesebben adja vissza a fogalmat, mint az eredeti, a mely csupán csak *álmo*t jelent. A régiebb orvosi kifejezések között is föltaláljuk: *hypnotica* alakban. Ez alatt az álomszerző, altató készítményeket értették, mint a milyenek például a mák, a kender kivonatok stb.

Ha a *bűválm* bekövetkezik, az első jelenség nemde a *merevkör* (catalepsia), midőn a *bűvközeg* bármely állásban szoborként viselkedik és a *sugallások*, vagy *átsugallások* (suggestio) iránt érzékenynyé válik. Legtöbbször ebbe az állapotba ejtik közegeiket a vándorbűvölők érdekes és tanulságos előadásai alkalmával. Ezeket magnetizőröknek, *delejezőknek*, nevezi a közönség; de én ezt nem tartom helyes elnevezésnek, mert igen könnyen összetéveszthetjük az ásványi delejességgel. Sokan határozottan meg is különböztetik és *állati delejességnek* mondják.

Mesmer, ennek tulajdonképpen fölfedezője, kezdetben csakugyan aczélelejekkel kísérletezett. Azért nevezte el a tüneményeket is delejes jelenségeknek. Ámde a mikor rájött, hogy az ásványi delejességtől mindenestre megkülönböztetendő, kezdték ezeket a tüneményeket az *állati delejesség* ízléstelen elnevezéssel illetni. Mily rettenetes például ez: állati delejező!

Ezen elnevezés alatt ismeretes tünemény-csoportnak sokkal helyesebb a fölfedező tulajdonnévétől származó és így nem magyarosítandó nevet adni: *mesmerismus*, — mely főleg Angolországban már is igen elterjedt és kizárólag használt.

Ha a bűválm hatása tovább tart, bekövetkezik a *mélyálm* (lethargia) állapota. Ekkor már a sugallás nem érvényesül; a lélegzés élnék lesz és az élet jelei tűnnek föl ismét. Ezt csakhamar az *alvajárás* (somanbulismus) követi, a mikor t. i. a sugallás megint lehetséges lesz.

Itt már a vezetés a bűvölőtől kezd a bűvközegre átszármazni és ezt a *túléber* (trance) állapot bekövetkeztével már teljesen az *utóbbi* veszi át, akkor t. i. a mikor a *tisztánlátás* (clairvoyance) teljesen kifejlődött.

Ilyenkor a tapasztalt bűvölők mindig kérdéseket intéznek bűvközegeikhez úgy a fölébresztés módját, mint idejét illetőleg és azoknak óhajait, kívánságait, utasításait pontosan teljesítik, nehogy komoly veszélynek tegyék ki őket. (A bűvölés a boszorkánymestereknél (Hexenmeister) érintkezik a varázslással, miként azt a boszorkánypörökben tanulmányozhatjuk.)

Ha a sensitiv-et = túlérzőt, vagy a tudományos kísérleteknél az *érzőközeget* (nem bűvölés által *bűvközeggé* de) *szellemközeggé* akarjuk fejleszteni, úgy *körülést* (seance) tartunk. Ugyanis a már eléggé elterjedt közlemények révén általánosan ismert módon bevárjuk a szellemek ténykedését, a melyeket *szellemtani tünetményeknek* nevezhetünk. Ilyenek a mozgási jelenségek, a kopogó hangok, fényjelenségek, megtestesülések stb. stb. Ezek segítségével közvetve, vagy közvetlenül a szellemközegnek testi szervezete által a szellemek *nyilatkoznak meg*, (manifestálódnak), *nyilatkozatokat* (manifestációk) közölnek velünk, vagy pedig *üzeneteket*, (*szellemüzeneteket*) juttatnak hozzánk a legkülönfélébb dolgokról, tárgyakról és célból.

Ezeket közvetíti a szellemközeg éberen, túl éberen, vagy e kettőnek átmeneti állapotaiban.

Előfordul az is, hogy a szellem a közeget *teljesen* lefoglalja a maga céljaira és tehetetlen bábjává, eszközévé teszi. Ezt *megszállásnak* (possessio) nevezzük.

A *nyilatkozó* (manifestáló) lényeket nevezzük inkább *szellemeknek*, mint *lelkeknek*. A lélek az egyéniséget megalkotó erőt jelenti, a szellemeknél éppen úgy, mint az élő embereké. A szellemek testét az úgynevezett *lebttest* képezi, mely az emberben még a földi testtel igen szoros kapcsolatban van. A *lebttest* kifejezi mindazt, a mit a különböző iskolák asztrál-test, aeteri-test, fluidikus-test és perisprit, sőt pneumatikus és intelligibilis elnevezések alatt ismernek. Az ember halála után a túlvilági létföltételek között *szellem*.

A "szellem" kifejezés tágabb értelemben, t. i. mint valaminek az eszményi irányzata, csak fogalom, legtágabb értelemben pedig a mindent éltető őserő, a *Világszellem*, vagy *Világelme*. Ez az *Isten*, a melyben mindnyájan élünk, mozgunk és vagyunk.

Ő az egyedüli *való létező* (realitas). A mi létünk benne gyökerezik. *Nem része*, de gondolatának *önálló* megjelenése: *testesülése* (incarnatioja).

A re incarnatio = *újra testesülés* dogmája, mely szerint egy bizonyos egyén többször *testesül* meg a földön, a szellembűvások egy iskolájának *külön* tana. Amerika és Angolország szellembűvái ezt a tant soha el nem fogadták. A francziák és a németek között megoszlanak a vélemények. Maguk az újra testesülés hívei is, annak idejére, számára, körülményeire nézve *nagyon eltérő nézeteket* vallanak.

Vannak egyesek, sőt iskolák, melyek azokat az állapotokat, a mibe a bűvölők bűvközegeiket hozzák, önmagukon gyakorolják. Ezeket, a kik t. i. *önsugálás* (autosuggestio) által hatnak önmagukra, *varázsló* (magus) névvel jelölhetjük.

Hogy az emberi természetben magától és öntudatlanul is kifejlődhetik ilyen jelenség, ezt bizonyítja azon megdönthetetlen tapasztalat, hogy az ember látszólag teljesen *földi éber* (normalis) állapotában is kaphat sugallásokat, benyomásokat, a melyek más földi emberektől, — nem szellemektől, — származnak. A sugallásnak ezt a nemét *távhatásnak* (telepathia) nevezzük. A távhatás számtalan bebizonyított jelenségét a legtöbbször főleg a haldoklók, vagy az életveszélyben lévők szokták előidézni. A *varázsló* (magus) állítólag *öntudatosan* is irányíthatja az átsugallásnak ezt a nemét. Sőt állítólag vannak olyanok is, kik annyira kifejleszthetik ezen képességüket, hogy lebtstüket *kivetítik* (exteriorizálják) földi testükből, mely kivetítést a gyakorlat révén nagy tökélyre viszik. Mivel pedig ez a lebttest az, a mely majd a halál után is mintegy létezési *eszközét* (vehiculum) képezi, következőleg az ilyen varázslónak *öntudatosan* kivetített *lebtteste* is egészen úgy viselkedhetik, mint egy meghalt embernek a szelleme. Ez az ő *szellemmása*, vagy *lebmása* (Doppelgänger, simulacrum).

Ezt a *szellemmást*, éppen úgy mint a szellemek, *meganyagiasítják* (materializálják), *meganyagiasulnak* (materializálódnak), sőt annak mindenféle alakot is adhatnak. Ez utóbbi körülmény a szellemekről már *kísérletileg is be van bizonyítva*. Számtalan esetben ugyanis a szellemek nemcsak a saját alakjukat, de gyermekkori, vagy valamely szerencsétlenség következtében megsértett, megcsonkított alakjukat,

sőt állatok, növények és élettelen tárgyak alakjait is megtestesíthetik a körüléseken.

Lehetséges az is, hogy vagy a szellemek behatása folytán, vagy a bűvölő ereje, sőt az egyszerű *magábamélyedés*, vagy *rejtett* (occult) gyakorlat által az emberi egyén oda fejlődik, már itt a földi életben is, hogy *szemlélete* (intuitio) valódi *túlso szemléletté* magasztosul, a midőn még a legmélyebb igazságokat is mintegy közvetlenül képes fölfogni és megérteni.

Gyakran voltak ilyen állapotban a régi próféták, a szentek. A most is élő Davis András Jakab (Andrew Jackson Davis), „az amerikai látnok”, is ilyenféle állapotban van. *Nagy Harmonia* című munkájában az újabb kor bölcselmi világfelfogásának anyagát igyekezett összehordani.

Az ezen irányban — erkölcsi és vallásos alapokon, — a legnagyobb tökélyt megközelítő egyéneket *hitmélyes*, vagy *titokhitűeknek* (mysticus) nevezhetjük.

A mysticismust: *titokelvűség*, *hitmélyesség*; az occultismust: *rejtett elvűség* szavakkal majdnem szóról-szóra lefordíthatjuk a görög és illetőleg a latinból. Ezzel azután java részben megszabadultunk a sok rettenetes „ismus”-tól, a melyek már csak úgy hemzsegnek nyelvünkben, mint valami kimúló szervezeten az élősdiek. Valósággal tönkreteszik előbb-utóbb is zengzetes anyanyelvünknek szép, erélyes, férfias csendését és megrontják magyaros gondolkozásunkat. Igen, megrontják, mert minden nyelvnek, mint természetesen fejlődő rendszernek megvan a maga vezető gondolatmenete, a mely a szórendben, a gondolatfűzésben nyilvánul meg. Ha már most ebbe idegen elemeket s nagy mértékben átkölcsönzött szavakat hozunk be, akkor ezeknek természetes összefüggése, jellegzetessége, összhangja lazul meg, sőt bomlik szét. A mi az idegen nyelvekben észszerű s összecseng, az a magyarban már kirí a sorokból.

Ily módon azután oda jutunk, hogy gondolkozásunk külső megnyilvánulása úgy néz ki, mint az olyan épület, mely például ó-görög modorban góth részletek s ékítményektől duzzad.

A *rejtelmes irányzatok*, vagy *iskolák* elnevezés szép összefoglalása volna minden irányzatnak, minden iskolának, ha t. i. azokat *általános-*

ságban és nem szigorúan megvont elvi álláspontjuk éles megkülönböztetéseivel tekintjük. Ez a gyűjtő elnevezés a nagyközönség felfogásának sokkal inkább megfelelő.

Ne maradjon el a magyar sem a kutatásnak ezen a terén nyugati szomszédjaitól; mert lehet és van is sok *visszahanyatló* (decadens) irányzat az úgynevezett művelt nyugaton, de a szellemelvű iskolák, a *szellembúvárlat*, *éppenséggel* nem tartozik ezekhez.

Ellenkezőleg! Mi vagyunk amaz — a szent írásban példázott — *élesztő*, mely a nagy *Nyugat* műveltségének romlandó tömegét új életre kelteni van hivatva, hogy a kiéhezett lelkeknek egészséges kenyeret adjon.

I. A tudomány és a vallásszervezet

Midőn a keresztény világfelfogás nyugaton elterjedt és szervezkedett, a régi műveltségnek, az úgynevezett classicus világ műveltségének, lett letéteményese és magyarázója.

Amíg a térítés és a megerősödés nagy munkáját végezte, addig vezető elméi előtt csak a csodák által támogatott isteni kinyilatkoztatás s a szintén csodák révén ismert jövő élet és az arra való előkészítés lebegtek.

A csodák és jelek voltak azok, a melyek győzelmi útján előre vittek és azoknak is kellett a megszerzett hatalmat számára megtartani.

Hajlandó volt tehát minden rendkívüli tüneményt, a mely küldetését támogatta, csodának elfogadni, a megszokott természetes tünemények köréből kiemelni és mint ezektől lényegileg különbözőt, természetfölöttinek tekinteni.

A régi classicus műveltséggel átvett és az életpasztatokat rendszerbe foglaló tudományos ismereteket, a mennyire csak lehetett, beillesztette rendszerébe és világfelfogását mintegy az akkori tudományos ismeretek anyaga köré jegecsesítette. Ámde mindazt, a mi ezen műveltségben a keresztény csodák és jelekhez *teljesen* hasonló eseteket képezett, mint példának okáért a régi istenek hite, az oraculumok, a mágia stb. egyszerűen rossznak nyilatkoztatta ki és üldözte.

Természetesen, mert mint csodák és jelek csakis tekintélyét csorbíthatták volna.

Szépen berendezkedett tehát a világegyetem közepén (!) álló földön. Fölötte az örök mennybolt, alatta az örök pokol. Kényszerítette, hogy szellemi gyámsága alatt éljen az emberiség! Hüen gondoskodik testéről és lelkéről, úgy itt a földön, mint a túlvilágon. Igen, mert a szervezetet a *názáreti Jézus* lelke éltette, a kinek szívében az örök szeretet e földi világra született és a ki az egész emberiséget testvérként ölelte magához, megjelölve a humánus haladás és fejlődés útját napjainkig.

Sajnos, hogy a megerősödött *külső egyházi szervezetben* számtalanszor erősebb lett a *földi hatalom utáni vágy*, mint humanisticus küldetésének érzete és családias berendezkedését a földön nagyon is kemény atyai öklökkel támogatta.

Ezen tévedései daczára feltétlenül érdeme, hogy a műveltséget terjesztette s az emberi jólétet előmozdította. De éppen ezen fölvirágzás következtében előmozdított érintkezés és fokozatos csiszolódás lett az oka, hogy az általa föllelevenített és pártfogása alatt nagyra nőtt tudományokkal össze *kellett* ütköznie.

Holt műveltséget vett át. Ezzel könnyű volt elbánni, sőt aránylag könnyű volt köréje rendszeresíteni az új világfelfogást. De a mint a holtat az életbe átvive, az újra tovább élni és haladni kezdett, szükségképpen össze is kellett gyámjával ütköznie.

Kopernikus a helyett, hogy megelégedett volna a csizmák szakértő foltozásával, mint derék apja, a csillagokkal kezdett foglalkozni és kiolvasta azokból, hogy a föld mozog.

Persze akadtak azonnal olyanok, a kik tévedező (!) eszt helyes útra terelték. Egy egész nemzedéken keresztül lappangott az új fölfedezés. De lassan, titokban azért terjedt, míg *Galilei*-jére akadt. Az olasz, nemes származású tudós népszerűvé tette az eszmét s minden ellenkezés daczára 70 éves korában megérte, hogy az a köztudatba, bár tiltva ugyan, de mégis csak átment.

Hiába volt minden! A föld megmozdult, nekiszaladt a menyboltnak és áttörte azt. Magával ragadta a poklot s keringeni kezdett a nagy mindenségben.

A már megjegecsesedett világfelfogás szédülni kezdett. Haszonatlannak bizonyult minden kényszer, mert jöttek más kutatók is, úgy hogy kikerülhetetlenné vált a lassú megalkuvás. Az egyházi felfogás, — mely bár felekezetekre oszlott, mégis egységesen járt el, — azután elhelyezte túlvilágait egy távolabbi, hozzáférhetlenebb helyre. A tudományos kutatás pedig ment a maga útján. A földön a testet és a megszokott rendes tüneményeket vizsgálva haladt és körét elnevezték *természetnek*. Az egyházé maradt a lélek, a csodák és a túlvilág s ennek befolyása a földre és az emberi lélekre. Ezt a kört azután természetfölöttinek hívták. De ebből azután az egyház nem is engedett semmit.

Mindig előfordultak jelenségek, a melyek határozottan a csodákra emlékeztettek, de mivel ellenkeztek az egyházi felfogással, elítélték, anatómákat kiáltottak rájuk, mert nem az egyházi körök pártfogása alatt jöttek létre, s tekintélyét kisebbíthették volna. A régi isteneket már jóval

előbb leköltöztették a pokolba. Meg volt mindennek a maga helye. Aki hasonló tünetekkel kezdett foglalkozni, ha az orthodox felfogás szellemében járt el, *szent volt*, ha másképpen, úgy varázsló, — ördöggel cimboráló — boszorkány lett. Ennek is megvolt a helye? a . . . máglyán.

Ezen politikának előbb-utóbb meg kellett teremni a keserű gyümölcsöket. Önként érthető, hogy a tudós világ tartózkodott a hallgatag módon megkötött alku határait átlépni s azért egy egészségtelen *kételevűség* terjedt el a közfelfogásban.

Egyrésről a test és a föld, — másrésről a lélek és a túlvilág. A természetes és a természetfölötti, köztük egy rettenetes űr, — a melyen csak a csodák vezetnek keresztül a menybe, vagy a pokolba, a mint t. i. azt a dogmák elhatározták.

Még egy más gyümölcs is érett a következetes fejlődés fáján.

Az *igazi csodákat és jeleket*, a melyek az egyház tekintélyét megalapították és elterjesztették, nemcsak a szabad tudomány irtotta ki, de az élethől is kiküszöbölték, sőt végre az *egyházból* is.

Ezek a csodák és jelek mindinkább kezdtek ritkulni. A kik tanulmányozták még, azok csak titokban tették és különböző, többnyire kis körökre terjedő *rejtett elvű* (occult) iskolákat alapítottak. De még így is életükkel játszottak. A kiknél önként fejlődtek ki ilyen jelenségek s nem tudták eltitkolni, mint boszorkányok máglyán vesztek el. Természetes, hogy így maga a hajlam is ilyen tünetek észlelése és előidézésére csakhamar mind ritkább lett. Kivesztek a varázslók és ördögösök, de kivesztek a szentek is.

És elveszett az egyházi tekintély glóriája is.

A tudomány is mindjobban előrehaladt az eléje szabott úton. Ebbe bele is élte magát. De belátva a *kételevű* felfogás tarthatatlanságát, a mint a gondolkodás mélyebb lett, hogy az egységes világfelfogást megalapíthassa és pedig az egyedül célravezető gyakorlati alapon, az *anyagelvűség* tévedésébe süllyedt. Az előtte idegenné vált ritkább jelenségeket egyszerűen, mint a tapasztalásnak meg nem felelő lehetetlenségeket, köréből kiküszöbölte.

Szerencse, hogy öntudatlanul is éreznie kellett az egyházi felfogás magasabb szellemi erejét, mert bárminő elferdített alakban, de azért mégis a valódi létet jobban tükrözi ez vissza, mint az így egyoldalúvá

lett tudomány és megmentette belőle azt, a mi előtte a gyakorlatban értékesnek látszott: a *humanismust*, az emberszeretetet.

A továbbfejlődés biztosítéka tehát az anyagelvű tudomány is magába foglalni látszik, de csak látszik, mert a humanismus benne nem gyökerezik, hanem csak külsőleg tapadt hozzá.

A valódi humanismus ugyanis a végtelennek elismerése az emberben. Ez által vagyunk testvérek és ennek folytán lesz az egyéniség szabad fejlődése a főmozzanat és nem a faj elképzelt jövője, mely téves is lehet.

A tudomány természetellenes kényszerrel a földi, korlátolt létre szorítkozván, előtte csak a *faj* bírhat fontossággal. Az ember már is kísérleti anyaggá kezd válni a kezében.

Olvastam nemrégén egy fiatal óriás embertani értekezését egy Budapesten megjelenő havi közlönyben, amelyben a szerző arra a következtetésre jut, hogy *nem célszerű minden egyes esetben az emberi életet minden áron megtartani*. Nem célszerű pedig a faj érdekében. Az értekezésben a fejnek, vagy koponyának méreteiről volt szó.

Köszönöm, én az ilyen irányú gondolkozást, például az orvosnál. Nem jó lenne, ha fejünk alakja nem találna valamelyiküknek tetszeni, mert azután azt igen könnyen a faj fejlődésére hátrányosnak minősíthetné.

Most már csak a nemzetgazda kezdjen így gondolkozni. Tartsa csak bizonyos körülmények között túl drágának az emberi életet a közre s a faj fejlődésére hátrányosnak, — bizony akkor az emberiséget minden szeretet daczára akár halomra is gyilkolhatjuk.

Jól mondja *Leopardi*, ez a korunk fényes bölcsességétől teljesen reményvesztetté vált lélek, ez a szomorú költő:

“Századomnak fölséges szelleme
Új tant fedeztek fel: egy égi tant.
Mert földön kit sem boldogíthatának,
Hagyták az embert és a “közboldogulás”-t
Mentek keresni; könnyen megelégek
S ha most nyomorban és bánatba él
Pár miljom ember: összevéve őket,
Mint “nép” vidámak s szörnyen boldogok.”

Mily megdöbbenően igazak ezek a most már egy emberöltő óta elhangzott szavak s kétszeresen ráillenek a költőnek annyira szeretett hazájára, a paradicsomi *Itáliára*.

De ezen az úton, hála a fejlődés örök törvényeinek, az anyagelvű tudomány nem haladt tovább.

A középkori kínpaddal fenyegető kényszer és a *túlérző* (sensitiv) egyének üldözése megszűnván, éppen az újabb kori tudományos felfedezések által előállott tüzetesebb megfigyelés következtében újra jelentkezni kezdenek azok a tünetek, a melyeket az egyházak ezelőtt a maguk számára foglaltak le és végre agyonszabályozva megfojtottak s üldözve kiirtottak.

Szaporodtak ezeknek kutatói is, úgy hogy a szellemi forradalom kikerülhetetlenné lett.

Mint egykor *Kopernikus*, úgy tett *Mesmer* is.

Megunta a recept-írást és az akkor ismertté válni kezdő finomabb örökben új gyógyhatások után kutatva, megtalálta a test lényegét: a lelket. Mint *Kopernikus*, a föld önmagakörűli forgásának szabálytalanságait vizsgálva, megtalálta az egyetemes világrendszert, éppen úgy *Mesmer* a beteg embereket gyógyítgatva, rájött a test fölött uralkodó *elmére*, a melynek a test csak megjelenési módja.

Már előtte is sokan gyógyítottak szokatlan, *rejtett* (occult) módon. Hiszen már az egyiptomi hieroglifák is megőrizték számunkra a *kézfeltevéssel** való gyógyítás módszereit, de az ilyen gyógyítást mindig természetfölöttinek tekintették s mindig a tulvilágról és a lélekről uralkodó transcendens felfogáshoz simul.

Például éppen *Mesmer* idejében *Gassner*, az egyszerű falusi pap, szintén gyógyított *rejtett* (occult) módon. Sokszor 1500 beteg is várakozott *Klosterleben*-ben, majd később *Ellvangenben* a szabadban táborozva, míg a sor reá kerülhetett.

Az *igolstadt*i egyetem igazolta, hogy a gyógyítás tényleg valódi, de a tudomány azoknak megfejtését adni nem képes.

Természetes, hogy nem volt képes, mert *átsugallás* révén történt a gyógyítás. Éppen úgy, mint azt most a *nancy*-i iskola teszi. Sajnos, hogy

*Vagyis kézrátétellel (a szerk.)

éppen száz évig kellett *Mesmer* tanítványainak küzdeni, míg ezt a csekély eredményt, — részleteiben még most is kétségbe vonva, elértük.

Szegény *Gassner*! azt hitte annak idején, hogy *exorcizál*, vagyis *ördögöt űz*. Ő is csak úgy tett, mint minden ilyen gyakorlati gyógyító, a bábéli torony építése óta. Az éppen uralkodó felfogás értelmében magyarázta a tüneteket. Megcizálta az ördögöt, a ki a betegséget szerinte előidézte. Átsugallás által előidézte a betegség külső tüneteit; ezeket azután engedte kitombolni s mire a *kölcsönhatás* (rapport) eléggé kifejlődött közte és a beteg között, erőlyes "*cesset*"-kiáltására a betegség megszűnt.

Ha meg nem szűnt a betegség, t. i. ha nem bírta a mesmeri *kölcsönhatást* a beteggel elérni, úgy a betegséget természetesnek nyilvánította és az akkor szokásos módon gyógyító orvosokhoz küldte.

Ő természetesen hitte az ördögöt. A katolikus *Stersinger* és a protestáns *Semmler* aligha ha hitték, de *szükségük volt reá*, t. i. az ördögre s mindketten az ördög létezéséből kiindulva, rémítően tudákos fejtegetésekkel megspékelve, el is ítélték teljesen a *Gassner*-féle gyógyításokat, mindegyik persze egymásnak ellentmondó indokokkal hozakodván elő. A regensburgi püspök utóbb véglegesen be is tiltotta a gyógyítást.

Mesmer másképpen tett. Ő nem tekintette a tüneteket természetfölöttieknek, hanem elővette a kéznél fekvő megoldási módot. Elnevezte a működő erőt annak, a mit akkor a tudomány a legfinomabbnak, a legtitokzatosabbnak mondott, t. i. delejességnek. De hogy megkülönböztesse a fémek révén létrejövő delejességtől, *állati delejesség* nevet használt. A név nem szerencsés. Sokkal czélszerűbb azt, mint sokan használják a nagy tudós örök dicsőségére, *mesmerismusnak* (életdelejesség) nevezni — a galvanismus példájára.

Tanítványai tovább haladtak a kijelölt úton. Ezen eddig occult tünetek egyéb árnyalatait is meghatározták. Természetesen számtalan tévedésbe is estek, de az *út irányát helyesen tűzték ki*, és a *Mesmer* által adott fonál vezetett be egészen a *nancy*-i iskoláig. Egyenesen és eredetileg az ő érdeme, hogy a gyakorlat valamely tilalom, vagy a gyakorló tanítványának halálával el nem vezett újra az emberiségre, éppen úgy, mint például *Gassner* kezében, és hogy végre most már az orthodox orvosi gyakorlat is kezdi hasznát venni egyes tüneteinek.

Mint *Kopernikusnak*, úgy neki is akadt *Galileije*. *Liebeault* előkelő orvosé az érdem, hogy a *nancy-i* iskola által a tudományos kutatás országújtára helyezte ezeket a tényeket. Most már nem lehet előlük kitérni, tőlük megszabadulni. Most azután nem veszthetjük el azokat.

Maholnap már csak egy pár hátmögi (obscurus), vagy teljesen elmaradt és tájékozatlan tudós lesz csak, a ki az *átsugallás* magasabb rendű tüneteit még tagadni meri. A kérlelhetetlen természetes fejlődés fogja ezt a tudományt a megkezdett irányban vezetni tovább és tovább.

Előbb-utóbb is el kell ismerni, hogy az úgynevezett lélek, még sokkal nagyobb mértékben hat a testre, mint a test a lélekre és hogy tulajdonképpen az *elme* az, a mit “én”-nek nevezünk. A test csak ennek megjelenési módja, s csupán fokozatilag több, mint a ruha.

Tehát újra recseg már a régi világfelfogás, sőt itt-ott düledezik is. De most nem a föld indult meg, hanem a mennyország és pokol kínai falai szakadnak össze, és mi benn lebegünk a végtelen mindenségben, szabadon és büszkén. Nem maradt többé egyetlen olyan zug sem a világegyetemben, a melybe az *elme* sasszeme ne hatolhatna.

Az egyetemes természetszerűség kiterjed a nagy mindenségre. Nincs ott semmi természetfölötti, mert az ember egyénisége az *elme*. Ez az *elme* és annak gondolata, intuíciója és érzése az egész világegyetemben közlekedésben állhat hasonmegjelenési alakjaival.

Az egyén léte sincs a korlátolt földi élethez kötve. Amint a földön szervezte magát, éppen úgy halála után más természetű, de éppen oly természetes világokon is megjelenhet. És a halál nem megsemmisülés, de újraszületés. Újraszületés, de nem a földön, hanem egy tökéletesebb, de azért éppen olyan természetű környezetben.

Ide fog vezetni a megkezdett irány, mert a kérlelhetetlen logikának, a mely a tényekben rejlik, csakis ez lehet a végpontja.

A szörnyű úr, a mely a természet és a vele ellentétbe helyezett úgynevezett természetfölötti között tátongott, át lesz hidalva. Hiszen nem is létezett tulajdonképpen sohasem!

A tudományos kutatás és a tapasztalat eleinte ugyan még meg fog maradni a megszokott korlátok között fölszabadulása után is, de mihamarább beléütközik az eddig természetfölöttinek nevezett tünetekbe is, melyeket a hatalmas vallásszervezetek elleni harcában ön-

maga eltagadott és kigúnyolt, mert ösztönszerűen érezte, hogy azoknak hatalma ezekben gyökerezik.

Nagy küzdelmek árán végre beveszi ezeket is és visszafoglalja természetes uralmát a világlét minden kérdése fölött; így tehát tere valóban végtelen lesz. A természettudomány nem fél, hogy a varázslás, vagy eretnecség bűnébe esik. A bölcsészet nem tartja magát “*ancilla theologiae*”-nek. A hit a holt dogmákból az élő szívekbe vonul. Ezekért küzdünk mi.

Nem állítjuk szembe a természetet a természetfölöttivel. A századokon át mesterségesen köréje vont kínai falat akarjuk lerombolni. Hogyan és miként? azt a következőkben iparkodom érthetővé tenni az által, hogy a szellembúvárlat eredetét, rövid történetét, különböző iskoláit és azoknak nyilvános, vagy még alig megértett céljait fogom ismertetni.

II. Mesmer és fölfedezése

Miként az előzőekben láttuk, *Kopernikus* és mások, — a kik vele egy úton haladtak a természet tüneményeinek részletes vizsgálatában, az így elért meglepő eredmények által — az elvont okoskodásoknak, a régen elfogadott és az ő idejükig kétségbe sem vont elméleteknek tekintélyét teljesen lerontották.

Nagyon természetes, hogy most már a tudományok beosztása, tárgya és egymáshoz viszonya, de sőt az alapjukat képező tényeknek ismert kiindulási pontok is revízióra szorultak, úgy a vallásos keretek, mint a tudományos rendszerekben.

A vallásos téren ez az áramlat a reformációra és egyház-szakadásra vezetett. De mivel a szétszakadozott egyház a tudománnyal szemben ezután is egyöntetűen járt el, arra itt ki nem terjeszkedem.

A tudomány mezején még szükségesebb volt az új berendezkedés és akadt is egy kiváló szervező erővel bíró elme, a ki a zűrzavarban rendet iparkodott csinálni.

Verulami *Bacon*, okulva a tények gondos vizsgálatának eredményein, belátta, hogy a *tapasztalat nyújtotta adatokra* kell a fősúlyt fektetni. Ezzel vetette meg alapját annak az egészséges angol gondolkozási módnak, mely mai napig is annyira jellemzi ennek a népnek tudományát, hogy még a nyelvében is kifejezésre jut, midőn ezen szó „philosophy“, náluk nem csak bölcsészetet, de természettudományt is jelent.

Cartes, midőn bölcsészete megalapítására a „gondolkozom, tehát vagyok“ tételből indul ki, önkénytelenül is *Bacon* szellemében cselekszik. A tapasztalásnak egy mindent átölelő tényét és így természetesen a lehető legközvetlenebb emberi tapasztalást kereste és vélte megtalálni ebben a jelgében azon célból, hogy ebből, mint szilárd alaptól kiindulva, bölcsészeti rendszerét fölépíthesse.

A pont csakugyan szilárd volt, mert kétséget sem szenved, hogy gondolkozunk. De a gondolkozás nem foglalja magában az *elmét*, mert az elmének ez csak egyik irányban megnyilatkozó működési módja, illetőleg tünete. Ámde az *elme nemcsak gondolkozik, de szervez is;*

— mint szervező vonzódik, érez és akar, — sőt nemcsak gondolkozik és szervez, de *közvetlen szemlélő erővel is rendelkezik* (intuitio).

Hogy ez így van, azt a tapasztalati tényekkel szándékozom bebizonyítani.

A gondolkozásból az *elmét* csakis mint *értelmet* ismerhetjük föl, következőleg létezésünknek csak egy részét: — az elme *értelmi* működését (intellectus) — azonosítjuk magunkkal. Sem a *szervező* (affectionalis), sem a közvetlen *szemlélő* (intuitionalis) erejét nem ismerjük magunkénak, a minnek folytán „én“-ünket, csak egy tulajdonságában fogva föl, az ezen alapra fektetett bölcsészet sem érhetett el mindekkoraig valódi eredményeket.

Az értelmi működés lényegileg kételkedő lévén, amíg az elmét és öntudatunkat *csak* az értelmi gondolkozásban keressük, addig azt meg nem ismerhetjük.

Lehetetlen valamely tárgyat annak csupán egyetlen tulajdonságából megismerni, mert elkerülhetetlenül szükséges, hogy annak legalább minden észlelhető lényeges tulajdonságát megállapítsuk, mielőtt arról tiszta fogalmat alkotunk.

Emberi voltunkat, illetőleg annak természetét sem ismerhetjük meg, ha azt *egészében* csak egyetlen tulajdonsággal azonosítjuk. Azért ha *csupán* a gondolkozás révén óhajtjuk az megismerni, okvetetlenül oda jutunk, mintha például barátunknak csak a hangját érzékelnénk, de egész megjelenéséről, alakjáról stb. tudomást nem vennénk. Nemde körülbelül olyan fogalmat alkotnánk felőle, mint amelyet éppen öntudatunknak imént vázolt egyoldalú felfogása következtében a saját lelki mivoltunkról rajzolunk. Holmi bizonytalan, alaktalan erőnek képzeljük azt, ha t. i. önálló létet tulajdonítunk neki. Csupa kényszerből valósággal csodás módon kötjük azt testünkhöz, mert a valóban ki-méletlen tapasztalat ezt is a magunk egyéniségéhez tartozónak elismerni kényszeríti.

Így áll elő lényünkben az a csodaszerű *kettősség* (dualismus), a mely azonnal megszűnik és a magunk monisticus fölfogására vezet, a mint meggyőződünk, hogy földi éber öntudatunk előtt elrejtett szervező életünknek is intézői csupán magunk vagyunk és hogy ezen rejtett (occult) öntudatban gyökereznek indulataink és szenvedélyeink. Eszerint valódi *összöntudatunk* sokkal kiterjedtebb, mintsem gondoljuk és

úgy az egyes egyénekben, mint az emberi fajban nevezetes fejlődésre képes.

Ezen szélesebb körű öntudatunknak nemcsak az ismert öt érzék áll rendelkezésére, de *több is*, bárha ezeknek működését értelmi öntudatunk nem bírja képekké alakítani, ámde azért *mint érzések* mégis hatnak.

Ezen *rejtett* (occult) érzékek a levegőnek és *lebnék* (aether) oly rezgéseit és hullámait viszik át összöntudatunkba, a melyek a rendes öt érzékkel nem érzékelhetők; de hogy léteznek, érzékeny természettani eszközökkel *is* bebizonyíthatók. Ilyenek például az ibolyasugarakon túleső színek, az át nem látszó tárgyakon keresztülható sugarak, a füleinkkel nem hallható hangok, a delejesség, a jegeczek stb. kisugárzásai.

Mesmer érdeme, hogy az elmét és abban valódi egyéniségünket: *összöntudatunkat*, minden irányban a tapasztalati tények útján sikerült megismerni.

Mint tudjuk, az orvosi tudomány ősidőktől fogva minden némileg hatékony anyagot és minden fölismert erőt igyekszik gyógyítási célokra fölhasználni. Ezen törekvésében számtalanszor játssza a döntő szerepet a véletlen és a választásban egyedül a képzelt, vagy a valódi eredmény az irányadó.

Ez az eljárás volt észlelhető a múlt században a delejesség használata körül is. Ugyanis a test felületétől egy kis távolságban delejes rudacskákkal különböző, főleg hosszirányú vonásokat, mozgásokat alkalmaztak, hogy ily módon gyógyítást eszközöljenek. Nagyon természetes, hogy ez is csak olyan se jó, se rossz hatást eredményezett, mint más egyéb számtalan régi módszer. Sokszor használt, — főleg a míg az orvosok, vagy a betegek hittek s bíztak benne, — de bizony nem sokára ez is sok mással egyetemben a lomtárba került. Az ily fajta delejes kezelés azonban Mesmer idejében még divatban volt.

Mesmernek mint határozottan éleslátású embernek, nem sok bizalma lehetett az addig — sőt azután is napjainkig — használt erőszakos gyógyítási módszerekben, azért teljes erővel új, finomabb, simulékonnyabb módszerek után kutatott.

Ő is használta a fent említett delejes eljárást, miközben csakhamar észrevette, hogy elég csupán érinteni a beteget a delejjel és sokszor már is hatást idéz elő. Ezért, de meg a tömeges kezelés érdekében *“ba-*

quette” nevezetű eszközöket szerkesztett, a melyek az ő felfogása szerint delejességet fejlesztő kádak voltak, fémsodronyra erősített vezetékekkel. Ezek körül a betegek elhelyezkedve egy-egy vezetéket testük fájó részére helyeztek és egymás kezeit érintve, kört képeztek.

A hatás mihamarább észlelhető volt. A betegek különös változásokon estek át, vagy mint Mesmer nevezte, kritikus álomba merültek és néha már az első, de rendszeren a megismételt eljárás után meggyógyultak.

Ez volt a mai *körüléseknek* (seance) eredete és ősalakja.

Most már tudjuk, hogy nem ezek a kádak és nem a vezetékek voltak létrehozó okai a tüneteknek, hanem a *körülés* (seance) szülte az eredményeket.

Maga Mesmer, mint bölcselkedő elme, nem elégedett meg az ásványi delejességgel, különösen pedig azért nem, mert azonnal észrevette, hogy az egyenként való kezelés alkalmával akkor is hatást tud elérni gyakorolni a betegre, midőn *pusztá kézzel* végzi felette a mozdulatokat és nem a delejjel, következésképpen nem is a delej volt a ható ok.

A magyarázat terén azonban mégis a delejhez hasonló erőt tartotta meg s azon föltevésből indult ki, hogy az összmindenséget ilyenmő erő hatja át. Ez az erő a testekben és főleg az emberi testben góczpontokra találva, azokban kering és ennek következtében az egyik ember a másokra *közvetlenül* hathat.

Szerinte a betegség a szervezetben keringő ezen erő harmoniájának meg bomlásában áll s egy másik, egészséges, harmoniájában meg nem rendült test behatása folytán meggyógyulhat.

Ez volt a *rapport*, vagyis a mesmeri *kapcsolat* tana. Ezt *bűvkapcsolatnak* nevezhetjük.

Ezen mesmerikus kapcsolatot mai napig is az eljárás *lényegének* tekinthetjük, mert bár a mesmerikus tüneteknek sok mindenféle nevet is adtak, azért az első és alapfeltétel mégis csak a *kapcsolat* maradt.

Ahol kapcsolat nincs, ott hatás sincs. Ez kitűnik az alábbiakból, a mikor t. i. az erő egyes tüneteit osztályozzuk.

A kapcsolatot Mesmer tapasztalata szerint legegyszerűbb úgy létrehozni, hogy minden készüléket mellőzve, egyszerűen két ember egymással szemben helyet foglal. Az egyik, a kinek *ható szerepe* van, kissé magasabban helyezkedik el s pusztá kezeivel a másiknak, — a *túl-*

érzőnek (sensitivnek) — testétől kis távolságban, — egy pár hüvelyknyire, — a homloktól lefelé haladó mozdulatokat tesz, gyöngéd, kissé lassú simítás formájában.

A ható itt a hypnotizáló, magyarul: *bűvölő*; a *túlérző* (sensitiv) pedig a hypnotizált; mondhatjuk: *megbűvölt*, vagy ha az álmig fokozódik a hatás, úgy *bűvalvó*. Magát a hypnózist: *bűvalomnak* nevezhetjük. Ha csupán gyógyítás céljából történik a hypnotizálás, *gyógybűvölő* és *gyógyvalom* lennének a könnyebben érthető, sőt magyarázó elnevezések.

De nem is különbözik a bűvalom másban a rendes álomtól, mint hogy az előbbi esetben a két egyén között *bűvkapcsolat* áll fenn. Az ilyen álomban lévő a *bűvölőt* hallja, látja stb. míg másokat nem. Mivel pedig föl nem tehető, hogy érzékei csak egy egyénnel szemben működhessenek, a mások teljes kizárásával, világos, hogy kell egy rejtett (occult) érzéknek is lenni, mely az érzékelést közvetíti. Ez a közvetítés Mesmer szerint a *belső érzék* által történik.

Schopenhauer *álomérzéknek* (Traumorgan) nevezi és székhelyét az összes ideggóczpontokba, de főleg a "*plexus solaris*"-ba helyezi. Nyilván Mesmer műveinek alapján.

Nem lesz talán fölösleges közbevetőleg megjegyezmem, hogy Schopenhauer dolgozata: — *Ueber Geistersehen* etc. — kitűnő munka occult szempontból is. Kétséget sem szenved, hogy Mesmer műveinek tanulmányozása folytán jött létre. Valószínűleg ez az oka annak, hogy ég most is kevés olyan dolgozat van, mely a szellemtannak ezen alapvető tünetényeit oly magas szempontból és olyan világosan vezetné be. Végkövetkeztetései természetesen hibásak.

Ezen *belső érzék* főleg az elme szervező működését szolgálja. Minden emberben úgy ébren, mint álomban működik. Rendes működéséről azonban értelmi öntudatunk nincs, de a Mesmer által újra felfedezett eljárás behatása alatt, vagy néha a kóros állapot következtében magától föllépven, értelmi öntudatunkba is átnyúlik mint nyugtalanság, halálsejtelem, álomlátás, előérzet stb. De összöntudatunkban *mindig jelen van*.

Hogy ezen érzék által fölruházott szervező ereje az elmének az, a mi testünket is fölépítette, és azt folytonosan fönntartja és alakítja, az bebizonyítható az *átsugallás* által.

A *bűvalomba* merültek értelmi öntudata és ezen értelmi öntudatát szolgáló külső érzékek nyugszanak. Az ilyennek összöntudata ekkor csak a belső érzékkel érzékelhető világ felé fordul. A külső érzékek világa csak a *bűvölő* érzékei által hat reá, de *nem közvetlenül*, hanem ennek értelmi öntudata által *közvetve*.

Ezt úgy kell érteni, hogy a *megbűvölt* nem a *bűvölő* szemeivel lát, de azon képeket, benyomásokat látja, a melyek a *bűvölő* értelmi öntudatában, illetőleg agyvelejének ezen öntudatát szolgáló részeiben keletkeznek. A két egyén elméje az öntudat különböző állapotában maradvá és egymással kapcsolatba jöve, *együtt működik*. Ha tehát a *bűvölő* valamit nem is lát, de jól elképzel, úgy ezen képzelet a *bűvalomban* lévő előtt mint külső érzéki behatás fog megjelenni, azaz teljesen valósnak fog feltűnni előtte.

Ugyanez történik ebben az esetben, mint álmainkban. A teljesen el nem nyugodott értelmi öntudat tartalma, emlékei, vagy a teljesen el nem nyugodott külső érzékek gyöngje jelei, mint álomlátások jelennek meg.

Ismeretes, hogy a rendes álomkép látásának behatása alatt is álunkban mozdulatokat teszünk, tehát a megfelelő cselekvést *megkezdjük*, de többnyire éppen ennek következtében fölébredünk, vagy pedig ezek a cselekvési kezdetek magába az álomlátásba mennek át és azt tovább szövik. Sokkal nagyobb mértékben történik ez a *bűvalomban*, mert ez a rendes álomnál *mélyebb* és így a fölébredés nehezebb, úgy hogy a *megindult cselekvés* *tényleg végrehajtatik*.

Ha már most olyan képet kap a bűvalomban levő, a mely testi szervezetét befolyásolná, *ha az valóban megtörténnék*, akkor ebben az állapotban *is* megindul a szervezetben az az okszerű és természetes cselekvési folyamat, mely éber állapotban ilyen esetek megtörténtével előállni szokott. A kísérletező tehát csodálkozva látja, hogy a folyamatnak megfelelő szervi elváltozás is bekövetkezett.

Hogy ez így van, arra számtalan bizonyítékot idézhetnénk a világ minden részében megjelent és főleg a *nancy-i* gyakorló orvos-iskola követőinek és a mesternek *Liebault* nagytekintélyű tudósak, a hírneves gyakorló orvosnak műveiből, de a tömérdek név és adat csak tanulmányom logikai fonalát szakítaná meg. Azért csupán arra szorítko-

zom, hogy főleleveníték egyetlen egy esetet, mely Budapesten néhány év előtt a napilapokat is foglalkoztatta.

Én e helyütt ezeknek előadását követem.

Szekulics Vilma, 27 éves, művelt, csinos leányon *Jendrassik* magántanár mutatott be ilyen tüneteket az orvos-egylet ülésében, 1887. márcziusában.

Egyszerűbb kísérletek után egy tiszta fehér papírlapot tettek bal-vállára s azt mondták neki, hogy az mustárpapír. És íme, pár óra múlva egy óriási, savóval telt hólyag emelkedett a bőrön.

— *Vilma!* nézze csak, ez itt a kezemben tüzes vas, — mondja a tanár. — Látja, ez éget! — és rányomta a leány karjára.

Rövid idő múlva megpirult a bőr és az égetési seb tulajdonságaival bíró változás támadt a megérintett helyen. Pedig a tárgy, a melylyel megérintették, csak egy darab fa volt. Majd egy üveg nyakát nyomja rá a tanár a bőrre, és egy egészen égett sebzéshez hasonló jel származik, a mely pontosan mutatja az üveg nyakának az alakját és nagyságát. Ezután a vállát érinti egy monogrammal, melyen **K** betű volt. A **K** betű is pontosan megjelent, mert szintén elhitették vele, hogy az eszköz tüzes.

Kétségtelen tehát, hogy az elme nem csak gondolkodik, *de szervez is* és hogy ezen szervezés is *öntudatosan* történik, t. i. hogy az ösztöndatudat alkatrészét képezi, bár ez a működés értelmi öntudatunkba nem nyúlik át. Ezt aényt a *bűválom* egy másik alakja, illetőleg egy tovább kifejlődött foka igazolja.

Az *alvajárás* (somnambulismus) sokszor önmagától is kifejlődik, de mesterséges módon is előidézhető a *bűválomban*, ha t. i. a helyett, hogy ezen állapotban a *túlérzőt* (sensitivet) átsugallásokkal terhelnénk, inkább magától továbbfejlődni, mintegy tájékozódni engedjük és kérdésekkel óvatosan megkerülve az önkénytelen átsugallásokat, figyelmét valamely más, de czéltudatos irányba, — például a saját teste bel-sejébe, a kísérleti hely láthatatlan környezetére és más nem izgató dolgokra — tereljük át.

Ilyenkor a legszebben kifejlődik az alvajárás egy magasabb neme: a *tisztánlátás* (clairvoyance) állapota.

A *túlérző* arra, a mi vele az alvajárás állapotában történt, nem tud visszaemlékezni, de mint *tisztánlátó* nemcsak az összes, ilyen állapot-

ban történetekre emlékezik, de az értelmi, tehát a normális létben történetekre is.

Világos tehát, hogy a tisztánlátás öntudata sokkal nagyobb körre terjed ki, vagyis ez a foglalja magában egész valódi egyéniséget és nem az értelmi öntudat.

E szerint reá találunk magunkra az *elmében* és annak összöntudatában, a mely nemcsak gondolkodik, de szervez is és maga építette fel testét, sőt ezeken kívül még közvetlen szemlélete is van a belső érzéke révén.

Valódi öntudatunk ilyenképpen sokkal terjedtebb, mint azt földi éber állapotunkban gondolni hajlandók vagyunk. Nem áll tehát, hogy gondolataink az agyvelő-változások okozatai. Hiszen be van bizonyítva, hogy az agyvelőt magát is az elme szervezte, és folyton alakítja.

Mesmer az *alvajárás* mindkét fokozatát jól ismerte, következőleg nem felel meg a tényeknek az, a mit *Dupotet* állít, hogy *Mesmer Puysegur* tanítványától vette volna azt át. A nevezett ugyanis csak 1784-ben lépett föl s *Mesmer* műve, melyben az alvajárást tárgyalja, már 1780-ban jelent meg.

Hogy bebizonyítsam: mennyire magas bölcselmi szempontból tekintette *Mesmer* ezen tüneteket, idézem munkájából szóról-szóra a következőket:

“Nehéz feladat azt megfejteni: miként érzékelhet (az alvajáró) olyan eseményeket, a melyek már régen történtek, vagy még csak történni fognak? Az *ember belső érzékével* az egész természettel érintkezésben van és mindig képes az okok és okozatok lánczatát követni. Ily módon megérthető, hogy a múltat ismerni nem egyéb, mint az okokat az okozatokból fölismerni; a jövőt előre látni pedig nem más, mint az okozatokat az okokból kitalálni. E szerint könnyen emelkedhetünk annak tudatára, hogy a világegyetemben (universum) *minden csak Jelen* és hogy a Múlt, meg a Jövő csupán két iránya, viszonya a részleteknek egymás között.”

“Nem szükséges még csak mélyebb belátás sem annak felismeréséhez, hogy a homályból, mely ezen tüneteket burkolja, a különböző népeknél az általános durva tudatlansággal párosulva, annyi vallásos és politikai előítélet származott.”

Az ügyre magára azonban jobb lett volna, ha *Mesmer* nem oly magas és tág látkörből tekinti ezeket a dolgokat.

Egy kissé gyorsan jött a sok fölfedezés.

A helyett, hogy az egyszerűbb tüneteket tanulmányozták volna, a tanítványok egytől-egyig átmenet nélkül, egyszerre a legmagasabbat elérni törekedtek.

A részletes behatások felől nem tájékozták magukat; tiszta fogalmakat nem szereztek az *átsugallás* szerepéről s így minden előkészület nélkül *önálló alvajárókat* akartak fejleszteni és azoktól akartak mindent kitudni. Azért kikérdezték őket minden létezőről, ámde még azt az egyszerű tényt sem vették figyelembe, hogy *az átsugallás révén bármely elméletet meg lehet erősíteni a teljesen ki nem fejlődött tisztánlátó által*, mert az egész dolog öntudatlanul történik úgy, hogy minden határozott meggyőződés, vagy föltevés olyképpen hat, mint maga az *átsugallás*.

Ezért tévedtek még napjainkban is *Charcot* és a párisi *Salpetrière* orvosai. De így jártak *Mesmer* tanítványai is. Innét a sok *occult* iskola ebben az időben, meg a temérdek nyegleség. Innét a *Cagliostro*-féle rejtélyes alakok. A sok titkos szövetség és ördögimádó páholyok és hasonló, éppen nem veszélytelen hóbortok, a melyeknek számai befutnak napjainkig.

Az ilyen hóbortoknak és visszaéléseknek ellenszere azonban nem a tilalom, sem a strucz-politika, hanem a szabadság és főleg a nyilvánosság.

Midőn a párisi orvosegyelet, éppen *Mesmer* felfedezése alkalmából, 21 tagját maga elé idézte és az orvosi gyakorlat megvonásával való fenyegetés mellett ünnepélyesen megfogadtatta velük, hogy a *Mesmer*-féle eljárásokat nem fogják alkalmazni, sőt azokat tovább nem is kutatják s midőn ezt a fogadalmat 17-en letették, akkor *ők vetették meg alapját minden visszaélésnek*.

Maga *Mesmer* is, elkésere, a sok üldözés miatt, melyeket előbb *Bécsben*, azután *Párisban* szenvedett és megutálva a tanítványok hűtlenségét (D'Elson) és túlzásait (strassburgi iskola), elvonult egészen a közélet teréről.

Sokan, a kik kutatásai nyomán haladtak, már a magnetismus szótól is irtóztak. Így *Gmelin* is ezen tárgyat fölölő munkájának *Materialien zur Anthropologie* nevet adott.

Kevésbe múlt, hogy az intollerans francia orvosegyesületnek nem sikerült magát az egész felfedezést is elsikkasztani. Ámde azért az elsikkasztás még a mai napig is folyik.

Csak 1812-ben, halála előtt három évvel, érte *Mesmer* egy kis ismerés.

Még visszavonulása előtt, 1784-ben küldött ki a párisi akadémia, XVI. *Lajos* külön parancsára, egy bizottságot, a fölfedezés megvizsgálása czéljából. Ez a bizottság engedelmeskedett ugyan a királyi parancsnak, de azután úgy teljestette, hogy bizony nem volt köszönet benne.

Jussieu külön elismerő és méltányló szavazata daczára, a többség az egész dolgot egyszerűen a képzelődés révén óhajtotta megmagyarázni, azért azon mint figyelemre sem méltó, hamarosan túlesni igyekezett.

A *berlini* akadémia már nagyon helyesen járt el. Ennek jeles tagjai, főleg a híres *Hufeland* kezdeményezésére, érintkezésbe léptek *Mesmerrel* és meghívták őt *Berlinbe*. Magas korára való tekintettel azonban, — 78 éves volt akkor, — *Mesmer* oda nem utazhatott, azért dr. *Wolfart*ot küldték ki hozzá, akkori lakóhelyére *Trauenfeldre*.

Wolfart jelentésében így írja le *Mesmer*et:

“Magas kora daczára, lelkének nagy látóköre, tisztasága, mélysége és fáradhatatlan lelkesedése szinte meghódítja az embert. Adjuk ehhez a tudás minden ágának kincseit, — ezt pedig vajmi ritkán találjuk együtt, — igaz szívbeli jóságát, mely egész lényében is megnyilvánul, nem hagyva figyelmen kívül azt a csodálatosan erélyes s jótékony befolyást, a melyet a hozzá forduló számtalan betegre gyakorolt és a melynek hatása sokszor egyetlen pillantásától, egyetlen kézmozdulatától is működésbe jő és végre figyelemmel kísérve még nemes, tiszteletet parancsoló alakját, akkor fogalmat alkothatunk magunknak arról a benyomásról, a melyet reám *Mesmer* egyénisége tett.”

Sajnos, hogy az 1813-ban kitört háború *Mesmer* fölfedezésének szépen megindult elismertetését is megakasztotta s azt csak a jövőnek tartotta fenn.

Majd ha szobra ott fog állni Berlinben, akkor bizonyára megszűnik a mostani igazságtalan rossz szokás, hogy minden a tárgyhoz nem értő őt nyeglének nevezheti, a nélkül, hogy a közmegebotránkozás feléje fordulna.

Sokszor éppen azok tesznek így, akik pedig neki nagyon sokat köszönhetnek s a kik még most is csak az általa száz év előtt észlelt legelősebb tünetekkel vesződnek az ő lángeszének árnyékában. Ezek akarva nem akarva, mégis csak az ő követői, az ő tanítványai, tehát mestereiket árulják el és tagadják meg. Ámde vannak olyanok is, a kik csak azért teszik ezt, mert szeretnének felfedezők és újítók lenni. Pedig hiába minden. Csak utánzók és lelketlen kísérletezők maradnak, a kik azért nem képesek tovább haladni, vagy legalább *Mesmert* elérni és megérteni, mert ehhez éppen csak a lélek hiányzik bennük.

Hogyan fejlődött tovább *Mesmer* tana a mester halála után? milyen más felfedezésekre veti világát és milyen mozgalmakban, törekvésekben nyilvánulnak meg ezek napjainkban? azt a következő fejezetben fogom elmondani.

III. Százados meghasonlottság a tudományban

Mesmer nagy jelentőségű fölfedezése, — hogy t. i. az ember a nagy mindenséggel és az egyes emberek is egymás között kölcsönhatásban állanak, mely kölcsönhatás eddig ismeretlen, vagy félremagyarázott tünetekben nyilvánult meg, — nem talált elismerésre sem a tudós akadémikusok, sem a gyakorló orvosok körében.

Mindennek daczára *Mesmer* óta folyton akadtak független gondolkodású tudósok, nemkülönben orvosok is, a kik a fölfedezést elméletileg tovább fejleszteni és a gyakorlatban alkalmazni igyekeztek.

Most már a *mesmerismus* (életdelejesség) gyűjtőnév alatt összefoglalható tünetek — a *bűvélom* (hypnotismus) *átsugallás* (suggestio), *alvajárás* (somniaambulismus), *gondolatátvitel*, *távhatás* (telepathia) és végre a *tisztánlátás* (clairvoyance) — legalább az eszmecsere tárgyaiként el vannak már fogadva.

Ezt a csekélyke eredményt is óriási küzdelem, számtalan őszinte lélek szívfájdalma, megakadt pályája, elveszett állása és a félreismertetés vértanúsága árán lehetett csak elérni. Mindig kiváló szerepet játszott és játszik ma is a támadásokban a „*húsfazék*“, de nagy részben az a „*csontfazék*“ is, a melyben t. i. a gondolatok főnek. Mert hiába, igaz marad mindig, hogy legnehezebb munka mégis csak a gondolkodás. A világ felfogásában megnyilvánuló új irányok pedig, és az ezzel kapcsolatos alapvető munkálatok ráadásul ezt a nehéz dolgot még erősebbé is teszik!

A legtöbben nem is képesek, vagy nem akarnak ilyen erős munkára vállalkozni. Attól rendszerint visszarettentnek, mert úgy fogják föl a dolgot, mintha régi házukból kergetnék ki őket. Már pedig a házat senkisé is hagyja el szívesen, főleg a ki nem bízik, hogy képes lesz helyette magának egy másikat építeni.

A mesmeri tüneteknél egyébként még egy más körülmény is közbejátszott.

Már verulami *Baco* óta észlelhető volt a tudományok terén egy bizonyos mérvű meghasonlottság, Midőn pedig ez a lángelme a tapasztalást nyilvánította a tudományos kutatások kizárólagos alapjául, nagyon

természetesen *minden tapasztalati tényt* föl kellett volna ölelnie a tudománynak. Ámde ez nem volt lehetséges, mert előfordultak olyan tények is — főleg a mesmeri tünetmények voltak ezek, — a melyeket az *egyház* miatt nem lehetett nyilvánosan kutatni.

Ennek daczára *nettesheimi Agrippa* összegyűjtötte *Occulta philosophia* című művében mindazt, a mi a kutatás tilos területéhez tartozott. Összegyűjtötte javarészből mindazt, a mit előtte századokon át a letűnt vallásrendszerek papi kasztjainak titkaiból a hermeticus iratokban, a kabbalában s a belőle kiágazott arab alkímiában stb. összehordtak. Sokat tanult a híres *Trithemius* apáttól is.

Műveit *teljesen* alig lehet érteni, úgy hogy még ő is elkerülhetetlenül szükségesnek találta az előszóval és írásban, — főleg *bizalmas levelekben* — való külön utasításokat. Valóságos személyes instrukciókat adott és így alapítója lett az újkori *rejtett elvűségnek* (occultismusnak) elannyira, hogy nemcsak maga a tárgya, de módszere is *rejtett* (occult) volt.

Giordano Bruno, a reformáció által felbátorodva, már megkísérelte a *módszert* mindenkinek egyaránt hozzáférhetővé tenni, de ezt a bátorságát életével fizette meg a máglyán.

Giordano Bruno a hatévi szakadatlan rábeszélés daczára, sőt még a börtönbüntetéstől sem riadva vissza, görcsösen ragaszkodott tantételeihez, hogy t. i. a világegyetem végtelen, nemcsak *egy* lakott világ van, a lélek már előbb is létezett (praexistentia) és hogy a mágia természetes, vagyis, hogy nem az ördög műve. Ezek közül egyetlen-egyet se vont vissza, mert ugyanazon lelkesedés tüzelte, mint a vértanúkat.

Roman azon tanulságot vonja le *Giordano* esetéből, hogy *csakis a hit* szülhet vértanúkat, de a tudomány nem, mert — úgymond — miért ne tagadhatná meg az okos ember egyik-másik bebizonyítható igazságot a hatalom előtt? Azért *Galilei* eljárását dicséri is *Bruno*-éval szemben.

Bizonyára a saját művészi szavakba öltöztetett tudatlanságára gondolt, a mikor ezeket írta. Azért bizony nem lett volna vértanúságot szenvedni. Pedig *éppen az ő elmélete szerint* nagyon is rászorulnak a vértanúságra fejtegetései az apostoli kor csodáiról, mert nemcsak, hogy be nem bizonyíthatók állításai, de máris az *ellenkezőjük* bizonyult be. Legalább a tünetmentes gyógyítások a mai kor tapasztalatai-

nak: — a sugallás, távhatás tünetmentesének — analógiáival bebizonyítottaknak vehetők és *Renan* üres szemfényvesztő művészkedése máris jórészt kárbaveszett.

Az elkinzott szegény, agg *Galilei*-nek, ha már nem akart, vagy nem tudott Velenczébe menekülni, bizonyára dicsőbb lett volna a máglyán elveszni, mintsem hogy még néhány évet lelki és testi szenvedések között az inquisitio árnyékában töltsön. A máglyáról az emberiség egyik legnagyobb hőseként szállhatott volna föl a nagyok pantheonába. Így azonban “*eppur si mouve*”-jával, melyet még suttogva sem volt akkor czélszerű kiejtenie, adomaszerű és hamis világítású emlékeket állított magának a köztudatban.

Bruno után még inkább valósággal szertartásos bevezetéssel ellátott titkos tanítások terjesztették a lelket és a túlvilágot tárgyaló tapasztalati tényeken alapuló tanokat. *Nostradamus*, *Paracelsus*, *Cardanus*, *Helmont*, *Fludd*, *Philaletes* stb. mind ilyen nyomokon haladtak.

A meg hasonlottság tehát létrejött, de *természetes alapon*: a nyilvános és a titkos eljárás alapján.

Mesmer óta azonban a meg hasonlottságnak ez az oka és alapja megszűnt, mert utána a kutatás — talán egynéhány zugiskolán kívül — nyilvános lett és csupán az orthodox tudományon múlt, hogy reá és az utána haladó közönségre nézve napjainkig is nagy részben *rejtett* (occult) maradt.

Maga *Charcot*, tárgyánál fogva, akár akarta, akár nem, mégis csak occultista volt. Annál inkább occultisták *Liebeault* és más haladottabb kutatók, akárcsak *Agrippa*. Csupán a módszer tekintetében különböznek tőle, a mely t. i. már nyilvános, mert műveik külön, magán úton megszerezendő kulcsra, magyarázatra nem szorulnak.

Az említett meg hasonlottság folytán ezen tünetmenteseknek ismertetője bizony elég kellemetlen helyzetben van. Ha a történeti fejlődést tartja szem előtt, akkor már *Mesmernél* kénytelen elmondani az occult tünetmenteseknek legnagyobb részét. Még inkább *Dupotet*, *Deleuze*, *Ennemoser*, *Eschenmayer*, *Aschburner*, *Gregory* és másoknál. Mikor azután korunk felé közeledik, egymásután jönnek azon kutatók, a kiknek műveiben a legelemibb dolgok ismétlődnek, de a kik ennek daczára hallgatással nem mellőzhetők, mert hiszen a szentesített tudomány fölfedezőknek tartja őket.

Utóvégre is nincs kizárva, hogy az előttük élő és őket messze túlszárnyaló igazi felfedezők munkáit s az általuk elért sikereket nem ismerték, következőleg lehetséges, hogy önállóan fedezték föl tényeiket.

Itt van például *Braid*, az angol sebész, a bűvölés hivatalos fölfedezője. Állítólag az *első* (?), ki rájött, hogy az érzékek kifárasztása által, — például ha valaki egy kissé fölfelé, szemeitől két arasznyi távolságban lévő fényes pontra szegzi merően tekintetét, álomszerű állapotba jut, majd *merevkórba* esik (catalepsia), mikor is tagjai rendkívüli hajlékonysággal rendelkeznek elannyira, hogy az alvó élő szoborként minden állásban megmarad, a melyet csak neki adunk.

Ezt az állapotot azután elnevezték hypnotismusnak.

Ámde ezt az állapotot nemcsak *Mesmer* és tanítványai, de már egy régi occultista, *Porta* is ismerte, sőt ez utóbbinak *Magia naturalis*-ában még a neve is megtalálható. Azon eljárásokat, — főleg pedig a narcotikus szereket, — a melyekkel t. i. ezen állapotot elő lehet idézni, egyenesen és világosan "*hypnotica*"-nak vagyis álomszülőknek nevezzi. Maga ez a szó "*hypnosis*" sem jelent többet mint *álmot* és ha magyaráz *bűválmot* vagy *gyógyálmot* mondunk, úgy még jobban ki is színezzük ezt az állapotot, mint bármely más idegen szó.

Tehát sem a tárgy, sem a név nem új.

Ha már most *Charcot*, a párisi *Salpêtriére* híres orvosa, arra a meggyőződésre jutott, — *Braid* nyomán kísérletezve, — hogy a bűvárlom csak igen kevés egyénnél, még pedig csak histericus és neuropaticus hajlamú egyedeknél idézhető elő, daczára annak, hogy *Liebeault* *Nancy*-ban 1866-tól a 90-es évekig több mint *tízezer embert* merített bűvárlomba, átlag minden száz ember közül 92-öt, *Bernheim* 75-öt, — akkor *Charcot* egyszerűen elmaradt és vele a *Salpêtriére* iskola is, úgy hogy tanulhatnak *Portától* és más ősrégi occultistától. És ha végül azt állítják, hogy ilyen állapotban nem lehet gyógyítani, úgy forduljunk azokhoz, a kik napról-napra a legnevezetesebb gyógyításokat érik el ezen az úton s . . . ítéljük magunk.

Az *átsugallás* legszebb példái a könnyű, alig észrevehető *bűvárlomban* észlelhetők. Ezek a valódi gondolatolvasás tünetei, a melyeket ha távolból történnek, *távhatásnak* (telepathia) nevezünk.

A gondolatolvasásnak az a neme, a melyet nálunk, Budapesten, *Cumberland* név alatt az utazó *Garner* nevű angol mutatott be 1882-ben, nem valódi gondolatolvasás. Mutatványainál főleg csak az önkéntelen izommozgások finom jelei vezetik a *túlérzőt* (sensitiv), midőn az elrejtett tárgyakat megtalálja. De már ennél is néha közreműködik a valódi gondolatolvasás.

Észrevétlenül egymásba folynak ezek a rejtett erők és hatások és összevegyülnek a megszokott öt testi érzék által közvetített érintkezési módokkal. A rendes beszédben mindig ott van a *sugallás* minimális mértékben; a gondolkozásban föllelhetjük már a gondolatolvasást és a *távhatást* (telepathia). A mi gondolataink hatnak másokra s azoké ránk rejtett módon is. Az érintkezés mind a két módja természetes és így az egymással való vegyülés már elvből is föltehető.

A tiszta gondolatolvasásnak egyik szép példája a következő:

A *gondolatolvasó túlérző* a társasággal szemben a szoba egyik kijárata felé háttal helyet foglal egy kis asztalnál. Előtte papiros és irón fekszik. A *gondolat átsugalló* a túlérző háta mögött levő ajtón kimegy és künn egy papírlapra vastag vonásokkal egy képet rajzol, mely lehetőleg egyszerű alak legyen. A képpel azután kijön a túlérző háta mögé, és ott a rajzolt képet a társaságnak fölmutatja. Úgy ő, mint a társaság lehetőleg összpontosítják gondolataikat a rajzolt alakra, a gondolatolvasó pedig szemét lehunyva bevárja, míg a kép megjelenik képzeletében. A mint ez megtörténik, könnyen le tudja azt rajzolni.

A *Society for Psychical Research* nevű angol társaság évkönyveiben közölt jegyzőkönyv szerint 37 rajzból ily módon 29 sikerült. A többi nyolczról nem kapott kellő benyomást a gondolatolvasó.

Ez a társaság az eddig occultnak tartott tünetek megvizsgálása céljából alakult meg. Tagjai közül *Myers* Frigyes, *Querney* Ede, *Barratt* W. J. tanár, dr. *Lodge* a vezetők. Néhány év óta *Crookes* Vilmos, ki 1898. év őszén lett az *angol tudományos társaság* elnöke, a világhírű fizikus és vegyész, ezen társulatnak is elnöke. Elévülhetetlen érdemeket szerzett azon tünemények föl kutatása és összegyűjtése körül, a melyeket mindez ideig rejtetteknek (occult) minősítettek.

A társulat a teljes nyilvánosság alapján van szervezve és egyedüli célja a tárgyilagos vizsgálat, minden elmélettől menten. Feladatának

ismeri a hivatalos tudomány által eddig lehetetlennek tartott, de a nagyközönségben mindennek daczára általánosan elismert tapasztalatokat közvetlenül észlelni és elítélni, vagy konstatálni, az elfogulatlan vizsgálat eredménye szerint. E célból a nagyközönséggel folytonosan érintkezésben áll, úgy hogy valóságos kincstárát gyűjtötte már eddig is össze az érdekes és értékes adatoknak.

A bizonyító módon összegyűjtött anyagban tömegesen találhatók adatok arra, hogy sokszor a messze távolból is a gondolat spontán éppen úgy sugalltatott át szemléltető alakban, mint az előző megállapodások szerint megejtett kísérleteknél.

A spontán esetek leginkább a haláltusa beálltával történtek, vagyis midőn az átsugalló maga a haldokló volt. Sokszor a végveszély pillanatában következett be, sőt olyankor is, ha az illető megmenekült.

Ebből látható, hogy a föltétel: a gondolat összpontosítás, — a mely éppen ilyenkor ér el magas fokot, — az érdekelt egyén előtt, ha alva találta, mint *jós látomás*, ha éber állapotban volt, mint *érzéki csalogás* lépett fel; tehát a ki ily esetekben, ha ébernek is látszott, mégis azon perczen a *bűváloom* első kezdődő állapotába került, azon behatás következtében, a melyet az erélyes gondolat-összpontosítás rája gyakorolt.

A *bűváloom* mélyebb alakja a *merevkórban* észlelhető (catalepszia). Itt az *átsugallás* főleg a testre és a mozdulatokra a természettani kísérletezés biztonságával hat.

Ha ilyenkor a *bűvölő* a *bűvalvó* mögé áll, ez bármely mozdulatát híven utána fogja csinálni, s minden elképzelt helyzetnek megfelelő taglejtést, állást, kifejezést pontosan utánoz.

Ez az az állapot, a melyet az utazó *bűvölők* a közönségnek bemutatni szoktak. Természetesen nem mindig tisztán, de mindenféle fogásokkal megkönnyítve, sőt számtalanszor teljesen helyettesítve az eredeti tüneményeket, ha az üzlet, illetve az előadás sikere úgy kívánja.

Az *átsugalt* mozdulatok és kifejezések tüneteit teljes tisztaságukban Hansen mutatta be Budapesten az 1880. év telén, a midőn az akkori Frohner szálló nagytermében félig nyilvánosan föllépett. Bizonyára még sokan fognak mutatványaira visszaemlékezni. Mutatványait mintegy hetvenen néztük végig.

Hansen egyébként egészen nyilvánosan is föl akart lépni, de nem tudta az engedélyt kieszközölni. Igazán szatírája a helyzetnek, alapos megváltozása a szerepeknek, midőn az occultista vágyik a nyilvánosság után, míg az úgynevezett pozitív alapokon nyugvó tudomány bujkál előle a pókhálós zugokba!

Ez talán azon nagyon, de nagyon téves hitnek tudható be, hogy a bűvölés veszélyes és azért eltiltandó. Úgy! és a gyufákat például miért nem kobozták el rögtön azért, mert tűzvészt okozhatnak? Tessék megvizsgálni a bűvölő eljárását előzőleg szűk s szakértő körben és azután adják ki neki az engedélyt. A *Braid—Charcot*-féle bűvölés tényleg néha veszélyessé válhatik, ha tudatlan kísérletezik. *Mesmer* módja szerint, mely sokkal szelídebb, a bűváloom könnyű, veszélytelen állapotai feltétlenül bemutatathatók a *merevkórság* (catalepszia). Kisebb körben pedig a lethargián átfutva az *alvajárással* lehet kísérletezni.

A veszély ott forog fönn, hogy egy részről a lethargiában az átsugallás nem hat s a kísérletező ekkor rendesen elveszti a fejét, másrészt, hogy az alvajáráásban a *bűvalvó* kezd önállóságra vergődni. Itt már megváltozik a szerep, és ez küzdelemmel jár, főleg ha ezt a körülményt, a *bűvölő* tekintetbe nem veszi. Ugyanis ekkor már magát az *alvajárást* kell a további teendők felől kikérdezni, ha vajjon: nem árt-e neki; mikor és hogyan ébreszthető föl? stb.

Éppen a *Braid—Charcot* iskolák egyoldalúsága folytán hanyagolják el ezt a fontos körülményt mostanában. A *Salamon Ellával* — a ki a bűvölési kísérletek alatt meghalt, — történt sajnálatos esetet is ez a tévedés idézte elő.

Legyen szabad idevonatkozólag idéznem *Gessmann G. W.* véleményét. A gyakorlat terén napjainkban ő egyike a legtajékozottabbaknak.

“Föltétlenül ajánlom, hogy minden kísérlet megejtése előtt a *bűvalvót* megkérdezzük, hogy vajon: teljesen jól érzi-e magát? — Lehet-e vele a nélkül, hogy a dolog ártalmára válna, további kísérleteket tenni? — — — és végre: meddig hagyjuk a bűváloomban? — — — Ha ezeket megtette volna *Neukom*, akkor — a katasztrópha ugyan ebben az esetben sem lett volna kikerülhető, — legalább nem lehetett volna szemére hányni, hogy a halál bekövetkezését siettetette.” Vagyis a haláleset a beteges állapot folytán úgy is bekövetkezett volna, de már normális állapotban és nem a bűváloommal történt kísérletezés közben.

Részemről ehhez még csak azt tehetem, hogy a mint a lapokban olvastam, dr. *Vragassi* is bűvölte a túlérzőt (sensitivet), a mit okvetlenül kerülni kellett volna. Az ilyen beavatkozás minden körülmények között ártalmas és rendkívül veszedelmes.

Ha tizenhat évvel Salamon Ella esete előtt *Hansen* a tüneteket nyilvánosan bemutatgatja, akkor a rejtélyesnek látszó új dolgok most már annyira ismerősek lennének, hogy legalább a többször jelen volt orvosok adhattak volna jó és czélszerű tanácsokat.

Egyébként ezen tanulmányoknál nem lehet a közönséges orvosi képesítés formáit alkalmazni. Jó bűvölő nem terem minden borkorban. Nem elég az a pár évi fölületes tanulás, meg az ezt szentesítő diploma ahhoz, hogy valaki kész bűvölő legyen, mert természetes hajlam és szervezet is kell hozzá. Éppen úgy vagyunk ezzel is, mint midőn a conservatoriumba járó növendék jól és szorgalmasan tanul, sőt használható hangja is van. Ebből azonban még egyáltalán nem következik, hogy egyszersmind kiváló tenorista is váljék belőle, sőt nem egyszer megtörténhet, hogy a bérkocsi bakjáról került le egy tünényes, világszerte ünnevelt tehetség.

A vizsgálatnál is egyrésztől irányadó a zenei hallás és ízlés, más résztől a józan ész és a tapasztalás.

Kezdetlegesen úgy van ez már az egyszerű massagenál is. Itt is azon eljárás és tehetség érvényesül együttesen, sőt néha, ritkán, más erő is közreműködik egész az öntudatlan átsugallásig. Innét a csodaszámba menő eredmény az egyes esetekben. Azért teljesen czéltévesztettek az újabban kiadott korlátozó rendeletek, a melyeket egyszerűen ki fognak játszani.

A népnél ősidőktől fogva divatban volt. *Kenésnek* nevezik nálunk. A *gyógykenés* szó talán jobban megfelelne massage helyett. Egy egész századon át nevettek rajta, de most, a mióta idegen nevet kapott, nem babona többé, sőt előkelő orvosok is ajánlgatják.

Ugyan hol volt hát itt legalább is száz teljes éven át a babona?

Ezen kitérés után térjünk vissza az *alvajáráshoz*.

Miként láttuk, az alvajárási kifejlődésével az *átsugallás* lehetősége is mindinkább korlátozott s az *alvajáró* fokozatosan önállósítja magát a *bűvölőtől*. Kezd függetlenül érzékelni, vagyis nem szorul a bűvölő

értelmének közvetítésére. De ezen érzékelés már *magasabb rendű* s nem a külső érzékek, de ennél sokkal finomabb észlelő képesség segítségével történik. Ez az állapot a *tisztánlátás* (clairvoyance), a *túléberség* (trance) állapota. Természetes, hogy a vezetést ennek beálltával már a *bűvárom* hatása alól mintegy megszabadult *túlérző* (sensitiv) veszi át, tehát a behatóra, a *bűvölőre* nincs szükség, mert az elme intuitiója az értelem fölé emelkedik, következőleg ennek vezetése alól, mi-helyt ennyire fejlődött, függetleníti magát.

A *tisztánlátásnak* (clairvoyance) részben fokozatosan történő fejlődését igen szépen beigazolta azon kísérlet, a melyet 1887-ben a *müncheni psychologicus-társaság*-nak e célból kiküldött bizottsága egy *Lina* nevű sensitívvel ejtett meg. A kísérlet alkalmával mint bűvölő *Schrenk-Notzing* szerepelt. Jelen volt *báró du Prel*, az ismert müncheni bölcselelő is. *Lina* szemeit sűrű, a látást tökéletesen lehetetlenítő kötélekkel kötötték be s azután a könyvtárról találomra egy könyvet vettek ki s azt kinyitva a fejére tartották. *Lina* a könyvből azt a fejtől lassan húzva olvasott, észrevehető megerőltetéssel. A társaság az olvasás befejeztével tényleg meggyőződött, hogy valóban a könyv szövegét olvasta. Itt tehát az *átsugallás* teljesen ki volt zárva, mert a társaság tagjai közül senki sem tudhatta, hogy: mi van a könyvnek a fejt érintő helyén?

Mások a gyomor tájára tették a könyvet, vagy a zárt levelet, *Despin*, az *aixi* vizek volt igazgatója, egy catalepticus betegnél tapasztalta, hogy a tenyereivel olvas.

Egyébként ezer számra hozhatnék föl bebizonyított eseteket, de nem czélom adatgyűjteményt állítani össze, hanem az átmenetet az egyszerű állapottól a nehezebbre, a komplikáltra kitüntetni.

Hogy a clairvoyante nemcsak a közelben, de a távolban történeteket is láthatja, arra is igen sok bizonyíték hozható föl.

A régebbek közül *Swedenborg* esete a legismeretesebb és a mi fő, kétségtelenül bebizonyított.

1795-ben történt, hogy hajóval *Gothenburgba* érkezett. Itt ugyanazon nap délután hatkor, tehát két órával megérkezése után, éppen egy 15 tagból álló társaság körében mulatt, midőn pár pillanatra kiment s izgatottan, sápadtan jött vissza, úgy hogy valamennyien megütköztek

kinézésén. A társaság érthető kérdezősködésére kijelentette, hogy *Stockholmban*, tehát *Gothenburgtól* 50 mértföldnyire, nagy tűz ütött ki. Ezután két teljes órán át folyton erről beszélt s leírta a tűz terjedését, mintha csak helyben nézte volna végig. 8 órakor befejezte elbeszélését azzal, hogy három házzal az övétől feljebb, eloltották a tüzet. A pusztító tűzvész első híre csak *harmadnapra* érkezett meg *Gothenburgba*, mely *Schwedenborg* előadását a legparányibb részletekig megerősítette.

Kerner művében a *prevorsti* látnoknőről is több ehhez hasonló esetet hoz föl, a melyek egytől-egyig tökéletesen beigazoltak. Ezek közül egy különösen figyelemre méltó. A nevezett látnoknő ugyanis pontosan leírta a fivérét bosszúból halálra kereső vadászó tartózkodási helyét, a mi által őt megmentette.

Friderika, később *Hauffe-né* asszony, *Wanner* nevű erdész leánya, 1801-ben született a württembergi *Löwenstein* mellett fekvő *Prevorst* falucskában. Gyermekkorától a *tisztánlátó*, a *szellemközeg*, (médiüm) és a *túlérző* jellemző tünetényeit produkálta, s betegesnek gondolt állapotára révén *Kerner* Justinus, *weinsbergi* orvos, megfigyelése alá került, kinek róla írt érdekes monographiája az ilyen egyén östípusát tárja eléünk.

Ilyen esetek a mér említett angol és német pszichológiai társulatok évkönyveiben, de főleg az *Annales des sciences psychiques*-ben, a *párisi* hasonló irányú társulat évkönyveiben, halomszámra találhatók. Ezen utóbbi társulat vezetői *Rochas* és *Richet* ismert nevű tanárok. Az előbbi a párisi műegyetem igazgatója.

A könnyen összeállítható bizonyítékoknak csak egy parányi része is elég lenne, hogy olyan történeti, vagy tudományos kérdést döntsön el, mely a megszokott és a XIX. század nyugati műveltségének egy kis körére terjedő úgynevezett modern felvilágosodás ítéleteivel nem ellenkezik. No de meg vannak már az előítéletek napjai számlálva! Maga a tudományos kísérletezés hoz mindig közelebb az occult tényekhez.

Ha azelőtt egy clairvoyant zárt levélből olvasott, vagy becsomagolt és valamely társaságban senki által nem látott tárgyat megnevezett, majdnem lehetetlenség volt ezt az eljárást megérteni. Most, a mikor tudjuk, hogy ilyen írás, vagy tárgy, megfelelő készülékekben lefén-

pezhető, tehát rejtve is hatást, rezgéseket idéz elő, melyek valami érzékeny lapra tényleg hatnak is, sokkal könnyebb feltenni, hogy a legtekélyesebb és legfinomabb érzékeny készülékre, az *emberi szervezetre* is hatnak, és ezen hatásnak jeleit képes is az ész fölfogni, sőt értelmezni, ha bizonyos föltételek között erre alkalmas állapotba kerül. Hasonló analógiát találunk a távhatásra nézve a *Marconi-féle* készülékekben.

Voltaképpen nem magyarázat akar ez lenni, hanem egy ideiglenes híd, melyen az elfogult, korszerű gondolkodás megindulni képes.

Ezen irányban *Barrett* és *Rochas* tanárok tettek rendkívül érdekes kísérleteket, úgy hogy a régibb *Reichenbach-féle od-kísérletek* is alighanem föl fognak régen szunnyadó állapotukból támadni. Az azután mindegy, ha más neve alatt is és más elnevezéssel.

Valószínű, hogy majd ezen a téren is észlelhetjük azon sajátos párhuzamos szakadást, mely a XIX. század tudomány világában napjainkig olyan sajátos jelenséget képez.

Ha a *mesmeri* tünetényekkel némileg megbarátkoztunk, és azokban eligazodni már képesek vagyunk, akkor egyszersmind birtokunkban van az a kulcs is, amellyel az ezeknél még szokatlanabb és rejtélyesebbnek látszó tünetényeket is megmagyarázhatjuk, és tudományos módon megérthetővé tehetjük. Következőleg nyugati műveltségünk körében helyet találhatunk azon tünetények számára is, melyek a más létkörülmények között élő lényeknek, vagyis az úgynevezett szellemeknek, a mi földi életünkbe való beavatkozásaként minősíthetők.

Ezen tünetények, "*szellemtani*, spiritista tünetények, vagy a gyakorlati spiritualismus tünetényei", elnevezés alatt ismeretesek és 1848 óta *Amerikában* kezdték azokat először tárgyilagosan, nyilvánosan és minden előítélet nélkül vizsgálni. Ezekhez hasonlók már a legrégibb idők óta minden népnél egyaránt előfordultak és a műveltség minden alapvető iratában és hagyományaiban kivétel nélkül nevezetes szerepet játszottak, úgy hogy a halál utáni létállapot általános elismerését eredményezték.

A következő fejezetben megkísérlem a halálnak az ismeretlen sötétségbe nyíló rejtékajtáján a *mesmeri* tünetények gyűjtötte szövéttel bevilágítani.

IV. Az amerikai szellembúvárlat tüneményei

Amerikában, — a hol a világ minden tájáról összesereglett elemekből a szabadság tüzeben valóságos új népfaj arányának kiválasztása folyik, — egy rejtett zugban élt a század elején egy talpig becsületes takács és csizmadia-ezermester a feleségével, fiával és négy leányával. Gyakori vándorlásai közben az 1826-ik év augusztus havának 11-én *New-York* állam *Orange* megyéjének *Blooming-Grove* nevű farmjában lakott, az irtás és telepítés alatt lévő őserdőben, midőn egy második fia született, *Davis András Jakab*.

A fiú iskolázás nélkül nőtt fel, szüleivel vándorolgatva a telepítés alatt lévő rengetegekben. Már tíz éves volt és még sem olvasni, sem írni nem tudott. Magába vonult s nagyon szórakozott gyerek volt. Folyton hangoztatta, hogy beszélő hangokat hall, s ezek irányítják a sorsát jószágos indulattal. Egy ilyen általa hallott csodálatos szózat indította arra a családot, hogy *Poughkeepsie*-be vándorolt és ott telepedett le.

Itt taníttatni akarták őt, de meggyőződve, hogy a nehézkes olvasáson, meg egy kis számoláson kívül tanítói semmire sem mennek vele, egy cipész üzletbe adták, ahol elárusítással bízták meg. Az 1845. évben is még ebben a cipőraktárban volt alkalmazva, mikor egy *Grimes* nevű vándor *bűvölő* (hypnotiseur) érkezett a városkába s a *mesmerismusról* felolvasásokat tartott, a melyeket mutatványokkal illusztrált. *Davis* is alávetette magát a kísérletnek, de siker nélkül; mindazon által ez az eset adott arra alkalmat, hogy *Livingston* Vilmos orvos is, a kivel ekkor ismerkedett meg, próbát tegyen vele, a minek eredménye az lett, hogy sikerült nála az alvajárás és a részleges *tisztánlátás* (clairvoyance) állapotát kifejleszteni. Mint ilyent orvosi gyakorlatában számtalanszor fölhasználta, azért *Livingston*-hoz is szegődött.

A fiatal *Davis* húsz éves koráig maradt nála, a mikor is *Lyons* dr. fogadta szolgálatába. A tisztánlátás *Lyons mesmeri* befolyása alatt mindjobban kifejlődött benne, úgy hogy csakhamar egy mű megírását jelezte, a melynek leírására *Fishbough* nevű lelkész vállalkozott.

A *tisztánlátó* (clairvoyan) mindennap egy részt mondott tollba, *javítás és előre elkészült terv nélkül*. Ezen iratok egy nagy negyedréti

vaskos kötetre rúgtak s: *A természet isteni kinyilatkoztatása* cím alatt először 1847-ben jelentek meg. (Az én példányom 1876-ból való és a XXXIV-ik kiadás.)

A munka *Humboldt Kosmos*-ára emlékeztet, de egyetemesebb felfogással. Érdekessége leginkább keletkezésének módjában áll. Tartalmával, a midőn készült a jelenlévők elméje természetesen nem foglalkozott, sőt sok helyen azoknak felfogásával és tudásával annyira ellenkezett, hogy egyes esetekben csak a későbbi fölfedezések adtak igazat neki. És ezen folyamat máig is tart.

Neptun létezését, mint naprendszerünk 8-ik bolygóját, 1846 márciusában már tollba mondta, *mielőtt Leverrier idevonatkozó számításait bárki is ismerte volna* és a bolygót magát tényleg *csak ugyanazon év szeptemberében fődözték föl*. Azon állítását, hogy a nap *nem egy helyben* forog, de egy ismeretlen központ körül kering, *Maedler* számításai *csak utólag* igazolták.

Művei telvék az ilyen, habár most még csak részben, vagy némi elteréssel utólag a tudomány által is igazolt állításokkal és fölfogásokkal.

Ezek legnevezetesebbike a többi között könyvének 675-ik lapján a következő:

“Az igazság az, hogy az emberi elmék közlekedhetnek egymással úgy is, ha az egyik még a földön él, míg a másik már magasabbrendű világok lakója. — Ezen igazság nemsokára olyan alakban fog megnyilvánulni, hogy a tények igazolják be. A világ örömmel fogja üdvözölni azt a kort — — midőn a szellemekkel való közlekedést megállapítják. — — — Ezen dolgokat illetőleg sok felvilágosítást találhatni *Swedenborg* irataiban.”

Egyébként ő maga is főleg *Swedenborgot*, *Galent* és ama titokszerű hangot, mely gyermekkorától fogva tanácsaival irányította, nevezi vezetőinek.

Felfogását — ebben az irányban — élénken illusztrálja beszélgetése egyik szellemi vezérével önéletrajzában.

— Miért nevezesz engem vezérednek? Vezetőd benned van. Saját belső fényednek kell utadra világítani.

— Tehát úgy érted, hogy önmagam, segítség nélkül is, beláthatok jövőmbe?

— Minden ember, miként a nap, központ. Minél igazabb lelkében, annál összhangzóbb élete.

— Valóban érzem, hogy leghelyesebben cselekszem, ha azt teszem, a mit lelkiismeretem sugall.

— Helyes! Így tégy! Többet nem kívánhatunk egy élő lélektől sem.

Ezen központi állapot felé csakugyan gyorsan közeledett, mert csakhamar éber állapotban is kezdett visszaemlékezni mindarra, ami vele *tisztánlátó* (clairvoyans) állapotban történt. Dr. *Lyons* bűvölésére (hypnosis) többé nem volt szüksége, sőt az reá minden hatását elvesztette. Önmaga akaratából kezdett ilyen állapotba jönni és rendes éber állapotában is ugyanazon tudás és műveltség birtokában maradt, a mely kezdetben csak a *mesmerismus* hatása alatt jelentkezett nála. A műveletlen ifjú magas műveltségű látnokká vált.

Ekkor jutott el életének legkritikusabb pontjához.

Környezete és lelkes hívei mindinkább felszaporodtak és amerikai-
asan új felekezetet akartak alapítani, melynek feje *Davis* lett volna. Ezt a szerepet azonban ő következetesen visszautasította, mert nyilatkozatainak csak annyi becset tulajdonított, a mennyi azoknak a tényleges belső értéke.

Szabad előadásaival, — melyek kötetekbe foglalva *A Harmonia bölcsészete* név alatt ismeretesek, — több tisztelőt és tanítványt szerzett, mintha a mesterséges szabályok korlátozta szervezetet elfogadja.

Az a jövődölése, hogy a magasabb létföltételek között élő lények, vagyis a szellemek, földi életünkbe beavatkoznak s ez tudományosan is megállapítható lesz, csakhamar beteljesült.

Történt ugyanis, hogy *Hydesville* nevű városkában, *Fox Dániel* nevű egyén, egy magánosan álló házat vett és családjával együtt ide költözött. Alig laktak benne pár hónapig, a midőn különös, megmagyarázhatatlan kopogó hangokat hallottak, a melyek csakhamar türhetlenekké lettek.

Az 1848. év márczius 31-én az előbbi ártalmatlan éjek folytán ki-
merülten, a szokottnál korábban tértek nyugalomra; ámde csakhamar újra fel kellett kelniök a türhetetlen kopogás miatt. Ekkor történt, hogy a leányok legfiatalabbika, *Katie*, félig bosszankodva, félig tréfálva, elkezdte ujjait pattogatni és ingerülten kiáltott fel:

— No hát csinálj úgy, ahogy én!

Nagy volt azonban csodálkozásuk, midőn az ismeretlen kopogó csakugyan hüen utánozta a pattogást.

Erre az anya szólt közbe:

— Kopogj tízszer!

Ez is megtörtént.

— Hány éves *Margit* leányom?

Erre is megjött a felelet.

Az értelmes érintkezést a kopogást előidéző okkal ezzel megkezd-
ték. Csakhamar eljöttek a szomszédok is a csodára. Egy tekintélyes quaker agyában az a jó eszme támadt, hogy az *abc*-ét kezdte mondani és felírta azt a betűt, a melynél a kopogás elhangzott. Így sikerült összefüggő mondatokat nyerni. Ily módon azután azt adta tudtul a kopogó, hogy vándorházaló volt, a kit a házban meggyilkoltak és a pinczében elástak.

Felásták a pincze talaját s csakugyan találtak is emberi csontokat a megjelölt helyen.

A kopogás, a bútoroknak ide-oda mozgása, az alakok, ajtók csapkodása azonban ezután még hevesebb lett annyira, hogy *Katie*-t, ki félel-
mében majd megőrült, szülői a férjnél lévő idősebb nővérhez küldték.

A rendetlenség azonban tovább folyt, sőt most már mind a két helyen, úgy, hogy a család teljesen elkeseredve, elvándorolt *Rochesterbe*.

De mind hiába. A kopogás, a zaj ott is tovább folyt.

A közérdeklődés *Rochesterben* még jobban feléjük fordult és biz-
zottságokat küldtek ki, hogy a kopogás okát földerítsék. A város legnagyobb termében népgyűlést tartottak és ez elé hívták a leányokat. A kopogás ott is folyt. A papok által fölízgatott tömeg meg akarta lin-
chelni a leányokat és itt ismét egy quaker bátor föllépése mentette meg őket.

Az izgató hír csakhamar átlépte a város határait. A new-yorki leg-
főbb ítélőszék bírása, *Edmonds* is érdeklődni kezdett a dolog iránt, sőt *N. P. Talmadge*, a szenátus tagja is a komoly, elfogulatlan vizsgálatot követelte.

Missouriban az orvosi egyetem bonczoló termében 500 meghívott hallgató előtt jelentek meg az érdeklődők. Itt a bonczasztalra helyez-
ték

a leányokat, a hol legkisebb mozdulataikat is ellenőrizhették. A kopogó hangok által a kísérletet vezető tanárral, a nagyközönség jelenlétében is beszédbe ereszkedett a nyilatkozó lény és ezen alkalommal magát *Franklinnak* mondta.

Ekkor már sok helyen léptek föl hasonló jelenségek. Így *Bostonban*, *Sunderland* házában; *Ravennában*, *Clackner Jánosnál*. Sőt még *Stratfordban*, magánál a nagytiszteletű lelkésznél, *Phelps* dr.-nál is egy egész banda gonosz szellem űzte játékát, a család szörnyű megbotránkozására.

Davis, a látnok, kihez időközben magyarázatért folyamodnak, megjelent a helyszínén és *Phelps* gyermekei közül megjelölte azokat, a kik a tünetények előidézésénél öntudatlanul *közegként* (médiüm) működtek. Clairvoyant tehetségével a tünetényeket okozó szellemek közül kettőt, a gyermekeknek már régebben elköltözött rokonait fölismerte, illetőleg leírása szerint reájuk ismertek.

Arra a kérdésre: miként lehetséges az, hogy a szellemek anyagi tárgyakra is befolyást gyakorolhatnak? így felelt:

— Látjátok a városokat, vasutakat és kikötőket? Nem az *elme* hozta-e létre, nem az hatott az anyagra? És testünk nem anyag-e? S ha magát, az egyéni lelket, elvont eszmének gondoljtok, nagyon tévedtek. Az is anyagi közeghez van kötve megjelenésében, hasonlóan a de-lejhez, vagy a villamossághoz. Maga az eljárás azon erő felhasználásával történik, mely a médiüm testében fel van halmozva. Azért szükséges ezen tünetények előidézéséhez egy szervezetileg arra alkalmas *közeg*: médiüm.

Ily módon lett *Davis* mintegy keresztatyja és legjobb magyarázója a *szellembúvárlat* korszerű formájának. Maga a mozgalom a *túlso létből* indult ki, minden szertartásos nagyképűsködő és önhitt előkészület nélkül. Mintha csak azt jelezték volna:

— Itt vannak ezek a jelenségek. Magyarázzátok azokat eszetek szerint. Talán most már képesek lesztek azokat előítéletek nélkül elfogadni, — mert eddig vérbe, tűzbe fojtottátok egymást az ilyen jelenségek alkalmából!

Rövid idő múlva más alakot öltött a mozgalom. Egyesek a kopogó erő tanácsára üléseket tartottak egy asztal körül foglalva helyet és ke-

zeiket reá helyezve, a mi által vibráló mozgás és kopogó hang keletkezett. Ezekkel megállapodás szerint társalgásba bocsátkoztak. Így tudták meg: ki közülük a médiüm, vagyis a *közeg*, és utasításokat vettek, hogy mit tegyenek a továbbfejlesztés elérése céljából.

Ilyképpen sok *szellemközeg* fejlődött, úgy, hogy mikor az 1854. évben a kongresszus elé terjesztettek egy kérvényt, hogy ezen tünetényeket hivatalosan megvizsgálják, ezt már 15.000-en írták alá.

A nyilatkozó erő, vagy elme minden egyes *közegnél* (médiümnál) *másként* jelentkezik. Ennek daczára mégis bizonyos főjellegzetességeket lehet megállapítani. Ilyen a már vázolt kopogáson kívül az *önműködő* (automata) írás, midőn a *közeg* teljesen szenvedőleges állapotban, egy írót tartva kezében, idegen elme befolyása alatt ír, még pedig igen sokszor *tudását meghaladó*, sőt *meggyőződésével ellenkező dolgokat*.

Ezen írás néha a *közeg* közvetlen hozzájárulása nélkül is létre jön. Például ha egy palatáblát tart az asztalon és annak lefordított oldalán mindenki hallatára keletkezik az írás. — Ezt *közvetlen írásnak* nevezik.

Máskor a médiüm túlélber (trance) állapotba esik, a mely a *bűvá-lomhoz* hasonló, sőt annak egy magasabb fejlődési foka. Ezen állapotban beszél és látományait leírja. Előadásainak “trance-szónoklatok” a neve. Ezekben az *ihlettségnek* minden irányú és fokú vegyülete tapasztalható, egész az öntudatlanságig.

Mások mint túlélber (trance) állapotban látók, — tisztánlátók (clairvoyantok) — annyira fejlődtek, hogy egészen rendes, földi éber állapotban lenni látszanak, bűvölőre, vagy körre nem szorulnak és mégis képesek nagy közönség előtt is a *tisztánlátás* megkapó tünetényeit bemutatni. Ilyen *Slater* János, az amerikai tisztánlátó, a ki néhány éve (1896-ban) Londonban időzött.

A hasonló jelenségek föltüntetése céljából eléggé érdekesnek találom, ha londoni szerepléséről egyes részleteket közlök.

A megjelent közönség halomszámra hozta *Slater* asztalára a lepecsételt leveleket és legkülönbözőbb tárgyakat. *Slater* egyenkint a kezébe vette azokat és megjegyzéseket fűzött mindegyikhez.

Ezen megjegyzésekből, a július 21-én, a *cavendish* termekben megtartott nyilvános ülésről idézek néhányat:

— Látok itt egy férfit: *Sámuel!* Egy hölgyhöz tartozik, aki ottan ül. (Felelet: — Nem ismerem, ki lehet?)

— Jó, jó — vejének apja az. Családi neve *Verny!* Leánya, *Maud*, férjhez ment az ő fiához. (Felelet: Ez már mind igaz.)

Ezen levélben két betű van: *K. A.* Ezek sógornői: *Kittie és Annie.* (Felelet: igaz!)

— Íme, itt van *Joe*, ki nagybátyja volt Önnek. (Felelet: — Nem volt ilyenű nagybátyám.)

— De igen volt. Családi neve S-sel kezdődött. Nem vérbeli nagybátyja, de házasság útján. (Felelet: Óh ez csakugyan igaz.)

— Itt egy levél. Benne valami *Coamor* név van írva. (Nem felel senki.) Erre fölvette a levelet és föltépte. Benne ez volt *Con amore.*

Számtalan ilyen eset történt egyetlenegy ülésen.

Mindezek a jelenségek csupán azért érdekesek, mert bennük *értelmiség* nyilatkozik meg. Ettől eltekintve ugyanis bármily meglepő, a természet örök rendjével látszólag ellenkező tünemény semmi mást nem bizonyít, csakis magát aényt és azt, hogy a létrehozó természetes erőt még nem ismerjük, tehát végelemzésben a saját magunk viszonylagos tudatlanságát. Azért tánczolhatnak az asztalok, keringhetnének a székek, tüzes csillagok és alakok is jöhetnének létre, ha bennük értelem nem nyilatkoznék meg, ez esetben csak azt bizonyítanák, hogy nem értjük azokat és semmivel sem többet. Az a körülmény azonban, hogy ezek a jelek *határozott, kétségbevonhatatlan* értelmet árulnak el, — legyen az kopogás, vagy beszéd, rajz, vagy testet öltött alak — szükségképpen azt bizonyítják, hogy *értelmes lény hozza létre azokat.*

A mi tisztünk megítélni, hogy *ki az az értelmes lény és mi a szándéka? Ez a fő feladat,* mert hogy miként, mi úton és módon jönnek létre ezek a jelenségek? voltaképpen csak másodrangú kérdés.

A legelső és a legegyszerűbb magyarázat az, hogy a *közeg*, vagyis a médium elméje a működő. A mesmerismus tüneményei tényleg igazolták is, hogy ez lehetséges. Csakis az a különbség, hogy a *szellemközegnél* (médium) látható bűvölő nincs, hanem ez a *bűvölő* maga a nyilatkozó értelmes lény, ki magát meg is nevezi és sokszor személyazonosságát, hogy itt e földön élő ember volt be is tudja bizonyítani.

Nézetem szerint még a kopogás is, szóval minden erőhatás, a szellem-közeg elméjének közvetítse révén áll elő. Az elme hat az elmére és az ember anyagi testében levő villamos, delejes és talán más ismeretlen erőket a kellő irányba terelve, szüli a jelenségeket. Azért részemről meg vagyok győződve, hogy bár a bűvölés ilyenmű mozgásokat még nem produkált, ennek dacára egyáltalában nincs kizárva, hogy előbb-utóbb létesíthet ilyen tüneményeket is.

A jövő fejezetben *Rochas* kísérleteinél, mikor a *kivetítésről* (exteriorisatio) lesz szó, erről is meg fogunk győződni.

Nagy tévedés, hogy a nyilatkozó szellem az ember testét egészen birtokába veszi és gépként használhatja, mert előbb mindig az elméjére a lelkére, kell hatnia. Ha látszólag az ember teljesen öntudatlan is, azért belső, *rejtett* (occult) öntudata megvan, úgy hogy a saját befolyásolt elméje hat azután a tulajdon testére. Az ember lelkét testében egy idegen szellem soha sem foglalhatja el *teljesen*, csak *uralhatja*. Uralkodhatik pedig fölötte befolyása által. Így van ez még a legmakacsabb megszállás esetében is.

Innét, az elmének az elmére való hatásából, magyarázható meg, hogy a látszólag egészen különálló, független kopogás, vagy közvetlen írás révén sem közlekedhetünk mindig *tisztán* a szellemekkel minden más meggyőződés belevegyülése, vagy *átsugallása* és a nélkül, hogy a szellem-közeg elméje a nyilatkozatot többé-kevésbé ne módosítsa. Azért a sok ellenmondás és tökéletlenség az úgynevezett szellemi üzenetekben.

A felületesen gondolkozók azt hiszik, hogy ha a *bűvölők* is előidézik ezeket a tüneményeket, a *szellembűvárok* (spiritualisták) elmélete, hogy t. i. az élet a halál után is folytatódik, megdől. Pedig ellenkezőleg ez által nyer éppen megerősítést. A midőn ugyanis bekövetkezik majd az az idő, hogy mindezen tüneményt bűvölés által is képesek leszünk előidézni, sőt e nélkül is csupán önmagunkra való sugallás (autosuggestio) által, akkor lesz csak teljesen bebizonyítva a *szellemtani* (spiritualista) elmélet, mert ez esetekben a tények bizonyításának szükségessége egyszerűen feleslegessé válik és csupán csak azt kell majd kézzelfoghatóvá tenni, hogy ezen tényekben oly elme és egyéniség nyilatkozik meg, mely nem azonosítható a *közeg*, a látható *bűvölő*, vagy a jelenlevők elméjével.

Nos és ez az idő már be is következett!

Sőt még ennél is több van már bebizonyítva.

Minden szellem közeg által bemutatott jelenségben ugyanis számtalanszor előfordul olyan eset, a melyben a nyilatkozó elmének nem csak különálló volta, de személyazonossága is be van bizonyítva. És nem csak a jelenkori *szellembúvárlat* szétágazó mozgalmaiban szereplő *szellemközegek* igazolták ezt be, hanem már magától (spontán) is föllépett egyes, elszigetelt esetekben, például *Swedenborgnál*, a *prevorsti* látnoknőnél, sőt a vallásos hagyományokban és a különböző népek által szenteknek tartott iratokban is gyakorta előfordulnak a spontán tünemények.

A különbség csak az, hogy napjainkban a figyelem tárgyilagosan, előítéletektől mentesen fordult felénk, tehát tömegesen és kritikailag észleltetnek. Nem a szellemek törtek be önhatalmúlag a mi életünkbe, hanem a mi figyelmünk irányult a magasabb lét felé. *Mert szemléljük, azért látjuk, mert figyelünk, azért halljuk* ezeket a tüneményeket, *a melyek azonban mindig*, minden időben léteztek és előfordultak.

Míg *Amerikában* kopogások terjesztették a mozgalmat, addig *Európában* a szellemközegek arisztokratája, *Home* Daniel Dunglas, ismertette meg a legelőkelőbb körökben. A szokatlan tünemények szintén már gyermekkorában jelentkeztek a nélkül, hogy bárki is álomba búvárolt volna. Rejtelmes beszédek hallott és látományai voltak. *Európában* született, de *Amerikában* nevelték és már mint felnőtt ifjú tért vissza *Angliába*, a hol nevezetes tüneményeket produkálva, egyik lordtól a másikhoz, egyik fejedelmi udvarból a másikba vándorolt, miként ezt *Incidents in my life* című művében részletesen leírta.

Csakhamar egy társaság is alakult, a *Dialectical Society*, hogy ezeket a tüneményeket megvizsgálja. A beható tanulmányozás eredményét jegyzőkönyvbe foglalva ki is adták, s úgyszólván a legtöbb nyelvre le is fordították.

Egyes jeles tudósok, köztük *Crookes*, a híres vegyész és természettudós, a róla elnevezett csövek készítője, a *thallium*-érez fölfödőzője, maga is teljes négy éven át foglalkozott ezen tüneményekkel. A *psychikai* erő elméletéből kiindulva, eljutott a szellembúvárok (spiritualisták) álláspontjáig s most már régen egyik leglelkesebb híve a mozg-

lomnak a tudomány vezérférfiai között. *Crookes* jelenleg (1898. szeptembertől) az angol tudományos akadémia elnöke, s mint ilyen a híres *Tyndall* és annyi jeles előd utóda, egymagában is kell, hogy a *szellembúvárlatnak* komoly tanulmányozását előmozdítsa a tudós világban. Talán még is csak nagy merészség volna a lángeszével annyira kimagasló kartársat megbízhatatlannak minősíteni!

Műve eredetileg a *Quarterly Journal, of Science* című tudományos folyóiratban jelent meg az 1871. évben, majd 1874-ben *Phenomena of Spiritualism* cím alatt könyv alakban is.

Home és más *szellemközegekkel* (médiumpokkal) kísérletezett és a jelenkori (modern) természettudomány minden alkalmazható segédeszközével végezte a tudományos vizsgálatot. Az eredmény az volt, hogy nemcsak a kopogás és mozgási tüneményeknek valódiságát constatálta, de egészen más alakban is észlelte azokat. Így csupán a szellemközeg akarata folytán, egy üvegszekrénybe zárt iránytű eltérését tapasztalta a nélkül, hogy a médium csak hozzá is férhetett volna. Végre *Cook Florence* jelenlétében szellemi megtestesüléseket (materialisatio) is észlelt s kétségbevonhatatlan módon tényezett.

Ugyanis az egyik ülésen *Cook* kisasszony a szoba egy szögletében foglalt helyet, a mely elé egy függönyt vontak. A társaság vele szemben kört képezett. A szobát kissé elsötétítették, de úgy, hogy azért mindenkit tisztán meg lehetett különböztetni. Csakhamar egy alak jelent meg a függönyök előtt, aki nem volt a *szellemközeg* (médiump). Tehát *más*.

Fölösleges apróra leírni azon elővigyázati rendszabályokat és vizsgálati készülékeket, a melyeknek alkalmazása a természettudósból a kétségnek utolsó szikráját is kiűzte, hogy idegen be nem jöhetett. A megjelent alak fehér, keleti viseletre emlékeztető jelmezben jelent meg. *Cook* kisasszonynál pontos mérések szerint jóval nagyobb és sok tekintetben eltérő alkotású volt, de az élet minden jelével bírt és a jelenlevőkkel társalgott is. Tehát szellem megjelenése volt.

A kísérletek tartama alatt *Crookes* a függönyökhöz is mehetett, és *mind a két alakot láthatta egyszerre*. *Cook* kisasszony a széken ült, *fehér* ruhában és az alak, a ki magát *Katie*-nek nevezte, *fehér* öltönyében előtte állott.

Crookes a szellem-közeget egy önműködő mérlegre helyezte, a mely minden legkisebb súlyváltozást jelzett. Így látta, hogy a rejtelmes alak megjelenésekor a médium minden alkalommal veszített súlyából, tehát az erő, a mely az alakot létre hozta, a médiumtól vonatott el. A közeg ezenkívül egy igen érzékeny villamos szerkezettel volt egybekapcsolva úgy, hogy ez jelezte minden legkisebb mozdulatát is. Ha tehát fölkelt volna a székről, azt rögtön megtudják.

Crookes után *Wallace Russel Alfréd* foglalkozott az ilyen tüneményekkel tudományos szempontból és ő is a legegyszerűbbektől egész a materialisatióig haladt. Ezen világhírű természettudós meggyőződését röviden így fejezi ki:

“Ellentmondás félelme nélkül állítom és hangoztatom, hogy valahányszor csak a tudomány emberei *a priori* okok miatt tagadtak meg és hanyagoltak el olyan tényeket, a melyeket a gyakorlat emberei mint megtörténeteket igazoltak, mindig rájuk bizonyult később, hogy *soha sem* volt igazuk.”

Könyvét — *A spiritualismus védelme* —, 1884-ben én fordítottam magyarra és ki is adtam, de a könyvekre is kiterjedő “modern technika vívmányai” folytán egy idő múlva kimaradt a forgalomból. Ugyanezen idő tájban, egész 1888-ig, a *Pesti Hírlap* hasábjain egy kötetre menő tárcza irányú dolgozatommal iparkodtam a mozgalmat ismertetni s annak hazánkban propagandát csinálni. Azóta napi sajtónk türelmetlenebb lett.

Wallace-al majdnem egyidejűleg vizsgálták meg ezeket a tüneményeket *Varley dr.*, *Huggins*, *Epes Sargent*, *Cox*, *Robert Dale Owen* és *Morgen S. F.* Mindannyian valódiságuk mellett törtek lándzsát.

Majd kezdtek Európában is kitűnő szellemközegek (médiumok) fejlődni. Ilyen volt pl. *Eglington*, kinek jelenlétében a közvetlen írás a palatáblán fényes nappal is sikerült és aki a *Crookes* által leírt átanyagulási tüneteket még tökéletesebben és nagyobb számú társaságok előtt is bemutatta.

Twixt two worlds cím alatt egy nagy díszmű is jelent meg, a melyben *Tissot*, az ismert művész, pompás rajzokban tüntette föl ezeket a tüneményeket. Szerző is szerencsés volt ezek némelyikéről személyes tapasztalatokat szerezni.

Mansfield New-York legforgalmasabb helyén, minden hozzá hozott zárt levélre feleletet adott írásban; *Ewritt*, *Spriggs* nevezetes megtestesüléseket mutattak be; végre *d’Esperance* asszony egyike a legkitűnőbb médiumoknak. Munkája: *Shadow Land* örök mintája az ilyenmű monografiáknak.

Morse, ki még 20 éves korában is minden magasabb műveltség nélküli szállodás pinczér volt, *Hardinge Britten* asszony, *Peebles J. M.*, *Colville W. J.* és még igen sokan, mint transzszónokok járkák be leginkább Amerikát és Angliát, hol az ilyen vándortanítás számára a talaj alkalmas. Szónoklataik a *mozgalomtól távol állók* szerint is megütik azt a mértéket, mi eddig az egyházi, vagy ismeretterjesztő és politikai szónoklat terén *egyáltalában elérhető volt*.

Hudson Tuttle, az egyszerű, tanulatlan *ohioi* farmer, tudományos alapokon nyugvó egyetemes világfelfogást tárgyazó műveket ír, *Davis*-hez hasonlóan. *Arcana of Nature* és más művei nagyon elterjedtek.

Stainton Moses is (M. A. Oxon író név alatt) több érdekes művet adott ki. Ezek közül az egyikben egy általa nyilatkozó, *Imperator* nevet használó szellemi lény nézeteit és azzal folytatott beszélgetéseit adja elő. *Spirit Identity* című könyve a legjobb tájékoztató a szellemek megnyilatkozási módjáról, egyszersmind részletesen tárgyalja, miként kell ezeket a megnyilatkozó szellemeket identifikálni, személyazonosságukat megállapítani.

Aki ezen gyűjtemény elolvasása után is kételkedik még abban, hogy meghalt emberek bizonyos körülmények között a földön újra nyilatkozhatnak, annak kétkedése már nem egészséges tamáskodás, de *beteges csökönyösség*.

Ezen itt elősorolt jelek és még igen sok kitűnő elmének vállvetett működése mellett a *szellembúvároknak* (spiritualisták) sikerült társulatokat és lapokat alapítani, és pedig nemcsak *Amerikában*, de *Angliában* és az egész föld kerekéségén is. Így csakhamar több rokonirányú törekvés keletkezett, melyek századvégi, úgynevezett felvilágosodott észjárásunkat alapjában megrendítették, elannyira, hogy hatásukat napjainkban sok téren közvetve is éreztetni kezdik.

Ezen iskolákat és a különböző utakon ugyanazon egy cél felé törő irányzatokat a következő fejezetben fogom ismertetni.

V. A szellembúvárlat főbb iskolái

Amerikában Davis András Jakab túlsó (trance) állapotban tartott fölolvadásai és nagy számban elterjedt művei, nemkülönben a minde-
nütt fellépő szokatlan *szellemtani* tünetek, mint a *rochesteri* kopogások; továbbá a *szellemközegek* (médiumpok) működése a jelenkori *szellembúvárlat* (spiritualismus) mozgalmát nemcsak megindították, hanem folyton napirenden is tartják.

A *szellembúvárok* (spiritualisták) — miként már említettem, — csakhamar társulatokat és lapokat alapítottak. A *Bostonban* megjelenő *Banner of Light* című heti lap ezek között a legrégebb és legtekintélyesebb. Különben is *Boston* tekinthető a mozgalom főközpontjának. Itt a szellembúvárok (spiritualisták) egy gyönyörű palotát is építettek, melyben pompásan felszerelt nagy fölolvadás és kísérletező termek vannak s remek szép könyvtárral, és olvasó szobákkal rendelkezik. Az épület maga félmillió dollárba került, mely adakozásból gyűlt össze.

Angolországban a *London Spiritualist Alliance* leelőször *Eglinton* szellemközeg köréből alakult meg 1880-ban, és azóta áll fenn a *Light* nevű heti lappal együtt, mindig erősödve és folyton terjeszkedve.

Szerző is szerencsés ezen társulatnak megalakulásától fogva tagja lenni.

Van már a társulatnak saját háza is, melyben székel (110. sz. Martins Lane W. C. London.)

Ezen kívül magában *Londonban* is több társulat működik és több más lap is áll a mozgalom szolgálatában.

Mindezen társulatok a legszabadabb szervezettel bírnak. Minden komoly érdeklődőt szívesen látnak köreikben a nélkül, hogy bárkitől és bárminő előleges meggyőződést, fogadást, vagy más egyéb kötelezettséget kívánnának. Szervezetük más tudományos, vagy irodalmi társulatokétól semmiben sem különbözik.

De nemcsak *Amerikában* és *Angliában* alakultak ilyen társulatok, hanem az európai kontinensen is, sőt még hozzánk, *Budapestre* is már régen eljutott a mozgalom. Ugyanis 1873-ban megalakult a *Szellembúvárok társulata*, mely báró Vay Ödön és neje, gróf Wurmbbrand Adel-

ma, az ismert *szellemközeg* védnöksége és dr. Grünhut Adolf gyakorló orvos védnöksége alatt mai nap is fennáll; sőt 1899-től lapja is van, az *Égi Világosság*.

Újabban, 1897-től fogva, báró Mikos János fejtett ki fáradhatatlan és önzetlen tevékenységet a szellembúvárlat terjesztése körül. Ennek eredménye egy eleven heti lap lett, a *Rejtelmes Világ*, mely már harmadik évfolyamát éli s folyton erősödve, törhetetlen kitartással igyekszik az ügyet ismertté tenni és az egész országban széles alapokra fektetve, terjeszteni.

Franciaországban Mesmer tanítványai az *alvajárás* és a *túléberség* állapotait vizsgálják. Cahagnet, az egyszerű mechanikus volt az első író, aki az *alvajárók* nyilatkozatai és látományai alapján írt műveiben, főleg az 1848-ban megjelent *A jövő élet titkai* című könyvében, a meghaltak szellemével való érintkezést tárgyalja.

Az *alvajárók* közül Bequet Celina, később Japhet asszony nevéhez fűződik az új mozgalom kezdete. Gyermekkorától *alvajáró* volt. 16 éves korában 1841-ben, gyógyítás céljából, mivel beteges volt, *bűvölőhöz* (hypnotiseur) fordult. Roustan kezdte őt mint tisztánlátót, orvosi diagnózisokhoz használni. Roustan főleg a *Brahmin* exotericus és a régi egyiptomi allegoricus reinkarnatio tanainak *Pythagoras* révén hozzánk eljutott alakjait tanulmányozta. Ezek a tanok azután benne meggyőződéssé szilárdultak, minek folytán az ő befolyása alatt az *alvajáró* is ezen tanokat kezdte hirdetni.

Abnour D. asszony 1849-ben *Amerikában* járt, a hol a spiritualisták több ülésén vett részt. Párisba visszatérve, ő is egy ilyen ülésező kört alakított, talán az elsőt Európában. Ennek a magánkörnek törzstagjai: *Güldenstubbé* báró, a három *Bauvrais* kisasszony, *Roustan* és *Abnour D* asszony voltak. Ezekhez időnként mások is csatlakoztak; így a két *Sardou*. Ebbe a körbe *Sardou Victorien* 1856-ben vezette be *Rival* Denizardot, ki akkor a *L'Univers* szerkesztőségének a tagja volt.

Itt *Rivail* elkezdte tanulmányozni a hallott szellemnyilatkozatok óriási tömegét, és nem valami nagy ügyességgel összeállította belőlük a *Roustan* elméjében modernizált *Pythagorast*.

Így jött létre az újkori lélekvandorlás, vagy ha úgy tetszik, *újratestülés*, a melynek rendszere a fölületes olvasó előtt első pillanatra né-

mileg logicusnak tetszhetik. Ez a furcsa tan a rendszer megalkotójában megdönthetetlen meggyőződéssé érlelődve, általa más *alvajárókra is átsugalltatott*. Így Bodin asszonyra is. Ezek azután ezen suggestio következtében szembetűnő módon meg is erősítették. Tudjuk ugyanis, hogy csak ritkán találkozik olyan független működésig fejlődött alvajáró, a ki a valódi tisztánlátás (clairvoyance) állapotát elérve, az *átsugallások* által már nem befolyásolható. Ehhez tehát egyáltalában nem kellett más, mint az összes *ellentmondó nyilatkozatokat kihagyni* s megmaradt a magában *alakilag* tökéletesnek látszó rendszer, mely a *Livre des Esprits* című műben előttünk áll s a melyet Rivail, Allan Kardec írói álnév alatt adott ki.

A bűvölőkkel még mindig bűvkapcsolatban (rapport) levő alvajárók sok tarka ellentmondó állítása és elmélete között Allan Kardec tana valóságos sziklát képezett a tengerben és a mai napig főirányát alkotta a francia szellembúvárlat (spiritualismus) fejlődésének. A *tudományos kísérletezés* alapján álló amerikai—angol szellemet Pierart Z. T. által szerkesztett *Revue Spiritualiste* című lap képviselte, de Rivail ellen nem boldogult. Még a mozgalom nevét is átalakították *spiritisme*-re, (innen a *spiritismus*). A *Güldenstubble* által szintén amerikai—angol szellemben vezetett közvetlen írási kísérletek is abban maradtak és az 1857-ben Párisban megjelent *Pneumatologie positive* című munkája is inkább Németországban terjedt el, német nyelvre lefordítva.

Rivail özvegye tiszteletreméltó kegyelettel folytatta férje művét. *Librairie Spirit* cím alatt egy könyvkiadó vállalatot alakított a reincarnatio tanának terjesztésére, a melynek külsőre is csinos és czélszerű kiadványai valósággal sáskákként árasztják el Európát. A *Livre des Esprits*-nek 1875-ből származó nálam levő példánya a XXII. kiadásból való. Most már a CXX-ik járja.

A vállalat sokáig egyedül uralkodott az eszmék birodalmán és minden más irányt, vagy törekvést *erővel elfojtani* igyekezett. Innét van, hogy míg egyrészt az életdelejesség jelenkori tudományos kifejtése leginkább Franciaországból indult ki és hódította meg Európát, addig másrészt a spiritualismus *tudományos megállapítására ugyanott semmi sem történt*, Crookes és Wallace nyomán Franciaországban csakis legújabbban Rochas kezd haladni társaival.

Rochas kísérleteit *Reichenbachnak az od* körül tett s feledésbe ment tapasztalatai nyomán kezdte meg. Természettudományi módszerrel mutatja ki a bűvölteknél azon finom kisugárzást, mely a test körül elhelyezkedve azt csekély távolságban körülveszi és a mely a test érintése nélkül a *bűválomban* történt érzékelés eszközéül, vagyis szervéül szolgál.

Ezzel tudományosan be van igazolva az occultisták azon régi hiedelme, hogy ismert földi testünket átható úgynevezett *leptest*, vagy *astrál* test csakugyan létezik. Ezen test az anyagok finomabb alkatrészeiből épül fel a földi élet alatt s a halál alkalmával a testtől elválik és egy új lét föltételei közé kerülve, új életre születik. De nem szülőktől, hanem a halálból.

Most már nem kell más, minthogy Rochas észleleteit mások is megerősítsék s akkor a halál utáni élet a természettudományi módszerek alapján lesz nemcsak bebizonyítva, de valósággal szemléltetve is. Annál inkább érdekes ez, mert Davis és más átszellemült állapotban látók az elhalálozás tényét szemlélve, a haldoklók testéből kiinduló ugyanilyen kisugárzást írtak le. Látták ugyanis, a mint a leb, vagyis astráltest a hullából kiválik és ezzel az egyén új életre születik, *de nem szülőktől, hanem a halálból*.

Németországban, a régi teosophok, occultisták és mysticusok classicus hazájában, a mozgalom tudományos alakban szintén kívülről jött be. Az életdelejesség vizsgálatának föllevenítésére egyrészt a francia iskolák adtak példát és irányt, másrészt a spiritualismus tapasztalati tényeit is gyakorlati alakban *Güldenstubble* báró német kiadású munkái és dr. Perty berni tanár művei indították meg.

Kerner az alvajárás terén tett érdekes tapasztalatai elszigetelten álltak.

Tehát Mesmer lánglelkének Párison keresztül Amerikát kellett először megjárni, ott a szellembúvárlattal megerősödve, Párison keresztül végre egy orosznek fáradozásai révén birt Németországban gyökeret verni. Utoljára Bécsbe is bevonult, a honnan száz éve előtt kiüldözték őt. Mi pedig még most is lessük, hogy ki után menjünk.

Valódi élet e téren csak akkor kezdődött Németországban, a midőn Aksákow Sándor, az ismert orosz államférfiúnak rokona, és maga is

igen befolyásos és tekintélyes ember, a hatvanas években a *Psychische Studien* című folyóiratot Wittig G. C. szerkesztése alatt Lipcsében megindította.

Aksákow főleg Swedenborgot tanulmányozta, sőt egy magyarnak, Szapáry grófnak, a francia mesmeristák szellemében folytatott működése is hatott rá. Így előkészülve, ismerte meg Home-ot, ki az orosz előkelő körökben is szívesen látott vendég volt egész Európára kiterjedő vándorlásai közben, sőt még az orosz udvarnál is nagy föltűnést keltett a jelenlétében előfordult tünemények által. A pétervári egyetem több tanára is megvizsgálta ezeket a jelenségeket, így Wagner N. és Buttlero. Ezen körökben lett Aksákow spiritualista. Az ügy terjesztése céljából lapot is akart alapítani, de Oroszországban erre nem kapott engedélyt s azért Németországban indította meg azt.

A lap körül csakhamar nagy olvasóközönség csoportosult, úgy, hogy mikor dr. Slade nevű amerikai szellem-közeg (médiüm) Németországot bejárta, már általános érdeklődés tárgya volt. Akkor kezdte a korán, 47 éves korában, 1882-ben elhunyt dr. Zöllner Frigyes, lipcsei egyetemi tanár is a szellembúvárlat (spiritualismus,) tüneményeit vizsgálni. Egy sajátos elméletet is állított föl a négy kiterjedésről (dimensio), mellyel ezen tüneményeket igyekezett megmagyarázni. Dr. Cyriax is ezen idő tájt tért vissza Amerikából és a *Spiritualistische Blätter* című lapot alapította. Majd 1886-ban a *Sphinx* indult meg Münchenben és 1892-ig állt fenn.

Ezen folyóirat talán a legjobb volt a mozgalom szolgálatában megjelentek között. A müncheni lélektani társaság révén úgyszólván a föld minden tájáról a maga körébe gyűjtötte a legjobb erőket. Du Prel, Heltenbach adták hozzá a bölcselmi vezérletet. Ezeknek a legtöbb munkái a *Sphinx* hasábjain láttak legelőször napvilágot. Ugyanakkor Hartmann Ede is írt a gyakorlati spiritualismusról egy könyvet. Bár támadott, de azért mégis nagyban hozzájárult az érdeklődés terjesztéséhez. Aksákow *Animismus und Spiritismus* című művében végérvényesen elbánt kételyeivel.

Egynéhány német szellem-közeg is föllépett. Schraps Emil és fivére, mühlseini takácsok Szászországban, Franke Betti, egy hajóács leánya Wilhelmsburgban, Hamburg mellett.

Sajnos, hogy 1892-ben a *Sphinx* folyóirat és annak köre egészen theosoph vezetése alá került. Most helyét az *Uebersinnliche Welt* foglalta el s a *Sphinx*-társulat közlönye lett. Hogy azonban ezen változás következményeit megítélhessük, újra Amerikába kell mennünk.

1876. október 7-én Bostonban özvegy Blavatsky orosz származású szellemközeg, az *Art Magic* szerzőjének termeiben, mintegy 12 tagból álló társaság találkozott és Felt Henriket óhajtották üdvözölni, a ki Indiából visszatérve, az ottani buddhismus tanaiban és a Yogik gyakorlataiban a szellembúvárlattal (spiritualismus) rokon elemeket vélt felfedezni. Elbeszélését meghallgatva, a jelenvoltak azonnal elhatározták, hogy ezen tünemények megvizsgálása céljából egy társulattá alakulnak. A társulat — *New-York Theosophical Society* — csakugyan létre is jött. Elnöke Olcott lett. Azonban alig alakult meg, máris elhagyta a spiritualisták eddig követett nyilvános és szabad társulásának módszerét, és szerkezetében a szabadkőművesféle páholyszerű berendezkedést követte. Lapot is indított és hatalmasan kezdett terjedni. Székhelyét később Angliába helyezte át és az egész föld kerekességén igen sok fióktársulatot létesített.

A theosophok eleinte szintén a gyakorlati spiritualizmus világa mellett szándékoztak a buddhismus alapját képező Brahmin-világnézetet elemezni, de a vezetők csakhamar vezetettek lettek.

Ugyanis amint a buddhismus ősrégen kifejtett és annyi gondolkozó által kiépített megkövesült rendszerének bűvkörébe jutottak, csakhamar megszűnt köztük a szabad kutatás és előítélet nélküli tapasztalás lehetősége. Ezzel azután megszűnt annak a reménye is, hogy új, vagy legalább a mi korunkat tekintve új, és megfelelő világnézetet teremthessen; sőt ellenkezőleg a buddhista-tan szellemközegeikre olyan hatalmas sugalló erővel hatott, mint Kardec tana a francia szellembúvárokra (spiritistákra). Ilyképpen azután közöttük is megszűnt minden önálló gondolkodás.

A földiekről való állítólagos lemondás következtében, már itt e földi életben, a minden anyagi korláton túlemelkedett keleti bölcsékkel, az úgynevezett Mahatmákkal hitték magukat összeköttetésben lenni. Ezen Mahatmák, mint mondják, a Kelet legnehezebben hozzáférhető rejtekeiben, Tibet ismeretlen helyein élnek, elvonultan, de a gondolat-

átvitel, a *közvetlen* írás, sőt az átanyagulás (materialisatio) által a társulattal folyton érintkeznek, sőt azt vezetik is.

Különben, a ki ezen állításokat már kezdettől fogva nevetségeseknek nem találta, csakhamar észre térhetett, midőn *Olcott és Blavatsky* halála után a társulat új elnököt választott. Ugyanis ekkor az egyik *Mahatma*, *Koot Humi* fölött nem tudtak megosztozni. Hatalmas házi perpatvar ütött ki közöttük. Szerencsére az ünnepezt mahatma nem jelent meg köztük testi valóságában. Azóta elnökük *Besant* asszony, de egy részük *Judge* alatt kivált az anyatársulattól s külön szervezkedett.

Azonban hiába volt még a leggyilkolóbb komikum is. A mozgalom ennek dacára folyton terjed, mert ott áll a háta mögött a *Brahmin-Buddha* bölcsélet. Mert ha egyszer feléje fordítottuk nyugati s mindenben a legalacsonyabb és legkorlátozottabb anyagelvű felfogáshoz szokott szemeinket, többet nem szabadulhatunk meg büvköréből. Természetes útja *Európa* közepébe és itt a túlhajtott okoskodás által leigázott, lendület nélküli gondolkodás legszürkébb hazájába, Németországba vezetett, hol már a talajt *Schopenhauer* készítette elő a buddhista nézetek számára. Őt erre talán szintén a *Heine* által „*Fliesspapierig*”-nek nevezett pedans, módszeres szellem ellen föllázadt művészi ihletű lelke hajtotta.

Előttünk ragyog a keresztény bölcsélet; naponkint látjuk szép symbolumait; köztünk éltek a keresztény szentek és a *hitmélyesek* (mysticusok), kik ezen tanok vezérfénye mellett merültek saját lelkükbe, hogy annak rejtett kincseit fölkutassák. *Böhme* például Németországban élt (1574 — 1624). De ez nekünk mind nem kell. Az idegen, a szokatlan utáni vágy uralkodik az elméken. Talán mert naponként látjuk e tan exotericus képviselőit, a külső szervezetet összes gyöngeségeivel egyetemben, míg a *buddhismus* távolból jött vendég? A mennyit valaki bölcselméből föl tud fogni, annyit vesz föl belőle. A külső megnyilvánulás ferdeségei nem zavarják hatását, hiszen messze vannak szervezett alakzatai, exotericus képviselői. Így azután hódít, elbűvöl, kit-kit saját fölfogási erejével arányban.

Mint hódító vonult be a müncheni jeles kutatók körébe is, — a *Sphinx* folyóirat táborkarába, — és az oly fényesen megindult, oly szép hivatású társulat is *teosoph* alapokon szervezkedett át. Most a

Brahmin-Buddhista bölcsészeti világa mellett keresi a lét örök igazságait. Ez a bölcsélet is a lélekbe száll, hogy onnan az intuitió erejével ismerje meg az igazságokat. Irányzata tehát szintén titokelvű, hitmélyes, mysticus, sőt törekvése is dicséretes, — de sajnos az ilyen korlátozott irányú társulások által a cél el nem érhető, legfőleg kivételesen egyes tagok juthatnak ehhez közelebb, míg a többieknek nem vezethet egyébre, mint egy sajátos világfölfogás, sőt végeredményben azon külső, szertartásos és jelszavak köré csoportosult felekezeti szervezet terjesztésére, a melye a lelki gyakorlatoknál módszerül és vezetőként alkalmaznak. Ebben az esetben pedig a buddhismus terjesztésére, — miként ezt a theosoph társulatoknál úgy *Londonban*, mint *Párisban*, sőt újabban *Berlinben* és *Hamburgban* már is tapasztaljuk.

A tulajdonképpen nagy cél azonban, a melyet t. i. a szellembúvárlat (spiritualismus) maga elé tűzött, hogy az ember *kedélyvilágát*, *logicus gondolkodását* és *intuitióit* összhangba hozza, hogy az *életet*, a *tudományt* és *vallást* összeegyeztesse az által, hogy az emberi *cselekvés* összes indítékait (motivumait), *tudásunkat* és *hitünket* a kétségbevonhatatlan és mindenkre nézve egyaránt könnyen hozzáférhető *közvetlen tapasztalásra* alapítsa, — ily módon lehetetlen elérni. Megengedem, hogy egyesek megdicsőülhetnek lelkükben, de hiszen ehhez kasztrendszer nem szükséges. Mindenkinek lelkében a végtelen *Elme* az, a mi él. Benne vagyunk, mozgunk és élünk. Tehát mindenki meríthet ebből az örök forrásból. De az ilyen újjászületett lélek már nem erről a földről való, habár még köztünk is él. Az ilyen többé minket *közvetlen* nem vezethet, csakis olyanok által, kik bár a lelki fejlődés magas fokán állanak, de még lényegileg földiek, még akkor is, *ha már nem élnek közöttünk*.

Másrészről a *hitmélyes* (mysticus) újjászületés iránti hajlamok ilyen általános fölbresztése nem is czélszerű. Maguktól is rájönnek a hivatottak, a lelkileg és testileg erre megérették. A hivatlanokat pedig az *Elme* szentélyébe csöditeni nem csak oktalanság, de valóságos kegyetlenség.

Midőn az érzékiséghez kötött, alacsonyan szárnyaló lélek a saját világába akar mélyedni, ott a saját tökéletlenségeivel találkozik, a melyeket mintegy álomlátásban, valóban létező egyénekké, szellemekké,

ördögökké vetíti. A rá nézve ilyképpen az objectiv létbe vetített alakokkal, tulajdonképpen pedig csakis a saját maga tévedező lelki indultalaival, — megállapodásra, sőt valódi alaki szerződésre (pactum) lép, s készen van a *varázsló*. Ennek most már nem kell más, csak rossz cél, a melyet saját érdeke oly könnyen kitűzhet és megvan a közép-kori „maleficus“, a *boszorkánymester*, a fekete mágia gyakorlója.

A mágia valaha *tudományt* jelentett. A teocraticus alapon fölépült társadalmak papi kasztjainak volt a tudománya, a mi azonban nem volt egyéb, mint a jelenkori *bűvölés* (hypnotismus) és *szellemtan* (spiritualismus) egy részének ismerete. Ezen kasztok és társadalmak bukásával ez a tudomány is elzüllött. Az új hódítók elátkozták, üldözték és azért nem egyszer önvédelmében kénytelen-kelletlen rosszra irányulva, vagy hívatlanok kezeibe jutva, *varázslássá* lett, sőt a bölcs vezetést nélkülözve és a nyilvánosságot kényszerülven elkerülni, el is aljasodott.

Hogy mennyi volt az elmúlt századok boszorkányságában az igazság és mennyi a szükségképpen hozzákevert valótlanság? — azt most már csak a kísérlet és a reá támaszkodó analogia határozhatja meg. A boszorkánypörök olvasása és megítélésénél a szellembűvárlat összes tünetényeit tekintetbe kell venni.

A ki figyelemmel kísérte eddigi fejtegetéseimet és néhány *szellemközegnek* (médiüm) monographiáját és autobiographiáját is elolvasta, nem lesz zavarban, hogy mit, hogyan magyarázzon, és mit tartson helytelen magyarázatnak, vagy hozzáfűzött valótlanságnak.

Tudjuk ugyanis, hogy a boszorkányoknak állítólagos röpülései, az úgynevezett *Sabbat*-on való részvétel, narcoticus szereket tartalmazó kenőcsök használatával járt, és maga a boszorkány ezen idő alatt valószínűs merevkórban (catalepsia) öntudatlanul hevert. Sokan azonban ezen szerek nélkül, önsugallatra jöttek ebbe az állapotba. Hogy ez lehetséges, azt is jól tudjuk.

Feltűnő, hogy az ördöggel kötött szerződés, annak szertartásai oly egyformán és következetesen vannak föltüntetve a vallomásokban. De ennek magyarázata is az uralkodó vallásos nézetek hatásában és a kenőcsökhöz fűzött hagyományokkal átkapott utasítások és elbeszélések sugalló erejében kéznél fekvő.

Maga a *Sabbat* gondolata az ördögnek tett hódolattal, meghatározott helyeivel, idejével és résztvevőivel, egy nemét képezi a tömeges és kölcsönös sugallásoknak, a melyek annyi balhiedelmet tápláló egyénnek pontosan meghatározott időben, például új hold éjfélen, öntudatlanul is egymásra *bűvhatást* gyakorló gondolataiból erős képzelgéséből származó *lélekközösségén* alapulnak, s ezekből teljesen kimagyarázhatók.

Az előfordult egyes és eléggé bizonyítható más csodaszerű jelenségeknek is megtaláljuk analógiáit a mai kor tapasztalataiban.

Mert ha pl. *Home* képes volt Londonnak egyik legélénkebb utcájára fölött 85 lábnyira az egyik ablakon kilebegni és a másikon megint bejönni, az utat a levegőben tévén meg, nagyon könnyen megérthetjük: miként lebegtek a levegőben a boszorkányok, néhány bebizonyított esetben. Ha *Home* a kandallóból kivett égő köszénüszköt körülhordta pusztá tenyerén, úgy hogy vörös fénye az egész termen végig világított, sőt rátette a jelenlévők fejére és sem magát, sem másokat meg nem égetett vele, nem juttatja ez eszünkbe a tűzpróbákat? Ha a *prevorsti* látnoknőt erővel kell fürdőkádjában lenyomni, hogy ki ne vesse a víz, mint egy parafa bábót, a mi orvosa *Kerner* és sok más szavahihehető tanúnak jelenlétében történt, nem emlékeztet-e ez a vízpróbákra?

Hogy sokáig étel és ital nélkül is elvoltak, arra *Charcot* azt mondja, hogy a természet táplálja őket. Azt hiszem, mindnyájunkat a természet táplál; azért, ha egy physiologus mond ilyent, az annyit tesz, hogy nem tudja, miként táplálkoztak. — Ez nem megfajtás, hanem a mysticusnál is titokszerűbb magyarázat.

Richet-nek az ördögösökről a 70-es évek végén írt munkájából jóformán egyetlen tanúság az, hogy léteznek most is idegbetegek, a kiknél hasonló testi bajok, sajátságosságok és lelki hajlamok fordulnak elő, mint a milyenek a boszorkánypörökben olvashatók.

Mióta a *mesmerismus* tünetényeit a százados küzdelem ráerőszkolta a tudományra, azóta itt-ott mégis csak bizonyos hajlandóság mutatkozik, hogy az ilyen tünetényeket a *bűvárom és átsugallás* (suggestio) segítségével magyarázzuk ki. Az említett könyvben azonban még ez nem történik, úgy hogy egyetlen érdeme az *ördög-jegy*, vagy az *ördög karmának kiderítése*.

Mindig általános volt az a hit, hogy a boszorkányok testén egy, vagy több érzéketlen helyecske, folt található, mely nyúllábhhoz hasonló s a melylyel maga az ördög jelölte meg őt. Ezen helyet, mint a boszorkányság biztos jelét, a hóhér vasszögek beverésével, vas nyárrsal való szurkálással kereste ki a bekötött szemű áldozat testén. Jaj volt, ha minden szúrásra össze nem borzadt és fájdalomnak kifejezést nem adott. Szegény *Gaufridi* Lajos, marseillei lelkész, jól tudta, hogy elvesszett, mikor vád alá kerülve, a hóhér az ördöggel keresése után leoldotta szeméről a köteléket, és borzadva pillantotta meg, hogy a nyárs testébe van szúrva és ő semmit sem érzett ebből a kínzó művelet alatt. Meg is égették 1610-ben. Bizonyára ártatlanul.

Most tüvel keresik az orvosok a Salpetriéreben ezt a jegyet, mert a hysteriának biztos jele. Magyarozatáról azonban szó sem lehet. *Richet* művében tulajdonképpen csak azon phantasticus hozzáadásokat magyarázza meg, a melyeket a tényekhez keverték és a melyekre a *hystericus* betegek még ma is hajlandósággal bírnak. A baj lényege azonban nincs kiderítve. A többi között pl. így ír: "Minden emberi lényben két erő látszik küzdeni egymással: a szenvedély és az akarat." Már én csak azt tartom, hogy az emberben a szenvedély inkább az értelemmel küzdhet, mint az akarral, lévén az akarat maga a szenvedély s mindkettő az életakarat hajtása. Ezeknek aránytalanságából magyarázza meg azután a hysteriát, mert szerinte — "a hysteriában a szerves anyagok zavara nem észlelhető; — a beteg idegek éppen olyanok, mint az egészségesek, — a gerincz és az agyvelő szintén normális állapotban vannak." Tehát talán az a bizonyos *elvont fogalom*, a *lélek*, az oka a bajnak? No lám!

Szomorú dolog mindig, mikor az orvos a beteg fölött bölcselkedni kezd és gyógyítás helyett papol. — Önkéntelenül is a pap, meg a temetés jut az eszébe.

Most már más véleményen van *Richet* is, a mióta t. i. *Rochas*, *Lombroso* és mások társaságában *Eusapia Paladino* híres olasz szellemközeggel kísérletezett. Ezen kísérleteknek eredményét, egyéb tapasztalati tényekkel egyetemben, *Rochas A mozgató és érzékelő erő kivetítése* (*Exteriorisation de la motricité et sensibilité*) című két munkájában tette közzé. Ezekben az asztalkopogás, annak fölemelkedése,

anyagult (materializált) kezek megjelenése, az ilyenekről fölvevett viasz és fõsz stb. lenyomatok, szóval a *körülések* (seance) összes boszorkányos tünetényei egytől-egyig tudományos pontossággal ellenõrizve, természettani mûszerekkel s pillanatfõlvételek segélyével vannak megállapítva és constatálva.

Rendkívül érdekesek ezek a kivetítések. Valószínű, hogy a hysteriának is magyarázatát ezek fogják megadni. A kivetítésnek, a *leptest* egész, vagy részleges kivetítésének a következése a helyi, vagy teljes érzéketlenség. Ez a kivetítés az összes szellemtani tünetények kísérõje. Így köti össze az érzéketlen helyek jelenléte a boszorkányságot és a hysteriát. Az érzõ közegnél ez az állapot csekély, a *bűv-* és *szellemközegnél* már nagymérvű, de részben öntudatos és szabályozott; a hysterikusoknál azonban öntudatlan és szabályozatlan, következõleg beteges.

Rochas a bűválomba merült *érzõközegnek* (sensitiv) azt a parancsot sugallta, hogy *leptestét* vetítse ki, azután a folyamatot egy *tisztánlátóval* megfigyelteti. A tisztánlátó pontról-pontra elõsorolja a történõ folyamatot. Így: miként kezd a test sugározni, jobbról *kékes*, balról *vöröses* fénnyel világló *gõzkört* (aura) vonva maga köré, mely gõzkör a szentek *dicskõrére* (aureola) emlékeztet; miként terjed ezen gõzkör tovább és tovább a test felszínétõl, végre azt teljesen körülvéve.

De a kísérlet nem marad az egyszerű leírásnál, mert a tisztánlátó kijelentéseit *tudtán kívül* ellenõrzik.

Ha ugyanis azon látszólag üres teret izgatják, például tüvel szúrják, ahol t. i. a tisztánlátó szerint a gõzkör határa van, úgy a bűválomban levõ *érzékeli a hatást*, pedig ha õt magát, bőrét szúrják, sõt égetik, semmi visszahatást (reactio) nem mutat. Világos tehát, hogy az érzékelés a bűválomban levõnek gõzkörével testébõl teljesen kivált, habár azzal még összeköttetésben van és most már ezen kivált *lebmás*, vagy astrál test, étheri test lett tulajdonképpeni hordozója (vehiculum) az érzékelésnek s valószínűleg az elmének is; a földi test pedig maga ideiglenesen tényleg hullá.

Most jó azonban a legérdekesebb fordulat a kísérletben. *Rochas* azt sugallja, hogy a kivált *leptestnek* azon része, mely a kiválásnál a jobb oldalon *kékes* fénnyel kezdett sugározni, foglalja el újra a földi testet, térjen abba vissza, *de maradjon kiinn a vörös rész*, mely a baloldalon

sugárzik ki. A bűvparancs megtörténik. Az eddig hullaszerű földi test kezd érzékelni és érteni, de teljesen indulat és vágy nélküli közönyös (apathicus) lelki állapotban marad minden iránt. Ha megfordítva hajtjuk végre a kísérletet és a vörös *lebmás* tér vissza a testbe, mialatt a kék künn marad, akkor a földi test, bármiként izgatják, nem érzékel, de képes sugallásra mozgási tüneteményeket előidézni és testében szervi elváltozásokat létrehozni.

A szellemközegnek (médiüm) jelenlétében előforduló tünetemények, mozgások is így történnek.

A halál után más létfeltételek között élő emberi lény, vagyis a szellem *bűvhatást* (hypnosis) gyakorol a *szellemközegre* (médiüm), lebetes-tének gőzköre (aura) által. És pedig ha ezen gőzkörnek kizárólag *vörös* része által, — mely az indulatokkal kapcsolatos mozgató erőinek hordozója, — hatol be, és így természetesen a szellemközegnek megfelelő erőit hajtja ki, vagy *vetíti* ki, akkor a tárgyak mozgása, az asztal emelkedése, kopogás, egyszóval az úgynevezett természettani tünetemények fognak következni; ha ellenkezőleg a szellem *kékes* gőzköre működik és így azzal hat a szellemközeg gőzkörére, úgy az annak megfelelő érzékelés és gondolkodás lesz szabaddá és előállanak a szellemi befolyás alatt való beszélés, szónoklás stb. jelenségei, vagyis az úgynevezett értelmi tünetemények.

A kivetített *lebttest* valóságos *lebmást* (doppelgänger, simulacrum) képez. Önsugallás által is kivetíthető és az újabb kísérletek szerint, ha t. i. *kapcsolatot* (rapport) nyerhet egy *érző közeggel* (sensitiv), úgy arra hatást gyakorolhat általa a kivetítő, de sőt mindazon a tüneteményt előidézheti, a melyeket a körüléseken a szellemek szoktak szellemközegeik által előidézni. Világos tehát, hogy egy *varázsló* sok mindenfelét végrehajthat egy jó érző közeg által. Mindazt, t. i. a mi a boszorkány pörökben rendszeren szerepel.

A boszorkány az *érző közeg*, a varázsló a boszorkány-mester és az ördög, vagy a szereplő elemi (tűz, víz) szellemek stb. magának a varázslónak a *lebmása*, mely bármely alakot fölvehet. Így magyarázhatók azok a tünetemények, melyeknek megfejtésére a sugallás nem elegendő.

Mindez nem zárja ki, hogy számtalan, sőt túlnyomó esetekben csupán a főkét vesztett, a tortúra által elvadult képzelődés működött és a

boszorkány semmiben sem különbözött a salpetriéri súlyosabb hysteriás betegektől; a szegény boszorkány-mester pedig teljesen ártatlan volt. Hiszen most is előfordul, hogy teljesen ártatlan emberek gyilkosságért 15—20 évet ülnek, mikor ártatlanságuk kiderül. De kiderül-e minden esetben?

Az inquisitio, melyet az eretnekek kiirtása czéljából gondoltak ki és állítottak föl, mikor már nem volt eretnek, a kit elégetni hatalma lett volna, főleg a boszorkányok ellen fordult és mint ilyen a reformált felekezeteknél is virágzott, úgy hogy a theológiának ezen gyönyörűséges virágával ők is dicsekedhetnek.

A boszorkánypöröknek egy nevezetes és rettentő jelenségét újította föl kísérletileg *Rochas*, melyet említett műveiben le is írt, hogy t. i. a báb által történő *megvarázslás* (envoutment) lehetséges. Ez abból áll, hogy a varázsló annak képét, a kinek t. i. ártani akar, többnyire viaszból, vagy tésztából elkészíti, azután azt az illető haja, köröm darabkái, vagy az általa használt tárgyak valamelyike által bűvkapcsolatba hozza vele és azután azt, mintha az illető maga lenne, képében (in effigie) kínozza.

Az eljárás olyan régi, mint az emberiség maga. A legrégibb egyiptomi iratokban is találunk idevonatkozólag leírásokat és *Lenormand Ferencz Magie des Chaldéens* című munkájában a ninivei ékiratok agyagtábláin kimutatja ennek ismeretét. Rendes litániaszerű imádságokat végeztek ellene.

Az egyik agyagtáblának hatodik verse például így szól:

“Arról, a ki valakinek az alakját utánozza,
a ki ráolvas (énekel),
a kinek rossz a tekintete,
a ki szemével ver meg,
a ki nyelvével, ajkával szavával, megigéz,
Ég szelleme emlékezzél meg,
Föld szelleme emlékezzél meg róla”.

Az ilyen varázslás (magia), az emberiség történetén keresztül folyton követhető egészen a boszorkánypörökig s innen napjainkig.

Rochas konstata, hogy ily módon tényleg lehet hatást előidézni. Ugyanis érző közegének észrevétlenül levágta egy hajfűrtjét és azt a kész viaszba, vagyis a *képmás* fejére erősítette. Már most a mint ezt a hajfűrtöt észrevétlenül meghúzta, az érző közeg öt méter távolságban is azonnal fölkiáltott:

— De ki húzza a hajamat?!

Ugyanezt ismételte tűszúrásokkal is, a melyeknek helye tényleg *meg is jelent az érző közeg testén*.

Annyi tehát mindezekből bizonyos, hogy az egész boszorkány-ügy *“revisióra”* szorul, hogy ezt a nagyon korszerű kifejezést használjam.

A VIII. *Incze* pápa által 1584-ben melegen ajánlott *Sprenger* és *Institutoris* irta *Malleus maleficorum* (Varázslók kalapácsa) című könyv az, melyet a boszorkány-inquisitorok bibliájának lehet mondani. Ámde a naiv mesék és ostoba módon összehordott *theologiai* képtelenségek halmazában az igazságnak egy örök éltű arany magva is rejlik.

Egész könyvtár az, a mit ezen munka szellemében összeírtak. Itt csak *Bodin János*, a híres *laoni* ügyésznek, a boszorkányok *demonomániájáról* és a *labourdi baszk* vidék inquisitorának, *De Lancre*-nak, az ottani *boszorkányragályról* írt könyveit említem.

Humánus álláspontot csak egyetlen egy író foglal el: *Wier János*, a ki sajnálja az üldözötteket és így apostrofálja az inquisitorokat:

“Óh ti kegyetlen zsarnokok, vérbírák, kik megfélekeztek arról, hogy emberek legyetek, — a legfőbb bíró ítélőszéke elébe idézlek benneteket! Ítéljen ő köztem és köztetek!”

Nem hiába volt tehát tanítványa nettesheimi *Agrippának*, kit úgynevezett fölvilágosodott korunk *Rabelais*-ként szeret csúfolni, mint szélhámos csalót kicsinyíteni és megvetni, pedig a haladás apostola volt, úgy hogy inkább tanulni kellene tőle, mert valóban lehetne is.

Műveinek Lyonban megjelent eredeti kiadása előtt van rézbe metszett arcképe és ez alatt jelmondata, mely világosan elárulja, hogy ő már értette ezen tünetényeket és bírta azok magyarázatának kulcsát:

*“Nos habitat non tartara, sed nec sidera coeli,
Spiritus in nobis, qui viget, illa facit.”*

Vagyis, hogy az elme, az emberi lélek, maga az ember az, ki a *magicus, varázslatos* hatásokat okozza. A többi hiú külsőség, mely az idézett *akkád* őshagyományok óta lavinaként gördül le napjainkig s útközben minden kor és nép világfölfogása, előítélete és vallásainak törmeléke tapad hozzá. Most jutottunk el végre a helyes útra, hogy azt az arany magot, a mely a tarka tömkelegben rejlik, végre kihámozhassuk.

Az ő *turán* műveltségnek évezredek óta eltemetett hagyományai-val kezdtem ezt az érdekes tárgyat a boszorkányokról és most egy nemrég meghalt szép hölgygel, a modern nőemancipáció egy ismert előharczosával, kell azt bevégeznem.

A műveltségünk magaslatán álló hölgy, *Kingsohr Bonus Emma*, “doctor medicinae”, az angol *szellemtani* mozgalom kiváló alakja, két magas szárnyalású mű ihletett szerzője, — mert a *Perfect Way* és *Cladwith the Sun* kiválósága kétségtelen, — annyira felbőszült a jelenkorban az orvosi tudományok terén alkalmazott *vivisection* fölött, — miért? azt mint szintén azokhoz tartozó bizonyára nagyon jól tudta, — hogy mintegy magából kikelve, pillanatnyi felháborodásában rettentő átkot mondott *Bernard Claude*-ra, kit akkor ezen irány fő képviselőjének, fejének tartott. Csakhamar csodálkozva értesült, hogy a *vivisection* átka elhangzásának pillanatában a laboratóriumban szélütés érte és hat hét múlva meghalt.

Rejtett hatalmának tudatára jöve, *Bert Pál* ellen irányította átkának egész hatalmát és azt nem is titkolta el senki előtt.

Naplójában így ír:

“Óh, mint vágytam azt a hírt hallani, hogy *Bert Pál meghalt!* és most, — ime itt van, reám néz mereven a *Figaro* hasábjairól. Beszél hozzám. Tehát megöltem *Bert Pált*, a miként megöltem *Bernard Claude*-ot és a mint meg fogom ölni az egész *vivisection* hadat, ha elég hosszú ideig élek.”

De nem élt. Meghalt kiszemelt harmadik áldozata előtt.

A gyilkolással még a *lebélet* (astral planum) színterén sem lehet könnyelműen kísérletezni, mert a megindított rejtelmes (occult) erők sokszor szinte rejtelmes módon *visszaforulnak*. Ezen igazság egyszerűsége az ilyen valódi, vagy képzelte bűntényeknek, mint java részben a boszorkányokról föltételezett, állított cselekedeteknek, üldözését

egyszerűen kizárja, tehát kizárja a földi jogszolgáltatásnak alkalmazását is. Mert nem lehet e földön megbüntetni senkit azért, a mit állítólag a *lebélet* körében elkövetett. Megvan annak is a maga igazságszolgáltatása, és meg lehetünk győződve róla, hogy ez az igazságszolgáltatás nem olyan téveteg, mint a földi. Az a szintér emelkedettebb, mint a mienk és ott a természettörvények az erkölcsi törvényekkel bizonyára jobban összhangzanak, mert hiszen lényegileg azonosak, csak kapcsolataikat nem értjük még itt a földön annyira, mint ott érteni fogjuk.

Az egész ördögös kor alakjai között bizonyára legérdekesebb *D'Arc Janka*, az orleansi szűz története és póre. Az ő alakjában egyesül a boszorkány a szenttel. És az egyház már meg is adta neki az elégtételt, mert a kit kora mint boszorkányt elítélt, a szentek közé emelte.

A történet még nem emelte oda, a hová kellene!

Mint nemzeti hőst kezdik már érteni. Kezdek érezni annak szégyenét a francziák, hogy legnagyobb nemzeti hősnőjüket kiadták az angoloknak és hogy a párisi egyetem mondta ki reá, hogy az ördögnek adta át magát, tehát boszorkány. Sőt megbízottat is küldött a *roueni* törvényszékhez, mely elítélte. Ez a kiküldött ott volt megégetésénél is. Mindezeket betetőzte az a szégyen, hogy egy túlon-túlbecsült írójuk, a szellemdús, ragyogó irányú *Voltaire*, jónak látta ezt a páratlan alakot galádul kicsúfolni, pellengérre állítani.

Voltaire szellemeskedése már nem mulattat senkit. Eloszlott, mint a pára. Az örök szép, jó és igaz birodalmából száműzte magát, de az orleansi szűz glóriájának fénye folyton jobban ragyog.

Hogy mily nagy jelentőséggel bírt, mint a világszabadság öntudatlan eszköze? — az sajnos! még most sem igen ment át a köztudatba.

Ha ő akkor az *angolokat* ki nem kergeti és szigetükre nem szorítja, talán soha sem fejlődhetett volna ki azoknál az az autonomicus szabadság, az ember egyéni önértetéből kisarjadzott önkormányzatra való törekvés, mely azután később *Amerikát* is bejárva, ott új talajra talált és a melynek szellemét a francziák, mint egészet, concipálva, a nagy forradalom alkotásaiban, mintaként a *continens* népeinek, a világra hozták.

Ha az *angol* hatalom-alapjait a száraz földön veti meg, akkor az angol szellem soha sem érvényesülhetett volna az idegen talajban gyö-

kerező zsarnokság ellen, — éppen mint a hasonló magyar törekvések sem érvényesülhettek kellőképpen, — s most valószínűleg egy theocraticus alapokon nyugvó egységes hatalom uralkodna a földön, úgy mint *Egyiptomban* ezelőtt néhány ezer éve.

Most *Francziaország* az, mely a szellembúvárlati (spiritualis) mozgalomban leginkább vezető nélkül maradt. Elszakadva a *Kardec*-féle dogmákba szedett és ez által megkövesült tanok folytán az élő és a nyilvánosság révén önmagát mindig szabályozó szellembúvárlat (spiritualismus) irányzataitól, legmélyebbre süllyedt a *mágiába* és nem lehetetlen, hogy ebben a körülményben gyökerezik az a csekély igazság, a melyen *Vaughan Diana* memoirjainak, dr. *Bataille* művének, a párisi ördögös mágiát gyakorló páholyokról tett leleplezései alapszanak.

Bár bebizonyult, hogy ilyevű hölgy és úr soha sem létezett és hogy ezeket a műveket csupán üzleti célból néhány lelkiismeretlen újságíró tákolta össze, sőt magát a *Vaughan* nevet is csak azért használták, hogy egy jeles *rosicrucianus*, *Vaughan Tamástól* (másképp *Philaletes*) leszármaztathassák az ördögös tudást, mindazonáltal az egész szédelgés egyrészt mégis sejteti, hogy *Párisban* a páholszerkezet leple alatt furcsa dolgok is történtek, sőt másrészt azt is mutatja, hogy mily nagy az érdeklődés az ilyen dolgok iránt a nyugoti fölvilágosodás középpontjában, *Párisban*, a XIX. század úgynevezett reális tudományos fejlődésének magaslatán, mert hiszen a nevezett emlékiratok havonként 80 ezer frankot jövedelmeztek. Ezzel minden meg van mondva. De még ebben is benne foglaltatik egy szebb jövőnek záloga. A tévedő elme a jó útra rátalálhat, csak az elme közönye és előítéletes, elfogult elbizakodottsága az, a mi örökre a sötétségben zárva tartja az embert.

Az emberi elme *intuitiója* nem módszeres gondolkodás, de közvetlen *szemlélet*; következésképp, ha ezen az úton valami eredményt érünk el és azt gondolkodásunkba átvisszük, ott az képek, *symbolumok* alakját veszi föl. Az intuitio ugyanazon igazságokra jó minden korban és minden népnél, de képei, *symbolumai* az illető korok és népek fölfogása szerint alakulnak. Valami közös vonás azonban mindig van bennük, mert az igazság minden korban és népnél ugyanaz volt. Innét magyarázható, hogy a látnokok által alapított vallásrendszerek bölcselmi ta-

nai az egész világ történetén át nagy vonásokban megegyeznek, még pedig nemcsak azért, mert az egyik nép a másiktól tanult, hanem azért is, mert forrásuk közös és kimeríthetetlen. Az emberi elme szerkezete és ugyanazonossága a végtelen Elmével mindenütt egyenlő lévén, a belőle kiáradó intuitiók mélyebb értelmének is mindenütt hasonlóknak kell lenni.

Meddőnek tartom annak vitatását, hogy a rejtett elvű iskolák hogyan és miként függenek össze a kereszténység előtti ilyenmű szervezetekkel: az ő *akkád* és *egyptomi mágiákkal*, a *görög jósdákkal* és *mysteriumokkal*. *Hermes trismegistos*-szal, a *kabbalával*, majd később a *gnosticusokkal*, az *arab astrológiával* és *alachimiával*, a *templáriusokkal* és hogyan öröklik áthagyományozott tudását a *rosicrucianusok*? A mi közös mindezeknél, — a *mesmeri* tünetmények és a szellemekkel való érintkezés, — azt napjainkban is látjuk különböző helyeken és egyéneknél teljesen függetlenül keletkezni. A hagyomány útján való terjedés lánczát pedig a titkolódzó rendszer folytán lehetetlen még részben is hitelesen kimutatni.

Van egy nagy szellemi kapcsolat, mely a kereszténység kezdetétől egész az utolsó nagy *reformatioig* a *Luther* és *Kalvin*-féle hitújításig, a legtöbb iskolán s részben a rejtelmes dolgokkal foglalkozókon is keresztül húzódik, de azt mint írásban is világosan kifejezett és fönnmaradt eszméket nagy vonásokban majd a következő fejezetben fogom vázolni. Most csak azt szükséges még kiemelni, hogy a *reformatio* befejezése után sokan voltak az elégedetlenek. A mozgalomhoz nagy igényeket fűztek, még a legelőkelőbb gondolkozók, a legmélyebb elmék is.

A három nagy eszméből, mely bensőleg irányítani látszott, csak *kettő* vált be némileg. Az általa gyöngített, akkor túltengő egyházi hatalom, a világgal egyensúlyba jött, úgy hogy a politikai szabadság terjedése remélhető volt, az ily módon egyensúlyba került két hatalom között; a szent könyvek lefordítása és népszerűsítése által pedig a *nemzeti érzés*, a nemzeti nyelvekkel kapcsolatban hatalmasan föllendült; — de a gondolkodásnak a *dogmaticus* kényszer alól való *végleges* föl szabadulása nem tett lényeges lépést előre. A *reformatio* is megkövesedett jelszavaiban és szertartásaiban. Az ezen megkövesedett

dogma-

tismussal elégedetlenek alapították meg azután, 1598-ban *Nürnbergben Studion* vezetése alatt, a *rosicrucianusok* titkos társulatát, hogy a valódi művet *Luther* monogramja alatt tovább folytassák.

A *Fama fraternitatis*ban, 1616-ban, jónak látták azt a mesét kigondolni, hogy egy keresztes lovag, *Rosenkreutz Keresztély*, hozta *Szíriából* tanaikat. Pedig azok az *intuitio* örök forrásából származtak. Súlypontjuk csakhamar *Angol- és Franciaországban* helyezkedett át, főleg a mióta 1717-ben az angol kőműves céhekbe menekedtek. *Magasabb fokokat* *Swedenborg* szervezte újra. Hogy mi történt azután tanáiknak eszmei tartalmával? — az nem tartozik ide, de úgy látszik, hogy a helyi politika gyakorlati céljainak tömkelegébe tűntek el. Elég az hozzá, hogy talán az utolsó occultisták *Claude Saint Martine* és *Eliphas Lévy* (Constant abbé) voltak, a kik ezen “scientia occulta”-t az *intuitionnak* a vallások *esotericus* tanai mentén csörgedező forrásból merítették. Haláluk után teljes zavar következett be az occultisták között. Irataik alapján a *kabbalisták* és a *martinisták* most is virágzó iskolát képeznek.

Alkotni teljesen képtelen meddő századunkban nagyszerű ismétlést kezdtük meg világtörténetünknek. Felelevenítettük minden kor történetét: építészét, életét és gondolkodását. Jobban ismerjük az ókori népeket most, mint talán azok ismerték egymást hajdanában, — de mindez annyira kimerített bennünket, hogy magunkba szállani, magunkból teremteni már nem is tudunk. De a részletes ismeret, az összes gondolkozási irányoknak és azok alapjait képező vallások *rejtett* fölfogásoknak megismerése és vizsgálata nem egyéb, mint szintén magábaszállás, olyan magábaszállás, mely nem egyéni, de *általános emberi* és ez a jelenkori occultismusnak is a célja, mely bár tárgya rejtelmes, de módszereiben nem az, mert a régi, akkor talán szükséges, most már inkább nevetséges titkolódzást rég elhagyta.

Vannak páholyok, a melyek *Dsafar*, másként *Géber* arab tudományát, az *alchimiát*, *Albertus Magnus* és mások nyomán kezdik élesztetni, míg mások *Hermes* s ismét mások a *Kabbala* vezetése mellett tanulmányozzák a rég letűnt korok tudását. Köztük eddig kevés kapcsolat volt, de sikerült egy jeles írónak, dr. *Gerard Encausse*-nek, aki *Papus* név alatt ír, ötven rejtelmes páholyt egyesíteni az *Initiation* havi és *Le Voile d'Isis* heti közlönyök zászlója alatt. Sikerült neki a páholy-

szerkezet megtartása mellett — mely a gyakorlati kísérletezésre nagyon alkalmas, de azért az eredményeket és célokat el nem titkolja, — a mozgalmat nemcsak *Franciaországra*, hanem még más országokra is kiterjeszteni. Még *Németországban* is vannak fiókjai, sőt Bécsben is nagy hódítást tesz, főleg a *teosophok* soraiban. Némi rokonság is van a két irányzat között, mert míg a *teosoph* valamelyik vallásrendszer vezetése mellett keresi az igazságot, addig az *occultista* az összes vallásrendszerekben megnyilatkozó közös vonásokat keresi a tudomány és tapasztalás világa mellett és szintén hozzájárul, hogy az ember megtalálja azt a köteléket, mely őt a Végtelenhez fűzi és ez által azon kapcsot is fölismerje, mely az egész emberiséget összeköti, következésképp siettesse *Isten országának* eljövételét, hogy egy akol és egy pásztor legyen a földön.

Az emberi elme azonban nemcsak saját magába szállva érheti el az emberi nem jövő fejlődését az egyénben, nemcsak a vallásrendszerek *rejtett* (occult) történetében, tehát az emberiség belső életének múltjában ismerheti meg önmagát, de megismerheti magát az emberiség összélet-nyilvánulásának vizsgálata révén is a jelenben.

Ezt az utóbbi irányt követi az *amerikai-angol* gyakorlati szellem.

Előítélet nélkül vizsgálva az élet minden tüneményét, kiterjesztette a halál utánra is a forrongó, alkotó életet. A *szellembúvárlat* (spiritualismus) tüneményeiben a múlt és a jövő mintegy kezét nyújtva találkozik földi életünk jelenében. Tágult látköre és tágult tapasztalati körének nyomában, igazibb és szabadabb lett világnézete is, és ez az, a mi belső fejlődésében vezet. A *szellembúvárlat* (spiritualismus) tüneményeiben, a körülésekben (seance) egy nagyszerű, az egész emberiségre kiterjedő *initiatio* folyik, melynek alakszerűségei és kötelezettségei nincsenek, mértéke pedig *mindenkire nézve ugyanegy*. Mindenkinnek egyéni fejlettsége és fölfogási képessége irányadó abban, hogy a gyógyó fényt mennyire képes megközelíteni.

Hogy ez a mozgalom lehet csak egyedül a gondolkodás *végleges* fölszabadításának eszköze, azt a jövő fejezetben vázolom, a melyben az emberiség sorsát intéző alapeszmék összefüggését fogom kimutatni.

VI. A rejtelmes mozgalmak forradalma

Ha korunk *rejtelmes* irányzatain végigtekintünk, mindenütt az ismeretlen tüneményeket, a csodaszerű jelenségeket tápláló dús forrást látunk megnyílni, úgy hogy önkéntelenül is azt kérjük: de hát voltaképpen hol találunk ezekhez hasonló dolgokat az emberiség történetében?

A középkor *rejtelmességei*: a szentek csodái és az ördögösöknek az egyház által átkozottaknak tartott képességei, melyekkel a csodákat állítólag pokolinak tartott erővel utánozták, a jelenkor irányzatait véve alapul, nem képeznek analógiát. A tünemények ugyan lényegileg azonosak, de napjainkban már hiányzik az elismert és *szentesített* teológia, hatalma, az általános érvényű dogmatikus hit, a melynek elvei szerint a tüneményeket azelőtt megítélték.

Sőt mondhatom, egészen ellenkezőleg folyik le minden.

A jelenkorban nagy tömegekben föllépő újszerű jelenségek körül tömörült iskolák nagyszerű módon keltették új életre, a *túlso létre* (transcendens) vonatkozó mindazon elméleteket és nézeteket, a melyeket az emberek *valaha* tápláltak, s a melyeknek valaha hirdetője és hívője volt az emberek között. Ha a szorosabb értelemben vett rejtelmes elvű iskoláknak (occultisták) egyik-másik páholya szereti is azt állítani, hogy *mindig* birtokában volt valami nagy synthesisnek, mely az összes emberi tudásnak nyitjával tisztában van, azt ilyen értelemben elfogadni képtelenség. De ha ilyen létezett volna, az is csak titokban működött és néhány adeptus, beavatott körén túl soha nem terjedt. Csak mint titokban tartott tan lappangott köztük, míg most ezek a titkos tanok az összes *rejtelmes* irányoknál *nyilvánosan* hirdetett elvek-, iskolák- és gyakorlati törekvésekbe vannak foglalva. Hasonlatot tehát itt sem találunk.

De nem lehet összehasonlítani mozgalmunkat a reformatioval sem. Ettől is *lényegileg* különbözik.

Égészen eltekintve a reformationak nemzeti és közszabadsági eszméitől, és azt csupán csak mint vallásújítást fogva föl, el kell ismerünk, hogy lényegileg tisztító, a visszaéléseket megszüntető irányzata volt, ámde a megkövesedett gondolkozásmódhoz, a vallás alapjait ké-

pező kinyilatkoztatásnak nevezett események felfogásához mi újjal sem járult. Fölfogása az akkor ismert rejtelmes tüneményeket illetőleg éppen semmiben sem különbözött az orthodox iránytól s szintén csak úgy az ördög szemfényvesztésének tartották azokat ők is, mint a régi egyház. Náluk is éppen úgy uralkodik az ördög, mint ezelőtt, sőt még hatalmasabban, mert a míg a régi egyházban a rejtelmes tünemények legalább néha, a mikor t. i. a szentesített tanokkal összehangzásban voltak, igaz csoda számba mentek, addig a reformált egyházak a csodának lehetőségét az újabb korban tagadták, s tagadják és az úgynevezett evangéliumi korra szorítják vissza.

E tekintetben valósággal visszaestek, ha a természetellenes dualismus alkut nem ismerő irányát vesszük figyelembe, mert a csoda természetét lehetetlen módon igyekeztek magyarázni. A míg ugyanis a csodát úgy fogjuk föl, mint a természetnek általunk ismert rendjétől eltérő jelenséget, de a mely mégis valamely *túlsó* (transcendens) törvény szerint megy végbe, addig nem teszünk túlságos erőszakot az észen, a józan ítélő képességen; de a midőn azt mondjuk, hogy a csodák megtörténhettek az evangéliumi korban, *de most nem*, akkor az ést és gondolkozást teljesen aláaknáztuk, úgy hogy az a szó szoros értelmében támasz nélkül a légben lógva marad. Ezen korral tehát mozgalmunk, s mi, a rejtelmes tanok hirdetői, a kik az úgynevezett csodákat és jeleket éppen az által magyarázzuk, hogy *azok ma is előfordulnak* és bizonyos törvények szerint jönnek létre, össze sem hasonlítható. E szerint a mi törekvésünk sem pusztán a reformatio egyik alakja.

Messze vissza kell mennünk a történelemben azon korig, a mikor egyrésről a magasabb műveltséggel rendelkező társadalom minden transcendenst tagadott, vagy legalább kétkedve mellőzött, a *római* birodalomban és másrésről elszórva voltak iskolák, a melyeknél a túlvilági élet jelenségei egészen bele nyúltak az életbe, a miként ez az eset a kereszténység első századaiban igen gyakran ismétlődött.

Meg volt ekkor már a most tapasztalható nagy összesítés is, a legkülönbözőbb eszméknek, valaha virágzó tanoknak és irányzatoknak fölelevenítése, éppen mint korunkban. A szellemi munkának ez a tömege, mint központokban, ott pezsgett már *Antiochiában*, *Alexandriában* és *Rómában*, míg végre kiforrt belőle a mai kereszténység.

A kereszténység szellemi forradalma az *első és egyedüli jelenség*, mely a jelenkori rejtelmes iskolák mozgalmával az emberi nem történetében analog és azzal párhuzamos összehasonlításra alkalmas. A miként akkor a nagy római birodalomban az egész ismert föld, tehát az ó-világ minden számottevő népe, hite és gondolkozása mintegy először került közvetlen kölcsönhatásba, úgy most is az egész föld jött ilyen élet-közösségbe az úgynevezett *nyugati* műveltség területén. A miként egykor *Antiochia*, *Alexandria*, *Róma* és a háttérben *Jeruzsálem* között a folytonos érintkezés egy gyűrűt képezett, mely körül az akkor ismert egész világ csoportosult, úgy most *New-York*, *Páris*, *London* és a háttérben *Róma* képezik a gyűrűt, de mögöttük most csakugyan az egész föld kereksege áll.

Műveltségünknek szemfényvesztő világa, csodálatosan fejlett műipari haladásunk és tudományosságunknak a legszerényebb részletekre is ki terjedő pontos és gazdag ismeretei daczára, ha szellemi tekintettel vizsgáljuk azokat, ha a bölcsészet szabad szárnyalású gondolatmenetének magaslatáról pillantjuk végig ezt a nyüzsgő vásárt, bizony sötét kép tűnik föl előttünk. A modern fölvilágosodottság harczosainak sikerült a túlvilági életbe, — a túlsó létbe vetett minden hitet teljesen kiirtani a műveltek és fölműveltek köréből. Maguk az egyházak üres szervezetek, melyeket hatalmi, társadalmi és anyagi érdekek tartanak össze, — miként egykor a jeruzsálemi egyházalapok a zsidóságot, — de a szellemi létalap, a túlvilág hite, sőt a transcendens utáni vágy is teljesen hiányzik. Annak az egynéhány hívőnek a hite is, a kibe a túlsó lét és a transcendens iránt az emberi természetben gyökerező szomj még ki nem vészett, vagy szégyenkezve egészen háttérbe nem vonult, valami határozatlan, tárgyaltan szertartássá vált, melyet a természetben gyökerező és teljesen el nem fojtott remény táplál.

A dogmákat szószerinti, korlátolt földi értelemben nem hiszi senki. Senki sem mondja “Credo quia absurdum est”. Már bizony manapság a képtelenség senkinek a hitét nem éleszti. Symbolumokként, képben kifejezett bölcsészeti értelmű transcendens igazságokként pedig nem magyarázza senki. Akik hirdetik ezeket a dogmákat, mikor találkoznak, valóban úgy érezhetik magukat, mint *Cato* szerint a *haruspexek*, úgy hogy a fölött csodálkozhatnak, hogy ilyenkor nem nevetnek: “Quod

non rideret haruspex, haruspicem quum vidisset“, miként *Cicero* mondja, kinek *De divinatione* című értekezése valóban azt a bizonyos mereven észszerű, ridegen a földi élet mindennapi állapotait szem előtt tartó, lendület nélküli, a létnek semmi mélyebb értelmét és magasabb jövőjét nem szomjazó alacsony fölfogást tünteti elénk, éppen úgy, miként az most uralkodik. Valamely közkeletű, de éppen nem bizonyos, vagy szükséges föltevésből kiindulva, bizonyítgatja *Cicero* a rejtelmes tüneményeknek lehetetlenségét. Így a többi között a jóslásra, vagy a jövő látására nézve azt mondja: mi értelme lenne annak, hogy az istenek tudatnák azt az emberrel, ha úgy sem változtatnák meg? Ámde hiszen nem ismerjük a jóslás föltételeit; tehát, hogy az istenek közlik a jövőt, ez maga is tisztán csak *föltevés*. Hátha a jóslásnak a természete olyan, mint egy felhő árnyéka, mely előre veti magát; vagy olyan mint a vihart megelőző változások a villamos és delejes állapotokban, melyet némely finomabb szervezetek megéreznek, míg mások nem?

Mily elfogult *Cicero* akkor, midőn a jósnak lelkesedett állapotára (furor divinus) hivatkozva, — mely újabb tapasztalataink szerint világosan a *túléber* (trance) állapotra vall, — azt mondja: Már hogyan láthatná előre azt az örült, a mit az eszes sem lát előre! — Imre itt van az *előítélet*. Mivel a *túléber* állapot *emlékeztet* néha az örültségre, tehát azt vele lényegileg is ugyanazonosnak mondta. Ezt pedig akár *Lombroso* tanár állítsa, mielőtt t. i. még megtért, akár *Cicero*, az mindegy. — Midőn az álomlátásokról beszél és végre egynéhánynál nem igen boldogul, — mint pl. a megarai utas eseténél, kit házi gazdája meggyilkol, de útítársa azalatt az egész jelenetet megálmodja és az álomlátás utasítására a hullát meg is találja; vagy főképpen a maga saját álmanál, mikor *Marius* jelent meg neki, — akkor újra előítéletes föltevésekhez folyamodik, hogy jelentésüket elsikkasztassa. „*Minden álomlátás egyenlő*, — így szól; — hogyan lehetne tehát az egyiknek jelentése, a másiknak pedig nem?“

Ez czáfolatainak állandó jellege, pedig itt is milyen közel van az analogia! Hiszen az éber látás sem egyenlő; hiszen van subjectiv és objectiv (alanyi és tárgyi). Mi ez utóbbit tartjuk normálisnak éber állapotban. Az álomlátásban is meg van ez a különbség, de itt meg éppen az objectiv az, mely igen ritka.

De nem czélom *Cicerót* czáfolni. Itt van *Hume Dávid*, a nagy bölcsész, itt *Lecki* és E. B. *Tylor*. Ezeket lehet a rejtelmes tünemények legalaposabb elvi elleneinek tekinteni. Nos és ezek is éppen úgy járnak el, mint *Cicero*.

Hume nagy művében (*Inquiry concerning human renderstanding*), a 10. fejezetben beszél a csodákról. A csodát alapjában véve hibásan határozza meg. Azt mondja ugyanis, hogy a csoda a *természet törvényeinek megsértése*. Már most ha ezt szó szerint vesszük, vagyis hogy a csoda a természet törvényeinek fölfüggesztése és nem valamely ismeretlen törvényszerűség működése, akkor a csoda csakugyan nem lehetséges. Másik meghatározása szerint is, — melynek értelmében a csoda az isteni akaratnak az illető esetben való közvetlen beavatkozása, — szintén világos, hogy csoda *nem lehetséges*. Mert ha ez így van, akkor mire való minden további vita?

Anthropomorph alapon álló egyénnel a bölcsészeti hivatkozás egyszerűen ki van zárva. Ámde *Hume* nem is így érti ezt a meghatározást, mint a hogyan kifejezi, mert ugyanazon művében később a saját meghatározás akaratához maga sem ragaszkodik, midőn a példákat fölhozza.

Lehetetlen, tehát szerinte csoda, ha például egy súlyos test a nélkül, hogy valami tartaná, függőben marad a levegőben.

No ez csakugyan *lehetetlen*, de nem csoda. Mert minek adjunk mi a lehetetlen fogalomnak más nevet, és minek kösse azt más kifejezéshez a gondolat? *Hume* tehát a csoda *eredeti fogalmát* félremagyarázza. Ugyanis éppenséggel nem szükséges föltennünk, hogy azt, a mi szabadon lebeg, semmiféle erő se tartsa, ha mi nem is ismerjük azt az erőt. Az sem lehetetlen, mert megtörtént, bár a legnagyobb mértékben csodálatos, hogy valaki fölemelkedik a levegőbe, és ott lebeg. Ez tehát csoda, mert ha nem lenne az, akkor nem lehetne azt mondani róla, hogy csodálatos, hanem egyszerűen *lehetetlennek* kellene minősíteni. Már pedig nem lehetetlen, mert alig van *jobbán bebizonyított* jelenség, mint ez. Így *assisi sz. Ferencz*, *szent Terézia*, *Savonarola* életéből tudjuk, hogy ilynemű fölemelkedések *világos nappal* is előfordultak s ezekről a jelen volt *nagy gyülekezetek* tanúskodnak. Az újabb korban is több *szellem-közeggel*, így például *Hume Dáviddal*, de sok másokkal is megtörtént ugyanez.

Minden átlagos műveltségű egyén, ki jelszavak alakjában, betanult bölcsességgel nem rontotta meg egészséges esztét és nyelvszokását, azt mondja az ilyen jelenségre: “ez csoda”, “ez csodálatos”. Az igazi természettudós okait fürkészi. Keresni fogja azt a magasabb természeti törvényt, mely ezen esetben az ismert nehézkedési viszonyokat legyőzte. Az igazi bölcsestől előtte ez sem nagyobb csoda, mint a lét bármelyik más jelensége. Hiszen az ő értelme hozzászólt már ahhoz, hogy mindannak okát kutassa, a mit a nem bölcselkedő többség olyan mindennapi ténynek, magától értetődő dolognak tekinteni már megszokott.

Pár éve hallottam egy vitatkozást, a melynek folyamán a lehetetlenségről lévén szó, egy kiváló műveltségű úr azt állította, hogy lehetetlen például át nem látszó akadályon átlátni. Így mondván, valóban lehetetlen, mivel a föltevés *ésszerűtlen*, mert ha átlátunk rajta, eo ipso nem átlátszatlan. Mi számtalan tárgyat át nem látszónak tartottunk, s íme most vesszük észre, hogy azok bizony átlátszók bizonyos sugarak számára. Pedig ki tagadhatja, hogy ezek a sugarak *azelőtt* is megvoltak, csak mi nem tudtunk róluk?

Azt mondják, hogy a lehetetlent semmiféle tanúbizonyság sem teheti elfogadhatóvá. Természetesen nem, de a hiba a lehetetlen meghatározásában rejlik. Mert ha valaki azt állítja s vele együtt jelen volt ezer ember bizonyítja, hogy például a lánczíd oroszlána leugrott talpatjáról és vizet ivott a Dunában, még akkor sem hiszi el senki sem, mert sehol az egész világ-történelemben nem találunk arra esetet, hogy ilyesmit *így* bizonyítottak volna *megbízható* tanúk. Mert szó sincs róla, a mi így van bizonyítva, az tényleg meg is történt, — ámde sokszor a rendkívülinek létrehozó okát és módját, vagy jelentőségének horderejét magyarázták a tanúk helytelenül. Feladatunk tehát a *meg-történtnek magyarázatát* keresni.

A csoda tehát *nem lehetetlen*, csak csodálatos és hogy azt helyesen és tökéletesen meghatározhassuk, csak lelki létünknek valamelyik nemesebb kérdésével kell kapcsolatát kiemelni, mely azt az értelmünkre közvetlenül nem ható természeti jelenségektől és szemfényvesztő mutatványoktól megkülönböztesse.

Így írnak, így vitatkoznak maguk körül, a saját előítéleteikkel a *Hume-Cicerók* most és egykor a hanyatlás csíráit már magában rejtő

nagy római birodalomban. Az alapítójukat, *Platont*, teljesen elfeledett *academicus* iskolák *kétkedésbe* estek, mintha csak a mai akademiák bizonytalan elvű kétkedőit hallanánk. *Aristoteles peripateticusainak kinésise*, mintha csak a mai *rezgési* theoria lenne, mely a lét egész eszmei tartalmát pusztá formává törpítette. *Tyndall* a *Democritos atomista* bölcsészetét ugyan szerette volna az anyagelvűség ősi alapjának tekinteni, pedig inkább az imént említettben találhatni föl azt és tényleg ennek emlőin is nőtt nagygyá!

A művelt világ nagy része úgyszólván teljesen hitetlen, ha a túlvilágról van szó. Legfőleg az *egyetlen életét kapcsolja együvé az egész emberiség életével és ennek az egésznek végtelenbe nyúló célját engedi*. Ámde mit ér ez a kitűzött cél: a faj léte? — Van-e jövője? — és miben áll az egész föld jövője? . . .

Forog mint egy megforgatott bűgő csiga. A kapott mozgási erő határozza meg: meddig. Azután ki tudja mi lesz? Belé esik a napba, vagy más égi testbe? Megég, gázzá lesz, ha talán már előbb meg nem fagy rajta az élet és vele az ember, az egyén, a *faj*, az egész emberiség.

Nos hát, miben különbözik a bűgő csiga öt percze ettől az egypár százézer évtől?

“Igazán még jobb lenne, ha ez a földi erő is valóban csak öt perczig tartana”, mondják *Schopenhauer stoa*-tanítványai. De addig élvezük, a mit lehet, okos mértékkel, hogy kihasználhassuk egészen, kiüríthessük fenéig, mondják *Epicur* — *nomina sunt odiosa* — iskolái.

Igazuk van a saját szempontjukból!

Caesar is nyakig merült a túrhetetlen adósságokba. Ezek elől menekszik nagyszerű hadjárataiba. Mint sokszoros milliomos tér vissza, sőt végre zsebre vágja magát Rómát és vele a világot is.

A mi kis caesaraink száma légión!

Mialatt az ártatlanabbak ily módon vitáznak, a gyakorlati irány követői pedig cselekszenek, azalatt apró, jelentéktelennek látszó körökben egészen váratlanul dúsan fakadnak föl a rejtelmes tünetek. Napjainkban a szellembúvárlattal foglalkozó körökben, egykor pedig, az ókorban, az öskeresztények között. Abból a körből indult ki az a mozgalom, melyet a *názáreti Jézus* szervezett azért, hogy tagjai hirdessék az Isten országát, azt az országot, a melyből Ő való és a hol

mindnyájunk számára készített helyet. Ezen egyszerű, akkor jelentéktelen központból terjedt el az örömhír, a csodák és jelekre támaszkodva, az egész ismert világon.

A názáreti Jézus tanításával együtt elterjedt egyszersmind annak természetes következménye, vagyis azon tudat is, hogy az emberi egyén léte a Végtelenben gyökerezik, tehát mindenki testvér, és így az egész emberiség szolidáris.

És valóban ezen tan hatása alatt az első keresztény egyházak valószínűs socialista családokká lesznek, diaconaikkal és özvegyeikkel. Fölvirul köztük ezen tan szükségszerű következménye: az emberszeretet, a nők megbecsülése, sőt az önkormányzás, a polgári szabadság is mint valami bölcsőben már ott szunnyadtak. De ezzel majd csak később, más helyen foglalkozom. A kereszténység nagy hátrányára az ősiratokat, *új-szövetség*-nek elnevezve, az *ó-szövetség*hez csatolták. Ezen kapocs megerősítésére nagy súlyt fektettek már maguk az evangelisták is, a mennyiben a többi között például az *ó-szövetség*ben levő jövőndöléseket *Jézusra* vonatkoztatták. Ezt követte azután az írásmagyarázat egész az abszurdumig.

J. Page Hopps meggyőzően kimutatta, hogy ezek a jövőndölések a végletekig erőszakoltak. A legföltűnőbbek egyike például az, mely *Máté* I. 21—23-ban van fölvéve. Nevezett hely *Isaiás* könyve VII. 14-re vonatkozik és azt mondja, hogy egy szűz fogan és gyermeket fog szülni, kit majd Emanuelnek neveznek. *Isaiás* azonban ezen helyen *Juda* királyát vigasztalja, midőn *Israel* királya ostromolja *Jeruzsálemet* és *Syria* királyával szövetségre lép. *Ahaz* kétségbeesése tehát nagyon is érthető ilyen túlerővel szemben. De a próféta biztosítja, hogy ebből a szövetségből semmi sem lesz. És úgy is történt. Mielőtt ezen megjövendölt gyermek megszűnik gyermeki táplálékkal élni és mielőtt maga kiválaszthatja a jót, különböztetvén a rossztól, — mondja tovább a próféta, — a király megéri ellenségeinek vesztét. Csakugyan az ezt követő két jövő év leforgása alatt mindkét ellenséges király megöletett. De éppen azért, mert a jövőndölés akkor, *két év múlva már beteljesült, nem vonatkozhatott a 750 év után történetekre.*

Így elemzi *Hopps* az összes jövőndöléseket, még pedig rendkívül reális és egyedül helyes alapon.

Az egész erőszakolt rendszerből tehát nem marad egyéb, mint az a sokszor megújuló hagyományos várakozás a Messiás iránt, mely a zsidó nemzeti érzésben gyökerezett és a Messiást is mint politikai szabaddítót és hőst képzelte és tényleg ilyent várt.

Más ősi iratokban is nyomát találjuk az ilyenmő nagy várakozásoknak. Ha például a theológiai magyarázat óriási apparátusát a *skandináv* mīthoszra alkalmazzuk, ott is megtaláljuk a jövőndő alakot.

Így egyik legősibb énekben (*Hyndlurliod az Eddában*) *Hyndla*, a hegyóriásnő azt mondja, hogy a *Rogmanrok* után, vagyis a nagy korszak beálltával:

Más jön majd akkor,
Ennél (vagyis Odennél) hatalmasabb.
De megnevezni őt
Nem bátorkodom!

Mindezeknél *Buddha* jövőndölései sokkal határozottabbak.

Buddha időszámításunk előtt a 477. évben halt meg. Tanának virágzását ő maga 500 évre teszi és több ízben megjövendölte, de tanításának egyenes folyománya is, hogy a mint az emberiségnek ismét szüksége lesz, újra egy *Buddha* fog születni, a *Maitreya-Buddha*, vagyis a résztvevő szeretet, az ihlett prófétája.

E szerint úgy az időt, mint a jövőndő *fölvilágosodottnak* fő jellemvonásait megjövendölte.

Buddha érezte a *Parabrahmának* egységét az egész jelenés világgal. Azért minden iránt az egyenlő jó indulatot, vagyis inkább a szenvedőleges, passzív viselkedést, a közönynek egy nemét a lét iránt, — mely lét egészben hiú és semmis, — tanította és ez képezi erkölcsstanának alapját. Szerinte a lét a *Parabrahmának* egy önkéntelen életjelensége, kinteljes erélye. Az ember, a mindenségnek eszes lény, ennek tudatára ébredve, ezt be is látja, azért lemond s az életakarát elveszti erélyét. Így azután követi *Buddhának*, a *fölvilágosodottnak*, példáját, nehogy még egyszer újraszülessék (emberi szülőkől) a földre, vagy más, csillag-világunkhoz tartozó földön. *Buddha* tana tudniillik a túlvilágon a földihez hasonló magasabb rendű személyes létet, vagy a mi-

enkhez hasonló világot nem ismer. Világrendszere olyan egy helyben forgó kerék munkájához hasonlít, mely keréknek egyedüli célja, hogy egykor megálljon.

A *Krisztus*-eszme ennél sokkal magasztosabb. Benne az isteni valóság jelenik meg a jelenés világában. Nem az egyes ember tör be a Végtelenbe, de a Végtelennel ez a világ *öntudatos megjelenése*. Öntudata az emberben születik e világra, azt jelenlétével megszenteli. Ha az anyagi élet hiúságaival szemben magasabb célokat tűz is ki, azért magát a létet nem ítéli el, sőt egy magasabb létbe emeli az embert a halál által, mely éppen olyan objectív, sőt még objectivebb, mint a földi lét. Nem hajszolja itt lenni földön az embert könyörtelenül, nem kényszeríti életcsalódásaiba újra születni, míg végre megörli, mint a malomkő a búzaszemet, hanem elülteti és föltámasztja, mint *tökélete-sebbet*. Benne az isteni öntudat *megtestesülve (incarnalva)* többé nem kerül a szülőktől való születés (*reincarnatio*) forgatagába, de a haladás hatalmas áramlatával folyton emelkedve, a halál által magasabb rendű világokba születik meg.

A keresztény felfogás az embert fölmagasztalja; az egyedeket az igaz szeretet kapcsával fűzi egymáshoz egy nagy harmonicus egésszé. Ez a szeretet nem a *Buddha* által hirdetett apaticus szeretetnek korlátozása, hanem egészen új eszme, mely *Buddha* tanában nincs meg. Az általános, az egész világot átölelő szeretet nem korlátozza az egyes emberre, hanem abban az istenit fölfogva, ez által az *egésznek* ad célt és életet.

Öt századon át virágzott a buddhizmus *Jézus* előtt, de a gyakorlatban nem volt képes létrehozni sehol az emberszeretnek, a humanitásnak azon intézményeit, a melyek a kereszténység nyomában azonnal fölvirágzottak és a melyeket most gyökerétől elválasztva oly igen szívesen lefoglalnának a maguk számára az anyagelvű iskola követői. Pedig nem ez, nem a kereszt, de a *vivisector* kése az ő jelük, a melyben születtek. A *humanitas* jelszavait ugyan eltulajdoníthatják, de ennek azon alap nélkül, mely az emberiséget a Végtelennel és azt minden egyénnel összeköti, nincsen gyökere. Azt csak a *krisztusi eszme* adta meg. Sőt ott is, hol tán volna is gyökere a materializmus humanitásának, semmi esetre sincs tápláléka, mert nem élteti az igaz, résztvevő

szeretet, a melynek példája és magasztos tana szintén *Jézusban* ragyog legtökéletesebben.

A *názáreti*-nek születése és élete, sőt tanításának legnagyobb része is mintegy halványan előre vetett képben már öt századdal előbb *Buddha* életében és tanításában tükröződik.

Mindkettőt nemzetének *királyi házából* származtatják le, *feltűnő* részletességgel. *Buddhát Mahatammától, Jézust Dávidtól*. Mindkettő szüztől, *Maya* és *Máriától* születik, kiket angyalok üdvözöltek. Az öreg *Simeon* ott van *Asita* brahmin alakjában. Mindkettő életének forduló pontját a kísértés képezi, a mely után angyalok szolgálnak nekik. *Buddha Nairandjarában, Jézus a Jordánban* vallásos célzattal, szertartásos initiációban vesz részt, és mindkét esetben rejtelmes hang hallatszik az égből. Az olajfák hegye és a rajta tartott beszéd *Kapernaum* mellett, a sasok hegyének felel meg, *Radjariha* közelében. Buddhának öt tanítványa *Rudraha* brahmintól jött hozzá; Jézushoz szintén öten jöttek át keresztelő szent Jánostól. Megtaláljuk *Magdolnának* az alakját is *Ambapaliban, Nicodemusét* egy gazdag brahminban, kit *éjjel* tanítgatott *Buddha*. Végre megtörténik az ünnepélyes bevonulás is, nagyon sok hasonló vonás között *Radjariha-ba, Jézusnál* pedig *Jerusálembé*.

De rendkívül föltűnő a sok *hasonló, sőt ugyanazonos* eszme a kétőnek tanításában is.

Így például a többi között a *Lalita Vistara* és más buddhista iratokban és az evangéliumokban egyaránt megtalálható az országról és a királyságról, mely nem erről a világról való, a magvetőről stb. szóló parabola s ezeken kívül még számtalan más összhangzó hely is.

Mindezt *Seydel*, a *lipcsei* egyetem bölcsészeti tanára több munkájában tüzetes részletességgel kimutatta. Az összehasonlítások evidenssé teszik, hogy az evangéliumoknak *okvetetlenül* történelmi kapcsolatban kell állni a *Buddha*-tannak valamelyes iskolájával. Ezt a kapcsolatot meg is találjuk az *Essenek* titkos felekezetében.

Időszámításunkat megelőző III. század kezdetén, *Asoka* indus király alatt, *Buddha* tana uralkodott és virágzása tetőpontján állt. Ugyanezen időben India és Kisázsia között igen élénk volt a közlekedés. A térítő missziót a buddha-egyház éppen olyan kozmopolita erélylyel gyakorolta, mint később a kereszténység. Misem természetesebb tehát,

minthogy azt a sűrű érintkezést e tekintetben is kihasználni igyekezett. Már *Alexandria* alapításánál is szerepelnek ezek a missiók és a *Ptolemeusok* alatt *Alexandriában* lévő *Essen*-iskolák *Indiával* és *Palestínával* szoros kapcsolatban voltak.

Krisztus előtt 150 évvel *Syriában* és *Palestínában* is voltak már *Essen*-iskolák. *Bunsen Ernő* és *Lillie Arthur* kutatásai ezt kétségen kívül helyezik. Később a *Brahmin*-ösalaknak győzelme a buddha-tan fölött ez utóbbit hazájából, Ceylont kivéve, majdnem egészen kiszorította és eltolta kelet felé. Ilyképpen megakadályozta annak egységes elnyomulását, úgy hogy a missiók, közös kapcsolatukat elvesztve, mint kis, lappangó szövetkezetek élhettek csak tovább. *Jézusra* ifjú korában, — a 12 és 30 évek között, a melyről az evangéliumok *mélységesen* hallgatnak, — kétségkívül hatást gyakorolhattak ezek az iskolák s vele együtt tanítványaira is. Maga keresztele *János valóságos* indiai askéta alakra emlékeztet, úgy hogy a szó szoros értelmében valamennyien ezen missiók befolyása alatt állottak. Legendáik, eszméik, a héber hagyományokkal vegyülve, alkották meg azt a termékeny talajt, a melyben az emberiség virága, a *krisztus-eszme*, kivirított és a názáreti *Jézus* életében örök példáját lelta föl.

Már most ha meggondoljuk, hogy az ó-szövetségben *Mózes* könyvei az *ős akkád*, jobban *szumer*, tehát *turán* eredetű *ninivei ék*-iratok tanúsága szerint sok *ős akkád* elemet tartalmaznak, — mert maga a világ teremtése, a vízözön, a *bábeli* torony építése stb. az ékiratok agyagtábláin található meg, s lehet, hogy már *Ábrahámmal* kerültek ki innét; — ha látjuk, hogy az *ős Egyiptom* hieroglyphái visszatükröződnek a héber betűkben, akkor csodálva látjuk a világot minden részéből, az emberi művelődés minden tűzhelyéről, a *turán*, az *árja* és a *sze-mita őshagyományokat* egy ponton összefutni: *Palestínában*. Felé tekint vágó szemmel a közös *árja* törzstől már oly távolra elszakadt *európai* ág is, még a magas észak jéghegyóriásainak zord birodalmából is, oda t. i. ahol a *krisztus-eszme* megfogalmazott és az új-szövetség irataiban ránk maradt.

Valószínű, hogy *Mátyás*, a vámszedő, lehetett annyira írástudó, hogy az első jegyzeteket elkészíthette; de a jelen alakban *Márk* a legrégibb. *Lukács* már mind a kettőt használta. *János* a legújabb. Az első

háromban azon *Buddha*-elemek vannak, a melyek már a *palestinai Essen*-iskolákban megvoltak és már *Jézus* nevelésének is alap-elemeit képezhették. *János* evangéliumában már olyanok is vannak, a melyek már a *palestinai Essen*-iskolákban megvoltak és már *Jézus* nevelésének is alap-elemeit képezhették. *János* evangéliumában már olyanok is vannak, a melyek más, *Palestínában* nem ismert *buddha*-missiók irataiból kerültek bele.

Azonban mindnyájukat cserben hagyta a *Essen*-hagyomány *Jézus* halálánál, mert *Buddha* aggastyán korában halt meg. Igaz, hogy az új-szövetség iratai is igazi evangéliummá akkor emelkedtek, mikor a mester a keresztfán meghal és a halálon diadalmaskodva harmadnapon dicsőségesen föltámad.

Jól mondja *szent Pál* a korinthusiakhoz írt első levele XV-ik fejezetének 16—22. verseiben, hogy: ha a holtak föl nem támadtak, úgy *Krisztus* sem támadt föl. Tehát a miként *Ádám-Évánál* az emberi természetben van a bűn, s a halál, úgy *Jézusnál* az isteni természetben van a *föltámadás* s mindkét természet az *emberiségben* közös.

Sajnos, hogy a héber anyagias fölfogás ezt a föltámadást nem fogta föl teljes igazságában, amennyiben a föltámadás fogalmát az anyagi testnek saját identicus valóságában ezer évek után való föltámadásához kötötte és ezen lehetetlen gondolattal terhelte. De ennek daczára az igaz fölfogás is érvényesült. Maga *Pál* apostol is még ugyanezen fejezet folyamán nem így magyarázza és a halál után való folytatólagos *szellemi* életet tanít. Számtalan más helyen is ezt a természetes fölfogást találjuk az evangéliumban. Így *Lukács* XVI. 22. és XXIII. 43—46. és sok egyéb helyen.

Örömhír volt az evangélium főleg az elnyomottaknak és szenvedőknek. Örömhír volt a halál fölötti győzelem. Ez adta azt a halálmegvetést az üldözés alatt, a mely minden erőszakos elnyomáson diadalmaskodott. Amiként *Jézus* beszélt *Illéssel* és *Mózes*szel, úgy *ők is beszéltek meghalt szeretteikkel*: amiként *Jézus* megígérte az egyik latornak, hogy találkozni fog vele a keresztre feszítés után a *túlvilágon*, úgy *ők is* tudták, hogy *a megholtak élnek*, és hogy *ők is* élni fognak, találkozáván barátaikkal, ellenségeikkel a másvilágon, és hogy ott Isten országában mindenki a szerint fog aratni, amint vetett, vagyis hogy *ott*

a

földön meghamisított igazság mérlege helyre áll. Tudták, hogy a következendő élet *nem álom*, sőt az lesz csak az igazi élet. Tudták, hogy szent *Pál* belső embere az *igazi halhatatlan ember*, az a tulajdonképeni lelki egyéniség, a ki ugyancsak szent *Pál* szerint a finomult *szellemi testben él*, abban a testben, a mely többé nem hal meg s a melyet *Plato* [?]-nak,* mi pedig *lebstestnek*, vagy *asztrálestnek* nevezünk.

Mindebből könnyen érthető a krisztusi tan gyors elterjedése a kezdetben hasonló irányzatú Essen-iskola különböző szövetkezeteiben, majd ezekből kiágazva, más gyülekezetek körében is, annál inkább, mert akkoriban az ismert világ fölött a gonoszság, az általános romlottság uralkodott.

Jézus halálakor *Tiberius*, az embergyűlölő zsarnok ült a római birodalom trónján, az uralkodást megosztva kegyenczével, az alattomos, gaz *Sejanussal*. Eleinte a nála kisebb zsarnokokat, a nép sanyargatóit, a bírák elé hurczoltatta, hogy a nép kegyét megnyerje. Ezeknek elrablott vagyonával azután corrupálta az erkölcsöket, hozzászoktatva népet a circusi látványosságokhoz, a kegyetlenség élvezéséhez, a kiválók bukásának szemléléséhez, hogy végképpen elvadítsa, hogy még a saját jóakaróinak bukásán is tudjon gyönyörködni. Így azután minden ellenőrző erkölcsi tényezőtől megszabadulván, megvesztegetett mindent, a mi a jutalmazással és büntetéssel támogatott erőszaknak ellenállni képes nem volt. Az értelmetlen, vezetőitől megfosztott néptömeg tényleg el is aljasodott s anyagi, szellemi önállóságától megfosztva, gyáva eszközzé süllyedt.

Mikor az alattomos, hozzá méltó *Sejanust* is megölette és közvetlen környezetének, a teljesen romlott, önző praetorianusoknak elvadult hatalomvágyától már a saját életét is féltetnie kellett, a sivár lelkű embergyűlölőnek egyetlen vigasza az volt, hogy az ifjú *Caligula* következik majd utána, a ki *Tiberiusnak* rokonait sem kímélő gyilkolásait jelentéktelensége folytán kikerülte s a kit mint a legveszélyesebb fajtájú örültet a császár nagyon jól ismert. Előre látta, hogy ez a borzasztóan elvadított örjögő, ez a kéjgyilkos, mit fog utána Rómában véghez vinni azon a trónon, a melynek hatalmát ő építette a gonosz uralmára és a

mely Róma számára a viperát, — miként szokta volt mondani, — ő nevelte föl benne?

Hogy micsoda szerepe volt ebben az iszonyatos korban a vallásnak? — azt eléggé kitünteti az a körülmény, hogy *Caligulának* templomot emeltek, a melyben az önmagát istenítő aljas gonosztevőnek arany bálványszobra állott és a melynek papi állásaiért a legelőkelőbb családok sarjai versenyeztek. A vallásosság tehát már teljesen alakszerű külsőséggé fajult. És ha a százezret meghaladó állati-áldozatokról olvasunk, a melyeket évenként bemutattak Rómában, és a melyhez hasonló mennyiséget az előtt *soha sem* áldoztak, bámulunk, hogy íme mire képes a zsarnok divat, az érdek és a hiúság!

Akárcsak napjainkban a halotti koszorúk már-már nevetséges túlzásai, a túlvilág hite nélkül.

A túlműveltség kifejtett érzékiségével vonzóvá tette vad erkölcsatlenség és minden nemesebb vonzalmat tökéletesen kiküszöbölő anyagi érékvásár fertőjévé lett az akkori világ, úgy hogy tényleg a megtestesült gonoszság uralkodott fölötté.

Ez volt az eredménye a *caesarok* opportunismusának, a *Cicero-Voltairek* hitvány, közönséges, a szépet, jót és nemeset ismerni nem akaró, a fölszínen túlemelkedni nem tudó, vagy nem akaró s mindenáron túl józannak látszani kívánó okosságának és szellemeskedésének. Ide fog vezetni előbb-utóbb a XIX. század hitetlensége, vagy képmutató hite és anyagiasság fölfogása is.

A rómaiak *Ciceroi* az istenekben való hitet egyedül a *nép* számára tartották jónak. *Voltaireink* is azt mondják, hogy ha Isten nem lenne, ki kellene találni egyet a *nép* számára. A balgák azt hiszik, hogy az ilyen találmány eszmény lehet, és hogy a népet a felső tízezertől mesterségesen el tudják választani. Azt képzelik, hogy a nép belső hite és a művelteknek hitetlensége sokáig fennállhat a nélkül, hogy az egészet meg ne mételyezze.

Jól mondja *I. Page Hopps*:

“A sok különféle hitvallás dacára már jóformán megszűntünk egy élő Istenbe hinni, olyan élő Istenben, t. i. akinek valami köze van az élő emberekhez“.

*Nyomdai hiba következtében olvashatatlan szó az eredetiben (a szerk.)

Ebben a kételkedő, ebben a hitetlen, ebben az elzúllás útján haladó társadalomban szerényen, elvonulva működnek az őskeresztények társulataihoz hasonló körök. A kor mostani *inductiv* és *analiticus* irányaihoz alkalmazkodva, tudományos alapokra fektetett kísérleteket végeznek az emberi lélekkel és vizsgálva az egyéniség lényegét, fennen hirdetik az örömhírt, — mint egykor az őskeresztény korban, — hogy az ember egyénisége a halál után nem vész el, nem szűnik meg, de tovább él a túlvilágon, a hol az igazságnak itt a földön sokszor félrebillent mérlege egyensúlyba kerül, még pedig biztosan, kikerülhetetlenül, a természettörvények hibázhatatlan, örök igazságának módja szerint.

Igy ébred föl az emberi öntudat az opportunismusba elmerülnél, megtanítván őt a nemesebb törekvések megbecsülésére. Ez tölti el őt új bizalommal s ez lelkesíti, hogy a nemes szívűt támogassa törekvéseiben.

Ezen mozgalom iskolái *több irányban* haladnak. Éppen úgy, mint a kereszténység három első századában. Úgyszólván minden nagyobb eszmeáramlat föltámadt. A kereszténység első századaiban is az egyes egyházakban *különböző irányok* kaptak lábra. A hol még erősen uralkodott a *héber* szellem, ott a judaizálók, később a kabbalisták keletkeztek, mert a *Theudas*-féle utánzó és félig örült alakok nem voltak jelentékeny számmal és hatást nem is gyakoroltak. *Philo*, Jézus kortársa, a vezető alakjuk. A hol az *egyptomi* hagyomány és fölfogás vergődött túlsúlyra, ott *Hermes Trismegistos* iskoláját folytatták. Az eredetileg *Thot* istent, az egyptomi háromság egy istenségét jelentő elnevezést, később egy királyfi alakjává változtatta a hagyomány. Valójában az ősi vallásos tudomány *hármás irányát* jelentette és annak gyűjteménye is volt. A hol a *Buddha* befolyás volt a hangadó, ott a *gnosticusok* felekezete fejlődött ki. *Gittoni Simon* egyik ősi alakjuk. Másutt már a *zoroasteri* tanok is érvényesülni akartak, a hol aztán a *manicheismus* kezdett előtérbe nyomulni. *Manes* nyomán, a második században és az úgynevezett *syriai* gnosticusokkal egy nyomon halad. Ott, a hol a *görög bölcsészet* fölfogása tartotta meg a fölényt, *neoplatoni* tanok keletkeztek. Ezt az iskolát Jézus kortársa, *Tianai Apollonius* nyomán, *Plato* bölcséletének keleti tanokkal való vegyítése által *Ammonius Sacco*, ez a csodálatos alak, alapította. Sacconak nevezték a zsákoktól, a miket *Alexandriában*, hol nevelés nélkül nőtt föl, mint napszámos, a hajókról hordott.

Ezen neoplatonicusok a legismertebbek. Legfőbb törekvésük az volt, hogy az elavult pogány sok istenimádást a görög bölcsészet és a kereszténység tanai alapján *egy Isten* imádássá gyúróják át s kárpótlásul azután a szellemek, az angyalok megszámlálhatatlan rangfokozatú légiójával akarták pótolni a pogány istenségeket. Több mint valószínű, hogy már *Krisztus* előtt Görögország több részében főnállott *Thiasos* és *Eranos* nevű körök voltak előkészítői ezen mozgalmaknak. Már *Pythagoras* sok *keleti elemet* vitt a görög bölcsészetbe s lehet, hogy ez hatott a nevezett titkos körökre is, a melyek sok tekintetben emlékeztetnek az *Essenekre*. Krisztus korában *Tianai Apolloniussal* éled föl újra a keleti befolyás s ugyanezzel esik össze *Plato* tanainak föllelése is a hozzá hűtlenné lett *academiák* körén kívül. A peripateticus *Ammonius* (nem Sacco), *Plutarch* tanítója, már ezt az irányzatot követi. *Plutarchban* is sok ilyen elem található.

A számtalan felekezet a túlvilági élet örömhírét ugyan kivétel nélkül tanította, de az *isteni lényeg* körül lényeges eltérések merültek föl s ebből fejlődtek ki a későbbi viták. Legfőbb kérdésük az *örök kérdés*: a jónak és rossznak, a lényegnek és jelenésnek, vagy látszatnak dualismusa és ennek a monismusra való törekvése bölcsészetiileg kifejezve.

Az eredendő bűn tanának is ez a dualista fölfogás az értelme: az örökös ellentét, az Isten és a világ, a jó és rossz ellentéte.

Hogyan is teremthette a jó Isten a rosszat és honnét ered az?

Ez azon *ős kérdés*, mely egy *harmadiknak* közbenjárása által a *trinitas* fogalmával egyenlítették ki. Ez a harmadik az embert a természetben fekvő rossztól *megváltja*.

Ezen ősi kérdés hatása alatt mondják a *gnosticusok*, hogy nem Isten teremtette a világot, mert ez már alapjában véve rossz és vissza *kell* esnie a nem létbe. A mi isteni van benne, az már kiválik a világból s a mi rossz, az visszahull az ősi létlenségbe. *Jézus* is szerintük kettős lény: isteni és emberi. De a *két természet nem egyesül benne*. Az isteni elhagyta halálakor és nem is támadt föl. Hisz az anyag nem is juthat az isteni létbe. Ennek (t. i. az anyagnak) az átalakulások és újrateremtések forgatagában kialudva, végre a Nirvánába kell visszaszállania.

A *manicheusok* ó perzsa alapokon a *sötétség és világosság országában* személyesítették meg a dualista ősi rejtélyt. Azonban ők *Ahri-*

man és Ormuzd küzdelme közé a végnélküli időt, tehát a Végtelennek egy fogalmát helyezték, a melybe a küzdők belé olvadnak.

Szent Ágostonnal ők ajándékozták meg a keresztény világot, a ki nek dualismusa még a politikában is uralkodóvá vált, a midőn később reá hivatkozva bitorolta a pápaság hatalmát a császárok fölött, mert állítólag csak az ő hatalma van Istentől és minden egyéb intézmény alatta áll és alapjában bűnös.

A neoplatonicusok szerint a chaos leszállt az isteni lényegből s Demiurgos által lett belőle a világ, de újra visszaszáll az Istenségbe. Sok rendű és rangú angyalaik, szellemeik újratestesülése között forog a nagy világkerék, egy helyben, vigasztalanul.

Ezen iskolát használta föl később a más győzedelmeskedő kereszténység ellen a pogányság helyreállítására Julianus apostata császár, midőn tianai Apollonius alakját akarta Jézus helyére állítani.

Origenes, ki eredetileg ezen iskolának volt a tanítványa tett először kísérletet alexandriai Kelemen nyomán, hogy a szabad akarat által békítse ki a jót a rosszal. Így lett a tisztán bölcselemi kérdés theologiaivá. A megváltás tana is ez által kapta theologiai alakját, mely szerint az első ember vétke: az eredendő bűn, az isten-ember önkéntes áldozatával ki lett egyenlítve. Ámde ez sehogy sem sikerült, mert valamint már a bűnbeesés előtt a rossz, a kígyó alakjában létezett, úgy az örök kárhozat a megváltás után is megmaradt. A rossz fönnáll éppen úgy, mint azelőtt s az ő dualismus kiegyenlítése az ezen tanokon fölépült theologia szerint meg nem történt.

Mindezek az iskolák ezen mély bölcészeti gondolatok mellett a rejtelmest is gyakorolták. Különösen az ő keresztények, a kik főleg az embernek magasabb inspiratioit fejlesztették ki.

Összejöveteleik valóságos körületek.

Olvasuk csak el szent Pálnak a korinthusiakhoz írt első levelét. Itt a XII. fejezetben a 7—10. verset:

“7. Mindeneknek pedig haszonra adatik a Léleknek megjelenése.

8. Némelynek ugyan a lélek által adatik a bölcsességek beszéde; másnak pedig a tudománynak beszéde azon lélek szerint;

9. Másnak a hit azon lélek által; másnak a gyógyításoknak ajándéka azon lélek;

10. Másnak a csodáknak cselekedete, másnak a prófétálás, másnak a lelkeknek megválasztása (discretio spirituum, tehát megkülönböztetése), másnak a nyelveknek különbsége, másnak a beszédnek magyarázata.”

Megjegyzem, hogy lélek helyén a latin Vulgata szövegben mindig spiritus van és Luther fordításában Geist, tehát: szellem, mert a lélek anima és Seele.

Itt látjuk felsorolva a jelenkori szellembúvárlati tünetényeket olyan teljességgel, mintha most írták volna ezeket a sorokat. És ha szent Pál ugyanezen levelének XIV. fejezetében a 23—31. és 39—40. verseit olvassuk, akkor meg egy valóságos szellembúvárlati ülés (spiritualista seance) jut eszünkbe. Megtaláljuk itt a Quakerek, Shakeres értelem nélküli hangevolúcióitól kezdve a túlélés (trance) szónoklat magaslatáig minden árnyalatot. Most is előfordul, hogy idegen nyelven beszélnek a szellemközegek, olyan nyelven, a melyet a jelenlevők közül senki se ért meg, úgy hogy egy másik szellemközeg magyarázza meg, ugyancsak szellem befolyás alatt, a mondottak értelmét. A jóslás alatt pedig, tudjuk, hogy nem csupán a jövőmondást kell érteni, de a szó akkori használata szerint a vallásos tanítást, a túlvilágról jövő nyilatkozatokat is.

Ezen tünetények a keresztények vallásos összejöveteleinek lényeges részét képezték. Bizonyítja ezt még János I. levele, IV. fejezet, 1 verse. De bizonyítja Tertullian De anima című dolgozata is. Mestere, Montanus, éppen ezekre a szellemtani tünetényekre fekteti a főszűlyt, a midőn eredeti jelentékenységüket akarja visszaállítani a vértelen áldozat mellett. Ő az első állítólagos eretnek, a kit keresztény testvérei kiátkoznak.

Pedig hogy milyen jelentékenyek voltak ezek a jelenségek, kitűnik szent Pál korinthusiakhoz írt első levelének XII. 4—6. és 11—27. verseiből, a melyekben azt mondja, hogy mindezeket azon egy szellem teszi. Az t. i., a kiben mindnyájunk léte gyökerezik: a Szentlélek. Ez a Lélek a keresztény trinitásban az örök valót, az atyát a jelenéssel: a fiúval, az emberiség és az egész tünetényvilág képviselőjével, összeköti, a köztük lévő ő dualismust kiegyenlíti és így az embert a benne lévő isteni természet által megváltja. Ez tehát azon magas szellemi erő, melyben az emberi természet isteni gyökere legnemesebb alakjában, mint ihlett-szemlélet (intuitio) nyilatkozik meg.

Igy nyújt kezét a tapasztalás és a bölcsélet az őskeresztény egyházakban. Így folyt azon eszméi, de sajnos sokszor személyes harc is, mely a végleges megállapodásig: a zsidó és a római egyházak külső szertartásainak összeolvadásáig és az athanasiusi hitvallás elfogadásáig az élő szellemi mozgalom szervezeti és alaki megkövesedéséhez vezetett.

Arianus föllépését ugyan személyes okokra vezetik vissza, de kétségtelen tény, hogy eretneksége ugyanazon mély bölcsészeti kérdés fölvetése, a melyet alapvetőnek ismerünk. Az atya a fiúval vagy egyenlő lényegű, vagy csak hasonló lényegű, vagy pedig lényegileg más. Ha kezdetben azt állították, hogy a fiú és az atya lényege más, vagy mint később enyhítve kifejezték, csak *hasonló*, de *nem egyenlő* lényegű, tehát, úgy az ő dualismust hirdették. Az az egyetlen *i* betű igen lényeges volt tehát, mert azt jelenti, hogy rossz-e magában véve a *Lét*, vagy szentesíti-e azt Isten? — A jelenség, a látszat egy-e a lényeggel, vagy két különböző dolog-e az?

Az egyház végre az *első*t fogadta el és azt az athanasiusi hitvallásban dogmává tette. De hogy miként küzdött egymással a két fél, minő eszközöket használtak egymás megrontására, hogyan örökölték a győztesek a beszámíthatatlan római császárok vérszomját, de azoknak *beszámíthatatlansága nélkül?* az a történelem legsötétebb lapjaira van följegyezve. Ők nem vetettek sorsot *Jézus* ruhái fölött, mint a durva legionáriusok a kereszt alatt, de egymást irtó kegyetlen harczot viseltek a *bölcsészet fölé helyezett theologia és a szeretet nevében*.

Hiába akarta *Julián*, az apostátának nevezett kiváló eszű császár, a bukott pogányságot helyreállítani. Hiába pártolta az egymással élethálát harczot vívó keresztények között a gyöngébb pártot azért, hogy egymást megsemmisítsék. Ez neki nem sikerült. A győztes egyház örökölte a római császárok tekintélyét és föllállította uralmát a földön. A népvándorlás zavaros küzdelmeiben sokáig ő volt az egyetlen állandó hatalom, s a római *világuralmat* is örökölni akarta s már már nemcsak a menyynyország, de a földnek kulcsai is a kezébe kerültek.

A félholdnak föltűnő ereje is csak a pápaság hatalmát növelte. Ez a semita áramlat igen közeli rokon *Moses* fölfogásával. *Allahban* tulajdonképpen *Jehovah* támad föl, a ki később harczias nép körébe jutva,

török törzsek hadi erejére támaszkodva, lényének megfelelően, elindult világhódító útjára. De a fajuralomra alapított nyers erő alkalomul szolgált arra, hogy a pápák kezébe adja a keresztes hadak intézése által a világi hatalmak egyesítését, és pedig az egyház *szellemi fölénye* alá. A ghibellinek és gvelfek óriás küzdelmében, a mint az a császárság és pápaság harczává kezdett válni, eleinte a pápaság már-már a kereszt mellé a kardot is kezébe kerítette, és olyan közel volt már a XIII. században az *állandó világuralomhoz*, mint még soha egyetlen hatalom sem a földön. Egyedül hierarchiájának erkölcsi romlottsága okozta, hogy a laicus közönségnek életrevalósága mellett a reformatió végre ezt a világhatalmi ábrándot örökre megdöntötte.

A *gnosticusoknak*, az *arianusoknak* hagyománya ugyanis új életre kelt, mert ezek bár legyőzettek, de nem semmisültek meg.

Érdemes volna történetileg részletesen nyomról-nyomra követni őket.

Lyoni Waldo Péterrel és az újszövetségnek első francia fordítása alkalmából bukkantak föl újra 1179-ben. Majd *Albiga* környékén tömörültek, s *Albigaiaknak* (Albigenses) nevezték azokat. Innen a *waldensek* neve alatt *Piemont* völgyeibe követhetjük őket. Látjuk mint szórja szét híveiket egész *Európába* a főleg kiirtásukra behozott *inquisitio*. Ezen rettenetes intézmény megalapításában jó része van a *clairvauxi* apát, *szent Bernárdnak* is, a kivel szemben föltűnik az első racionalista, a híres *Abelard*. Majd új néven bukkannak föl, mint a lyoni szegények. Ezen név alatt terjednek el *Ausztriában* és *Csehországban*, hol maga *Waldo* is meghalt. Magyarországon északon, mint *zsebrákok* (koldus), délen mint *bogumilok* jelennek meg.

Az *albigaiak* bölcselmi eretnekségéhez hozzá csatolta *Wycliff* a nemzeti függetlenség szeretetét és a *Róma*, mint politikai hatalom ellen való küzdelem eszméjét. Követőinek, a *lollardoknak* eretnekségével, ismerős volt *Huss* is.

Igy kapcsolódik össze az egész akkori művelt világ fölött az eretnekségek hálója s VIII. *Henrik*, *Luther* és *Calvin* kitűnően előkészített talajra találtak.

A kapcsolat tehát megvan, de micsoda hanyatlás észlelhető a szellemi fölfogásban!

Míg egy ezredév előtt a bölcsészeti elvek körül forog a harc és ezekből vonják le az *exotericus* tant, a képletes kifejezések érvényét, addig a reformátorok már csak a külső kép legkülsőbb alakjaiért küzdenek. Benne van-e az *isteni lényeg*, a *Krisztus*, az ostyában és borban vagy nincsen? Nem értik, hogy ez a kérdés annyit jelent: egy-e a világ az Istennel, részese-e az ember az isteni szellemnek, vagy örök, áthidalhatatlan dualismus, szakadás van-e közte, mely csak a *nemléiben* szűnik meg? Egy-e a látszat, a jelenés, a lényeggel, vagy attól különböző? Van-e *szabad akarat*? kérdik, vagy a *predestinatio* uralkodik sorsunk fölött?

Nem veszik észre, hogy az örök kárhozát tana, mely a manicheismus maradványa az egyházban, *elvi ellentétben van a trinitas, a megváltás fogalmával*. De ezt a tant azért föntartják, sőt még az origenesi szabad akarat gyöngé áthidalását is kihagyják belőle, vagy korlátozzák, s így a *belső ellentmondást még erősebbé teszik*.

A kérdések bölcsészeti mélységét nem értik s megmaradnak a *külső mellett* és azt minden lendületet nélkülöző, a köznap dolgokkal foglalkozó gyakorlatias ész szabályai, apró fogásai szerint igyekeznek fejtegetni.

Hogy még nagyobb legyen a hanyatlás, a *túlvilágnak igaz ismerete kiveszett*. A miben *gyakorlatiasnak* kellett volna lenni, az *dogmaticus* módon van meghatározva és elzárva a szabad kutatás előtt.

Nem csoda, ha elcsenevészedett.

A rejtelmes erők ismerete, a lélek rejtelmes erőinek használata szigorúan tiltott, az ördög országába soroztatott és az inquisitor felügyeletére bízott. Az ördög maga mint valami félig elvont fogalom, félig élő lény, a természettől elszakított és mint egy természetfölötti hatalom, örökös ellentét, az *Istennel szembeállított*. Így maradt ez a hitújítás alatt és után is a mai napig.

Csak egyetlen reménysugár mutatkozik ezen a vigasztalan képen, hogy t. i. az emberi egyén méltósága, az emberi nem testvérisége és az ezekből folyó humanitásnak intézményé válása, az evangéliumoknak ezen külsőséges (*exotericus*) fölfogása mellett is úgy ahogy kifejlődött.

Az emberek megtanulták az evangéliumból, hogy *testvérek*. Ezen evangéliummal a kezükben, a mely nemcsak szövetség, de végrendelet

is, kezdték örök emberi jogaikat, igaz örökségüket követelni. Midőn *Huss* a kelyhet teszi *jelképévé*, akkor a laicus lázad a clericus ellen, ki még az Istennel való *communio* mellett is *külön állást* foglalt el. A *puritanusok, independensek*, a vallásszabadság mellett az *alkotmányért* is küzdenek, és egyenlők akarnak lenni nemcsak a templomban, de a törvény előtt is.

Az északamerikai gyarmatokba kivándorlottaknak ős törzse is a valás miatt üldözött. Ők az evangéliummal magukkal vitték új hazájukba a szabadságszeretetet, az emberi egyén méltóságának öntudatát. Jól mondja *Toqueville*, hogy: “politikájuk és vallásuk kezdettől fogva összhangban volt és azóta sem szűnt meg ilyen lenni.” Ennek és az egyházukban megerősödött decentralisationnak, az autonómiájukba átvitt végrehajtó hatalomnak, köszönhetik politikai szabadságukat. — *Laboulaye* is, *Amerika* nagy történetírója, ugyanezen véleményt táplálja.

Ha ezen régi írókat tanulmányozzuk, csodálatos módon egyszerre feltűnik előttünk, hogy mily találó megjegyzéseiknek egy része a *mi viszonyainkra* is. Mi magyarok is sok tanúságot szívlelhetünk meg. Főleg az autonomia körül tett legújabb francia s német sablonok után készült politikai kísérleteink ezen írók megvilágításában önkéntelenül is gondolkozóba ejthetnek minden előrelátó hazafit.

Napjainknak rejtelmes iskolái új életre költik azon összes áramlatokat, a melyeket a kereszténység első századaiban forrongani látunk. A régi vallásos rendszerek eltűnése után azoknak papi szervezetében őrzött tudományágakat kezdik újra föl kutatni. Sőt állítólag a titkos szervezetű társulások híven meg is őrizték azokat a mai napig. Így látjuk a *hermeticus* iskolának, a *kabbalának*, újraébredését. Az *alchimia*, az *astrológia* ismét virágozni kezdenek. Újra hívekre akadnak a nagy keleti vallások, főleg a *Buddha* tana. Ezek az iskolák pedig az egyes rejtelmes tapasztalatokban nyernek táplálékot.

De az *evangéliumi* örömhír is újra hirdettetik. Bölcsészeti fölfogása és magyarázata kezd érvényesülni a theologiai mellett. A benne leírt csodaszerű események, az úgynevezett jelek, köztünk is megtörténnek, tehát nem lehetetlenek. Nem vagyunk kénytelenek azokat a művészi irány csalfa eszközeivel *Renan* módjára elsikkasztani, hogy ezen csalárd működés mellett minden hitünket elveszítsük.

Újra élő iratoknak tekintjük azokat, a melyeket most már többé nem a gyermek naivitásával és nem a képmutató holt hitével és az egyházpolitikus elfogultságával és fogásaival, de a természettudós részrehajlatlanságával, a történész élő érdeklődésével olvasunk s a bölcsész nyugodtságával ítélünk meg.

Hitünk most újra él és alkotásra képes. Fölújult köztünk azon nagy szellemi forradalom, mely tizenkilencz századdal ezelőtt a kereszténységet megalapította és a mely azután műveltségünk irányítója lett. Teljes megszilárdulásával bezárta az *Ó-kort* és a nyugat római birodalom örökébe lépett. Akármilyen szempontból tanulmányozzuk is a történelmet és akárminő új fölfedezéseket tett is a tudomány ezen irányban, az ó- és középkor küszöbét mindig megtaláljuk. Ámde azóta lényeges változás nem történt.

Az újkort Amerika fölfedezéséhez, a nyugati reformációhoz szokták kötni. De ezek lényeges változást nem hoztak létre. Sok más történeti tény, így a többi között a keresztes hadak megindulása, nem kisebb jelentőségű azoknál, úgy hogy még most is tényleg a középkorban élünk.

A mi mozgalmunk történeti kialakulása lesz az a határkő, a melytől egy új korszakot lehet majd számítani.

Ez a korszak az emberi szellem végleges fölszabadulásánál és a vele járó polgári szabadság teljes megszilárdulásánál fog elkezdődni.

De ez még messze van és csak remény. Magában mozgalmunk kebelében is csak néhányak reménye. Sokan nem látják még a végcélakat. Sötétben dolgoznak, de a világosság felé!

A következő fejezetben ismertetni fogom a köztünk uralkodó két fő irány: *a Buddhizmusnak és az Isten országa evangéliumának mai alakját*. Ebből fog kitűnni, hogy a többi mind ezen két uralkodó irány alá sorozható és ezeknek büvkörébe esik.

VII. Ellentétes világnézetek

Mozgalmunk kísérleti úton *kétségtelenül* megállapította, hogy az ember a halál után is él, és hogy a halál nem megsemmisítője az ember egyéniségének, hanem ellenkezőleg olyan lépcső, mely egy magasabb rendű létbe vezet.

A *názáreti Jézus* tanítását az Isten országáról most újra hirdetik, nemcsak az egyházakban, a hol tanítását, a theológiának századokon át kifejlődött alakszerűségei között számunkra mégis megőrizték, de a világ minden táján, az egyházaktól függetlenül is.

A magvető által szétszórt magvak a hosszú, kemény télen át ott szunnyadtak a talaj mélyében, de most már megindult bennük az élet és a felhők mögül előbújt napsugár sarjadzása kényszerítette őket. Nem sokáig kell várnunk, hogy virágozzanak, vagyis hogy a köztünk ismétlődő tapasztalatok alapján mi magunk, a saját műveltségünk, viszonyaink és egész élő valónknak megfelelőleg alkossuk meg világfölfogásunkat.

Ez a világfölfogás újabb ezredeig irányítja majd egyéni és történeti jövőnket, szóval sorsunk alakulását.

Davis András Jakab, az amerikai tisztánlátó, a tiszteletreméltó agastyán, bár *szent Pálra* hivatkozik, midőn így ír *Halál és túllét* című munkájában:

“Az apostol azt mondja: van földi és mennyei testünk. Hiszed-e te ezt? Én hiszem!”

De azután így folytatja:

— “De nem azért, mert Pál mondta, hanem mivel megtalálom a természet könyvében.”

Majd leírja földi testünk halálát. Miként alszik ki az ember élete, miként merevedik meg a test? A kéz nem képes többé kezünket megfogni, nem képes baráti szorításunkat viszonzni. Embertársunk hideg hullá lett.

“Mily szomorú kép ez — úgymond — annak, aki csak a földi, korlátolt szemeivel látja ezt; de milyen örömteljes annak, aki ezt az eseményt úgy szemléli, amint az valóban végbemegy, akinek a látása tehát fogékony a túlvilági dolgok iránt, vagyis akiben a *túléber* állapot *tisz-*

tánlatása fejlődni kezd; aki e szerint már ezen a földön szemtanúja azon erők és képességek fejlődésének önlelkében, amelyek majd a túllét állapotában mindnyájunk közös örökségei lesznek. Az ilyen sötétben tapogatózó embertársait megvigasztalja. Elmondhatja: miként *látja* a haldokló utolsó perceit, vagyis az elhalálozás lefolyását.“

Nem képzelt dolgokat ír le Davis, hanem olyan tény, mely a természetben törvényszerűen történik így:

“A fej körül egy tündöklő *gőzkört* (aura) lát képződni, mely aranyfényben ragyog, és mint valami élő szív, úgy lüktet.

A mint a test — mondja tovább, — lassanként veszti életmelegét, — rendesen a végtagoktól a törzs és a fej felé, — akként növekszik ez a kisugárzás és lüktetése is mind élénkebb lesz. Majd oszlop-alakban fölfelé emelkedik, és a felső részen a fej alakja kezd kiképződni, azután a többi testrész, végre az egész *eszményi* emberi alak, mely azonban mégis a megholté, ahhoz mindenben tökéletesen hasonló, s csupán a torzító testi hibák nem észlelhetők rajta.

Ezen *leptest* (astral-, aetheri-, fluidicus-, pneumaticus test, perisprit, stb.) egy finom, ezüst szálhoz hasonló összekötő fonál által van a haldoklóhoz kapcsolva. Ez a lassan távolodó *leptest* utolsó kapcsa. Ha ez is megszakadt, akkor a halál beállt. A tetszhalottnál ez még nem következett be, s míg ez be nem következik, addig a fölébredés, az életrekelés még mindig lehetséges.

A *leptest* fölfelé történő emelkedésében egy feléje irányuló delejszerű vonzáshoz hasonló erő körébe kerül és rendesen lehunyt szemmel, mint valami szunnyadó gyermek, öntudatlanul követi ennek a vonzásnak irányát.

Ezen vonzás a túlvilágból származik és áramlatának mentén távozik el az itt meghalt és ott megszületett, — de nem szülőktől, hanem a halál által született, — emberi egyén.

Átmeneti útjában a túlvilágnak rendesen sok lakója kíséri, többnyire olyanok, a kikhez régi ismeretség, érzelmi vagy gondolati rokonság fűzte.

Mi itt a testet kikísérjük a temetőbe, míg ott a lelket fogadják az új életben, mint az öntudatlan kisdedet, az igazán élők körében, a kik előtt a mi világunk csak árnyék.“ (*Death and the Afterlife*)

Ezen halál utáni öntudatlanság tartama, az átmeneti állapot minősége, végtelenül különbözik az egyes embereknél.

Ez azon alanyi (subjectiv) állapot, a melyről Hamlet is elmélkedik:

“Meghalni, . . . aludni, . . . nem lenni! Egy elalvással egyszerre megszüntetni azt a szívfájdalmat, azt az ezernyi lelki rázkódást, a melynek testi valónk örökségei. Oly bevégződése lenne ez létünknek, a melyet áhítattal óhajthatunk. Meghalni, . . . aludni! — Óh aludni! talán álmodni is. Igen, itt a bökkenő. Mert mily álmaink lehetnek ebben a halálálomban? — — — Mert ki viselné el az életet — — — egy élet terhe alatt — — — ki görnyedne, ha nem lenne a halál után valami, a mi rettegéssel ne töltené el.“

Sajnálom, terem nem enged, hogy az egészet idézzem.

Ez az alanyi, egészben, vagy részben öntudatlan átmeneti állapot, — a *szellemi gyermekkor*, — az a forrás, a melyből a *szellembúvárlat* furcsaságai, hóbortjai, ezerféle tanai, végérvényes (!!!) kinyilatkoztatásai, mint az ember ezerféle gondolatmenetének folyói és csermelyei, szertefutnak és párázataikban a csalódások, a képzelődések és elfogultságok délibábjai reszketnek.

A tévedés általában ott rejlik, hogy az *alanyit általánosnak képzelve*, azt a mi az egyénre nézve csak a fejlődés, vagy a lelki gyógyulás útja volt, öntudatlan csalódásban másoknak is kizárólag igaz és egyedül üdvöztető bibliájának gondolják és akarják tekinteni. Pedig lelkünknek egyéni élete abban rejlik, hogy minden mástól különbözik, következőleg az *egyednek* alanyi tapasztalatai a többinek irányadóul nem szolgálhatnak.

Davis távol tartja magát az annyira elterjedt dogmaszerű kinyilatkoztatásoktól. A Merkúr és Mars szellemlakóival nem barátkozik, a letűnt korok nagy embereinek, az apostoloknak, királynéknak békét hagy. Ha leírja a szellemekkel való érintkezését, mint például *Önéletiratában* és néha egy-két ismert nevet említ föl, elmondván, hogy ezekkel beszélgetett, azoktól tanult, — a hallott tant elméjében mindig földolgozza és ha valamely tanítással, állítással lép föl, azt mint saját intuitiót adja elő s sohasem varrja azokat szent Jánosnak, szent Péternek vagy Jézusnak, Buddhának stb. nyakába. Többnyire a jövő tudományára, az ember kifejlődő jobb tudására hivatkozik, mely majd neki ad igazat.

Ezt a diadalt már többször meg is érte. Az imént leírt elhalálózási jelenség, a melyet már 1850-ben adott ki nyomtatásban, tényleg mindinkább közeledik a tudományos megállapításhoz. A *Rochas* által tett *kivetítési* kísérletek, a *lebtetnek a földi testből* való kisugárzása, úgy látszik az az út, a melyen mások is meggyőződhetnek majd erről a közel jövőben, és pedig nemcsak a tisztánlátók leírásai, de az érzékeny lemez tanúsága révén is.

Ha van *lebtet*, mondja *Davis*. *Úgy az valami*; ha valami, úgy létének és helyének *kell* lenni valahol a térben; ha a térben van, úgy a tér törvényeit kell követni és az időt is, a mely attól el nem választható. Ha a lebtetet magunkkal azonosítjuk, úgy szükségképpen *öntudatának kell lenni* a térben és időben.

Ezután megkísérli a szellem útját követni a túlvilág felé.

Földünkön a mechanikai mozgás, a chemismus, a hő, a fény, a vilámlamosság lépcsőzetén, lényegükben egy, de alakilag egymástól függetlenül kifejlődő, evolváló erők, végeredményben mint delejesség, az északi sark felé tartanak, olyképpen elágazva, majd egyesülve, miként az óceánok és folyók áramai. Innét a föld tömegén át a déli sarokhoz gyűlnek és a nagy túlvilági zóna, vagyis öv felé áramlanak. (*Stellar Key to the Summerland*)

A túlvilág egy nagy öv, mely a *Saturnus* gyűrűjéhez hasonlít, s azon hipoteticus nagy csillagvilág öve mögött terül el, amelyet az összes égitestek képeznek, és melynek a mi naprendszerünk is egy szerény részecskéjét képezi.

Davis, a tisztánlátó leírásai szerint ezen öv *anyaga* a rajta lakók érzékelése előtt valami *közép*, a mi óceánjaink és levegőnk között, a melyet ott, mint valami szárazföldek és szigetek, a szellemek lakóhelyei szakítanak meg és népesítenek be.

A túlvilágnak *Davis* által sokszor *nyárországnak* nevezett, végtelennek látszó világára áramlik minden lelki egyéniséggel bíró lény, vagyis a halálnak nevezett öntudatváltozás által az egész *astronomiai* anyagi világ összes naprendszereinek lakott égitesteiről az egész emberiség.

De ez még nem a végleges világ. Ezután *befelé*, általa körülvéve, belsőbb gyűrűk, övek következnek, fölváltva az astronomicushoz ha-

sonló, de lakatlan anyagi világok — és új túlvilágokból. Szerinte *hat* kettős világ van egymás után, a miénkkel együtt.

Ezek körülövezik a közös középpontot, amelyet ő a nagy pozitív *Elmének*, érző középpontnak (sensorium) nevez, a ki úgy az anyagi erő, mint az egyéni lét, az emberi elme kútfeje, végoka, szóval az: *Isten*. Mind a szellemi, mind az anyagi létnek ő az örök atyja és anyja, a teremtés tevőleges és nemleges irányának foglalatja az abszolút létben.

Nemlegesen taszítja anyagiságát kifelé a végtelenségbe és ez a kapott mozgási erély folytán az anyagi létnek mind változatosabb világává alakul, míg végre a legkülső körben, a mi astronomiai világunkban, a földi és ahhoz hasonló világokon, az állatvilág és ennek koronája: az ember evolvál, vagyis *jön* létre. Nem változik át az alsó szervezet magasabbá, de a benne rejlő tökély, a kapott tartalom: az *elmeiség*, kifejlődik az emberben és a megszámlálhatatlan égitestek emberiségében.

Ezen kifejlett *elmeiséget* azután vonzó erejénél fogva vonzza, a *Davis* szerinti *hat* lakott világon keresztül, a végtelen világelme: az *Isten*.

A *hat* lakott világ közül az első a föld és a csillagrendszerünkhöz tartozó megszámlálhatatlan lakott világok. A többi *öt* a túlvilágok már említett övei. A köztünk levő taszított anyagvilágokban az elme nem fejlődik. Ezeken keresztül a taszított őanyag távozik az ős kútforrásból, mely az örök Elmében bennrejlő (immanens) dualismusnak legelső oszlása és így a mi fogalmaink szerint elképzelhető legfinomabb anyag, mely tovább oszolva és fogalmaink szerint tömörülve, végre a *hatodik*, a szélső fokon, az élet kifejlesztésére megért.

Közvetlen összeköttetésünk csak a *második* lakott világgal (second sphere), tehát a szorosabb értelemben vett úgynevezett *túlvilággal* van. Ez lényegileg éppen olyan világ és benne az élet éppen úgy *valódi élet*, mint a földi, sőt terjedtebb öntudatunkkal a *túléber* (trance) állapotban tekintve azt, részesei is vagyunk annak, mert hiszen csakis fölfogásunk, öntudatunk korlátoltsága választ el attól és köt ide a földhöz.

Ezen pontokon érintkezik leginkább *Davis de Prel*-el, a nemrég elköltözött jeles német bölcsésszel (*Philosophie der Mystik*). *Du Prel* dolgozatai a bölcselkedőt legkönnyebben megbarátkoztatják a túlvilág fogalmával, és a túlvilággal való érintkezés lehetőségének elfogadására simán rávezetik.

A bámulatos tevékenységet kifejtett kitűnő bölcsepsz a túlvilág és a mi anyagi világunk között észlelhető különbséget az *öntudat megváltozásában* keresi. Öntudatunknak a földi éber öntudatnál terjedtebb voltát az álomlátások, az alvajárás és tisztánlátás jelenségeiből gyakorlatilag is bebizonyítván, ezen öntudatukban szakokat, bizonyos határokat, lépcsőkhöz hasonló átmeneteket állapít meg (*Empfindungs Schwel-len*). Egy ilyen lépcsőnek teljes átlépése a halál, míg a részleges ráállás, az ideiglenes átpillantás, éppen a nevezett tünetekben mutatkozik. Ha tehát így mind a két világnak, — úgy a földi, mint a transcendens világnak — lakói vagyunk, akkor a bölcsepsz mi sem akadályozza, hogy a kettőnek kapcsolatát megérthesse.

Azt hiszem azonban, hogy *du Prel* a transcendenst a túlvilágra nem alkalmazza *elegendő pontossággal*. Az ő transcendense ugyanis nem az *igazi ismerettani transcendens*, hanem annak valami korlátozása. Mikor pedig minden igazi túlvilági élet nélkül így egyszerre belehelyezi a földi éber öntudatot a transcendensbe, akkor újra elpárolog a túlvilág, az egyéni öntudat és üres formává válik mind a kettő, mint *Aristoteles* eidox-ai.

De *du Prel* észre is látszik venni világnézetének hibás voltát akkor, a midőn azt állítja, hogy *egy időben vagyunk a föld és a túlvilág lakói*, tehát ez voltaképpen *térbelileg* nem létezik *külön*. Igen ám, csak hogy ilyképpen ellenmondásba kerül önmagával, mert a mikor öntudatunk változóságára alapítja a világok közötti különbséget, ugyanakkor be kell látnia, hogy az ezen átmenet közötti különbség csakis *időben történhetik*, mert egy és ugyanazon időben kétféle öntudat nem egyesülhet az egyéni öntudatban, tehát világos, hogy egyéniségünk *csak időben* jelenhetik meg. Mint időben megjelenőnek pedig *szükségképpen térben is kell lenni*. Ez a két fogalom bölcséletileg éppen úgy csak két iránya *ugyanegynek*, mint az anyag és az erő, a melyeknek hasonlóképpen nincs külön *megjelenési* léte, a miként nincs külön az időnek és a térnek.

Davis tulajdonképpen elvont *ismerettant* (metaphisica) nem tanít. Ő a *jelenségek világát* állítja elének és az ember létének a földi létén való túlterjedését megállapítván, magát az embert tárgyalja, mint a *túlmindenség* (univercoelum) lakóját. Ez az ő kifejezése s a csillagászati mindenség, nemkülönben a túlvilági mindenség összességét érti alatta. Ennél jobb a *makrokosmos* (macrocosmoz) kifejezés.

Ezen túlmindenség polgárát akarja ő magasabb szempontból összehangzatos lénnyé nevelni, vagyis a benne lévő természetes összhangot helyreállítani, mely összhang csupán a földi létre irányuló fölfogással helyre nem állítható.

Ezen föladat megoldásához megint *du Prel*-nél találjuk meg a bölcsészeti formulát, a midőn a kiváló tudós oly szépen rámutat az etika, az erkölcsstan alapjaira és azt mondja, hogy az anyagelvű erkölcsstan, mely a halálban az egyéniség végelenyészését látja, csak *szociális*, tehát irányeszményét csakis az emberi társadalom *földi jólétében* találhatja meg. Az igazi, magasabb morálnak azonban az embert a földi életen túl is létező egyéni lényként kell tekintenie, mert egyedül csakis annak terjedtebb öntudata szolgáltathat olyan magasabb szempontot, mely a túlvilági lét szükségleteit követelő és abból a földi öntudatunkba is átható érzelmi elemet tételez föl, t. i. a *lelkiismeretet*. Ez a lelkiismeret nemcsak cselekedeteink egyéni bírása, de a természettani és élettani törvények szerint szükségképpen történő kifejlődésében jutalmazni és büntetni is képes.

A test is az *elme megjelenése* lévén, nagyon természetes, hogy testünkkel éppen nem szabad azon megvetéssel bánni, a melyet a kereszténység a benne maradt dualisticus világnézeti elemek hatása alatt követel s a mely megvetés főleg a középkorban burjánzott.

Fokozatilag alsóbb rendű ugyan a test, de *lényegileg szintén megjelenése ugyanazon elmének*, a mely összöntudatunkban a halál lépcsőjének átlépése után a finomabb, nemesebb *lebstestben* fog megjelenni. Azért *Davis* fő művében, a “*Nagy Harmónia*”-ban, a testet nem is hanyagolja el s öt kötetes nagy munkájának elsőjében főleg azzal foglalkozik.

Legelőször is végig kíséri az *Elme* szervező munkáját az állatvilág lépcsőzetes alakjain keresztül azon pontig, a hol az örök *Elme*, a makrokosmos, megjelenik az emberi öntudatban, a mikrokosmosban. Ámde kitünteti, hogy *nem leszármazottja* az ember az állatnak, hanem azon *cél*, a mely felé az *okok és következmények* láncolata a természet örök törvényei szerint siet.

Minden *Istenből* ered s a természetén át halad az emberiség, majd *minden visszatér* az embertől a lakott világok óriás körein át az Istenhez, mondja *Davis* az *Orvos* című kötetben.

Csodálkozva látjuk ebben a mai higienicus irányzatnak jóslatát a gyógyászatban. *A táplálék, a levegő, a hőmérséklet, a világosság, a villamosság, a delejesség* a hat fő életfenntartó erő és ugyanezek képezik a gyógyszereket is egyszermind.

Az egészséget a környezeti hatások kellő arányában és az elme kellő összhangzatos működésében látja. Akár az egyiket, akár a másikat zavarjuk meg, a rosszullét, a betegség állapota következik be. A betegségek osztályozása, — szerinte — két nagy irányban halad, a mint t. i. azok az elme túlságosan tétlen, szenvedőleges, vagy túlságosan cselekvő állapotából származnak. Ez tehát az *ok*, mely állapot, vagy magában az elmében gyökerezik, vagy a külbehatások aránytalanságából származott. Éppen azért, hogy a *következményt*, a betegséget, elhárítsuk, a *célt*, tehát az *összhangot* kell elérnünk, úgy a környezetben, mint az elmében.

Aki ötven év előtt így írt, az valóban próféta, a szó legnemesebb értelmében.

Olyan próféta, a ki nem eseményeket, de elveket lát előre!

Davis nagy művének második kötete, a *Tanító*, egy epizóddal kezdődik, mely vele a vasárnapi iskolában történt meg. Ugyanis itt hallgatta a presbiterianus tanítót, a ki egy alkalommal a *kiválasztottakról* beszélt, a mikor is *Davis* egyszerre feléje fordulva, váratlanul azt kérdezte tőle:

— Izsák apó! ön azt mondta: az Isten a *szeretet*?

— Igen fiam.

— És hogy *bölcs* is?

— Mindenesetre kis fiam.

— És hogy sorsom örök kárhozat lehet?

— Igen.

— Azt hiszem Izsák apó, hogy ha Isten bölcs, úgy tudhatta, *mielőtt teremtett*, hogy el fogok kárhozni. És ha *szeretet*, úgy nem teremtett volna egyáltalában, ha el kellene örökre kárhoznom.

— Óh Isten mentsen fiacskám, ne beszélj így! Isten útjai kiszámíthatatlanok; szíveink romlottak; okoskodásaink testesek. Az ördög maga az, ki ilyen gondolatokat sugall neked! Nem félsz Istentől?

— Nem, — felelte bátran a fiú, — nem félek!

— Óh eltévelyedett fiú te! Azt hiszem a kegyelem napja nálad már letűnt. El fogsz kárhozni örökre!

Davis többé nem is ment a vasárnapi iskolába. Ezentúl csak a saját lelke intuitioit és azon hozzá szóló rejtelmes hangokat hallgatta, a melyek őt sokszor fölvilágosították és gondolkozásában, úgy mint életében elősegítették.

Ezen jelenet jut *Davisnek* eszébe, midőn a szabad akarat fölött elmélkedik az örök kárhozat fogalmának kapcsán és a kettő közötti összefüggést igyekszik megtalálni. Szerinte ezek a fogalmak egymást tételezik föl és a rossznak, mint *realis létezőnek, téveszméjéből* származnak. Az örök rossznak az emberi természetben is benne kellene foglaltatni; ámde nem foglaltathatik benne, mert a rossz, mint ilyen, valóban *nem létezik*. Az csak relatio, csak látszat, akár szenvedés, akár hiba alakjában fogjuk is azt föl, örökös nem lehetett.

Ezután *Davis* az ember elméjének *indulati*, — szerinte *szereteti* — lényegét elemzi, s mint a fehér napsugár fényét az üvegprisma hat alapszínre, úgy ő is ezt *hat alapszeretetre* bontja föl. Ezen “szeretetek” azok az alapvonzások, a melyek az egyénre behatást gyakorolnak és a melyeknek aránya és állapota ily módon az egyénnek alaptermészetét, mintegy jellemét, egyéniségét, állapítják meg. Ezeknek a tökéletes, összhangzatos működése képezi az eszményi állapotot s zavara az egyes vonzások túltengéséből, vagy tétlenségéből származik. Ez az a tér, a melyet a nevelés és környezet számára nyitva hagy. *Arányai* azonban nem változtathatók meg, mert ezek alkotják az egyéniséget.

Mindez a két összekapcsolt háromszögből összeálló hatágú csillaggal szemléltethető, melynek hat kis háromszöge az egyes indulatok, vagy szeretetek arányát tüntetik elénk.

Ez a jelvény különben a *makrokosmos* régi jele, s úgy az ember, mint az egész mindenség kimerítően szemléltető képét adja. *Salamon* pecsétjének is nevezik.

Ezen szeretetek, vagyis indulatok, lényegileg *mind jók* *Davis* szerint; a látszólagos rossz bennük, vagyis a jellemben, az aránytalan túltengő, vagy tétlen állapotokban rejlik s így csak átmeneti.

Ezzel a magyarázattal azután a rossz az emberi elméből ki van küszöbölve.

Mindenki egyéni, egészséges természete szerint kénytelen cselekedni. Ebben a cselekvésben, az elhatározást a környezet, cél és egyéb indító okok (motívumok) irányítják. Tehát a társadalomnak kötelessége a *környezetet*, a vezető elméknek pedig az indító okokat úgy megadni, hogy azok szerint való cselekvés a köz és az egyén javára váljék.

Itt már a *Reformator* szerepe kezdődik, a mely szintén a nagy mű egyik kötetének címe. Ebben részletesebben kifejti az elme alaperőinek működését az egyénben és a társadalomban és ezeknek viszonyát az *értelemhez* és a fejlődő *intuitiohoz*, a melynek igazi szerepét csak a történeti jövőbe helyezi.

Igy közeledik *Davis* az egyénen át a társadalomhoz, a melynek első kapcsa a *házasság*, eleme a *család*.

A vér indulatain alapuló viszonyokon kezdve fölemelkedik az összeköttetések egész sorozatán a lélek vonzásából keletkező összeköttetésekhez.

Kár, hogy nagy művének ezen a helyén nem fejti ki teljes egészében azon szép elméleteket, a melyek műveiben a társadalomról elszórtan föltalálhatók. Ezek szerint a társadalmat *solidaris egészként* fogja föl, az abban föltűnő ideiglenes rosszat, mint annak collectiv cselekményét, az összesség bűnének tudja be, a melyért *az egész felelős*. A jótekonyságot az egyletekben való működésre és munkaadásra, állandó, gyökeres segítségre buzdítja, és az élet létharczában a szövetkezeteket emeli ki, mint a gyöngék alkalmas fegyverét az elnyomás és kiszipolyozás ellen.

Mind olyan eszmék ezek, a melyeket még most is csak a kezdet legkezdetén látunk megvalósulni. Pedig mindezeket már félszázaddal ezelőtt megpendítette, s ebben is igaz *“Látó”* próféta (Seer) volt, mely néven művének egy másik kötetét nevezi.

Ebben tisztánlátó tekintetével vizsgálja meg az emberi elmét s osztályozza annak állapotait. Midőn pedig különböző vallások prófétái, és az újabb kor szellembúvárlatának tapasztalatai között tesz összehasonlításokat, azokat *lényegileg egyezőeknek* találja. Ebből azután levonja következtetéseit, és a kinyilatkoztatások kizáró és egyedül üdvözítő tanának, mint a természet és tapasztalattal ellenkezőnek, alaptalan és té-

ves voltát kimutatja. Elismeri azonban a próféták teljes önzetlenségét és igazi, őszinte meggyőződését, magas lelki erejüket és bölcsességüket, de közülök egynek sem tulajdonít csalhatatlanságot.

A világpróféták dicső sorozatát, azok rövid jellemzésével, a *Gondolkozónak* elnevezett kötetében, mely nagy művének befejező könyve, egy dicső Pantheonba állítja.

Kár hogy a munka csupa független fölolvadásokból áll és nincsen tulajdonképpeni szerves egésszé tömörítve. A gondolatok gazdag kincses bányája és a ragyogó, élénk irány azonban ezért bőségesen kárpótolnak.

Egészen más, teljesen ellentétes irányúak a *buddhista* világnézetek.

Ezek szerint a *Szamszáró*, a jelenés, a látszat világa, a *Nirvána* körül forog. *Davis* astronomicus zónája, melyhez földi világunk is tartozik, az ő csillagzónájuk is, de ezeken túl már nincsenek túlvilági övek, zónák, az anyagi lakatlan világokkal váltakozva egészen az örök elme titokzatos középpontjáig, hanem a *Kama-Loka* és *Devasan* átmeneti, — teljesen alanyi — állapotai következnek, a melyekből az út vagy vissza, a szülőktől való újjászületéssel csillagrendszerünkbe, vagy a *mysticus* Nirvánába vezet.

Ezen ismertetésben *Sinnet A. P.* műveit, főleg az *“Esothericus Buddhismus”* címűt követem.

Földi személyiségünk (persona) nem foglalja magában igazi egyéniségünket (individuum.) A *személyiséget* a földön, vagy csillagrendszerünk más égi testein történt egyes megjelenéseink összessége alkotja.

Egy-egy földi, objectívnek nevezett megjelenésünk között a halál által megtagolt egyes subjectív életek foglaltatnak. Az ember halálakor *három részre* esik szét. Teste, mely úgyis csak látszat, más látszattól ölt. Ehhez többé az egyéniségnek semmi köze. Lelkének a jóra irányult életemlékei a *Devasanban*, míg a rosszra vonatkozó vágyai a *Kama-Lokában* vannak. A *Devasanban*, a boldogság alanyi világában a lélek, a benne lévő erélyt teljesen fölemészti, és ebben találja meg jutalmát is. A másik, a rossz irányzat képezi a *Karmát*, mely egy félig öntudatlan, bábszerű életben szunnyad a *Kama-Lokában*. Ámde ez sem hely, csak *állapot*. Ebben marad meg azon életenergia, a mely a jövő születés körülményeit, hajlamait és megjelenését a természettörvények erejével elhatározza és eszközli. A szent, az *askéta* étellel megcsökkenni

ez az energia és végre kialudva, a *Nirvánába* vezet, míg a világias elmerüléssel a *Szamszáróba* szaporodik és folyton újabb újjászületésekre, új megtestesülésekre (reincarnatio) vezet.

Létünknek folyamata tehát a buddhizmus szerint lényegileg *körforgó*. Az erkölcsi igazság *két irányban* áll helyre. A jutalom tehát ennél a rendszernél *subjectív* a *Devasanban*, a büntetés azonban, legalább magára a személyiségre nézve, *objektív*, mert egy új földi, vagy ahhoz hasonló átszellemült testi életből áll, a mely élet szerinte lényegileg szenvedés és bűnös.

Természetes, hogy ily módon *korlátlan szabad akaratot* kell föltételeznie, különben nem lenne erkölcsi értelme az egész rendszernek. Az örök létből ugyanis egyenlően tökéletesként emanálva, csak úgy érthető meg bukásunk mai nyomorult személyes létünkbe, mely lényegileg büntetés és célja az, hogy megszűnjék. Mert hiszen mint jelenés, csak az időben létezhetik és a *Nirvánában*, mint a nem idő és nem térben való létben okvetetlenül meg kell szűnnie mint egyéniségnek, bárha millió, vagy milliárd évek során át tartott is a körforgása. Akaratunk szerintük tehát *lényegileg rossz*.

A végtelenből kisugárzott lelkek, ezen tan szerint, legalább 1500 éves életcyclosokban újratesztelve, jóformán már mindannyian csak büntetésképpen léteznek. A közben előforduló jutalmazás: egy-egy álomléttel, az igazságot éppenséggel nem állítja helyre, mert a vég ugyanaz lesz, a mi a kezdet volt és így az egész körforgás teljesen fölösleges, mert mint magában a rossz az élet büntetését a megsemmisüléssel elérte. De megsemmisülhet-e az, a mi van? Bizonyára nem. A jelenés változhatik, de a realisba belé nem olvadhat soha. Megsemmisülhet-e az anyag és lehet-e valaha tiszta erővé? Bizonyára nem, mert mind a kettő *elvont fogalom* és egymás nélkül nincs létük. Mindkettő egynek, a realis létezőnek, örök Elmének, Parabrahmának, Istennek megjelenése és *örökkévaló*.

Nem segít a megsemmisülés ellentmondásán semmi mesterséges elodázás, az egyéniségeknek összetett körforgása, a melyet azoknak a csillagvilágok láncolatán átszenvedendő újraszületések millárdjain kell meghaladniok. Hiába írja le ez a rendszer részletesen a világperiódusokat, az életnek *hétzeres körforgását*, a csillagláncolatokon és

ezeknek számtalan alforgásait, a melyeket fajforgásoknak nevez és ezeknek még részletesebb osztályzatait és alosztályait. Hiába állítja, hogy az emberiség, mint egész, most a 4-ik körforgást és ebben az 5-ik fajforgást végzi a földön. Akármilyen összetett legyen is az óraszerkezet, egyszer mégis csak le fog járni. Szerinte ennek be is kell következni, mert az egyéni lélek célja a *megsemmisülés*.

A Buddhák testesülése is csak a megsemmisülés siettetésére szolgál. Minden körforgás alkalmával, az elején, az emberi lények között megtestesül egy *Dhian Csohan*, vagyis teremtő *Brahma*. Ennek újjászületései a *Buddhák*, hogy az embereket tanítsák, és az igaz fölvilágosodás útjára vezessék.

Sziddhátthó Gótánó szerintük az utolsó *Buddha* volt. Ez a Buddha állítólag egy esotericus szövetkezetet alapított, a melynek *initiatuσαι* az *Arhatok*, vagy *Mahatmák*, mai nap is letéteményesei az esotericus tannak s egy nagy titkos szövetséget képeznek, melylyel a theosoph társulatok állítólag (!!!) szintén összeköttetésben vannak.

Davis az egyéniséget nem olvasztja bele az örök Elmébe, s nem kergeti a csillagláncolatok végtelen során s az új megtestesülések megújuló poklain keresztül, de a túlvilágok egymásba fonódó gyűrűzetén át *végtelenül* lassuló ütemekben az örök Elme *felé* vezeti azt. És midőn az az örök Elmét közvetlenül környező gyűrűt elérte, akkor szerinte egy új mozdulat áll be az egész mindenségben, s a kisugárzó erő kerül a vonzó erő fölé és az egész egyéni lét a mindenség *külső körébe* kerül, a hol újra kezdi mindig tökéletesedő útját.

Tulajdonképpen tehát elve a *végtelen haladás*.

Ez az a lényeges különbség, a mely a két világfölfogás külsőleg megszerkesztett képe között észlelhető.

Az egyiknek (t. i. Davisnak) elve a *testesülés* (incarnatio), a másiké (t. i. a buddhizmusé) az *újratesztelés* (reincarnatio).

Ez a különbség van lényegileg a dmoousioz és a dmoiousidioz kérdése között is, vagyis *lényegileg egy-e* az Atya a Fiúval, az isteni Elme az emberivel, vagy csak *hasznó* és így más. Ha lényegileg *egy*, akkor az egyéniség *örök*, ha nem, úgy az megszűnik és akkor a rossz is lényegileg és nem csak fokozatilag, vagy viszonylag különbözik a jótól és így az örök ellentét a reális létezőben, az örök Elmében gyökerezik, következőleg létezik örök elkárhozás is.

A többi dogmaticus kérdés mind e szerint fejtendő meg, bárhol és bármely egyházfelekezet vetette is föl azokat.

Eljutottunk tehát újra oda, a hol közel kétezer éve elhagytuk. A zo-roasteri manicheus, a Buddha-Brahma és a velük vegyült görög bölcsészettel egybeolvadt keresztény dogmatizmus belső ellentmondásai újra föléledtek, csak éppen a nevük változott meg. Akkor az *i*, most a *re* ezeknek az elveknek a külső megjelenése, a mely éppen olyan fontos, mint akkor volt.

A most föléledt két főirány tehát logicus és bölcsészetiileg kifejthető *két rendszer*, bármily nagy legyen is köztük a különbség, tekintve az emberi társadalomban érvényesülő értéküket. Minden más világnézet, mely a szellembúvárlati mozgalommal fölszínre vetődött, legyen az akár a tisztánlátó elme ihlett szemlélete (intuitio), akár a szellemközegek által a szellemvilágból származó tanítás, vagy pedig “isteni ki-nyilatkoztatás”-képpen előadott csalhatatlan tan, kivétel nélkül *mind* ezen két rendszer alá sorolandó. Vagy az egyik, vagy a másik uralkodik bennük, csak a logicájuk és a bölcselmi belátásuk csekély, vagy hézagos, ha egyben-másban az uralkodó rendszertől eltérve nem vesznek észre, hogy ellenmondásba estek. Megértve és kihagyva, vagy helyreigazítva ezeket, szükségképpen ősmintájuk bűvkörébe esnek.

Társadalmilag tekintve e tanokat, a következtetés így is mind világos. Az újrászületések elmélete a *kasztrendszer*t alapította meg, mint szükségszerű logikai folyamat, mert lényeges különbséget tételez föl az ember és ember között. Az őskeresztény fölfogás az *egyenlőséget* hirdeti. Az erkölcsstanban ez utóbbi a testvériséget és a humanizmust alapította meg, míg az, nagy jó indulatában az egész teremtés iránt, lépni is fél, nehogy egy hangyát eltaposson, de azért az ember egyéniségének az egész teremtés fölött álló voltát szem előtt téveszti. Szerinte ezen egyéniség szükségképpen bűnös és létczélja a megszűnés. Vízcepp, mely a *nirvána* tengerébe hull s ott egyéniségét veszti. A másik világnézet szerint azonban az egyéniség élő mag, a mely önmagát fönntartva, *örökéletű*, mivel az örök Elme él benne.

Ezen két ősminta szerint készült világnézetek napjainkban tucza-tonkint burjánzanak. Mind ismerni nem is szükséges, sőt valóságos idővesztetetés. A legtöbb egy-egy kis körnek, vagy pedig csak egy

egyénnek lelki nevelésére volt alkalmas, tehát egészen haszontalan nem volt ugyan, de mihelyt czélját betöltötte, létjoga többé nincs.

Fő érdemük ezeknek a föl-fölmerülő világnézeteknek főleg az, hogy tudva, vagy öntudatlanul mintegy kiszínezzik a mintaként szolgáló fölfogást, s azokat úgyszólván alanyivá, következőleg sokakra nézve hozzáférhetőkké teszik; de legfőképpen az, hogy az eredeti *két világfölfogás* dogmaticus megkövesedését ellenmondásaikkal megakadályozzák. Hiszen ez az *egy* az egyedüli komoly veszély, a mely mozgalmunkat is fenyegeti, mert ezzel egy felekezetnek színvonalára süllyednénk. Azért maradjon a mi mozgalmunk a szabad bölcsészet és tudomány örökéletű régióiban s ne dogmatizáljuk világnézeteinket.

Ezen újabb világnézetek közül azonban néhányat e helyütt röviden felsorolni el nem mulaszthatok.

Davis szellemében haladnak Amerikában *Hudson Tuttle*, az ihlett farmer; az angoloknál *Stainton Moses* (M. A. Oxon.), *Home Daniel*, az ismert médium. Ide sorozhatók még: *Morse* szellemi ihletből származó fölolvasásai és válaszai, *Peebles*, a vándorapostol, és mások is majdnem mind, kivétel nélkül. A németeknél *Dr. Cyriax*, kinek munkái igen tanulságosak; a régebbiek közül *Kerner*, az ismeretlenebbek közül *Hensel Louis*, a ki ugyan nagyon is aprólékos és egész az unalomig németesen tudákos. A francziák között *Güldenstübbe* báró, *Encausse Gerard*, ki mint a *rejtelmességet* (occultismus) gyakorlatilag művelő páholyok feje, “*Papus*” név alatt szerepel és mások is, de nem sokan. A híres természettudósok az egész földön ezzel az iránynyal rokonszenveznek leginkább.

Sinnet alapelveinek főfészke az a *theosoph* társaság, melynek megbízottjai sorába tartozik. Lényegileg ezeket tanította *Caithnes* grófnő is, kinek párisi szalonja oly nevezetes hatást gyakorolt a szellembúvárlat terjedésére és ki saját állítása szerint *Stuart Mária* reincarnációja volt. Persze az 1500 esztendő itt kissé hiányosan vált be. Ide tartozik *dr. Kingsohr* asszony is és apostolkodó híve, a magát keresztény theosophnak nevező jó öreg *Maitland*, ki tavaly halt meg. De ő bármiként nevezi magát, buddhistább a buddhistánál, mert *Márk Aurél* császár újratesztelésének tartotta magát. Soraikban találunk sok nagyműveltségű és a szellembúvárlat terjedésére nagy befolyást gyakorló hölgyet, mint a buddhisták felekezetének terjesztőit nyugaton.

A Davis-féle fölfogás mellett kiválóképpen *férfiak* apostolkodnak, míg a keleti buddhista fölfogás szolgálatában föltűnően túlsúlyban vannak a hölgyek, miről azonban a legtöbbször halvány fogalma sincsen, s magukat többnyire kitűnő keresztényeknek tartják. Ezen tájékozatlan közönségben óriási hódításokat tett már eddig s fog ezután is tenni az *Allan Kardec*-féle reinkarnációs-spiritista iskola.

Kardec tanai mellett az elmondottak után nem szükséges hosszasan időzni. Rendszeres összeállításuk nagyon természetesen sok tekintetben hozzájárult elterjedésükhöz, annál is inkább, mert kevés szabadságot enged a gondolkozásra, s mindenre van kész *vég érvényes* (!!!) felelete. Így azután igen kényelmes. Hogy azonban ezek a feleletek mennyire logikusak egymás között, ha a főlírástól kissé mélyebbre hatolunk? — azt sem ő, sem követői nem igen vizsgálják, mert hát ez már gondolkodással jár, a mi kissé kényelmetlen. *Kardec* elméje teljességgel nem lévén ismerettani irányú hajlamai inkább a *forma* felé vonzzák és művei katekizmuszerűek.

Ha már katekizmusról van szó, igen érdemes egy kis műnek az olvasása, mely *Buddhista káté* cím alatt jelent meg *Szubbhádra*-tól, ki *biksu* (tehát kolduló barát)hoz hasonló s a kiválók testvériségéhez tartozó buddhista) volt. Magyar nyelvre *Hollósi József*, korán elhalt orientalistánk fordította le 1893-ban, vagy “a Tökéletes Nirvánájának 2435. évében”.

Egészében véve ugyanazon alapelveket tartalmazza, a melyeket a *Sinnet*-féle mű, de a tudákos beosztások és korok nélkül és a titkos szövetségek rejtélyes állításait is mellőzi.

Ha ez csakugyan exotericus káté és nem *Schopenhauer* bölcselése gyakorolt reá ilyen kedvezőtlen átváltoztató hatást, úgy valóban többet ér, mint a fönnnebb vázolt exotericus tan.

Mutatványul és jellemzésül csak a következő kérdéseket és feleleteket idézem:

87. *Semmiből keletkezett-e a világ?*

Nem, semmiből sohasem lehet, vagy keletkezhetik valami.

89. *Tanított-e Buddha valamit a világegyetem első kezdetéről és végéről?*

Semmit.

90. *Miért nem?*

Mert annak tudása az emberi ész fölülmúlja s még ha elérhető és szavakkal tanítható lenne is, az emberek értelmi és erkölcsi fejlődését nem mozdítaná elő, mert az a szenvedések megszűnésére, üdvre, megváltásra, a *Nirvánába* nem vezethetne. A képzelő tehetség, az emberi elme és az elvont gondolkodó erő hasztalanul fog örökké iparkodni, hogy az időnek kezdetét, a térnek határát, a létnek, a világnak és az egyéniségnek keletkezését megértse, vagy elgondolhassa.

Fáj az ember szíve, hogy nincsen ilyenféle keresztény káténk, mert hogy lehetne ennél a buddhista káténál egy jobb és az értelemhez is szóló keresztény bölcsészeti irányú káténk, az eléggé kiviláglik abból az egynéhány fénysávból, a melyet a bölcsészeti örök fényének forrásából a föntiekben a keresztény világfölfogás belső értékére vettem.

Befejezés

A rejtelmes tünetmennyek vizsgálata és ezen vizsgálatnak eredményei már kezdik áthatni társadalmunkat, sőt magát a tudományt is, annyira, hogy a bölcselkedőnek ezentúl, ha világnézetét megalkotja, lehetetlen ezeket az úgynevezett rejtelmes tünetmennyeket mellőznie.

A külső, vagy jelenésvilágnak megítélésénél ugyanis most már nem elég csupán a földi életet és az ahhoz hasonló, talán milliárdnyi csillagrendszerekhez tartozó, égitesteken létező életet tekintetbe venni, hanem elkerülhetetlenül szükséges, hogy az egyénre vonatkozólag a túlvilágot és az emberiségre nézve a végtelennel egyenértékű öröklétet is a tapasztalatok összegébe sorozzuk. Ha pedig ezt tesszük, úgy világos, hogy mivel a földi élet után valaminő alakban, egy másik, új, *igazi* élet következik, a mely a szellembúvárlat tapasztalatai szerint a földinek természetes következménye és folytatása, feltétlenül ennél magasabb rendűnek is kell lenni, tehát benne földi életünk számadásának „*minus*“-ai és „*plus*“-ai természetes törvények szerint, következőleg szükségképpen igazságos és hibázhatatlan kiegyenlítésüket megtalálják.

A mint ezt tapasztalatból sikerült megállapítanunk, minden „*pessimismus*“-nak egyszerre vége van, vagyis az csak erre a földi, mintegy hetven-nyolczvan esztendőre vonatkozhatik, mely idő az örökléhez viszonyítva mindenesetre rendkívül alárendelt fontosságú.

Ily módon természetesen az emberi lélek fölfogása, a lélektan anyaga is rendkívül megváltozott; megnövekedett az új tapasztalatok besorozása által, mert egyéniségünket többé nem korlátozhatjuk a földi éber lelki élet tünetmennyekre és az élettani (physiologiai) öntudatlanra, mely az alvajárás alacsonyabb fokain és a rendes álomlátásban nyilvánul lelkileg, hanem még egy *magasabb rendű öntudatlan állapotot* is szükségképpen föl kell tételeznünk az alvajárás magasabb és a tisztánlátás (clairvoyance) tünetmennyei számára.

Mikor azonban ezt tesszük, akkor vesszük csak észre, hogy íme ez az „öntudatlan“ elnevezés sehogyan sem illik a jelenségekre. A gyerek ugyanis kinőtt a bölcsőből s a tisztánlátó öntudat nemcsak hogy nem öntudatlan, de sőt éppen még *kiterjedtebb öntudat*, mint a rendes földi

éber öntudat, annál is inkább, mert hiszen *ezt is magában foglalja*, éppen úgy, mint az álomöntudatnak nevezhető élettani öntudatot is.

Földi éber öntudatunk tehát *korlátolt* és e mellett van egyrészt az élettani, vagy *álomöntudat* és másrészt a *tisztánlátó öntudat*, mely utóbbi a többi kettőre is kiterjed s így tulajdonképpen *lelki egyéniségünk teljét képezi*.

Ily módon kapjuk meg lelki egyéniségünknek tökéletes képét.

Ez a fölfogás részben már is érvényesül a bölcsészetben és pedig *Schopenhauer Versuch über das Geistersehn* és *Du Prel Philosophie der Mystik* című műveiben.

Leginkább az utóbbinak éppen ezen öntudatunk állapotainak elméleti és módszeres megállapítása képezi főtárgyát és elévülhetetlen tudományos érdemét.

Tehát újra egy lépéssel közelebb jutottunk a tapasztalásnak, mint az emberi tudás egyedüli forrásának, a megállapításához, sőt el kell ismernünk, hogy magában korlátolt *érzéki* tapasztalásunk és természet-tudományi módszerekkel szerzett ismereteink immár elégségesek úgy a földi élet és a világ, mint a túlvilág és a túlvilági élet minden *jelenségeinek* vizsgálataihoz. Egyre azonban nem elég az érzéki tapasztalás, és pedig arra nem, hogy az ember ezen úgy az itt látható külső jelenésvilágot, mint a túlvilágot *mélyebben is megérteni törekedjék és tényleg meg is érthesse*.

Elég ez a külső tapasztalás arra, hogy az ember az érzéki észrevevés alá eső és eshető mindenféle világokat s azoknak alkotó részeit, mint önmagától különböző tárgyakat, fölfoghassa, de nem elég arra, hogy ezekben a jelenségekben, vagy azok mellett, vagy fölött valami saját képére cselekvőt, egy *végokot* keressen és az mint *végtelent* fogja föl.

Elég arra, hogy a dolgokat és tünetmennyeket csak *egyenként*, mint egy állati okossággal ismerje meg, de nem elég arra, hogy azokat összekapcsoló értelemmel és a lényegyet kereső ésszel elemezze, s elvont fogalmakká alakítsa.

Éppen ebben különbözik az ember minden állattól, mert erre nem elég az érzékek tapasztalata, de mint látni fogjuk, arra *lelki tapasztalat*, belső szemlélet (intuitio) is szükséges.

Minden jelenségnél közös a *tér*, az *idő* és a *szám* elvont fogalma, mert minden ezeknek az alakjában, formájában jelenik meg. Már elmeszerkeztünkben is benne foglaltatik a tér, idő és szám alapja, vagyis kénytelenek vagyunk mindent tér-idő- és számban fölfogni. Ámde ezekről elvont fogalmakat a végtelennek intuitiója, szemlélete nélkül nem alkothatunk. Ugyanis a tért, az időt és a számot, gyakorlatilag mint viszonylatot (*relatio*), tisztán csak a tapasztalás révén vagyunk képesek alkalmazni, de mint elvont fogalmakat külső, érzéki tapasztalatunk adataiból kifolyólag a végtelennek belső, lelki tapasztalata nélkül meg nem alkothatjuk, mert a végtelen a belső tapasztalat, vagyis a szemlélet (*intuitio*) tárgya és minden külső érzéki tapasztalunkkal ellenkezik. Ez tehát az elme közvetlen tudása: *öntudata*.

Hiszen midőn a tér, idő és szám fogalmát megalkotjuk, akkor egy időtlen idő, egy tárgyaltalan tér és számtalan szám fogalmából kell kiindulnunk, mert ha például a tért egy tárgytól a másikig mérjük, az nem elvont fogalma a térnek, hanem ezen két tárgy távolsága egymástól, vagyis *konkrét tér*. Azért tehát hogy magának a térnek *elvont fogalmáig* eljuthassunk, a végtelen szemléletét kell segítségül hívnunk. De midőn ezt tesszük, maga a tér abban teljesen elenyészik, helyesebben értelmi fölfogásunk előtt elenyészni látszik.

Ugyanez áll az *idő* és a *számra* is.

Ennek dacára bizonyos, hogy a végtelent mi csak időben, térben és számban érzékelhetjük, tehát a tér, az idő és a szám azon hármasság, amelyben a *Végtelen* megjelenik.

A világlét bölcsészeti fölfogásának azon alapvető elvét keresve, amelyből kiindulva bölcsészetiileg az *egész* meglehessen állapítani, az újabb bölcselkedés, *Cartesius* óta, legtöbbször az ember saját elméjéhez fordul, az érzékeknek lehetőleg mindent átölelő, közvetlen tapasztalatát keresve magában s ezt közvetettebb tapasztalataival ellentétbe helyezve, ezen ellentétben véli egyéni öntudatának származását föllelni. De éppen ebből az ellentétből származik a fölfogásban elkerülhetetlenül a *kettősség* (*dualismus*), mely az értelem minden megnyilatkozásában benne foglaltatik, a míg csak az a szemlélet (*intuitio*) világánál nem módosul.

Reámutattak az *Én* és *Nem-én*, az *Alany* és *Állítmány*, a *Való* és *Látszat* kettősségére és ezen kettősségek elkerülhetetlen szükségszerű-

ségét vitatva, összekapcsolásukban keresték és találták meg a bölcsészetiileg megfejtendő fő kérdéseket, mint az *ismerettan* (*metaphysica*) alapkérdéseit.

Újabban *F. H. Bradley Látszat és Való* című munkájában és magyarul *Palágyi Menyhért Ész törvénye* című teljesen önálló és eredeti dolgozatában vannak ezek az alapvető kérdések a legvilágosabban fölvetve és megfogalmazva.

Mindenkinek el kellene olvasni ezeket a műveket, aki csak a bölcsészetről kicsinyítőleg gondolkodik és az ismerettant, bár hallgatagon, túlhaladott tudománynak tekinti. Mindezt különben azok az újabban “természetfilozófiá”-nak csúfolt dolgozatok írói teszik, akik éppen az ismerettan tagadásával kezdik zavaros fejtegetéseiket és az újabb természettudomány külső érzéki tapasztalatainak összehalmozása révén hiszik, hogy a végök alapelveihez eljuthatnak. A látszathoz akarják a valót megismerni, a végesből a végtelent. Nagyon természetes, hogy ily módon még a tulajdonképpeni ismerettani kérdésekkel sem jönnek tisztába és a *véges*, a *látszat*, a *jelenés* világában maradnak.

Ezeknek *Bradley* mindjárt műve bevezetésében alaposan kimutatja félszeg helyzetüket, a honnét csak visszatérni lehet, de előremenni nem.

A való és látszat, az alany és állítmány között az üres kitölthetetlennek látszik. A cukor *édes*, mondja *Bradley*, de nemcsak édes, hanem *fehér* és *kemény* is, stb. A cukor nem *ugyanaz* tulajdonságaival, de nem is *más*. Világosan: a cukor sem édesség, sem fehérség, sem keménység, sem ezen és más tulajdonságok összessége. De ha azt keressük, hogy hát mi az, a mi ezen tulajdonságoktól eltekintve *külön létezik*, vagyis mi az, a minek mindezek a tulajdonságai? — akkor egyszerűen föl kell tennünk, hogy az valami *más*, noha végelemzésben még sem lehet *más*.

Bradley ezen ellenmondás megfejtését úgy adja meg, hogy az elmentétek az “*absolutban*”, a látszatok a “*valóban*” találják kapcsolatukat, lévén az előbbinek látszatai. De ilyen módon abban elvesznek, bár ő azt állítja, hogy nem.

Bradley ezen ellenmondás megfejtését úgy adja meg, hogy az elmentétek az “*absolutban*”, a látszatok a “*valóban*” találják kapcsolatukat, lévén az előbbinek látszatai. De ily módon abban elvesznek, bár ő azt állítja, hogy nem.

Kell tehát valaminek lenni, a mi ezt az ellentétet ne elejtse, de összekapcsolja és ez éppen a *cselekvő fogalma*, mely mint elvont fogalom a *Végtelen*.

A gondolkozó elmének *kettőssége*, ezen kettős fölfogás *ellentéte*, csak *látszólagos*. Midőn azt mondom: „*gondolkozom*“, akkor ugyanazon kételyeket lehet ismételni, mint a melyeket már idéztem. Én vagyok-e a gondolat, vagy más a gondolat, nem én? — pedig ez a kétely itt világosan meg van fejtve. Midőn ugyanis azt mondom: „*gondolkozom*“, akkor nemcsak a gondolkozót különböztetem meg a gondolatától, de összekapcsoltam őket a *gondolkozás cselekedetével*; vagyis midőn az alanyról állítok valamit, akkor az alanyt *mindig cselekvőnek* tételezem föl.

A gondolkozásnál világos, hogy ez az elme cselekedete, vagy ha az előbbi példára térünk vissza, akkor is kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a cukor édessége, fehérsége stb. is az elme cselekvésének eredménye.

Ha pedig ezt be nem tudjuk látni, akkor kénytelenek vagyunk magát, a reánk hatást gyakorló tárgyat, megszemélyesíteni, a mint azt a gyermekek és a naiv népek meg is teszik. A gyermek az asztalt, a mi-be megütötte magát, megveri és a naiv népek „*anthropomorphicus*“ vallása is ezen forrásból származik. Így lett azoknál a nap cselekvő személyné, végre napistenné, a természeti tűnemények, a betegségek, személyné, végül démonokká, mint azt Cox György *Mythológiá*-jának bevezetésében végtelen egyszerű s mindenki által megérthető módon leírja.

Fölfogási módunknak ez a hármassága még a nyelvekben is többnyire kifejezésre jut, mert a legtöbb nyelvben a mondat szerkesztésére a „*copula*“, egybefoglaló szócska, is szükséges, még pedig az alany és állítmány egybefoglalására, ha az utóbbi tulajdonságot fejez ki és magában véve *nem cselekedet*. A magyarban azonban ezt a „*copula*“-t nemcsak az igében, de a melléknévben is benne foglaltak tekintjük.

Igen érdekes lenne nyelvtanilag is kutatni, ha vajon kapcsolatos-e és mennyiben a nyelveknek ezen tulajdonsága a népeknek kettős (dualisticus), vagy hármas (trinitarius) vallási fölfogásával és világnézetével.

A *látszat tehát a valónak cselekedete* és ez a cselekedet a mi elménk cselekedete; a mi elménk pedig mint véges, szintén nem egyéb,

mint a végtelen elme cselekedete, tehát az egész világ és benne minden, a végtelen Elmének cselekedete és ily cselekedetben való megjelenése.

Mielőtt azonban a Világlét ezen ismerettani fölfogására emelkedett az ember, az „anthropomorph“ vallásos világnézetnek mily hosszú útját tette meg!

Müller Miksa, a híres nyelvész, állítása szerint az árja nyelveknek van egy ősgyöke, még a szétválás előtti időkből, mert minden ezen csoporthoz tartozó nyelvben megvannak származékai. Ez az ősgyök a: *szvar*, vagy *szval*, a mi annyit jelent, mint: világít, ragyog, fénylik. Kiválóképpen a napra alkalmazták és így lett főnévvé, sőt tulajdonnévvé is néhol, mely mint *napisten* azután a mythologia kiindulási pontjává vált.

A magyarban ennek talán a *vil*, *vir* tö felel meg; világít, villámlik, világos, virrad, virraszt, virít stb. származékaival.

„A világ (napvilág) *világít világosan*.“ Itt már a melléknévből lett főnév és annak cselekedete a *világítás* marad meg mint végeredmény, mely cselekedetet azután a naiv ember *egy hozzá hasonló lénynek*, a metaphysicus pedig a *végtelennek* tulajdonít.

A fentidézett mondatot így is modhatjuk: Más napok világosabban világítanak.

Ime most már azonnal megérthetjük, hogy az alany lényegileg *főnév*, melyet nem tekinthetünk úgy, mint térben, vagy időben, hanem kiválólág mint *számban* létezőt, mert van többese. Az állítmány már többnyire melléknév és ezt főleg mint térben létezőt fogjuk föl, mert lehet fokozni; lehet kisebb, vagy nagyobb, mint a tér. Végre a *cselekvést*, mely főleg ige, időben szemlélhetjük, mivel van jelen múlt és jövő idejű alakja.

És ez a leglényegesebb alapelem, a *Végtelen* cselekedete, a mi *időben* történik s melyet mi szükségképpen tér és számban is tekintünk, úgy hogy ezzel a mondatot megalkottuk.

Midőn ezt tesszük, ezáltal az elvont fogalmakat is megalakítjuk. Tehát hogy elvont fogalmakat alakíthassunk, ahhoz egy *eszmére*, a *Végtelen* eszméjére van szükségünk.

Így száll le az *Eszme*, a *Végtelen*, az anyagi világba. Így születik meg, ébred öntudatra a végtelen Elme az emberi elmében és ölt benne testet.

Alexandriai Kelemen műveiben — főleg a *Paedagogus*-ban, de a *Stromatok*-ban is — a *Logost*, a *szent János* evangelista Logosát, mint cselekvőt tekint az emberi elmében, a mely Logos tehát nála csakugyan a szemlélő (intuitív) ész, a mely az emberi öntudatra ébredt végtelen Elme. Ő is tehát szintén ezt tanítja lényegében.

Sajnos, hogy a keresztény és mély értelemmel megindított összeolvasztását, bár teljesen kárba nem is vészett, de a *Róma-Cartagói*, a “*simpliciores*”-ekre, vagyis a *nem gondolkozó keresztény hívekre* támaszkodó iskola, ezen szép kezdetnél megakasztotta és ezáltal — mint azt már eléggé részleteztem, — a szakadások végtelen sorozatának adta meg a kiindulási pontokat.

A Végtelen tehát a *Való*. Abban van, vagyis annak megjelenése a *véges*, a látszatvilág, a mely kettős módon (dualistice) jelenik meg értelmünk előtt. Megjelenik mint *állandó* a térben, mint *változó* az időben. Mint negatív és pozitív. A két ellentét összekötő kapcsa a: *szám*.

A szám fogalma föltételez egy sorozatot, negatív és pozitív irányban végtelenül. Minden szám tehát a végtelen megjelenése. Ha nem lenne végtelen, úgy nem lehetne szám sem, ha szám van, úgy *végte-
lennek is kell lenni* és a számnak ezzel a végtelennel örök kapcsolatban kell állnia.

Tudjuk, hogy a végtelen eszméje nem *érzéki*, külső tapasztalatunk eredménye, mivel minden érzéki tapasztalatunkkal ellenkezni látszik. De ez éppen elménknak belső tapasztalata, tehát közvetlen tudása, *önismerete*; mert elménk maga a végtelennel öntudatos cselekedete, annak *egy száma*.

Egy száma tehát, de *nem egy része*, mert egy szám sem része a végtelennek, mivel bármilyen mennyisége a számoknak sem tesz ki végtelent, ha maga ez az eszme hozzá nem járul. Elménk sem része a végtelennek, de annak megjelenése, mert ha része lenne, úgy *a végtelen korlátozott lenne*. Igen korlátozott lenne a végtelen, ha egy számot elvehetnénk abból. Mivel pedig számok vannak, tehát azokban az egész végtelen jelent meg, mert csak így jelenhetik meg érzékileg.

Egy egész számtól egy másik egész számig az elképzelhető törtek végtelensége létezik, de ezek nem *egész megjelenései* a végtelen elmének, mert ezek csak *ismétlései* az egész számoknak egy adott korlát

között és így teljesen másodlagosak, következőleg a végtelennel nem egyek, nem változatlanul benne gyökerezők. Ezen törtek a jelenésvilágnak *nem eszes* lényei, csak az emberi elme egy egész szám, a melyben az, mint ilyen megjelenik. A többi összes jelenések csak *viszonylatok*, melyek a végtelenben elenyésznek.

Azért csakis az emberi elme képes fölfogni a végtelent. Közvetlen tudásának tárgya ez, mert önmagát ismeri föl abban.

A mint a végtelen eszméjét valamely fogalomhoz kapcsoljuk, akkor ezen fogalomból azonnal eszme lesz.

A jót, a rosszat, a boldog létet, a boldogtalan létet stb. kétségtelenül a tapasztalásból ismerjük. Hiszen ezek saját érzéseinken, külső viszonylatainkon alapulnak! Csak midőn a végtelen eszméje társul hozzájuk, akkor lesz azokból eszme, vagyis a jóság, a rosszasság, a boldogság, a boldogtalanság eszméje. De ezek mind csak a jelenés-, a látszatvilág állapotainak, viszonylatainak fogalmai, úgy hogy a jelenés, a látszat világából a végtelenbe átvive, ott nyomban elenyésznek.

A végtelenben nincsen meg azoknak *kettőssége* (dualismus), tehát benne *lényegileg egyek*.

Mindent fölfoghatunk elménk állapotához képest jónak, rossznak, közönyösnek. Sőt ha egy irányban fogunk föl valamit, úgy ez a többi irányokat kizárja. De semmit sem fogunk föl, a mit térhez, időhöz és számhoz ne kötnénk.

Ezek olyan tulajdonok, a melyek minden tárgynak tulajdonságai, mivel például nem kell valaminek szükségképpen se fehérnek, se fekete-
nének, se édesnek, se keserűnek lenni, de igenis szükségképpen térben, időben és számban *kell* megjelennie. E szerint elménk ezen fölfogási módja az örök Elmének is megjelenési módja, következőleg az szükségképpen *hármás*.

Hármás tehát minden megjelenésében a végtelen, de azután ezek a tagolatok benne *egyek*. Ezt a hármás tagoltságot tapasztaljuk az egész létben, a lét minden jelenségében. Így az idő: *múlt, jelen és jövő*. Itt a múlt és a jövő örök kettősségét a jelen kapcsolja össze. A térnél a *magasság*, vagy mélység, a *hosszúság* előre, vagy hátra és a *szélesség* jobb, vagy bal iránya adja a három “*dimensio*”t vagyis a méretet, a melyben minden végesnek *létezni kell*. Végre a számnál is már fön-

nebb láttuk a hármas irányt s elemezve az első három számot, látjuk, hogy az első párost: *a kettőt*, az első páratlannal, a hárommal hogyan kapcsolja össze az *egy*, mely se nem páros, se nem páratlan, lévén az *egység*. Ezekből azután az egész számrendszer megszerkeszthető.

A mennyiségtani pont éppen olyan végtelen, mint a végtelen tér, mert éppen olyan elérhetetlen, mint a másik, éppen úgy haladhatunk végtelenül feléje, mint belőle a végtelen távolságba.

Ugyanez áll az időre nézve a jelenből a múltba és a jövőbe tekintve. A számokat elemezve, ott is föl és lefelé menve, kisebbedve és nagyobbodva mindenképpen a végtelenre kell akadnunk.

A szám is tehát hármas, mint sorozat, de egy számtól lemenő irányban nem mehetek a végtelen felé a nélkül, hogy egy törtjét e számnak el ne veszítsem, s ott végre a semmire kellene akadnom, mielőtt más számra akarnék átmenni. És ha vissza akarok térni, a törtek végtelenül változó világán keresztül érhetek csak vissza az én számomhoz, mint a jelenésvilágban is az emberi öntudatra a természet változatos jelenéseit át jutottam, mint azt az újabbkori evolúció elméletek kétségen kívül helyezték. Nem áll tehát az, hogy ha az egyéni elmének, az emberi léleknek a jelenésvilágban kezdete van, úgy végének is kell lenni. Egy számból kiindulva a számlálást azután folytathatom végtelenül, és mindig az lesz, mert a kiinduló szám mindig benne lesz, akármennyit teszünk is hozzá és a végtelent el nem éri soha.

Azért az olyan világrendszerek, a melyekben a jelenségvilág úgy van megfogalmazva, hogy az ember egyéni elméje az örök valóba, a végtelenbe, Nirvánába beleolvad, alapjukban hibásak, és csak olyan állhat meg, mint a jelenségvilág létrendszere, a melyben a jelenés a haladás alakjában a valót végtelenül megközelíti, de el nem éri soha.

Ezért hibás a *buddhismus* világfölfogása és *igaz a keresztény, az örök kárhozat kihagyásával, mert hiszen ebben maga a végtelen kárhozna el*. Továbbá minden észszerű világfölfogásban egyéniségünknek eredetét a *jelenésvilágban kell keresni*, és az nem is vándorolhat a világtestek láncolatán át a szülőktől való újraszületések révén, azokon megjelenve, vagyis “reincarnálva”, mert mint *szám*, már megjelenésekor *más számokkal áll kapcsolatban*, okbeli összefüggésben, a mint már

egyszer szülőktől megszületett. Tehát egy új szülőktől való születéssel *megtörné okozati kapcsolatát, és így más szám lenne belőle*.

Ha már egyszer megjelent időben és térben, mint szám, mint egy okbeli sorozat következése, akkor az többé abból el nem tűnhetik, vagyis az okozati kapcsolatból ki nem juthat, csak ha a végtelenbe olvadna, de azzal egyéniségét elveszítené.

Ebből világos, hogy a “reincarnatio” *újratestesülés* tana *teljes lehetlenség bölcsészeti*leg s bár, mint többször említettem, — bölcsészeti törekvés, de egy kettős (dualisticus) világfölfogásnak megállapítására való törekvés az, mely azonban éppen ezért alapjában véve hibás és ezen módon a kettősségnek egységes (monisticus) kapcsolatát elérni nem lehet.

A végtelenbe olvadása a jelenésnek, vagy látszatnak, *egymagában is lehetetlen*, mert hiszen éppen ez annak cselekedete. Az pedig a cselekvőbe bele nem olvadhat, mert annak nem része, de ő maga, *tehát öncél és ha beleolvadna, léte céltalan lenne*. Az egész lét ez esetben az örök valónak mulandó megjelenése lenne, pedig az mulandóan nem jelenhetik meg, mert akkor a megjelenés *más lenne és a való is más lenne*. Tehát a *jelenésvilág is végtelen*, mint az örök Elme, csak a mi közvetítő fölfogásunkban vagyunk kénytelenek azt idő-, tér- és számhoz kötni és a világot, az időben teremtetett, a térben létezőt és a számlálhatatlanul sokfélét, mint egymással okozati kapcsolatban lévő, fölfogni. És így is fogjuk azt fölfogni mindig.

Így kapcsolja össze az egyéni elme az örök elmét a világgal örökké.

Kénytelenek leszünk tehát kiküszöbölni vallásrendszerünkben is a rossznak, az örök kárhozatnak, a föltétlenül egyenlő szabad akaratnak fogalmait, éppen úgy, mint a nyugaton eddig úgy sem tanított újratestesülés, vagyis a szülőktől való újraszületésnek lényegileg *buddhista* tanát, mint a bölcsészeti alaptételekkel, a világ egységes fölfogásával ellenkezőt, melyek a magukban rejlő ellentmondások miatt észszerűtlenek, s így hibás elméletek.

Tovább kell tehát vizsgálni az elmének szerkezetét s abban fogjuk megtalálni a jelenésvilágnak is magyarázatát s ebben ismerjük meg az örök valót, a végtelent is.

A macrocosmos objectivitása a: microcosmos.

Megértjük ezt, ha saját elménket vizsgáljuk. Midőn ugyanis azt mondjuk: gondolkozom, tehát vagyok, akkor még a lehető legintimebb tapasztalatunkat is egy tőle megkülönböztetett még eredetibb tapasztalatunkról, mint alanyról állítjuk. Ugyanez áll az indulatokról is és az azokban foglalt érzés és akaratról, nemkülönb a szemléletről is, de egyáltalán minden működési módjáról elménknek, vagy énünknek mint alanyról, bármit állítva az a végső tárgy, a mely csakis saját magának tárgya. Nevezzük annak legjellemzőbb állítmányait gondolat, indulat, vagy szemléletnek, csak egy lehet ezeknek alanya és ez az *öntudat*. Ennek működése az *elme*. Ez az öntudat tehát minden tapasztalatunk között az *egyedüli* mely nem látszat, de *való*, következésképp *végtelen*. Így értjük meg, hogy a nagymindenség objectivitása a kis mindenség, vagyis az *emberi elme*.

Öntudatunk e szerint azon végső érzéki tapasztalatunk, a mely a végtelenhez kapcsolódik. Ez a végtelen elme, a szemlélő ész cselekedete bennünk.

Ez a *Logos*, úgy mint azt a görög bölcsészettel érintkező keresztény fölfogás fölfogta, mint ez főleg *alexandriai Kelemen* munkáiból kitűnik. Szerinte áthatja az egész mindenséget mint *jrđhsiz*, vagyis *ész*, szerintem *elme*, és hármas irányban működik az emberben, mint *pistiz*, az indulati, erkölcsi irányban; mint *pistiz* értelmi, *dialecticus* elvek szerint és mint; *ndhsiz* szemléleti (*intuitionalis*) irányban működik, vezeti azt a tökély felé.

Már előtte *Justinus martyr* is hasonlóképpen írt, midőn az isteni *Logost*, a szemlélő ész, azon mindent átható étellel azonosította, melyet a *stoicusok* inkább *tárgyi*, *Plato* inkább *eszei* természetűnek fogott föl. Így a két irányt áthidalva, azok értékes részeit a keresztény fölfogásba bevinni iparkodott.

Így gondolkozott a kereszténység első apologétája és vértanúhalált szenvedett igaz híve.

Mindezekből világos, hogy midőn ezen *“essay”*-sorozatomat befejezem és ezen befejezésben fölfogásomnak alapul szolgált irányeszmeiket összefoglalni iparkodtam, tulajdonképpen nemcsak befejezést írtam, de alapvető kezdetet is.

Világos, hogy az abszolút valót az *öntudatban*, az öntudatos elmében megtalálván, midőn öntudatunk vizsgálatának kapuját megnyitottam, természetesen mindazoknak segítségével, a kik eddig ezen a zárt kapun zörgettek, egyszersmind az *egész létismeret rendszeres fölépítésének útját is kijelölni igyekeztem*.

A régi rejtelmes (*occultista*) mondás: *“a mint lent, úgy van fent”*, képezi a vezető eszmét a további haladás útján.

Minden, a mi öntudatunkban létezik, az föltalálható a világlétben is.

Láttuk, hogy öntudatunk nemcsak gondolkodó, de szervező és szemlélő is, következésképp a világlét öntudata, az *örök elme*, is hasonló. És valamint testi működéseink éber öntudatunk alatt álló álomöntudatot is föltételeznek, éppen úgy lelki működésünk: az értelem és szemlélet is, a nekik megfelelő öntudatokat tételezik föl, a melyek közül az utolsó mintegy összöntudatunk kapcsolatát alkotja, miként ezt a szellembúvárlat kísérletei gyakorlatilag is bebizonyították.

Mindezen elméleti működésünknek ismerjük vezető törvényeit. Láttuk, hogy álomöntudatunknak vezetője az *indulat*, szeretet; értelmünknek a *dialectica* és a *logica*; szemléletünknek pedig kiválóképpen az *analógia*.

Természetes, hogy ezeknek, mint *egy* és ugyanazon elme működési irányainak, mindig együtt, összhangzatosan kell működniök, s egy-egy irány csak akkor nyilvánul meg, ha kiválóképpen a fölszínre kerül.

De ha elménknek ezen hármas öntudata van, úgy okvetetlenül megvan az az *örök elmében is*. És valóban az egész létnek *természet* neve alatt ismert megjelenése az *örök valónak álomöntudatát képezi*. Törvényei a természet törvények. Értelmi öntudata az egész mindenség emberiségének, minden eszes lénynek éber öntudatával *egy*. Tisztánlátó öntudatunk szemléletében (*intuitio*) látjuk annak analógiáját, a mely a végtelenben ennek megfelelőleg mint isteni öntudat van meg.

Ezen isteni öntudattal való kapcsolatunk adja meg egyszersmind a tulajdonképpen *hit* (religio) fogalmát és magyarázatát is, mert *“religio”* is kapcsolatot jelent, tehát a szó értelme is szépen megmagyarázza azt, mert ez azon *tudatos* érzés, gondolat és szemlélet, mely összekapcsol a végtelennel, az örök elmével: Istennel.

E szerint bölcsészeti fölfogásunkban a hitnek *erkölcsi, dogmai és mysticus* elemei is benne foglaltatnak.

De nemcsak a világlétben van meg a hasonlóság az elme alapszerkezetével, hanem az emberi életnyilvánulásokban a földön is ott találjuk a három nagy szervezetet, az emberiség összszéletének három irányú szervezetét, melyben ugyanazon emberiség hármasság élete megnyilvánul, t. i. a *társadalmat*, az *államot* és az *egyházat*. Ezekben, mint mindenütt a világlétben, szintén az álom-, a földi éber- és a szemléleti öntudat analogiája nyilvánul meg.

Megfelelőleg ezen felsorolt szervező okoknak a társadalom mint egész mintegy öntudatlanul működik, irányzatai, alakulásai mintegy a természetműködés öntudatlanságával látszólag szervezetlenül, de éppen a szerves lények növekedési és változási törvényei szerint épülnek föl.

Az *állam*, mint a földi éber öntudat alkotása, mintegy óriási gépezet, a leghatározottabb külső technikai szervezettel bír.

Az *egyház* szervezete, a mennyiben nem tisztán szellemi és a mennyiben az államéhoz hasonló, már természeténél fogva nem felelhet meg hivatásának és csakis a politikában való részvevése, idegen föladatak magához ragadása által lett kénytelen utánózni az egyes felekezetekben az állam technikai szerkezetét.

Ennek az egyház természetével ellenkező államszerű szervezetnek kell legelőször is megszűnnie a történeti fejlődés folyamán, következőleg ebben a történeti fejlődés jövője is bölcsészeti fölfogásom alapján ki van jelölve.

Ha az ösmúltba tekintünk vissza, az elmében az *indulatokat* látjuk uralkodni, míg a másik két irány szunnyadt. Ott még a magában megelégedett *ösztönélet* mutatkozik. Az ösindulatok öntudatra ébredve, a *szeretetnek* alkut nem ismerő vezetése alatt állnak.

Ez a kor volt a mythologiai paradicsom, az emberiség aranykora, mely azonban éppen nem volt paradicsomi az értelem fölfogását tekintve.

Ennek a kornak legjobb fölfogását *Rousseau*-nál találjuk meg.

Az értelem túlsúlyra vergődése meghozta a jó és rossz tudásának kettősségét (dualismus) s így a bűnnek is a fogalmát, vagyis annak tudatát.

Ez a kígyó, a *Lucifer*, de egyszersmind a fénythozó (lucem ferens) is. Kísérője a halál, mert az ő földi fénye mellett a halálnak nevezett

elköltözésünk, újraszületésünk egy más világra csak mint megsemmisülés fogható föl.

A "*Genesis*"-nek valószínűleg *akkád*, vagy újabb elnevezés szerint, *sumer* eredetű szép allegóriája, az örök élet fájának gyümölcsét még nem kóstoltatja meg az emberrel, mert csakis a derengő szemlélet ihlete adja meg az embernek a reményt a halál legyőzésére. Tisztánlátó öntudatunkban a halál csak mint változás jelenik meg.

Az értelemnek szükségképpen kettős és "pessimisticus" világfölfogásából egy összhangzatosabb világ felé a tételes vallások symbolumai és allegóriái vezettek, mint hajók, melyek a kétségbeesés vizein lebegtek, de az igaz összhangzatot az elme szemléleti erejének fejlődése, mostani ébredése fogja csak teljesen megadni. Általa a tételes vallások külső szervezetei fölöslegessé válnak.

A "*Logos*" második eljövetele, a nagy *Ragnarock*, a végítélet, fölébredt szemléletünknek nagyszerű diadala lesz.

Be kell teljesülni, hogy sem a *samaritanusok* hegyén, sem *Jeruzsálemben* nem fogják az Istent imádni, de *lélekben és igazságban*, (tehát meggyőződésben és cselekedetben,) mint azt a *Názáreti* a *samaritanus* asszonynak mondotta, a ki *Jákob* kútjánál találta őt elgondolkozva és meggyőződve *azokból*, a miket neki mondott, hogy valóban próféta, azt kérdezte tőle, hogy az akkori zsidó felekezetek közül melyiknél van az igaz hit?

Akárcsak a szellembúvárlat eleven forráskútjánál vetnénk föl a kérdést keresztény felekezeteink irányában!

Hiszem, hogy a felelet ugyanaz lenne a *Názáreti* szájából, ha most szólalna meg.

Meg kell győződni mindenkinek arról, hogy a dogmák kérdései tulajdonképpen *bölcsészeti*ek, a szertartások pedig *symbolumok*, a melyeknél csak a belső érzés, mint azoknak kísérője, az irányadó. Csak az jöhet tekintetbe. Hiszen ha ettől eltekintve tulajdonítunk azoknak hatást, úgy a *legközönségesebb babona és varázslás színvonalára süllyedtünk*.

Az ősi rejtély, a jövőlet, a túlvilág kérdése, miként arról már meggyőződhattunk, *tudományos kérdés*. A természettudomány és a lélektan körébe szívódik föl.

A lélektan tehát az öntudat hármias irányának kiderítése következtében teljes átdolgozásra szorul. *Rochas* kísérletileg is elemezte a lelket s azt érző, vagyis indulati és érzékelő, vagyis értelmi irányokra bontotta föl, a melyeknek kapcsolata a szemléleti (intuitív) állapot, mint azt már részletesen előadtam.

Davis András Jakab az érző indulati irányt, mely a *kedélyt* alkotja meg s az ember erkölcsi lényének alapja, bontja elemeire, a melyeket szereteteknek nevez. Miután kimutatta, hogy mindegyiküknek a *hét* közül, — mert annyit vesz föl, — alapereje *egy jó és szükséges indulat*, a mely csak a többiekhez való viszonyában tűnik föl rossznak, ez által az emberi lélekből is kiválasztja a rosszat, mint elvont fogalmat, mint a hogy a föntiekben a végtelen elméből bölcsészeti alapon nekünk is ki kellett azt hagynunk.

Az analógiák világánál tovább kutatva, az úgynevezett pozitív, vagy realis tudományok csoportjára is ráakadunk.

A mennyiségtanban főleg *számban* tekintjük a jelenésvilágot, a geometriában kizárólag *térben*, és a természetben leginkább *időben*.

Hiszen a “cinhsiz”, a rezgések alapítják meg a természeti tüneményeket s azoknak gyorsasága különbözteti meg azokat. Magának az anyagnak is a rezgés egy nemének kell lenni s valószínűleg nem is anyagibb az, mint a tüneményeknek tekintett fény maga.

Sőt ha az anyagi változások világában, a kísérleti természettudományok körében körülnézünk, látjuk, hogy miként a hármias tagoltságot a családban és egyénben, az emberben és az emberiségben megtaláltuk, éppen úgy megtaláljuk azt a *tünéménysorozatokban* is.

A kettős, hármias és az egyes hármiasokat összekötő alaptüneményt számokkal jelképezve, egy analog számrendszerre jutunk, a mely az egész tüneményvilágon uralkodik.

A színek, a zenei hangok, a vegyi elemek arányszámai ilyen sorozatokat mutatnak. Az *Euclid*-féle úgynevezett *arany metszet*, szoros kapcsolatban az előbbivel, a természetben és a művészetben általánosan uralkodik, mint azt *Zeising* és *Pfeiffer* újabban kimutatták és utánuk *du Prel* ezen aránynak főleg a művészeti fölfogásban megnyilvánuló jelentékenységét több dolgozatában tárgyalta.

A számrendszerek analógiáját az ó-korban *Pythagoras*, újabban *Eckartshausen*, legújabbán a híres *Helmholtz* és *Liharzik* tárgyalta s nyomaikon *Hellenbach Lázár* báró *Magie der Zahlen* című művében sokat összeállított könnyen érthető modorban azokból, a mi eddig ezen irányban történt.

Valóban elcsodálkozunk, midőn kötetét átolvasva, az *analógiák* meglepő sorozataival találkozunk és igazat adunk neki, midőn azt mondja: “*A minőségeket az általunk ismert világon a mennyiségek különbsége, tehát a szám varázsolja elé.*”

Maga a *kabbala* látszik megelevenedni előttünk.

Magunk is *egy szám* vagyunk, a melyben a végtelen jelenik meg. Egy hang a nagy Harmoniában, egy árnyalat, a melyben az örök fény világít, s mely bevilágít a földi sötétségbe, mert hiszen a földi élet és a világ tarkasága csak a sötétség előtte, a melyben *Ő* világít s a mely *Őt* nem érti, de fogja érteni, mert mindnyájunkban az *Ő* fénye világol örökké.

Utószó

A szellembúvárlat sodrában elveszve

Madách Aladár értekező prózája a századforduló légkörében

Mindössze két olyan könyv jelent meg az alsósztrigovai birtokán gazdálkodó „sasfiók” neve alatt, amely értekező prózának nevezhető. Az egyik egy fordítás, amelyhez Madách Aladár bevezetőt és függelékkel írt, azaz szinte a főszöveghez hasonló terjedelmű tanulmányokkal egészítette ki, a másik pedig már egy önálló könyv. Az első 1884-ben jelent meg és Alfred Russel Wallace művének a fordítása, amely *A gyakorlati spiritualizmus védelme* címet viseli. A másik *A szellembúvárlat irányeszméi* címmel 1899-ben jelent meg. Mind a két kötetnek ez az első és eddig utolsó kiadása. Nem csoda hát hogy csak nehezen elérhető könyvritkasággá váltak.

A szellembúvárlat, amelynek Madách Aladár szinte apostolává esküdt fel, gyakorlatilag kimerítette írói tevékenységét. Nemcsak a két könyv, hanem számos cikk, tanulmány mutatja az alsósztrigovai szellemidéző el nem hanyagoló érdeklődését kedvenc témája iránt. Ezekben is találhat érdekességeket helyi-közzel az olvasó,¹ de többnyire az említett könyvekben bemutatott eszmerendszert részletezik, fejtik ki újra és vonatkoztatják az éppen tárgyalt témára.

Madách Aladár e két könyve csupán egyetlen témát jár körül. A szellemidézés, a spiritizmus – vagy ahogy ő nevezte a szellembúvárlat – tanításainak és a hozzá kapcsolódó, kapcsolható eszmerendszerek áttekintését. Madách Imre fiának ilyen irányú tevékenysége lehet, hogy meglepi, és talán meg is „ijeszti” az olvasót. Más jelentéstartalmakat vett azonban fel akkor még ez, mint ami manapság társul az ilyen jellegű tanításokkal: kevésbé számított még annyira lenézett és gyanús jelenségnek, mint ma. A XIX. századvégnek ez a különös hajtása ugyan már akkor is elindult azon az úton, hogy azzal a pejoratív megítéléssel találkozjon, ami manapság is él a köztudatban, csak akkor még könnyebben lehetett felmentést kapni alóla. Madách Aladár ezt a felmentést nem tudta elnyerni. Valószínűleg a spiritizmus iránti, szinte

már mániává fajuló lelkesedése az, amely a kortársai számára gyanússá tette. Nemcsak a vele nevelkedő Balogh Károly² és fia³ nyilatkozott nem túl hízelgően róla, hanem a Madách Aladárt csak hírből ismerő Justh Zsigmond is a terheltséget vette észre a szellemidézés iránti túlságos elkötelezettségében.⁴ Valószínűleg az ezekben a megjegyzésekben jelentkező elítélő hangnem nem egyértelműen a lelkesedés tárgyát érte, vagyis nem a szellemidézés egyértelműen a „ludas” abban, hogy Madách Aladár különös csodabogárrá vált a kortársak és az utókor szemében is. Sokkal inkább az a mód vált természetellenessé, ahogy ezt az érdeklődését kiélte. Madách Aladár ugyanis a vizsgált tárgyhoz való kritikus viszonyt nélkülözte, hiányzott nála az objektív távolságtartásnak még az igénye is, lelkesedése a naiv rajongó már-már mániákus túlfűtöttségére hasonlított. Képtelen volt arra, hogy központi tárgyát, a szellemidézés jelenségét eltávolítva magától, átlényegítve vizsgálja és értelmezze át. Találhatott volna pedig ekkoriban példát erre, amelyet a témájában alaposan tájékozódó, idegen nyelveken könnyen olvasó angolmán Madách-fiú felismerhetett volna. Az a hagyomány ugyanis, amely Madách Imre fiának a figyelmét olyannyira lekötötte, ekkoriban európai látókörű – és sok esetben esztétikai igényű – érdeklődést takart.

Anatole France már 1890-ben megjegyezte, hogy „e korszak számos irodalmi művének megértéséhez szükség volt az okkult tudományok bizonyos ismeretére. A mágia hatalmas helyet foglalt el költőink és íróink képzeletében. Elragadta őket a láthatatlan örvénylése, üldözte az ismeretlen képzelet, és az idő visszatért Apuleiushoz és a tralles-i Phlegónhoz.”⁵ Paul de Man pedig a szimbolizmus egyik fontos, noha nem kimerítő aspektusát veszi szemügyre, amikor megfigyeli, hogy „Baudelaire – csakúgy mint Yeats – érdeklődött és bizonyos fokig be is avatódott az okkult tudományokba. A tizenkilencedik században (amikor pedig már [...] rossz híre kelt a hermetikus hagyománynak) sem találni még egy olyan intellektuális hatást – beleértve a hagyományos kereszténységet –, amely ekkora hatással lett volna írók egész sorára: Blake, Balzac, Gérard du Nerval, Baudelaire, Villiers de l’Isle Adam, valamint hozzánk már közelebb, Yeats, Rilke, Stefan George és a francia szürrealisták, hogy csak néhányat említsünk.”⁶ Mircea Eliade

két korszakot, a XVIII. század végén, XIX. század elején jelentkező, majd a XIX. század második felében újraéledő okkult érdeklődésű irodalmat veti össze, olyan neveket és műveket említve, mint Goethe (*Wilhelm Meister vándorévei*), Schiller (*A szellemidéző*), Jean-Paul (*A láthatatlan páholy*), Achim von Arnim (*A koronaőrök*), Novalis (*A szaiszi tanonc*), Zacharias Werner (*A völgy fia*), Charles Nodier (*Trilby*, *Jean Sbogar*), Balzac (*Séraphinta*). Az e művekben tapasztalható okkult motívum Eliade szerint “reményt tükröz egy személyi vagy kollektív megújulásra (renovatio): reményt az ember eredeti méltóságának és hatalmának visszaállítására”. Az utána jövő időszakból – a XIX. század második felétől indítható áramlatban – pedig Baudelaire, Verlaine, Lautréamont, Rimbaud, André Breton nevét említi és az okkult szerepét ekkor már a lázadásban látja, amely a hivatalos vallás, etika, társadalmi erkölcsök és esztétika ellen irányul.⁷ Talán elég is ennyi nevet és tekintélyértvet felsorolni ahhoz, hogy láthatóvá váljon az, hogy a XIX. század misztikus tradíciója nemcsak lenézendő, lenézhető irányvonalat jelentett.

A költői világgéppé alakítás Madách Aladár számára is adott volt. A vele személyes ismeretségben levő, a szellemidézésről tőle halló Komjáthy Jenőnél tapasztalható is az okkult látásmód poétikai transzformációjára és egyéb filozófiai nézetekkel való szintetizációjára törekvés. Madách Aladárnál azonban az érdeklődés túl konkrét maradt. A spiritizista és egyéb okkult tudományok ismerete az elvonatkoztatástól való tartózkodás miatt – na és persze a kisebb tehetség miatt is – megakadályozta a költői kibontakozást, egy, esetleg a szimbolizmussal kapcsolatba vonható poétika kialakítását. *A hangok a pusztán* című kötetének versei, amelyeket szellemidéző élményből szokás magyarázni, inkább csak az általa spiritualizmusnak nevezett szellemidézés program- és vitaszövegeiként hatnak. Mentségül szolgáljon azonban, hogy a hazai okkult mozgalom ilyen felfogásában nem különül el Madách Aladár a többiektől, inkább a Komjáthy-féle változat tűnik úttörőnek. A magyar művészeti gondolkodásban szinte általános ez a konkrétabb érdeklődés, az átlényegítéstől, az elvonatkoztatástól való tartózkodás.⁸

Nem is költészettörténeti szempontból érdekesek hát Madách Aladár szellemidézéséről, és annak rokonmozgalmairól írt dolgozatai. Az ő esetében sem az elméleti, sem az esztétikai látásmód nem válik meg-

tározóvá, hanem sajátos természettudományos érdeklődés vezérelte a szellembúvárlat széleskörű vizsgálatához.⁹ Művelődéstörténeti szempontból jóval több felmentés adható a szerzőnek. Az okkult felé forduló természettudományos érdeklődés e korszaknak szintén átfogó jelensége. Madách Aladár szenvedélye, amely a hazai környezetből nézve különcségnak látszott, az európai körképéből nézve sokkal érthetőbb, hiszen a kor átfogó szellemi érdeklődésébe illeszthető. Ekkoriban ugyanis nemcsak költők, hanem jelentős tudósok neve is összefonódott a szellemidézéssel. A természettudomány erős kihívásnak értékelte a szellemidéző mozgalmak természettudományos módszertanára emlékeztető úton elért – hiszen lényegében tapasztalati kísérletekkel dolgozó – nagy feltűnést keltő “eredményeit”. Ugyanakkor a szellemidézés és a vele társult mozgalmak nagyon szívesen hivatkoztak a természettudományos kutatások eredményeire, ezzel is igyekezve saját tekintélyüket, jelentőségüket hangsúlyozni.

Sorolhatóak ismét a nevek. Elsőként is William Crookes (1832–1919), a XIX. századi tudományos élet egyik legjelentősebb kísérleti fizikusának, a tallium felfedezőjének neve, aki a tudományos élet szervezésében is jelentős szerepet töltött be, számos tekintélyes angol természettudományi társulatnak volt az elnöke. 1871-től kezdődően a kor egyik talán leghíresebb csodamédiумаival, Daniel Douglas Home-mal (1833–1886) végzett kísérleteket. Másodsorban a maga korában közismert német fizikus és csillagász, Johann Carl Friedrich Zöllner (1834–1882) neve, aki a negyedik dimenzióról szóló tanítást fejlesztette tovább és alkalmazta a spiritizmusra, úgy hogy azt átalakította a szellemidézés alkalmával megjelenő szellemek magyarázatára.¹⁰ Madách Aladár ismerteti Zöllner elképzelését, de észjárására jellemzően elsősorban a mikroszkóp általi bizonyítás hiányát kifogásolja, tehát ebben az esetben is megmutatkozik az absztrahálástól visszariadó pozitivistá szemlélete. A negyedik dimenziós elképzelésről szólva nem lehet elfeledkezni arról, hogy Einstein szerint: “A nem matematikuson titokzatos borzongás fut végig, valahányszor a »négydimenziós« szót hallja; olyan érzés, amely hasonlít ahhoz, amely a színpadi kísértetek láttán fog el bennünket”.¹¹ Nemcsak a szellemidézés és a teozófia különféle iskolái használták ki a negyedik dimenzióról szóló elképzeléseket, hanem – a Minkowski-féle négydimenziós tér elméletén keresztül – az

Einstein-féle relativitás-elméletnek is egyik ösztönzője volt. Nyugat-Európában elsősorban nem a matematikai és filozófiai spekulációk hatására, hanem a Madách Aladár által is bemutatott, a szellembűvárlat rokon mozgalmaként számontartott teozófia révén vált széles körben ismertté.¹² Kandinszkij is ilyen eredetű forrásból szerezte tájékozottságát arról a szemléletről, amelyből a festészete, leginkább a kubizmust inspiráló, megújító térszemlélete is kiindult, ahogy Apollinaire bemutatásából is kitűnik.¹³ Míg a matematikai-fizikai gondolkodásban ez az idő újabb szemléletét jelentette, addig a művészetekben már egy újfajta létmóddá és látásmóddá lényegült át, amelyen az érzéken túli és az irracionális megjelenési lehetőségét értették. A negyedik dimenzió gondolata ugyanis a XIX. század végére meglehetősen összetett képet mutatott. Nemcsak matematikai spekulációk alkalmazták szívesen, utat nyitva ezzel a relativitás-elméletnek, hanem a népszerű filozófia és a tudományos és nem tudományos fantasztikus történetek (pl. H. G. Wells) is kedvvel használták, sőt az avantgárd művészeti irányzatok jelentős ösztönzést kaptak tőle, és persze a spiritizmus és a teozófia is felhasználta tanításai magyarázatára.¹⁴

A felsorolást zárva, harmadjára maradt Madách Aladár szempontjából a legfontosabb, az általa fordított Alfred Russel Wallace (1823–1913) neve is. Az angol biológusé, aki vallotta a természetes kiválasztódás gondolatát mint az evolúció magyarázatát, de nem hitte, hogy ez megmagyarázza az emberi moralitást, intellektualitást, a különbséget, ami az ember és az állat között található.

Ki is volt a Madách Aladár által feltehetően személyesen is ismert angol tudós?¹⁵

Wallace a spiritizma jelenségeket valóságosaknak ismerte el és szerinte a természetes kiválasztódás elmélete csak az ember testi fejlődésére ad választ, de a szellemi, lelki képességek és az öntudat kialakulására nem.¹⁶ Ennek az ellentmondásnak a feloldása vezérelhette őt a spiritizmus vizsgálatához, s feltehetően ez is az egyik oka, hogy a tudománytörténet nem tartja számon ma Darwinnal egyenrangúként a nevét, noha a kortárs német biológus, August Weismann, aki az öröklődésmélethez felé fejlesztette tovább a kiválasztódás elméletét, még

úgy nyilatkozott, hogy “mindenki tudja, hogy Darwin nem az egyedüli volt, aki felfedezte a kiválasztódás elvét, hogy ugyanaz a gondolat tőle függetlenül felmerült Alfred Russel Wallace fejében is [...] Mindkettőjük neve egymás mellett fog fényleni a tudomány egén, mint a két legfényesebb csillag”.¹⁷

Darwinnal párhuzamosan dolgozta ki a természetes kiválasztódás gondolatát. Erről szóló dolgozatát Darwinnak küldte el, aki ennek hatására fejezte be és jelentette meg gyorsan könyvét a fajok eredetéről.¹⁸ A biológia története, talán kisebb horderejű megfigyelés miatt, de Wallace nevét még másért is nagy becsben tartja: “Wallace furcsa eloszlást figyelt meg Indonézia lakói között. Ha képzeletbeli vonalat húzott a szigetcsoporton – később ezt nevezték Wallace-vonalnak –, két biológiai világ különült el (a vonaltól északra és nyugatra a Fülöp-szigetek, Borneo, Jáva és Bali feküdt, délre és keletre pedig Lombok, Sulawesi, és Új-Guinea). Az egyik oldal gyümölcsrigói, szövőmadarai és tigrisei Ázsiával, míg a másik oldal kakadui, mézevő madarai és kengurui Ausztráliával mutattak rokonságot. Egyes helyeken csupán 24 km-nyi tenger választotta el egymástól a két területet.”¹⁹

Madách Aladár prózai írásai közül az első könyv tehát egy fordítás. A természettudomány körében jól ismert Alfred Russel Wallace művének az átdolgozása. Wallace-nak hazánkban – az alsósztrigovai spiritualistának köszönhetően – korán megismerték nevét, azonban – újra sokatmondóan a magyar eszmélet történet szempontjából – nem “darwinista” nézetei, hanem spiritizma, teozofikus gondolatai miatt. Magyarországon Wallace nem a darwinizmusért, hanem spiritizmusáért lett ismert. Ladányiné Boldog Erzsébet a darwinizmus hazai térhódításáról írt adatgazdag könyvében meg sem említi Wallace nevét²⁰ mivel nem hagyott nyomot a darwinizmus hazai recepciójában, noha ő volt az, akitől származtatható a természetes kiválasztódás elméletének darwinizmusként való elnevezése.²¹

Hangsúlyozni kell tehát Madách Aladár érdeklődésének megértésekor a történeti jelleget. Csak a maga korának, a *fin de siècle* hazai hátterében érthető és érdemes figyelemre a kétkötetnyi értekezés. Megmutatja ugyanis, hogy magyar földön is tapasztalható ez az egész Európát átható érdeklődés az okkult tanítások iránt, tehát a lehetőség adott

volt. Megmutatja azonban azt is, hogy ez mennyire más arculatot öltött itt, mennyire nem tudott hazánkban átütő, megtermékenyítő erejűvé érni. Túlságosan korhoz kötött jellege miatt nem tudott még ma is komolynak tekinthető eszmerendszerré alakulni. Ami a XIX. század vége felé szellemi erjesztő hatásúnak tűnt Európában, az hazánkban röghöz kötött, különcségnak tartott érdeklődés maradt csupán. Madách Aladár könyvei ugyanis semmivel sem rosszabbak, mint az ekkoriban, e témáról Nyugat-Európában megjelenő művek. Sőt! Ahogy a Wallace-fordítás todalékából is látszik, az alsósztrégovai szellembűvár még alaposabb, talán még tágasabb látóhatárral rendelkezett témájában, mint maga Wallace: a szellemidézésen kívül a teozófiára, a mesmerizmusra és az egyéb rokon tanítások áttekintésére is jócskán futotta az erejéből.

A történetiségében érdekesek tehát ezek a különösebb hatás nélkül elenyésző dolgozatok. Meggyőző, rábeszélő jellegük, a szellembűvár-lat mellett szóló apologetikus hangjuk is csak a hazai unikum voltában érdemes figyelemre, mai aktualizáló olvasatra nem tarthatnak számot. Ennek a történeti jellegnek a hangsúlyozása és a propagandaszöveg-szerű olvasat elhárítása magyarázza meg a szövegkiadás elveit. A mai olvasó számára is élvezhető, tehát a mai helyesírás irányába elmozdított szöveg, ugyanakkor a történeti hűség, a sajátos szakterminológiának, a XIX. századi stilisztikai fogások, az egyedi íráskép megőrzésének a kettős szempontrendszere az, amely itt egymással versengve próbálja a szöveget a mai befogadó számára is olvashatóvá tenni. Az íráskép hagyományörző jellege igyekszik a szöveg aktualizáló olvasatát kizárni és XIX. századvégi művelődéstörténeti érvényét hangsúlyozni. A mai helyesírás alkalmazása, amely például a hosszú magánhangzók, a központosítás korrigálásban nyilvánul a szöveg értését igyekszik segíteni. Egyes, a mai nyelvhasználat számára idegen megfogalmazás (pl. a “szavat” alak, a ’szót’ helyett, a “megnevezte” az adott mondatba illő ’nevezte meg’ helyett, “nem ugyan bizonyítható” a ’nem bizonyítható ugyan’ helyett stb.) pedig azért maradt a szövegben, hogy láthatóvá váljék Madách Imre szoros környezetében, az ő hatása alatt, nevelésével felnőtté vált fiánál tapasztalható nyelvhasználat sajátossága.

Nem esztétikai, nem is elméleti jellegű, különösen nem filozófiai igényű tehát Madách Aladár érdeklődése, hanem gyakorlati, tapasza-

lati irányultságú. A szellemidézésnek is azt a hagyományát képviseli, amely hazánkban magát a másik irányzattól elválasztani igyekezett abban is, hogy más nevet alkalmazott. Az a szellembűvár-lat, amelyet Madách Aladár művelt hazánkban inkább spiritualizmusnak nevezte magát és az angol nyelvű szakirodalomban merült el. Ez az angolos irány jóval tapasztalatibb, mondhatni természettudományosabb igényű, kísérletezőbb volt, mint a másik, a franciás, az evolúció tanítását alkalmazó, magát hazánkban inkább spiritizmusnak nevező és a vallásosabb érzület felé tájékozódó változat.²²

Tarjányi Eszter

Jegyzetek

1. Mint ahogy talált például BENE Kálmán (*Egy "szellembűvár" Tragédia-értelmezése*. In: VII. Madách Szimpózium, Bp.–Balasagarmat, 2001.)
2. Az erre vonatkozó levelet idézi: Andor Csaba: *Utószó*. In: *Madách Aladár művei I. Versek*, s. a. r. BENE Kálmán és ANDOR Csaba, Bp., 2000, 219.
3. "Madách Imre fia nem mindennapi, sajtáságos lelkivilágú ember volt. Költő és spiritisza. Elmélyedő elme, nagyfokúan különködő természettel." (BALOGH Károly: *Madách az ember és a költő*, Bp., é. n. [1934.] 236.)
4. *Justh Zsigmond Naplója*, s. a. r., bev. és jegyz. HALÁSZ Gábor, Bp., é. n. [1941.] 364–365. ("A hülyék osztályán Madách lányára akadtunk, Jászai [Jászai Mari] megszólítja, udvariasan makog valamit, felkel ülőhelyéből [...], meghajol a legjobb formákkal, mondani azonban semmit sem tud, csak makog [...]. Madách fia is félbolond, maga is az örülteknél végezte. Tehát igazán csak kvantitativ a különbség" – ehhez lábjegyzetben Halász Gábor hozzáfűzte: "Madách kisebbik lánya, Borbála súlyos idegbajjal került a lipótmezei elmegyógyintézetbe, évekig tartó betegség után ott is halt meg. Fivére Aladár spiritisza tanulmányokkal foglalkozott; erre vonatkozik Justh kissé erős kifejezése", Uo. 424.)
5. Idézi: Mircea ELIADE: *Az okkult és a modern világ*. In: M. E.: *Okkultizmus boszorkányság és kulturális divatok*, ford. BENEDEK Mihály, Bp., 2002, 65.
6. Paul DE MAN: *A szimbolizmus kettős aspektusa*. In: P. d. M.: *Olvasás és történelem*, ford. NEMES Péter, Bp., 2002, 105
7. Mircea ELIADE: *Az okkult és a modern világ*. In: M. E.: *Okkultizmus boszorkányság és kulturális divatok*, ford. BENEDEK Mihály, Bp., 2002, 66–67.
8. Erről részletesebben: TARJÁNYI Eszter: *A szellem örvényében* (Bp., 2002.)
9. Ezt figyelni meg Ruttkay Teréz Mária is, amikor Palágyi Menyhértet idézi: "Aladár igen mély természetismerő, kit természettudo-

- mányos hajlama vitte spiritisza tanok útjára." (RUTTKAY Teréz Mária: *Madách Aladár*, Bp., 1938, 31.)
10. V. ö. Linda HENDERSON: *The Fourth Dimension and Non-Euclidean Geometry in Modern Art*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1983, 22–23.
 11. Albert EINSTEIN: *A speciális és általános relativitás elmélete*, ford. VAMOS Ferenc, Bp., 1978, 59.
 12. A teozófus Leadbeater könyvét és annak francia fordítását nevezi meg közvetítőként Linda Dalrymple HENDERSON (I. m. 45.) A gondolat kezdeteit az euklidészi geometria rendje alól kilépő, Bolyai és Lobacsevszkij által egy időben kidolgozott rendszerben látja Henderson. A negyedik dimenziós elképzelés szerint aztán a XIX. század végére népszerűvé válva több szálon vált közismertté. A teozófia mellett a nem-euklideszi geometria térhódítása (Helmholtz, Fechner, Poincaré), a népszerű irodalom (Edwin Abbott) és a népszerűsítő, "hyperpace" filozófia (Charles Howard Hinton) és a fantasztikus történetek (H. G. Wells) segítették szerinte az elterjedését.
 13. Guillaume APOLLINAIRE: *A kubista festők*. In: *Apollinaire válogatott művei*, vál. s. a. r. jegyz. RÉZ Pál, Európa, Bp., 1973, 561.: "Az euklidészi geometria három dimenziója mindaddig kielégítette azokat a nyugtalan törekvéseket, amelyek a végtelen vágyából születnek a nagy művészek lelkében. Az új festők nem akarnak geometerek lenni [...]. De elmondhatjuk, hogy a mértan az a képzőművészetnek, ami a nyelvtan az irodalomnak. Márpedig a tudósok napjainkban nem elégednek meg az euklidészi geometria három dimenziójával. A festők természetesen, s mondhatni ösztönösen foglalkozni kezdtek a tér új, lehetséges arányaival, amelyeket a modern műtermek szóhasználata összefoglalóan és röviden negyedik dimenzióknak nevez."
 14. Linda Dalrymple HENDERSON, i. m. 25.
 15. A személyes ismeretségre nézve: vö. SZABÓ Károly, *A szellemidéző Madách-fiú*, Palócföld, 1981. 1. sz. 22.
 16. Wilma GEORGE, *Biologist Philosopher. A Study of the Life and Writings of Alfred Russel Wallace*, Abelard–Schuman, London, Toronto, New York, 1964, 74.
 17. Idézi Arnold C. BRACKMAN, *A Delicate Arrangement, Charles Darwin and Alfred Russel Wallace*, Times Books, New York, 1980.

18. Vö. Charles DARWIN: *A fajok eredete természetes kiválasztódás útján*, ford. KAMPIS György, Bp., 2000, 11; Háttéréről: GEORGE, i. m. 60–63. és BRACKMANN, i. m. 212–217. és Peter RABY: *Alfred Russel Wallace. A Life*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2001. 142-146.
19. Steve JONES: *Darwin szelleme. A fajok eredete – mai változatban*, ford. GYÁRFÁS Vera és OROSZ István, Bp., 2003, 314.
20. LADÁNYINÉ BOLDOG Erzsébet: *A magyar filozófia és darwinizmus XIX. századi történetéből (1850–1875)*, Akadémiai, Bp., 1986.
21. Wilma GEORGE, i. m. ix.
22. A spiritizmus-spiritualizmus hazai történetéhez v. ö. TARJÁNYI: i. m.

Tartalom

A. R. Wallace: A gyakorlati spiritualizmus védelme	5
Fordító előszava	7
Bevezetés	27
Történeti vázlat	29
A spirituális tünemények jellemzése és a mediumok	36
A vizsgálók eljárása	44
Spirituális tünemények fotográfiái	57
A nevezetesebb tünemények összegezése	66
A spiritualizmus a világtörténetben	72
A spiritualizmus erkölcsi tanai	78
Függelék	89
I. A Kardecistákról	91
II. Theozofisták és Okkultistákról	114
Végszó	125
Néhány ajánlható spiritualista könyv.....	130
A szellembúvárlat irányeszméi	135
Bevezetés	137
I. A tudomány és a vállásszervezet	144
II. Mesmer és fölfedezése	152
III. Százados meghasonlottság a tudományban	163
IV. Az amerikai szellembúvárlat tüneményei	174
V. A szellembúvárlat főbb iskolái	186
VI. A rejtelmes mozgalmak forradalma	207
VII. Ellentétes világnézetek	231
Befejezés	248
Utószó	264